Հուր

ԻՐԱՆԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ
2500–ԱՄԵԱԿԻՆ ՆՒԻՐՒԱԾ
ԲԱՑԱՌԻԿ ԹԻՒ 3–4

3–4

Ա. ՏԱՐԻ 1971 ՍԵՊՏ. – ՀՈԿՏ.

«ՀՈՒՐ» ԱՄՍԱԳԻՐ
Արտօնատէր եւ պատասխանատու տնօրէն՝
Դոկտ. ԳԱԳԻԿ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
Պող. Խարիմխանը Զանդ թիւ 94
Բ. յարկ
ՀԵՌԱԽՕՍ 834170

HOOR MONTHLY
Proprietor and director
Dr. GAGUIK HOVAKIMIAN
2-nd fl. No. 94
Kharimkhan Zand Ave.
Tehran—Iran
Tel. 834170

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Էջ

1.—Առաքելութիւն հայրենիքիս համար
Ն. Կ. Մ. Մոհամմէդ Ռեզա Շահ Փահլեւի
Թարգմ. Կ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ 1
2.—Փառանդից Տեղեկատուութիւններ ԱՐՏԱԿ ԱՐՓ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 20
3.—Պարսկական Կայսրութիւնը Թարգմ. Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ 27
4.—Կարծիքներ Կիւրոս Բ. Մեծի մասին Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ 40
5.—Դարեհ Ա. Մեծը եւ Մազդեզնացութիւնը Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ 43
6.—Նախախրանք ՄԱՆՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԲՈՂԱՏԵԱՆ 45
7.—Իրան (բան.) ԻՐՀԱ ԳԱՌՈՆԷ 54
8.—Երգ երգ Իրանին (բան.) ԱՐԱՄ ԳԱՌՈՆԷ 55
9.—Աքեմենեան ժամանակագրական ցանկ Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ 58
10.—Շահ Աբբաս Մեծի կարծիքը Նոր Ջուղայի
հայերի եւ նրանց տէրերի մասին Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ 62
11.—Նկարներ Իրանական եւ հայկական
Մշակութային կայքերից Լ. Ս. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ 65
12.—Ճանապարհորդութիւն դէպի Հայաստան
եւ Իրան-Փիւր ծովերը Թարգմ. Դր. ՀՐԱՉ ԲԺՇԿԵԱՆ 70
13.—Կիւրոսապատում Թարգմ. Ա. ՄՈՒՐԱԴԽԱՆԵԱՆ 77
14.—Քանդից դուր (բան.) ՀԱՅԳԱԼ 89
15.—Ցնծա՛ Կիւրոս (բան.) Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ 90
16.—Արեւոտ Իրանին (բան.) Ն. Տ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ 92
17.—Զօներգ Իրանին (բան.) » » » 92
18.—Մեծեր Իրանի նշանաւոր Բանաստեղծներից Թարգմ. ԾԱԽԱԿՊ 93
19.—Մի քանի խօսք Հաֆէզի մասին ԱՇՈՏ ՄԻՆԱՍԵԱՆ 94
20.—Գազելներ Հաֆէզից Թարգմ. ԱՇՈՏ ՄԻՆԱՍԵԱՆ 95
21.—Իրանական կեանք Ամփոփից ԱՐՄԻՆԷ ՄԱՐՈՒԹԽԱՆԵԱՆ 99
22.—Իրանի Հայ Եկեղեցիներն ու Վանքերը
ԷՄԻԼ ՅԱԿՈԲԵԱՆ 117

ՏՊԱՐԱՆ «ՀՈՒՐԵԱՆ» ԹԵՀՐԱՆ

Քսան հինգ դար առաջ մեր ժողովուրդը վերջնականապէս ընտրեց իր պետականութեան ձեւը եւ դարերի ընթացքին ոչինչ չը խնայեց պաշտպանելու համար իր բնական ռեժիմը։ Հետեւաբար բնական է որ Իրանում ապրող ամեն ոք, ինչ խմբակի կամ դասակարգի պատկանելիս լինի նա, մասնակից լինի Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակի ազգային Մեծ Տօնակատարութեան։

Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայի մամուլի ասուլիսից.

1959 Նոյեմբեր 27

Իրանի Կայսրութիւնը ժառանգորդն է թագաւորական մէկ ռեժիմի որ 25 դար է ինչ գոյութիւն ունի այս երկրում եւ համարւում է աշխարհի հնագոյն թագաւորական ռեժիմը։ Այս համեմատաբար երկար ժամանակաշրջանում Իրանի թագաւորական ռեժիմը եղել է այս երկրի ազգային կեանքի հիմնաքարը։

Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայի ասուլիսը

Ա. Մ. Ն.-ի ռադիօ-թելեվիզիոնի ներկայացուցչի հետ։

1959 Նոյեմբեր 29

ՀՈՒՐ

ԱՄՍԱԳԻՐ

Ա. ՏԱՐԻ 1971 ՍԵՊՏ. ԵՒ ՀՈԿՏ. ԹԻՒ 3–4

Ն. Կ. Մ. ՇԱՀՆՇԱՀ ԱՐԻԱՄԵՀՐ

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ ՀԱՄԱՐ

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Տարիներ շարունակ իրագործման անհրաժեշտութիւնը զգացուող մի նպատակի համար է գրել այս գիրքը։ Որքան տեղեակ եմ, Իրանի կայսրութեան հիմնադրման քսանհինգ դարի պատմութեան մէջ ես առաջին Շահնշահն եմ, որ կանո-

նաւորդաշէն ու պատմական հետաքրքրականութեամբ գրի եմ առել իմ կեանքի պատմութիւնը։

Ինչպէս ԺԶ. դարում, այսինքն Իրանի կայսրութեան հիմնադրումից երկու հազար տարի յետոյ, Շահ Թահմազ Ա. արքան իր կեանքի մասին գրել է մի համառօտ կենսագրական և երկու հարիւր տարի յետոյ Շահ Թահմազ Բ.-ի թագաւորութեան օրոք մի ֆրանսիացի քահանայ հրատարակեց յիշեալ արքայի կենսագրութիւնը, նպատակ ունենալով ապացուցել, որ նա ֆրանսիացու զաւակ է եղել։

ԺԹ. դարում եւ Նասրէդդին շահը, Եւրոպա կատարած ուղեւորութեանց, ինչպէս նաեւ արեւմտեան երկրների՝ իր տեսանկիւնից ու մտահորիզոնից ունեցած յառաջադիմութեանց շարժառիթների մասին գրեց ճանապարհորդական ուշագրաւ նոթեր. այնուամենայնիւ իմ երկրի թագակիր պարագլուխներից եւ ոչ մէկը չի տուել կանոնաւոր ու հետաքրքրական ինքնակենսագրութիւն։ Դա էր, որ մօտ տասնեչորս տարուայ թագաւորութիւնից յետոյ որոշեցի, որ այս անհրաժեշտ առաջին անգամ արքի իմ ձեռքով։ Նպատակը սոսկ այն չէր, որ այս երկրի Շահնշահների մէջ առաջատարը լինեմ ինքնակենսագրութիւն հրատարակելու գործում, այլ զգալի էր, որ մի այսպիսի գրքի հրատարակումը մեծապէս անհրաժեշտ է ճանաչելու համար Իրանի անցեալը և ցոյց տալու ապագայի ուղղութիւնները։

Անցնող դարում, մենք՝ Միջին Արեւելքում ապրողներս, զլացել ենք ճանաչելու և զգալու մեր իրական արժանիքները և մեծ մասամբ կապացել ենք մեր երկրների ապագայ վերելքին նպաստող նոր ծրագիրների մշակման խնդրում։ Երբեմն ունեցել ենք անորոշ տեղեկութիւններ երկրի անց ու դարձի մասին, բայց թերացել ենք խորանալու յառաջադիմութիւնը կասեցնող կազմակերպչական և այլ ազդեցքների մէջ։ Ինչպէս նաև թուլութեամբ ենք վերաբերուել մեր ապագայի համար այնքան կարևոր՝ նոր նպատակների և ուղղութիւնների հետաբռշմանը։ Չեւալ պատճառներից ելնելով, պահն էր, որ Իրանի ամ… շահը ձեռնարկէր լրացնելու այս էական բացը։

Այս գիրքը սկսեցի գրել 1337 թվին և 1339 թվի 1) վերջերին ավարտեցի։

Այս ընթացքում, թեև այլևայլ դժվարին պարտականությունները զբաղեցնում էին իմ ժամերը, բայց չէր լինում մեկ շաբաթ, որ ի բաց առնել համբերության օրերից մի քանի ժամ չզբաղվեի գրելով։ Նույնիսկ ուղևորություններիս ընթացքում չէի մոռանում գրելիք նյութերի դասավորելու միտքը։

Այսու՝ հրատարակվող գիրքը շատ բաներով է տարբերվում ինքնակենսագրական թեմայով գրված գրքերից կամ օրագրություններից։ Որովհետև դա չի սահմանափակվում լոկ իմ կյանքի պատմությամբ, այլ ինքնըստինքյան մի երկրի պատմություն է։

Գրքի առաջին գլուխը հատկացվել է Իրանի պատմական փառավոր անցյալի և դարմանահրաշ ժառանգությանց համառոտ նկարագրությանը։ Հաջորդ գլխում անդրադարձել եմ Միջին Արևելքի վերջին իրադարձությունների ամենակարևորուն գծերից, հորս՝ իմ տեսանկյունից ու ըմբռնումից ունեցած բնութագրին և նրա կատարած հոյակապ գործերին։ Այս նկարագրել եմ մանկությանս և Եվրոպայում անցկացրած ուսանողության տարիները և հորս ցուցաբերած հոգատար խնամքն ու ուշադրությունը իմ դաստիարակության խնդրում, որ պետք նպաստեր ներկայի ծանր պարտականությունների ստանձնման գործին։ Նկարագրել եմ Բ. Համաշխարհային պատերազմի հետևանքով առաջացած տագնապալի դրությունը, Իրանի բռնագրավումը և այն՝ թե ինչպես քսանմեկ տարեկան հասակում հորս փոխարեն ստանձնեցի արքայական պարտականությունները։

Գրքում արտացոլված են այն տարիների դեպքերը։ Թե ինչպես Մոսադեղ անունով մեկը իր ուրույն ձևով պտտեցնում էր երկրի ղեկը, նավթի արդյունաբերության անորոշ կացությունը, տնտեսության քայքայումը և այն՝ որ մարելու վրա էր Իրանի անկախության ջահը։ Պատմում է այն մասին, թե

1) 1959–1961 (Ծ. Թ.)

ինչպէս վերականգնեցինք ազատութիւնը եւ դրանից յետոյ մեր երկիրը դարձաւ սառը պատերազմի օջախ։ Այն երեւոյթն է յու- զարմանում, թէ ինչպէս այս պաշար փորձութիւններից յետոյ իմ մէջ ծնուեց գրական նախաձեռնութիւնը։

Գրքում խօսւում է արեւմտեան մշակոյթի (կուլտուրա) հետ ունեցած շփումների եւ այն յոյսի ու հաւատքի մասին, թէ Արեւելքի ու Արեւմուտքի միջեւ կարելի է հնարել յարաբերութեանց նոր եղանակներ։ Երկրի տնտեսական աճի ու զարգացման չափանիշների, դեմոկրատիայի եռակի փուլերի մասին իմ մտածումների եւ իրական դեմոկրատիա ստեղծելու գծով տարբեր միջոցառումների մասին ես նշել եմ բաւ կարեւորներ։ Հպանցիկ կերպով խօսւում է նաեւ կալուածային բարենորոգչական աշխատանքների, Իրանի յիսուն հազար գիւղերում բնակւող երկրագործներին օժանդակելու նպատակով կիրառւող քայլերի. կանանց՝ նոր Իրանի նկատմամբ ստանձնելիք պարտականութիւնների մասին։ Զարգարանւում են իմ տեսակէտները Իրանի կրթադաստիարակչութեան մասին։ Քննարկւում է նաւթի խնդիրը քաղաքական, տնտեսական եւ տեխնիկական առումներով։ Միջին Արեւելքում գրաւող Իրանի դիրքի ինչպէս նաեւ աշխարհի այս եւ բոլոր կէտերում խաղաղութեան ամրապնդման անհրաժեշտութեան մասին, որ իմ սրտագին ցանկութիւնն է, արւում է լուսաբանութիւն։ Եւ վերջապէս գրքում արտացոլւած է իմ կենցաղը, քսանչորսամեայ գործունէութիւնը եւ մեր պատմական երկրի հանդէպ արքայական կոչմանը սերտօրէն առնչւող պարտականութիւնների ինչպիսին լինելը։

Գրքի համարեա բոլոր գլուխների մէջ, ջանք եմ թափել առանց ակնարկներով կամ յապաւումներով չանդրադառնալ որոշ դժուարութիւնների ու արգելքների վրայ։ Օրինակ, թէ պետական կազմակերպութիւններից ներս, թէ անձնական կամ աշխատանքային բջիջներում եւ թէ հասարակական կեանքում անհամապատասխանութեան բարեփոխումը, այնպէս էլ ծնում է մեր դժուարութիւններից մէկը։ Թէեւ վերջին տարիներին կառավարչական կազմակերպութիւնները բարելաւել են անցեալի համեմատութեամբ, այնուամենայնիւ նորից շատ վարչականներում

հին են ու յետադիմական։ Դեռևս մեր երկրում արմատախիլ չի եղել աղքատութիւնը, ագիտութիւնը, հիւանդութիւնները։ Սակայն չպիտի մոռանալ, որ մեր նպատակն է կարճ ժամանակամիջոցում հասնել զարգացման մի այնպիսի մակարդակի, որը յառաջադէմ երկրներում ձեռք է բերել մի քանի սերունդների, նոյնիսկ մի քանի դարերի երկարատև ու յամառ ջանքերից յետոյ։

Այսօր, իր հակասական դերով, Միջին Արևելքը աշխարհի բոլոր ժողովուրդների ուշադրութեան առարկան է, որովհետև եթէ հնագոյն ժամանակներում հսկայ ազդեցութիւն է ունեցել մարդկային քաղաքակրթութեան վրայ, ներկայումս համարւում է իրադարձութիւնների և քաղաքական վայրիվերումների օրրան։

Կարծում եմ, որ Միջին Արևելքի վերակենդանացման համար դրութիւնը նպաստաւոր է և պատճառ չկայ, որ Իրանը, ինչպէս եղել է վաղագոյն ժամանակներից, այնպէս էլ հիմա՝ անզօր լինի առաջ բերելու նոր յեղաշրջումներ։

ԻՐԱՆԻ ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՏԵՐԻՏՈՐԻԱՆ

Իմ թաղամասանց եղած ժամանակ ուսանողութեան օրերից, որ անց էի կացնում Շւեյցարիայում, մտքիս մէջ դրոշմւել է մի յուշ։ Մի օր մեր դպրոցը ասյլակով կաթ բերող կաթնավաճառը հետաքրքրւեց, թէ ո՞ր երկրից եմ եկել Շւեյցարիա։ Պատասխանեցի՝ Փըրշիայից (Իրան)։

«Այո,— ասաց նա,— լաւ եմ ճանաչում Փըրշիան, դա Ամերիկայի քաղաքներից մէկն է»…

Տարիներ անցան այս դէպքից։ Վերջերս պալատի երիտասարդ ծառայողներից մէկը ճամբորդեց Ամերիկա և վերադարձին պատմեց իր հետ պատահած մի զարմանալի դիպւածի մասին։

«Նախ քան Ամերիկա ճամբորդելս, ասում էր նա —

ցանկութիւն. ունէի մօտիկից տեսնելու ամերիկեան մի կար-մրամորթի: Տեղ հասնելուն պէս՝ այդ մասին ասացի հիւրըն-կալիս: Նա հաւաստիացրեց, որ դա շատ դիւրին է, քանի որ իմ ծրագրի մէջ է մտնում կարմրամորթների բնակավայրերից մէկի այցելութիւնը: Բայց երբ հասանք ուեսալ կէմը, ես թե-ւաթափ եղայ, — այնտեղ ապրող կարմրամորթները չէին կրում Հոլիվուդեան ֆիլմերում ցուցադրուող փետուրաւոր գլխարկնե-րից: Ինչևիցէ, հիւրընկալողս յաջողեց ինձ ներկայացնել նախ-շած երեսով, փետրաւոր գլխարկով և տեղական տարազով հագ-նուած մի կարմրամորթի: Վերջինս կոտրուած անգլերէնով անմիջապէս հարցրեց որտեղացի լինելս: Ասացի գալիս եմ մի հեռաւոր երկրից, որ կոչւում է Փըրժիա կամ Իրան:

Իրանի անունը լսելուն պէս ուրախութեան երանգներ յայտնուեցին կարմրամորթի դէմքին և նոյնիսկ կոտրուած պարսկերէնով ասաց.

«—Սալամ ալէյքում, ի՞նչպէս է ձեր առողջութիւնը»:

Այս հանդիպումը ինձ շշմեցրեց: Յետոյ պարզուեց, որ նա համաշխարհային երկրորդ պատերազմին ամերիկեան զոր-քերի հետ հասել է Պարսից ծոց և Իրանի վրայով աւելի քան եօթ միլիոն տոն պարէն ու ռազմամթերք է տեղափոխել Ռու-սիա, որով նպաստել է Հիտլերեան զորքերի ջախջախմանը, դիւրացնելով դաշնակիցների գործը: Այս ժամանակամիջոցում նա ոչ միայն սովորել է պարսից լեզուն, այլև դա սովորեց-րել է իր համերկրացիներին: Նաև շօշափելի տեղեկութիւններ է ձեռք բերել պատմական Իրանի քաղաքակրթութեան ու մշա-կոյթի մասին:

Իրանի արևմտեան ժողովուրդները այս կարմրամորթի չափ ճանաչէին իմ երկիրը: Տեղեակ չինէին, որ Իրանը ինչ ծառայութիւններ է մատուցել մարդկային քաղաքակրթութեա-նը և ապագայում ևս, — որի նկատմամբ լցուած եմ մեծ հա-ւատքով, դեռ պիտի ծառայի համամարդկային կուլտուրային ու զարգացմանը: Երբեմն այն մտքից թէ ինչու Իրանը Միջին Արևելքի երկրների մէջ ճանաչուած չէ, որանից աւելի՝ զարմանում եմ, որովհետև Միջին Արևելքի քաղաքակրթութեան ամենա-մեծ բաժինը ընկնում է Իրանին: Անհերքելի է նաև փիլիսո-

փայլութեան, արուեստի ու գիտութեան բնագաւառներում Իրանի ունեցած հսկայ ազդեցութիւնը Արեւմուտքի վրայ։ Այնպէս ինչպէս ներկայումս Ամերիկեան կառավարութիւնը Չորրորդ Կէտի գծով տեխնիկական օգնութիւններ է ցուցաբերում աշխարհի շատ երկրներին, մենք եւ ամենավաղագոյն ժամանակներից ի վեր արուեստ ու մշակոյթ ենք մատակարարել մարդկութեանը։

Այսուհանդերձ պիտի նշել, որ վերջին տարիներին, երբ Միջին Արեւելքի երկրները կարեւոր տեղ են գրաւել համաշխարհային քաղաքականութեան բեմի վրայ, աշխարհի տարբեր ծայրերում ապրող ժողովուրդների մօտ առաջացել է Իրանի եւ իրանական պատմութեան հանդէպ օր աւուր աճող հետաքրքրութիւնը։

Աշխարհի կամ Միջին Արեւելքի աշխարհագրական քարտէզների վրայ ցայտուն կերպով նշմարւում է Իրանը կամ Փերսիան։ Իրանը մեծ է Ալասկայից, ունի Թեքզաս նահանգի երկու տարածութիւնը եւ աւելին է քան Ֆրանսիայի, Շուեյցարիայի, Իտալիայի, Սպանիայի, Փորթուգալիայի, Բելգիայի եւ Լիւքսեմբուրգի տերիտորիաները միասին վերցրած։ Աշխարհագրական դիրքի շնորհիւ՝ հնագոյն դարերից եղել ենք աշխարհի կարեւոր ճամբաների հատման կէտը կամ քառուղին։ Եւ դա որքան էական էր այն ժամանակներում, երբ մարդիկ ճանապարհորդում էին կարաւաններով, այսօր՝ ջեթ օդանաւերի ու հերմետիկ հրթիռների դարում եւ համընկնում է ճըշմարտութեանը։

Քիչ է Իրանի ազգաբնակութիւնը իւրաքանչիւր քառակուսի կմ. տարածութեան համեմատ Այսուամենայնիւ իր քսան միլիոն բնակչութեամբ հաւասար է մայր ցամաք յիշեցնող Աւստրալիայի բնակչութեան հետ։

Իմ աթոռանիստ Թեհրանը մէկն է աշխարհի այն քաղաքներից, որ աճել ու զարգացել է արագօրէն, այնպէս որ Համաշխարհային Բ. պատերազմի օրերից (հաշւում էր հինգ հարիւր հազար), մինչեւ այսօր աճել է երեք անգամով հասնելով մէկ ու կէս միլիոնի1)։

1) Ծ. Խ. Այժմ մայրաքաղաք Թեհրանն ունի 3.300.000 բնակիչ։

Ճիշտ է, Թեհրանի բնակչութեան արագ աճի գլխաւոր շարժառիթը կայանում է նրանում, որ շրջանների բնակչութիւնը թողնելով իր ծննդավայրը՝ հաստատւել է այստեղ։ մի երեւոյթ, որ բացառութիւն չի կազմում նաև այլ երկրներում, բայց առհասարակ աճել է բնակչութեան թիւը։

Երկրի տարածութեան մեծ մասը չորային է և զուրկ բուսականութիւնից։ Դրա փոխարէն ուրիշ վայրերում տարեկան անձրևը հասնում է այնպիսի չափերի, որ աճում են խիտ անտառներ, կամ նպաստաւոր պայմաններ ստեղծւում բրինձի տնկարանների (պլանտացիա) համար։

Համեմատաբար չորային տարածութիւնների ջուրը մատակարարւում է լեռնային շրջաններից, որոնք օղակաձև շրջապատել են Իրանի բարձրաւանդակը, յաճախ խաչաձևելով իրար հետ։ Զհաշւած անապատային տարածութիւնները, լեռներից մեծ հեռաւորութեան վրայ գտնւող կէտեր համարեա չկան։ Դրանով իսկ, լեռներից հոսող վտակները փորած ջրանցքներով առաջնորդւում են գիւղ-քաղաքներն ու աւանները։ Վերջերս ձեռնարկել ենք նաև խոր հորերի կառուցման աշխատանքներ։ Համաձայն մասնագէտների ասութեան, Իրանում եղած ջուրը կը բաւականացնի ներկայ ազգաբնակչութիւնից երեք անգամ աւելի մի ժողովրդի պահանջներին։

Իրանի կլիման փոփոխական է տարբեր կէտերում և տարբեր եղանակներին։ Իմ կարծիքով դա ինքնըստինքեան մի ազդեցիկ ուժ է, իմ ժողովուրդը օժտւած է մարմնական մեծ ուժով և զուր չէ, որ ծանր սպորտի զանազան ճիւղերում՝ ինչպիսիք են ըմբշամարտ կամ ծանր ատլետ, մեր մարզիկները միշտ էլ փայլել են միջազգային չափանիշով։

Մտքի և արագ կողմնորոշման ատուժով, որի մասին կ՛անդրադառնանք հետագային։ Իրանի ժողովուրդը հաջակւած է ըստ կարելւոյն։ Ուստի պիտի յուսալ, որ ստիպողական կրթութեան ընդլայնումը կը նպաստի երկրի գիտութեան, արւեստի, գիւղատնտեսութեան, արդիւնաբերութեան և առեւտրի էլ աւելի զարգացման։

Իրանի ընդերքը հարուստ է հանքերով։ Առհասարակ մենք համարւում ենք աշխարհի նաւթի ամենամեծ արդիւնաբերող-

ներից մէկը։ Նաւթի արդիւնաբերութիւնը Միջին Արեւելքում սկսել է Իրանից։ Գիտական նորագոյն տեսութիւնների համաձայն՝ Իրանը մի մեծ նաւի պէս լողում է նաւթի ծովի վրայ։ Ուրիշների համար անյայտ մնացած իրողութիւններից մէկն է եւ այն, որ երկրի ընդերքը հարուստ է նաեւ քարածուխով, երկաթով, պղնձով, մանգանեզով, քրոմով եւ այլ քիմիական տարրով՝ օրինակ՝ բորատ, սուլֆատ եւ այլն։ Դրանց շահագործմանը առընչւող աշխատանքները դեռ գտնւում են նախնական փուլերում։

Բացառեալ Քաւիր նամաք անապատից, որ Աւստրալիայի պէս զբաղեցնում է երկրի կենտրոնական մասը, Իրանի հողը ամենուրեք արգաւանդ է։ Ուր հասնում է ջուրը, մշակւում է ցորեն, գարի, եգիպտացորեն, բամբակ, գետնախնձոր, մաշ, կորնգան, հակնդեղ, շաքարեղէգ, ծխախոտ (թութուն), թէյ եւ զանազան տեսակի բանջարեղէններից օրինակ՝ կաղամբ, սոխ, լոբիկ, վարունգ եւ այլն։

Ովքեր այցելել են Իրան, հաճոյքով են վայելել մեր երկրի հիւթեղ ու ընտիր պտուղները՝ գեղձաշլորն ու խաղողը, թուզն ու ծիրանը, տանձն ու նուռը, լիմոնը եւ նարինջը, ձիթապտուղն ու արմաւը։ Նշանաւոր է Իրանի սեխն ու պիստակը (ֆստա), նուշն ու պնդուկը (ֆնդղը)։ Անասնաբուծութիւնը զարգացել է մեծ չափերով։ Մեր երկրի գիւղացիութիւնը եւ լեռնաբնակները տեղական տարազներով լեռներում ու դաշտավայրերում զբաղւած են խաշնարածութեամբ ու անասնաբուծական այլ ճիւղերով։ Վերջին տարիներում մեքենայացել է գիւղատնտեսութիւնը։ Յաջորդ գլուխներում կանդրադառնամ երկրի կալւածները գիւղացիութեան ու երկրագործութեան մէջ բաժանելու ծրագրին, որ արդէն իսկ սկսել է գործադրւել։

Համեմատաբար քիչ է սննդամթերքի ներմուծումը մեզ մօտ, իսկ արտածումը հասնում է բաւարար չափերի։
Շատ է մրգի, նուշի եւ պիստակի արտահանումը երկրից։ Աշխարհի շուկաներում ռուսական ձկնկիթ անւան տակ վաճառւող ձկնկիթի (խաւիար) մեծ մասը իրանական է, որ արտահանւում է Ռուսիա եւ Ամերիկա։ (Ոմն ասել է, որ խաւիար ձուկը

փոխելով կարծիքը՝ Կասպից ծովի հիւսիսային մասերից գաղթել է հարաւ։ Բայց իրականութիւնը այն է, որ դեռ Ռուսաստանի յեղափոխութիւնից շատ առաջ, այս ձուկը նախընտրել է Կասպից ծովի հարաւային տաք ջրերը աճի ու բազմացման համար)։ Մեր ձկնարդիւնաբերութիւնը օժտւած է հարուստ աւանդոյթներով, որոնք ցայժմ մնացել են անձեռնմխելի։

Վերը նշածներից գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ թէև մեր ներկայ արտադրողականութիւնը համեստ չափերով օգտակար ու արժէքաւոր է ոչ միայն մեր երկրի՝ այլև ուրիշ երկրների ժողովուրդների համար, այսուամենայնիւ դեռ նոր ենք սկսել մեր բնական ու մարդկային հարստութիւնների շահագործումը։ Անգլիայում հրատարակւած մի պաշտօնական զեկուցման մէջ ասւում է.— «Իրանը թերևս Միջին Արևելքի միակ պետութիւնն է, որ օժտւած է զարգացման ու յառաջդիմութեան ամենամեծ ունակներով»։

Վաղագոյն ժամանակներից Իրանը եղել է Եւրոպայի և Միջին Արևելքի հատման կէտը։ (Շատերը մինչև անգամ մոռանում են, որ Իրանը պատկանում է ասիական ցամաքամասին)։ Հետևաբար հռչակւած Մետաքսի ճանապարհով Չինաստանի ու Եւրոպայի միջև երթևեկող կարաւանները հասնելով Իրան, հիմնում էին կենտրոններ։ Հեռաւոր Արևելքից գնւած մետաքսը, թանկագին քարերն ու այլ ապրանքներ լաւ գներով վաճառւում էին հարուստ Իրանում և այստեղից առաքւում էին այլ երկրներ, մասնաւորապէս Եւրոպա։

Նոր ցամաքամասի յայտնաբերումից առաջ, երբ եւրոպական ժողովուրդները կերակուրը լցնում էին գետնի վրայ և ուտում էին ձեռներով, իրանցիները օգտագործում էին կաւի յղկւած զարդարւած ամաններ, գդալ ու դանակ։

Չնայած չինականը՝ աշխարհի ամենահին շարունակական ու անընդմէջ քաղաքակրթութիւնը պատկանում է մեր ժողովրդին։ Եթէ նոյնիսկ ասել, որ մեր մշակոյթն ու զարգացումը շատ բնագաւառներում գերազանցել է չինականին, չպիտի համարել չափազանցութիւն։

Անհերքելի է այն փաստը, որ Իրանի քաղաքակրթութիւնը աւելի մօտիկ ու հարազատ է արևմտեանին, քան՝ չի-

նախանը կամ մեր հարեւան արաբներինը։ Իրանը Արիա ցեղի հին հայրենիքներից մեկն է։ Ամերիկեան ու եւրոպական շատ ժողովուրդներ են սերում են այս ցեղից։ Ցեղային առումով մենք միանգամայն տարբերւում ենք Սամի ցեղից սերող արաբներից։ Նոյնն է նաև պարսկերէնի խնդրում, որովհետև մեր լեզուն պատկանում է Հնդեւրոպական լեզուների ընտանիքին։ Դրա մէջ են մտնում նաև անգլերէնը, ֆրանսերէնը, գերմաներէնը և արեւմտեան շատ ուրիշ լեզուներ։

Անշուշտ, դարերի ընթացքում մեր ժողովուրդը որոշ չափով մերւել է այլ ցեղերի հետ։ Արաբների գերիշխանութեան օրոք մեծ թւով արաբական բառեր են թափանցել մեր լեզւի մէջ, բայց այնուամենայնիւ պահպանել ենք մեր ցեղական ազնուութիւնն ու լեզուական յատկանիշները։

Յիշում եմ, երբ լսեցի, թէ կակաչն ու հողմաղացը Հոլանդիա են տարել Իրանից։ Կարի զարմացայ։ Այդ մասին ինձ ասաց Հոլանդիայի մշակութային կապի կցորդը՝ մի գիտնական անձնաւորութիւն։ Կարծում եմ եթէ որեւէ հոլանդացի երբեւիցէ բացայայտի այս խնդիրը, դրա մէջ ամենափոքրիկ կասկածն անգամ չպիտի ունենայ։ Յիշեալ գիտնականը մի շարք ուսումնասիրութիւններից յետոյ յանգել էր այն եզրակացութեան, որ հոլանդական կակաչը պատկանում է Իրանում աճող մի տեսակ վայրի կակաչի ցեղին։ Հողմաղացները ևս Հոլանդիայում պատրաստել են Իրանի հարաւային շրջաններում շատ վաղուց օգտագործւող հողմաղացների ձեւի ու արտաքին տեսքի վրայից։

Նարդի խաղը հնարել են իրանցիները։ Առաջին անգամ Իրանումն է խաղացել մականախաղը և մեր արքաները յատուկ սէր են ցուցաբերել դրա նկատմամբ։ Յասան (պիստակ) իրանական է, նոյնն է և կորնգանը, որ առաջին անգամ մշակել է Իրանում, որպէս ձիերի կեր։ Դեղձը դարեր առաջ բերել է Չինաստանի վայրի անտառներից ու ընտելացրել և յետոյ դեղձենու տունկը տարել է Միջերկրականի ափերն ու Եւրոպա։ Կարմիր վարդը, որ դարեր շարունակ զարդարել է Իրանի այգիները, առաջին անգամ տնկւել է Իրանում։ Իրանից են տարւել նարգիզը, շուշանը և կապոյտ յասմիկը՝ պահպանելով ի-

բենց իրանական անունները զանազան երկրներում։ Օշարակը որ Իրանում գործածւում է հեղուկ վիճակում, իսկ Ամերիկայում կամ այլուր սառցել է պաղպաղակի ձև՝ վայելել են մեր նախապապերը։ Շերբ հանրածանոթ օշարակի անունը գալիս է Շերբաց բառից։ Դա նոյն ըմպելին է, որ միջին դարերին արաբները տարածեցին Սպանիայում և սովորեցրին պատրաստելու եղանակը։

Արուեստի ու գիտութեան բնագաւառներում իրանցիները փայլել են ստեղծագործական ասպարեզում։ Արևի ժամացոյցի գիւտը պատկանում է իրանցիներին։ Առաջին աստղադիտարանը ևս շահագործել է Իրանում։ Թէև առաջին հայեացքից անհաւանական է թւում, որ Իրանի հռչակաւոր գիտնական և բժիշկ Իբն Սինան ծանօթ է եղել պենիսիլինի յատկութիւններին և դա օգտագործել է հիւանդների ապաքինման համար։ Այսուամենայնիւ կան ապացոյցներ, որոնք վկայում են այս իրողութեան մասին։ Իբն Սինայի համաշխարհային հռչակ վայելող, միջին դարերում Եւրոպայում բժշկական լաւագոյնը համարւող գրքի մէջ նշւած է այն մասին, որ հացի բորբոսը կարելի է օգտագործել վէրքերի բուժման համար։ Նա խորհուրդ է տալիս բժիշկներին՝ թաց հացի վրայ պատրաստել բորբոս և այդ գոյացութեամբ հաւաքել ու դնել վէրքի վրայ։ Մի քանի դար նրանից յետոյ անգլիացի գիտնական Սըր Ալեքսանդր Ֆլեմինգը յիշեալ բորբոսը անւանելով Պենիսիլիում, ուսումնասիրեց ու փորձարկեց դրա բնական յատկութիւնները և ապա պատրաստեց պենիսիլինը, որ այսօր հսկայ քանակութեամբ մատակարարւում է աշխարհի շուկաներում, [illegible] մահից փրկելով հազարաւորների կեանքը։

Արեւմտեան ժողովուրդների մեծ մասը չգիտէ, որ Իրանը հռչակաւոր է որպէս կառավարչական սխեմաների գործադրման ու տարածման՝ առաջատար։ Երկրի բաժանումը նահանգների և դրանց կառավարումը նահանգապետների (քաղաքապրյուխ) միջոցով վաղագոյն ժամանակներից կիրառել է Իրանում, քանի որ առանց դրա՝ հնարաւոր չէր մի լայնածաւալ երկրի կառավարումը։

Ճանապարհային ցանցերի կառուցման խնդրում ևս Ի-

բանը առաջնային է։ Հռոմէական կայսրութեան հիմնադրումից դեռ շատ առաջ երկրի տարբեր կէտերի միջև գոյութիւն ունեցող կապը կատարւում էր սուրհանդակների միջոցով (չափար)։ Որոշ տարածութիւնների վրայ հիմնւած էին կայաններ (չափարխանաներ), ուր հանգստանում էին արքայական սուրհանդակները փոխելու յոգնած ձիերը՝ նորերով։ Այսպիսով հնարաւոր էր դառնում տասնհինգ օրւայ ընթացքում յաղթահարած Իրանի մէկ ծայրից միւսը տանել նամակները։

Թարգմ. պարսկերէնից՝
ԳԱԼԻԱ ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Շարունակելի 1)

۱۲۳۷۵۹

۱۳۵۰/۲/۲۶

دفتر مخصوص شاهنشاهی

آقای دکتر گاگیک هواگمیان نماینده مجلس شورایملی و صاحب امتیاز
مجله هــــور

عریضه ای که به پیشگاه مبارک اعلیحضرت همایـــون
شاهنشاه آریامهر تقدیم داشته و برای ترجمه و چاپ کتاب ((ماموریت
برای وطنم)) بزبان ارمنی استدعای کسب اجازه نموده بـــد
از شرف عرض گذشت و مورد تصویب ذات مبارک ملوکانه قرار گرفت. ۰ک

رئیس دفتر مخصوص شاهنشاهی

(ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ԹԱԳ)

ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ
ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ

123759
26/2·/1350

Պրն. Դոկտ. ԳԱԳԻԿ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ,
Խորհրդարանի պատգամաւոր եւ
Արտօնատէր «ՀՈՒՅՍ» ամսագրի.

Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայից-Արքային ներկայացրած Ձեր խնդրագիրը որով խնդրամատոյց էիք եղել արտօնութիւն ստանալու հայերէնի թարգմանելու եւ տպագրելու «Առաքելութիւն հայրենիքիս համար» գիրքը, արժանացաւ Ն. Կ. Մ. Արքայի ուշադրութեան եւ վաւերացումին։

Արքայական Յատուկ
գրասենեակի պետ
(ստորագրութիւն)

«ՀՈՒՅՍ» ամսագրի ներկայ համարի առաջին բաժնից սկսում է լոյս տեսնել Իրանի լուսաւոր արքայի Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Շահնշահ Մոհամմադ Ռեզա-Շահ Փահլաւու գրչին պատկանող «Առաքելութիւն հայրենիքիս համար» գիրքը։

Թարգմանութիւնը կատարել է ամսագրիս երիտասարդ եւ շնորհալի աշխատակիցներից պրն. Կոլիա Տէր Յովհաննիսեանը։

ԱՐՏԱԿ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Առաջնորդ Հայոց Թեհրանի Թեմին

ՓԱՌԱՀԵՂ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԻՐԱՆԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ 2500 ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻՒ

Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի առիթով, բացառիկ շքեղութեամբ տօնախմբութիւններ եւ արարողութիւններ կատարուեցին Իրանում եւ այս բարեբաստիկ տօնակատարութիւնների ընթացքում, գեղեցկօրէն զարդարուեց Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանը, զարդարանքի եւ լոյսերի մէջ ողողուեցին նաեւ Իրանի բոլոր քաղաքները ու գիւղերը: Ցնծութեան եւ ուրախութեան մէջ էր Իրանի ողջ ժողովուրդը, որովհետեւ այս տօնակատարութեան մէջ տեսնում էր Իրանի փառաւոր անցեալը եւ Իրանի Կայսրութեան 2500 ամեայ փառքը:

Իրանի կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի տօնակատարութիւնը սքանչելի եւ աննախընթաց ոգեւորում հանդիպեցաւ եւ ստացաւ համաշխարհային նշանակութիւն:

Ն. Կ. Մեծութիւն Արիամեհր Մոհամմէդ Ռզա Շահ Փեհլեվիի հրաւէրով տօնախմբութեան մասնակցեցին բազմաթիւ պետական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ, թագաւորներ նախագահներ եւ պետական պատասխանատու անձնաւորութիւններ:

Նոյն բարեբաստիկ առիթով Իրան ժամանեցին նաեւ բազմաթիւ երկրներից Իրանագէտներ, արուեստագէտներ, թղթակիցներ, եւ այսպէս Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի տօնակատարութիւնների ընթացքում, Իրանի պատմական անցեալը, մշակութային նուաճումները, եւ մանաւանդ ներկայի վերածաղկող Իրանը, տիեզերքի ողջ մարդկութեան հետաքրքրութիւնն ու ուշադրութիւնը հրաւիրեց իր վրայ:

Փառահեղ տօնակատարութիւնը սկսեց Պասարգադում՝ ուր Իրանի յուսամիտ և արդարադատ Արքան, Կիւրոս Մեծի դամբարանի դիմաց, պետական և հիւր բարձրաստիճան անձնաւորութիւնների ներկայութեան ոգեկոչեց յիշատակը Մեծն Կիւրոսի, յոյս և վստահութիւն ներշնչեց բոլորին, թէ վերածաղկող Իրանում շարունակւում է վառել Մեծն Կիւրոսի վառած կերոնը: Պասարգադի հսկայական տարածութիւնը լեցուեց Ն. Կ. Մեծութեան յուզիչ և տպաւորիչ խօսքերով ու մարդկանց մտքերում վերակենդանացաւ Իրանի 25 դարերի փառահեղ անցեալը: Ինչքա՛ն առինքնող և ազդեցիկ էին Ն. Կ. Մեծութեան խօսքերը երբ յայտարարում էր. «Այս խաղաղ աշխարհում, Իրանի պատգամաբերն և ազատականութեան, մարդասիրութեան եւ պաշտպանն է մարդկային վեհագոյն ձգտումների: Այն կերոնը, որ դու վառեցիր, երբէք չմարեց ամենից փոթորիկների ժամանակ եւ այսօր եւս աւելի պայծառ է քան երբեւիցէ: միշտ լոյս է սփռում այս երկրի վրայ եւ տարածւել է Իրանի սահմաններից շատ հեռու:

Կիւրոս՝ Մեծ Արքայ, Արքայից Արքա՛յ, ազատականներից ազատականը, հերոսը Իրանի եւ աշխարհի պատմութեան, ննջի՛ր հանգիստ, որովհետեւ մենք արթուն ենք եւ միշտ արթուն կը մնանք»:

Այնուհետեւ, Պերսեպոլսում, Ն. Կ. Մեծութեան, Կայսրուհու, թագաժառանգի և հրաւիրուած թագաւորների, նախագահների, պետական բարձրաստիճան անձնաւորութիւնների և բազմաթիւ այլ հրաւիրեալների ներկայութեան տեղի ունեցաւ փառաւոր շքերթ, որի ընթացքում 25 դարերում Իրանում իշխող արքայական դերդաստանների ժամանակաշրջանը խորհրդանշող մարտիկները տողանցեցին այդ շրջանի տարազներով: Շքեղ ու տպաւորիչ շքերթի ընթացքում կարծէք ողջ Իրանի պատմութիւնն էր անցնում մարդկանց աչքերի դիմաց:

2500-ամեակի տօնախմբութիւնները նոյն խանդավառութեամբ շարունակւեցին նաև Թեհրանում. Ն. Կ. Մեծութեան Կայսրուհու, յարգարժան հիւրերի և հրաւիրեալ անձերի ներկայութեան, տեղի ունեցաւ բացումը Թեհրանի «Շահեադ» կոթողի: Իսկ յաջորդ օրը՝ փառաշուք տօնակատարութեամբ կա-

տարուեց բացումը հարիւր հազար մարդու տարողութիւն ունեցող «Արիամեհր Ստադիոմի»։

Վերոյիշեալ պերճաշուք տօնակատարութիւնների վրայ երբ աւելացնենք նաև 2500 ամեակի առիթով կառուցուած այլ հաստատութիւնները, 2500 դպրոցը, ինչպէս նաև հիւանդանոցներ, բարեսիրական, մարզական հաստատութիւններ, ժողովրդային հանդէսներ, խրախճանքներ, այն ժամանակ՝ 2500 ամեակի տօնակատարութիւնների պատկերը աւելի ամբողջական կը դառնայ, ու այս բոլորը՝ ըստ ինքեան պերճախօս վկայութիւնը կարող են կազմել աննախընթաց ու փառաշուք տօնակատարութիւնների։

* * *

Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի այս տօնական և շքեղ օրերին, քաղցր պարտականութիւն է մեզ համար մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները ներկայացնել՝ Իրանի արդարադատ և լուսամիտ Արքային՝ Ն. Վ. Մեծութիւն Արիամեհր Մոհամմադ Ռեզա Շահ Փահլաւիին, աղօթելով մաղթելով որ՝ օր աւուր յառաջդիմող, վերածաղկող Իրանը, ու մանաւանդ Սպիտակ Յեղափոխութեան շնորհիւ ամէն ասպարէզներում ծաղկող Իրանը, էլ աւելի բարգաւաճ վիճակ ունենայ ու բարձրանայ ժողովրդի կեանքի մակարդակը, տնտեսական, կրթական, մշակութային և այլ կալուածներում։

Մեր շնորհաւորութիւններն ու բարի մաղթանքներն ենք ներկայացնում նաև՝ Կայսրուհի Ֆարահին, որի ցուցաբերած եռանդը և գործօն մասնակցութիւնը յառաջադիմող Իրանում կատարուող բարենորոգումների ու կրթական հաստատութիւնների հանդէպ, ու նրա հովանաւորութիւնն ու բարեսիրական խօսքերը մեծ ոգևորութիւն են յառաջացնում և Իրանի ժողովրդին անմոռնօրէն երախտապարտ են թողնում Իր նկատմամբ։

Մեր շնորհաւորութիւնները ներկայացնում ենք նաև՝ Թագաժառանգ Ռզային, աղօթելով ու մաղթելով որ Աստուած հովանի ու պահապան լինի իրեն և երկնային օրհնութեամբ լեցուի նրա կեանքը։

Մեր շնորհաւորութիւնները ներկայացնում ենք նաև՝ Իրանի կառավարութեան և Իրանի համայն ժողովրդին, մաղթելով որ այսպէս խաղաղ ու անդորր վիճակում միշտ վերելք ու բարգաւաճում ունենայ Իրանը և Աստծու օրհնութեամբ արգիւնաւորուեն Ն. Վ. Մեծութեան բարենորոգչական ծրագիրները։ Իրանի մեծազօր Արքան միշտ մղիչ ուժն է հանդիսացել Իրանում կատարուող իրագործումների և նուաճումների։

Սրտագին ողջունում ենք՝ Մեծն Կիւրոսից մինչև մեր օրերը անխափան շարունակուող Իրանի կայսրութիւնը և մաղթում որ Աստուած անսասան պահէ Իրանի Կայսրութիւնը։

* * *

Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի տօնակատարութիւնների առիթով, այս տարին կոչւեց՝ Մեծն Կիւրոսի տարի։ Կիւրոս Մեծը (Ն. Ք. 558-530) ստեղծեց Իրանեան հսկայական Կայսրութիւնը, իր հանճարով փայլեց Իրանի քաղաքական հորիզոնի վրայ և հանդիսացաւ լուսամիտ ու արդարադատ քաղաքական ղեկավար։ Նա՛ նուաճեց Մեդիան և իրեն յայտարարեց Պարսից թագաւոր։ Յաղթեց Լիդիայի թագաւոր Կրեսոսին և գրաւեց փոքր Ասիան։ 538 Թ. Ն. Ք. նուաճեց նաև Բաբելոնը։

Քսան տարուայ ընթացքում Կիւրոս Մեծը հիմնեց ուժեղ և հսկայական պետութիւն, որի սահմանները երկարում էին, Հնդկաստանից մինչև Միջերկրական ծովը։ Նա այդ ժամանակաշրջանի աշխարհակալներից անջատւում էր շնորհիւ իր հաստատած վարչակարգի։ Ինքնուրոյն և իւրայատուկ իրաւակարգ ստեղծեց իր հսկայական կայսրութեան մէջ։ Նա՝ բոլորովին տարբեր ու նոր մօտեցում ու քաղաքականութիւն ունեցաւ նուաճւած երկրների նկատմամբ։ Նա՝ չէր կոտորում նուաճւած ժողովրդին, չէր աւերում նրանց քաղաքները, իր զինուորներին թոյլ չէր տալիս կողոպտել ու կամայականութիւններ կատարել։ Նուաճւած երկրի կեանքը ընթանում էր բնական ձևով, առևտրականներ ու արհեստաւորներ շարունակում էին հանգիստ զբաղւել իրենց գործով։ Նուաճւած երկրներին պարգևում

էր ներքին ինքնավարութիւն, վերադարձնում էր Բաբելոնի կողմից գրաւուած ու այնտեղ փոխադրուած աստուածների արձանները: Նրա կրօնական ու քաղաքական հանդուրժողութիւնը արտայայտուեց նաև երբ թոյլ տուեց որ արտաքսուած ցեղերը վերադառնան հայրենիք: Յարգալից վերաբերմունք ունեցաւ նաև նուաճուած Բաբելոնի «Մարդուկ» աստծու նկատմամբ և Եսայի Մարգարէի կողմից կոչուեց «Աստծու Օծեալը»:

Մեծն Կիւրոսը ունեցաւ երեք մայրաքաղաքներ՝ Շոշ, Եկբատան և Բաբելոն — Պասարգադը ուր այժմ գտնւում է նաև իր դամբարանը, հանդիսացաւ իր արքայական պալատը:

Քսենոֆոնը իր «Կիւրոպեդիա» վիպերգում ընդարձակօրէն անդրադառնում է Կիւրոս Մեծի գործերի մասին. իսկ պեղումներից յայտնաբերուած արձանագրութիւնները մեծ լոյս են սփռում Կիւրոս Մեծի արդարադատ ղեկավարութեան մասին:

«Կիւրոպեդիայում» Քսենոֆոնը ընդարձակ տեղեկութիւններ է տալիս նաև Արմէնիայի մասին: Կիւրոս Մեծի և Արմէնիայի յարաբերութեան մասին: Նա նկարագրում է թէ՝ երբ եկաւ Արմէնների դէմ, Խալդերը՝ երկրի բնիկները՝ դիմադրութեան են դուրս գալիս, ներքին կռիւներին վերջ տալու համար Հայաստան է գալիս Կիւրոսը, (այդ ժամանակ՝ որպէս Մարերի զօրապետ): Կիւրոսը՝ Արմէնիայի թագաւորի Տիգրան անունով որդու բարեկամն էր ու ընկերը: Յետագային Տիգրանը աջակցում է նաև Կիւրոսին, նրա կատարած նուաճումների ժամանակ: Երբ Մեծն Կիւրոսը արշաւում է Բաբելոնի վրայ, Աժդահակի դէմ պատերազմում է նաև Երուանդի որդի՝ Տիգրանը հայկական բանակի գլուխն անցած և այս կերպով մասնակից է լինում Բաբելոնի գրաւումին:

Շուտով Արմէնիան էլ անցնում է պարսկական տիրապետութեան տակ ու վերածւում սատրապութեան:

Այս ժամանակաշրջանում հայերը զբաղւում էին առեւտրով և Եփրատ գետի վրայով նաւարկելով մինչև հեռաւոր երկրներ ապրանք էին փոխադրում: Հերոդոտը մանրամասնօրէն նկարագրում է հայերի կատարած առեւտուրը և նրանց չի-

նած նաւերը։ Քսենոփոնը իր «Կիւրոպեդիայում» գրում է թէ՝ Կիւրոսը կամենալով դեսպանութիւն ուղարկել Հնդկաստանի թագաւորի մօտ, դիմում է Արմէններին և Խալդերին որպէսզի նրանք մարդ տրամադրեն՝ իր դեսպանութիւնը մինչև Հնդկաստան առաջնորդելու համար։ Սա նշանակում է թէ՝ Արմէններն ու Խալդերը առևտրական գործերով մինչև Հնդկաստան ճամբորդում էին։

* * *

Կիւրոս Մեծի օրերից մինչև մեր օրերը, այլ խօսքով՝ անցնող 2500 տարիների ընթացքում, Իրանի և հայ ժողովրդի միջև պատմական, մշակութային, կրօնական և տակաւին այլ ասպարէզներում սերտ կապ ու յարաբերութիւն է եղել։ Անցնող 2500 տարիների պատմութիւնը պերճախօս վկան է թէ՝ ինչպիսի գործունէութիւն և յարաբերութիւն է գոյութիւն ունեցել այս երկու հարևան ժողովուրդների միջև։

Պատմականօրէն այսպիսի անցեալ և մշակութային ու հասարակական սերտ յարաբերութիւն ունեցող հայերի մէկ մասը՝ հնագոյն շրջաններից սկսեալ, ապրում է Ատրպատականի մաս կազմող շրջաններում, իսկ Շահ-Աբբասի կարգադրութեամբ Նոր Ջուղայում և այլ շրջաններում հաստատուած հայերը, իրենց թողած պատմական, մշակութային և այլ ժառանգութիւններով յայտնի են արդէն բոլորին։ Ներկայումս Թեհրան հաստատուած հայերը, որոնց թիւը հարիւր հազարի է հասնում, ինչպէս նաև Իրանի բազմաթիւ քաղաքներում ապրող հայերը մեծագոյն ուրախութեամբ մասնակցեցին Իրանի Կայսրութեան 2500ամեակի տօնակատարութիւններին և իրենց երախտագիտութիւնը յայտնեցին Իրանի մեծազօր Արքային՝ Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Մոհամմէդ Ռզա Շահ Փեհլեվիին։

Իրանում գտնուող պատմական ու հնադարեան վանքերն ու եկեղեցիները, ինչպէս նաև՝ եկեղեցական, կրթական, մշակութային, մարզական և այլ հաստատութիւնները վկայում են թէ՝ ինչպիսի լայնախոհութիւն և կրօնական ազատութիւն է տիրում ներկայումս բովանդակ Իրանում։

Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի տօնակատարութեան առաջին օրն իսկ, երբ Իրանի Արքան Պասարգադում վերջացրեց իր խօսքը, համայն աշխարհին ծանուցելով թէ՝ «Կիւրոս, ննջիր դու, վասնզի մենք արթուն ենք,» *այդ րոպէին հնչեցին Իրանում գտնուող հայ եկեղեցիների զանգերը և զանգերի ձայնին միացան Իրանահայերի սրտից բխած մաղթանքն ու աղօթքը ու միախառնեցին Իրանի ժողովրդի ուրախութեան մաղթանքներին։ Վստահ ենք թէ՝ այս միաձուլւած աղօթքը, ուրախութեան ու մաղթանքի այս ձայները, իրար հետ ներդաշնակւեցին՝ խնդրելու համար Աստծուն՝ որ անսասան պահէ Իրանի 2500 տարիների անցեալ ունեցող Կայսրութիւնը։ Աստուած հովանի ու պահապան լինի Ն. Կ. Մեծութեան և Կայսերական ընտանիքին և Աստուած օրհնէ Իրանի համայն ժողովրդին։*

Հիմա, երբ Իրանի Կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի շքեղ տօնակատարութիւնը պատմական անջնջելի յիշատակ է դարձել ու դարուս մեծագոյն ոգեկոչումն է հանդիսացել, սրտագին մաղթում և աղօթում ենք որ աշխարհում խաղաղութիւն լինի և Իրանը միշտ ծաղկեալ վիճակ ունենայ։

Աստուած օրհնէ Իրանը, անսասան պահէ Իրանի Կայսրութիւնը և արևշատութիւն պարգևէ Արիամեհր Շահնշահին։

Թարգմ․ Յունարէնից
Ա․ ԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԻՒՐՈՍ Բ․ ՄԵԾ

Պարսիկները, ինչպէս և Մեդացիք, բաժանուած էին տոհմերի՝ Պասարգադներ, Մարաֆիէններ, Մասպիէններ, Պանթալիններ, Դերուսիներ, Գերմանիէններ, որոնք բոլորը երկրագործներ էին։ Չորս տոհմեր էլ որ վաչկատուն էին, մտնում էին Վերիններին․ Դաէններ, Մարդեր, Դրոպիկներ և Սագարտներ։ Առաջիններն ամենէն կարևորներն էին, և Աքեմենեանները (Հախամանիշ) մի տոհմ էին որ կախում ունէին նրանցից։

Այն ժամանակից ի վեր, երբ պարսիկները անցել էին Պարսուայից Պարսումաշ, երեք Աքեմենեան թագաւորներ՝ Տիշպիշ (Տէիսպէս), Կուրաշ Ա․ (Կիւրոս) և Կամբուջայա Ա․ (Կամբիզ) յաջորդել էին Անզանի գահին․ Արիարամնէն, Կիւրոսի եղբայրը, իշխել էր Պարսայում՝ մինչև իր տապալումը Կիաքսարի կողմից։

Կիւրոս Բ․ Մեծը յաջորդեց այդ գահին 558 թւին (Քր․ ա․) և անակնկալ ու շշմեցուցիչ նուաճումներով ստեղծեց մի վիթխարի Կայսրութիւն, որ դեռ տեսնուած չէր, տարածուելով Հելլեսպոնտոսից մինչև Հնդկաստանի սահմանները։ Պէտք է հաւատալ որ Կիւրոսը, որի մասին քիչ տեղեկութիւններ ունենք և երբեմն՝ հակասական, եղել է զինուորական մեծ հանճար և կազմակերպիչ, ենթարկելով այնքան ժողովուրդներ և աւանդ ձգելով իր յաջորդներին մի այնպիսի Պետութիւն, որ երկու դար ու կէս յետոյ պէտք կը լինէր որ մի Աղեքսանդր նրան տապալէր։

Մեր միակ հեղինակութիւնը այդ ժամանակաշրջանի մասին Հերոդոտն է, չնայած որ նա մեզ հաղորդում է աւանդավէպեր, բայց դրանք թւում են պատմական ճշմարտութեան աւելի մօտ

քան՝ Կտեսիասի հեքիաթները։

Աժդահակը երազում տեսաւ որ իր Մանդան աղջկանից դուրս եկաւ մի հեղեղ որ ո՛չ միայն հեղեղեց իր մայրաքաղաքը, այլև ամբողջ Ասիան։ Վախենալով նրան ամուսին տալ մի ազնուական Մեդիացու, որ առաւել կը լինէր իրականացնելու այդ երազը, նա իր աղջկայ համար ընտրեց մի պարսիկ՝ յաւ ընտանիքից, սակայն հանդարտ նկարագրով, որին նա նկատում էր որպէս աւելի ցած քան համեստ պայմաններ ունեցող մի մեդիացու։ Դա՝ Կամբիզն էր, պատմական անուն, որովհետև մենք պիտի տեսնենք որ իր անունը, Կամբուջիա նախնական անւան ձևի տակ, երևում է Սուզայի թագաւորների սերունդների մէջ, աղքատ արքայիկներ, որովհետև Աժդահակը նրանց աւելի ցածր էր համարում քան իր կայսրութեան քաղաքացիներին։

Աժդահակը երկրորդ անգամ երազում տեսաւ որ իր դստեր մարմնից խաղողի մի որթ դուրս եկաւ և ծածկեց ամբողջ Ասիան։ Սարսափած՝ նա իր մօտ կանչեց Մանդանին, և երբ մանուկը ծնւեց, նա նրան յանձնեց Հարփագին, որ իր ընտանիքից էր և շատ վստահելի, հրամայելով որ սպանի մանկանը։ Հարփագը, չցանկանալով իր սեփական ձեռներով սպանութիւն կատարել, այլև նախընտրելով պահպանելու իր ապագան և իրեն պաշտպանել Մանդանի վրէժխնդրութիւնից, որ պիտի յաջորդէր իր հօրը և պիտի պատժէր իր որդու սպանիչին, Հարփագը երեխային ծածուկ յանձնեց թագաւորի մի հովւին՝ Միհրդատ անունով, նրան հրամայելով մանկանը տանել դնել ամենավայրի լեռներից մէկի վրայ, ուր նա շուտով կը մեռնէր։ Այս հովւի կինը որ կոչւում էր Սպակօ[1], «շուն» (սա միակ մեդերէն բառն է, որ մեզ փոխանցել են Յոյները), նոյն օրը ծնել էր մի մեռած մանուկ. հովւի կինը համոզեց իր ամուսնուն այդ մեռած մանկանը փոխարինել Մանդանի երեխայով և ցոյց տալ Հարփագին իբրև Մանդանի երեխայի դիակ։ Յետագայում, սակայն, երեխային ճանաչեց իր մեծ հայր Աժդահակը, որպա

1) Սպակօ—սագ պարսկերէն՝ շուն։ Ռուսերէն՝ սոբակա (շուն) բառը նոյն ծագման է։ Ա. ԱՍԱՏՐԵԱՆ

զգալով որ կենդանի գտաւ։

Պատմում են որ Հարփագը դաժանօրէն պատժւեց։ Աժդահակը սպանել տւեց նրա տղային և արքայական խնջոյքի սեղանին, մատուցել տւեց նրա տղայի միսը իր հօրը՝ Հարփագին, մինչդեռ երեխայի գլուխը, ձեռներն ու ոտները մի զամբիւղի մէջ մատուցւեց իր հօրը, խնջոյքից յետոյ... Հարփագը ոչինչ չասաց, բայց մի քանի տարի յետոյ նա համագործակցութիւն սկսեց Կիւրոսի հետ, որին վերադարձրել էին իր ծնողների մօտ. նա Կիւրոսին համոզեց ապստամբել (553 Թ.), նրա համար կողմնակիցներ շահեց մինչև իսկ Մեդիացիների մէջ, այդպիսով գլխաւոր գործիչը դառնալով Աժդահակի կայսրութեան խորտակման, որովհետև Աժդահակը չտեսնւած անզգուշութիւն ունեցաւ նրան վստահելու այն բանակը, որ պիտի ճնշէր ապստամբներին։

Հարփագը, Կիւրոսի հետ համաձայնելով, նրան բնաւ չը ճնշեց և այդպիսով յագուրդ տւեց իր արդար ատելութեանը։

Կիւրոսը, սկզբում ձախողելով, շահեց Պասարգադի ճակատամարտը. Աժդահակի զօրքերն ապստամբեցին, իրենց թագաւորին կալանքի տակ առին և նրան յանձնեցին յաղթականին (550 Թ.)1)։ Աժդահակը, բանտարկեալ, մնաց շղթաների մէջ, սակայն իրեն այլ պատիժ չաւին։

Ահա թէ ինչպէս է պատմում Նաբոնիդ Տարեգրութիւնը Մեդիայի անկման մասին. «Գալով Աժդահակին, իր զօրքերն ապստամբեցին իր դէմ. նա բռնւեց և յանձնւեց Կիւրոսին։ Սա արշաւեց Եկբատանի վրայ, որ արքայանիստ քաղաքն էր, ոսկին, արծաթը և կահկարասիները կողոպտւեցին. կահկարասիները և հարստութիւնները տարւեցին Անզանի հողերը»։ Բնաւ ոչ մի մանրամասնութիւններ. բայց մենք գիտենք, շնորհիւ այդ աղբիւրների, Եկբատանի գրաւման թւականը (550 Թ.

---

1) Ըստ Նիկոլաոս Դամասկոսցու՝ այս կռւի մէջ մեռաւ Կիւրոսի հայր Կամբոյիսան, իր ծանր վէրերի հետեւանքով։

Քր. ա.)[1]: 549 թւին Կիւրոսը երեւում է պնակիտների վրայ Անզանի թագաւոր տիտղոսով. 546-ին նա կրում է Պարսկաստանի թագաւոր տիտղոսը: Տեղական աւանդութիւնները, պահւած դասական հեղինակների կողմից, մեզ ասում են որ պէտք եղաւ երեք ճակատամարտ Մեդիան ընկճելու համար, սակայն նրանք լռում են Ծագածի մասին, նոյնպէս և այն ձևի, որ ձևափոխեց նուաճողի տիտղոսները:

Կարող է, որ Եկբատանի գրաւումից յետոյ, Մեդացիները նրան խնդրեցին դառնալ իրենց թագաւորը և այնուհետև նա փոխեց իր համեստ տիտղոսը՝ Անզայի թագաւոր, կոչւելով Պարսկաստանի թագաւոր, Մեդիան միացրած լինելով իր ժառանգական պետութիւններին:

Նաբոնիդը իշխելով Բաբելոնին, Կիւրոսը հանգիստ էր այդ կողմից. բայց նա միևնոյնը չէր զգում Լիդիայի հանդէպ, ուր Կրեսոսը (Կրուասոս) յաջորդել էր Ալիատտին: Սա տարածեց նորէն նուաճումները իր նախորդի և Միլէտը և յունական այլ գաղութներ Իոնիայի (Յոնիա), դէպի արևելք, տասը տարուց պակաս, նա տարածեց իր տիրոյթները մինչև Ալիս գետի ձախ ափը: Թւում էր, ուրեմն, որ դաշինքներով որոշւած սահմանները խախտւել էին նրա կամ Ալիատի կողմից: Մեդիայի անկումը և Պարսկաստանի կարևոր աճումը, որ առաջին անգամն էր մտնում պատմութեան մէջ, նրան մտահոգելու բնոյթն ունէր: Մի դաշնակից էր անյայտանում. սակայն նա ունէր մի կայուն բանակ և գերազանց հեծելազօր: Նա կարող էր հաշւի առնել յոյն վարձկաններին, Բաբելոնի և Եգիպտոսի աջակցութիւնը: Եթէ, ուրեմն նա վճռեց առաջ ինքը յարձակւել և գրաւել Կապադովկիան, դրա պատճառն այն էր որ նոր պետութիւնը նրան լուրջ անհանգստութիւն էր պատճառում, և որ ինքը կամենում էր նրան յաղթահարել՝ նախքան որ նա զօրանար աւելի ուժեղ: Թւում էր, ըստ Դիոդոր Սիցիլիացու, մի

1) Քսենոփոն պատմում է, որ Կիւրոսը, Աժդահակին գահազուրկ անելուց յետոյ, ամուսնացաւ նրա աղջկայ՝ Ամիտիսի հետ: Եթէ այս ճիշտ է, ինչպէս որ կարծում է Եդուարդ Մէյէր, պէտք է ընդունել որ Կիւրոսը, եթէ չէ Մանդանի որդին, ամուսնացել է իր հօրաքոյր մօրաքրոջ հետ, ինչ որ բնաւ անհնարաւոր չէ:

գործակալ որ մեծ գումարներ էր ստացել նրանից յոյն զին-ուորներ վարձելու (նա Սպարտայի հետ դաշինք էր կնքել), փա-խաւ Պարսկաստան և Կիւրոսին տեղեկացրեց այն դաշինքի մա-սին որ նրան սպառնում էր։

Նոր արքան վճռեց կանխել Կրեսոսին և յարձակուել նրա վրայ՝ դաշնակիցները գալուց առաջ (546 Թ.)։ Իր արշաւը լեռնե-րի վրայով փոքր Ասիա հասնելու համար՝ զարմանալի է, Տիգ-րիսն անցնելուց յետոյ Նինուէից ոչ հեռու։ Նա կտրեց անցաւ Միջագետքը, թերևս կողանցելով լեռների փէշերը որ վերջա-նում են Միջագետքի հիւսիսում։

Մտնելով Կապադովկիա, նա առաջարկեց Կրեսոսին իր կեանքը և թագաւորութիւնը խնայել, եթէ նա երդուէր օրի-նաւոր վասալ դառնալ։ Լիդիայի թագաւորը մերժեց և առաջին բաղխումը մի յաղթանակ եղաւ իր համար։ Դրան հետևեց եռամսեայ մի զինադուլ, ապա, թշնամութիւնը վերսկսելով, մի կռիւ ծայր առաւ Պտերիումում և մնաց անորոշ արդիւն-քով, սակայն Կիւրոսը իրեն չհամարեց կռիւը վերսկսել յաջորդ օրը, մինչդեռ գիշերի պատեհութիւնից օգտուելով, Կրեսոսը յետ քաշուեց Սարդիս, ամայացնելով երկիրը, խանգարելու համար պարսիկներին որ առաջ շարժուեն, և հաշուելով թէ Բաբելացի-ների միջամտութեամբ, որ պիտի վտանգէր թշնամու թիկուն-քը, կ՚արգիլէր Կիւրոսին հետապնդելու իր ձեռնարկը. բայց Նաբոնիդն ընդունեց խաղաղութեան առաջարկը որ արել էր Կիւրոսը, և նուաճողը արագօրէն քալեց Սարդիսի վրայ։

Կրեսոսը, կարծելով թէ ձմեռը կ՚արգիլէր պարսիկների առաջխաղացքը ձիւնապատ լեռների վրայով, արձակել էր իր ոյժերի մի մասին և մինչև գարուն յետաձգել էր իր դաշնա-կիցների օգնութեան գալը։ Անակնկալի գալով իր թշնամու յառաջխաղացքով, նա պատրաստուեց դէմ դնելու նուաճողին և իր հեծելազօրը արձակեց Հերմուս դաշտի վրայ։ Կիւրոսը իր զօրքերի առջևից ուղտեր էր շարել և այդ կենդանիների հոտը ծառս արաւ Լիդիայի ձիերին և դարձրեց անսանձելի։ Լիդիա-յի ձիերը առաջին անգամն էին տեսնում և հոտ առնում ուղ-տերի։ Ուստի և անյաղթահարելի վախ համակեց նրանց։ Կիւ-րոսի բանակում ուղտերի ներկայութիւնը ցոյց է տալիս, որ

այդ գործի մի մեծ մասը բաղկացած էր վաչկատուն Սուգացիներից, նման Բեդուիններին, որ բնակւում են Շատ էլ Արաբի անջրդի հովիտներում։

Փակւած իր մայրաքաղաքում, որ շատ ամուր դիրք ունէր, Կրեսոսը սպասեց գարնան և իր դաշնակիցներ՝ Յունաստանի և Եգիպտոսի օգնութեան։ Սպարտացիք պիտի բանէին ծովը. բայց, 14-րդ օրը, Մարդ ցեղից մի զինւոր՝ Հերիադէս անունով, գայթակղւած թագաւորի խոստումով՝ վարձատրել նրան որ առաջինը կը մանի քաղաք Սարդան, նկատեց մի լիդիացի զինւորի, որ իր սաղաւարտը թողած լինելով փոսի մէջ, իջաւ մի կողմից որ հաւրից անմերձենալի էր թւում և նոյն ուղղութեամբ յետ դարձաւ, Իրեն հետ մի քանի ընկերներ վերցնելով, այս Մարդ ցեղի զինւորը բռնեց այն ճամբան որ լիդիացի զինւորն անզգուշութեամբ յայտնաբերել էր, անակընկալի բերեց Լիդիայի կայազօրին որ վստահ էր դիրքի ամրութեան, և բացեց քաղաքի դռները պաշարողների առաջ։ Ահա՛ այսպէս ընկաւ Սարդան 546 թւին, միևնոյն այն տարին երբ Կիւրոսն ընդունել էր Պարսկաստանի թագաւոր տիտղոսը։

Կրեսոսը ելաւ մի փայտակոյտի վրայ, որ պատրաստել էր ուել, և ուզեց այրւել իր ընտանիքի հետ, բայց թւում է թէ պարսիկները հասան ժամանակին՝ հանգցրին խարոյկը և մահից ազատեցին Լիդիայի թագաւորին։1)

1/ Հերոդոտը այս մասին պատմում է հետեւեալը.— Յունաստանի օրէնսդէտ Սոլոնը Յունաստանի համար օրէնքներ մշակելուց յետոյ, որոշեց տասը տարի բացակայել իր հայրենիքից։ Այցելեց Լիդիայի թագաւոր Կրեսոսին Սարդայում։ Կրեսոսը աշխարհի ամենահարուստ թագաւորի հպարտ ոգով, ցոյց տալով իր անհուն գանձերը՝ ասաց. «Տեսնում ես, որ ես աշխարհի ամենաերջանիկ մարդն եմ»։
Սոլոնը պատասխանեց. «Մարդկանց երջանկութիւնը իրենց վախճանով պիտի չափել»... Կրեսոսը վիրաւորւեց, բայց երբ Կիւրոսից պարտւեց եւ խարոյկի վրայ բարձրացաւ, բացագանչեց՝ «Սոլո՜ն, Սոլո՜ն, դու արդարացի էիր»... Կիւրոսը լսեց այս խօսքերը եւ հրամայեց իր մօտ բերել Կրեսոսին եւ հարցեց բացագանչութեան իմաստը։ Երբ Կրեսոսը պատմեց Սոլոնի խօսքը, Կիւրոսը թոյլ չտւեց որ Կրեսոսը մեռնի, այլ նրան [illegible] արքունիքի մէջ իր մօտ պահեց, իբրեւ խորհրդատու։ Կրեսոսի առաջին խորհուրդը եղաւ՝ «Դադրեց-

Լիդիայի նուաճումից յետոյ Կիւրոսը գրաւեց նաեւ յունական գաղութները, բայց թողեց իր տեղապահներին լրացնելու իր ձեռնարկը. իր բացակայութիւնը յարուցեց լիդիացիների ապստամբութիւնը. նրանք ամրացան Սարդայի միջնաբերդում, որ զօրավար Տաբալոսն էր ղեկավարում. գրգռիչը Պակտիասն էր, որին Կիւրոսը վստահել էր գրաւած գանձերը։ Մեդացի Մազարէսի առաքած օգնական ուժերը զսպեցին ապստամբութիւնը։ Պակտիասը փախաւ Յոյների մօտ։

Փոքր Ասիայի քաղաքները պաշարեցին եւ գրաւեցին, շնորհիւ Մեդա-Պարսիկների՝ Ասորեստանցիներից ձեռք բերած ճարպիկութեան։

Յոնիացիները աւելի թեթեւ շարժեցին. Կիւրոսին միանալը մերժելով, նրանք չշարժեցին օգնելու Կրեսոսին, նրանք ապաւինել էին Սպարտայի աջակցութեան, սակայն Սպարտան թերացաւ։

Լակեդեմոնիան բաւականացաւ մի դեսպան ուղարկելով Կիւրոսի մօտ՝ սպառնալով թշնամական միջոցների դիմել, եթէ Կիւրոսը շարունակէր իր ձգտումները յունական գաղութների նկատմամբ։ Կիւրոսը դեսպանին շնորհակալութիւն յայտնեց իր կարծիքի համար, բայց աւելացրեց.

«Զգոյշ եղէք, որ ես ձեզ առիթ չտամ տաղտկանալու, ո՛չ թէ Յոնիայի դժբախտութիւնների մասին, այլ՝ ձեր»։

Սկսուեց մի տարագրութիւն. ծովը ազատ էր, և պարսիկները նաւատորմ չունէին։

Մենք գրեթէ ոչի՛նչ գիտենք այն արշաւի մասին, որ Կիւրոսը յետոյ ձեռնարկեց Արեւելքի շրջաններում։ Հինգ կամ վեց տարիների ընթացքում, 545-ից մինչեւ 539, նա պատերազմեց անծանօթ ժողովուրդների դէմ, որոնք ապրում էին Կասպից երկրի և Հնդկաստանի միջեւ։

Նա գրաւեց Բալխը, որով Մարգիանները (Մերվ) և Սող-

ռու Սարդայի կողոպուտը, որովհետեւ դա այլեւս ոչ իմ քաղաքն է ոչ իմ ունեցուածքը. կողոպտել մի՛ տուր»։ Կիւրոսը այդպես էլ վարուեց։

Կիւրոսի յաջորդ Կամբիզը եւս Կրեսոսին, ոսկէ շղթաների մէջ, իր մօտ պահեց իբրեւ խորհրդատու։

Ա. ԱՄԻՐԵԱՆ

գիմնները (Սամարկանդ) ենթարկեցին։ Նա յառաջացաւ մինչեւ Իաքսարտէս (Սիր Դարիա) եւ այնտեղ ամրոցներ կառուցեց, որոնք դեռեւս գոյութիւն ունէին Աղեքսանդրի ժամանակները, ինչպիսին էին՝ Կիւրոպոլիս (Ուրա Թափէ) որ իշխում էր գետի գլխաւոր ծանծաղուտի վրայ։ Նա հպատակեցրեց Սակերին, որ արդէն հաստատուած էին Սակաստանում1), ներկայիս Սէյիստանը։

Թւում է թէ Կիւրոսը մի բանակ կորցրեց Գեդրոզիի (Մեքրան) անապատներում, այլ սակայն այդ նահանգը այնուհետեւ դարձաւ մի մասը իր կայսրութեան։

Մնում էր Բաբելոնը, այն հին փառքը, որ նորոգուած էր այն օգնութեամբ որ տուեց Մեդիային՝ Նինուէի գրաւումից յետոյ։ Թւում էր սխալ պաշտպանէր այդ փառքը՝ որեւէ յանդուգն ձեռնարկի դիմաց։

Նաբոնիդը, զաւակը Սին-ա-Հալբան կոչւող քրմուհու, խաղալիք էր դարձել քուրմերի ձեռքին եւ իր ժամանակը անց էր կացնում հին սրբավայրեր յայտնաբերելով եւ նրանց վերականգնումով, ծանր հարկեր գանձելով՝ ծախսելու համար ծախքերը։ Քրմերը մասամբ ատեցին նրանից, երբ նա Բաբելոն մտցրեց Ուր, Ուրուկ եւ Էրիդու աստուածներին։ Նա նոյնիսկ չէր գալիս իր մայրաքաղաքը, ուր իր ներկայութիւնը, սակայն, անհրաժեշտ էր. նա իր փոխարէն դրել էր իր որդի Բալթազարին (Բաղդասար)։ Կիւրոսը, այսպիսով, դարձաւ հովանաւորը Մարդուկի, ինչպէս որ ասուած է «Յայտագրի» մէջ, որի սեպաձեւ արձանագրութիւնը պահուած է։

Հին քաղաք Բաբելոնի նուաճումը, որ եղաւ աջակցութեամբը քաղաքի ներսում գտնւող պարսիկների համակիրների, աւելի դիւրին եղաւ քան կարծւում էր, նախատ երեք շարք գոտիների, որոնք պարփակում էին քաղաքը իրենց վիթխարի միջոցներով։ Նուաճողի արշաւը դիւրացրեց բաբելոնա-

1) Այս միեւնոյն Սակաստանից էր պարսիկ նշանաւոր ազգային դիւցազն Ռոստամը, որին մեր պատմահայր Մովսէս Խորենացին կոչում է՝ Ռոստամ Սագճիկ, այսինքն՝ սակաստանցի։

Ա. ԱՄԻՐԽԵԱՆ

ցի Գուբարուն (Գոբրիաս), որ նահանգապետն էր Զաբ և Դիյալա նահանգի. նա մասնակցեց և գործ հայթայթեց։

Կիւրոսը, 539 թուին1) սկսեց յարձակումը Եփրատի հոսանքը փոխելով, երբ գետի ջուրը աւելի սակաւ էր, ապա յարձակեց Բալթազարի բանակի վրայ, որ մնացել էր Օպիսում և այդպիսով կտրել էր մայրաքաղաքից։

Բալթազարին պարտութեան մատնեց առանց դժուարութեան։ Նաբոնիդը, վտարուած Սիփփարից, փախաւ. Գոբրիասը մտաւ Բաբելոն առանց կռուի2)։ Տաճարները հովանաւորեցին և կողոպուտն արգիլեց։ Երբ նուաճողը անձամբ ներկայացաւ, ընդունեց որպէս ազատարար (Նոյեմբեր 27)։ Նաբոնիդը կամաւ յանձնեց և բանտարկեց Կարամանիում (Քերման), ուր ապրեց մինչև իր մահը։ Կիւրոսը «բռնեց Բէլ-Մարդուկ Աստծոյ ձեռները» (Մարտ 20, 538 թ.) և սա եղաւ իբրև Բաբելոնի թագաւոր օծումը. նա այս ձեւով նշում էր, որ չէր պարտադրում ոչ ազգի ո՛չ իր ընտանիքի, ո՛չ իր ժողովրդի, աւելի եւ՝ ոչ էլ Մեդական Մոգերի կրօնը։

Նա աստուածների պատկերը յետ ուղարկեց այն բոլոր քաղաքները, որտեղից Բաբելոն էր բերել Նաբոնիդը, եւ միենոյն սկզբունքը կիրառելով, նա հրեաներին վերադարձրեց ոսկէ և արծաթէ այն սափորները, որ բերել էին Երուսաղէմի տաճարից և գտնւում էին արքայական գանձարանում. նա աւելին արեց հրեաների համար, նա հրեաներին թոյլատրեց վերադառնալ Պաղեստին և այնտեղ վերակառուցել աւերուած Տաճարը։

Հռովարտակը *որ յետոյ տուեց, Բաբելոնի թագաւոր օծելու իր տարեդարձին, մի հռչակաւոր թուական է մարդկային պատմութեան մէջ։*

Տարբեր բացատրութիւններ են տրուել մեծ արքայի

1) Հայոց Տիգրան Ա.-ն (Երվանդյան), իբրև մտերիմ ու դաշնակից Կյուրոսի, մասնակցում էր Բաբելոնի գրավմանը հայկական այրուձիով և հետևակազորով.

2) «Առանց կռվի և ճակատամարտի», ասում է Կյուրոսի արձանագրությունը.

Ա. ԱՄՈՐԵԱՆ

վերաբերմունքի մասին՝ Պաղեստինցի աքսորականների նկատմամբ. նա այդպիսով վարձահատույց էր լինում այն ծառայութիւնների համար, որ մատուցել էին նուաճման ժամանակ թէ՝ ուզում էր ապահովել անձնուէր կողմնակիցների մի խումբ՝ որ շատ հեռու չէր Եգիպտոսի սահմանից, որով կարելի է կարծել, որ նա ցանկանում էր աշխատանք փորձել, ինչ որ յետոյ իր յաջորդներն իրականացրին։ Այս շարժառիթները կարող է պատահել անբաւարար են, յատկապէս երկրորդը, որովհետև նույն թուով հրեաներ թողին հեռացան այն կացութիւնից, որ ձեռք էին բերել իրենց յամառ աշխատանքով այն վայրերում, ուր պատերազմի պատճառով նետուել էին, վերադառնալու համար այն քարքարոտ երկիրը, ուր ապրել էին իրենց հայրերը։ Դա մի փոքրիկ գաղութ (42. 360 հոգի) էր որ հետևեց Դաւթից սերող Յովակիմ Թագաւորի որդի Շէշբազարին, և սկսեց աշխատել, եօթը ամիս շարունակ, Տաճարի վերակառուցման վրայ, շրջապատուած թշնամի ցեղերով, ընկերներ և կամ այլ տեղերից եկած, շնորհիւ պարսիկ նահանգապետի էր որ նրանք իրենց գործը յաջող կերպով կատարեցին (536 թ.)։

Յայտնի չէ թէ ո՞րոնք էին Կիւրոսի վերջին պատերազմները և ի՞նչպիսի վախճան ունեցաւ նա։ Կարելի է ենթադրել, որ նա կանչեց իր Կայսրութեան Արևելքից, դէմ դնելու համար այն վաչկատուն ցեղերին, որոնք երկար ժամանակներ խուժում էին հարաւի աւելի քաղաքակիրթ երկրները։

Ըստ Հերոդոտի պատմութեան, Կիւրոսը կնութեան էր ուզել Յաքսարտէսից այն կողմ ապրող Մասագէտների թագուհի Թամիրիսին, սակայն իր առաջարկութիւնը արհամարհանքով մերժուել էր։ Կիւրոսը գրաւեց նրա երկիրը, ջախջախեց առաջապահներին որ յարձակուելով անակնկալի էին բերել պարսիկ պահակազունդը, սպանել էին կողոպտել՝ խմելով գինի որին սովոր չէին. Կիւրոսը գերի բռնեց թագուհու երէց որդի Սպարգապիսին, որ անձնապաստան մէկն էր և ինքնասպան եղաւ։

Այս դէպքերին յաջորդող մեծ ճակատամարտում Կիւրո-

որ պարտւեց և սպանւեց (528 Թ. Քր. ա.)։ Թագուհին վրէժխնդիր լինելու համար իր զաւակի մահւան համար, հերոսի գլուխը խրեց արեան մէջ՝ ճչալով. «Ես քեզ տալիս եմ քո ամբողջ արիւնդ»։

Սակայն թագաւորի դիակը չմնաց թշնամու ձեռքը, լինի՝ յետ գրաւելով, լինի՝ յետ տրւելով, արքունական դիակը բերւեց Պասարգադ, ուր թաղւեց այն գերեզմանի մէջ որ այսօր ծանօթ է՝ «Մաշադի Մադար-ի Սուլէյման», «Սողոմոնի մօր դամբարան» անունով։ Իր դագաղը դեռևս գոյութիւն ունէր Աղեքսանդր Մեծի ժամանակ և այն տեսել էր Արիստոբուլը։

Ըստ Բերոսի՝ («Քրոնիկոն») Պարթևաստանի Դահիների դէմ կռւի մէջ էր սպանւել Կիւրոսը։ Ըստ Կտեսիասի՝ («Պերսա-մենա») ոչ թէ Մասսագետների, այլ Դերբիկներին (Դերվիկ) նւաճելիս է սպանւել. այդ ժողովուրդն ապրում էր Կասպից ծովից արևելք, որի թագաւոր Ամորգասը հնդիկների դաշնակիցն էր և փղեր ունէր իր բանակում։

Կիւրոսը, անժխտելիօրէն պատմութեան մեծ դէմքերից մէկն է, և միմիայն փաստաթղթերի՝ որ աւանդել է մեզ հին շրջանը՝ անբաւարարութիւնն է պատճառը որ նա պատմական լրիւ լոյսի տակ չէ առնւել։ Գաղափարը, որ ձևակերպել է նա, մինչև մի որոշ դարագլուխ որ բաւական մօտենում է մեզ, ըստ դասական հեղինակների, նրան դարձրել է մի առասպելական տիպ Միջին Դարերի ռոմանների Կառլոս Մեծի նման։

Սուզայի փոքրիկ թագաւորից բարձրանալու համար մինչև Աքեմենեան Կայսրութեան հիմնադրի աստիճանին, պէտք էր որ նա լինէր միաժամանակ մի մեծ զօրավար և հրաշալի քաղաքագէտ, պէտք էր որ նա Արևելք բերէր մի քանի նոր գաղափարներ և կառավարելու սկզբունքներ որ մինչ այդ՝ իրենից առաջ՝ անծանօթ էին։ Եւ մինչև իսկ եթէ նրան օգնել էին պարագաները, նուազ ճիշդ չէ, որ այն եռանդը որ նա ունէր, ընդմիշտ խորտակեց այս երեք պետութիւնները որ ճանաչւած էին՝ Մեդիա, Լիդիա և Բաբելոն անուններով։

Արդէն զօրավար շատ բան չէր լինի՝ առանց իր արժանաւոր զինւորների. Նապոլէոնը չէր կարող ընթացք տալ իր հանճարին, եթէ ձեռքի տակ չունենար այն հրաշալի զօրքերը

որ Յեղափոխութեան բանակն էր։

Այն էր այն բանակը, որով Կիւրոսը նուաճեց առաջաւոր Ասիան։ Մենք ոչինչ գիտենք այդ մասին, սակայն թոյլատրելի է ենթադրել, բատ այնմ որ մենք գիտենք Աքեմենեաններին, որ այդ զօրքը բաղկացած էր աւատատէրերի զօրքերից որ հաւաքել էին տեղերի ղեկավարները, լինի Ասիայի հովտի բնակիչներից, լինի լեռնականներից որ մերօրեայ Բախտիարներն են։ Դա մի ազգային բանակ չէր, այլ զօրախմբեր՝ հաւաքուած և ղեկավարուած իրենց ազգային ղեկավարների կողմից։ Ասիայի յախճապակի պատկերները ներկայացնում են երկու տիպի արքայական պահակներ, մէկը՝ ներմակ, միւսը՝ խառնագէտ գոյնի և մինչև իսկ՝ սև։ Առաջինները համապատասխան են լեռնաբնակ պարսիկներին, իսկ երկրորդները՝ սուզացիների, մարդիկ՝ որ ծաւալ են արեւմտա հովտի։

Այս զինուորներն ունէին գերազանց կազմակերպութիւն, համեմատած ուրիշ պետութիւնների հետ։ Նրանց զէնքերն անկասկած լաւագոյնն էին, քան շրջակայ ժողովուրդներինը, և մինչև իսկ՝ Մեդերի և Լիդիացիների զէնքերը։

Նրանց նախընտրած զէնքն էր մեծ տեսակի մի աղեղ, որի գործածութեան մէջ վարպետ էին պարսիկ. Կրետացի աղեղնաւորները, ասում է Քսենոփոնը, չէին հասցնում իրենց նետը այնքան հեռու որքան պարսիկները, հակառակ որ նրանք սովորութիւն ունէին աղեղնաձգութեան կերպով արձակելու իրենց նետերը հեռահար նպատակի։ Բայց պարսիկները յանձնեցին Կարդուսացիների (քրդերի) դառն նահատակողներ, որոնք կարողացան պահել իրենց անկախութիւնը։ Կարդուսացիները աղեղ ունէին որ երեք արմնկաչափ էր, արձակելու համար՝ լարը ներքև էին քաշում՝ յենուելով իրենց ձախ ոտքին և նետը թափ էր անցնում զրահների ու վահանների միջով։

Գործ էին ածում նաև պարսատիկ, բայց պարսատիկաւորները, շատ մեծ քարեր նետելով, չէին կարող չափուել Հռոդոսցիների հետ, որոնք գիտէին գործածել արճիճի գնդիկներ և նետում էին երկու անգամ աւելի հեռու քան՝ պարսիկները։

Միաժամանակ արքայական բանակները զինուած էին երկար նիզակներով. երբեմն այս զէնքով կռուելու մէջ նրանք գե-

թագանց էին իրենց ժամանակակիցների՝ մէջ։ Բանակի կազմակերպումը նախապատրաստուած էր, լայն մակարդակի վրայ, Կիւրոսի նախորդների՝ Մուզայի գահակիրների կողմից։ Զինուած այդ զօրծիքով, Կիւրոսը համարձակութիւն ունեցաւ նուաճման գործ փորձելու, որ իր նախորդների մտքով չէր անցել, կամ որի առջև նրանք նահանջել էին։

Այս արքան ունէր, այլապէս, միաժամանակ քաղաքական և կրօնական գաղափար։ Բաբելոնը և Ասորեստանը, չկարողանալով ձերբազատուել ֆետիշական գաղափարից, որ կապուած էր աստուածութիւնների ձեռակերտ պատկերներին, պարտուած ժողովուրդների աստուածներին աւար էին վերցնում և նրանց դարձնում ազգային աստուծոյ չքախումբը։

Կիւրոսը ո՛չ միայն չտարաւ այդ պատկերները, այլ՝ յետ տուեց այն ժողովուրդներին, որոնց պատկանում էր, վերադարձրեց իրենց օրինական տէրերին այն աստուածների արձանները, որ գտաւ Բաբելոնում. Նա եբրայեցիներին, միևնոյն գաղափարը կիրառելով, վերադարձրեց նրանց սրբազան սափորները։ Դիւրաւ կարելի է երևակայել երախտագիտութեան այն զգացումը որ համակեց Բաբելոնից պարտուած բնակիչներին, երբ լսեցին ազգային աստուածութիւնների իրենց օջախը վերադարձնելու լուրը։ Այս հանճարեղ գաղափարը ամրապնդեց նուաճողի ուժը. պարսկական Կայսրութիւնը հիմնուած էր։

Այս բոլորը նորութիւն էին Արևելքի համար, այնքան նոր, որ շնորհիւ այն հրապարակութիւնների որ արին հրեաները, Կիւրոսի անունը դեռևս ժողովրդական է մեր մէջ։

Թարգմ՝ Ֆրանսերէնից՝ Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

Աղբիւր.—

«L'Iran Antique,
E'lam et La Perse
et
La civilisation Iranienne»
Par Clement Huart et Louis Delaport.
Paris, 1943.

ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ ԿԻՒՐՈՍ Բ. ՄԵԾԻ ՄԱՍԻՆ

Պատմական փաստաթղթերի չգոյութեան պատճառով՝ պարսիկ ժողովրդի և Պարսկաստանի պետական կեանքի անցեալի մասին աւանդութիւններ և առասպելներ կան։ Մենք թարգմանաբար մէջ բերինք թագաւորութեան սկզբնաւորութեան մասին եղած կարծիքները։

Այժմ անցնենք Կիւրոս Մեծի վախճանի մասին եղած կարծիքներին, որոնք հակասական են, նոյն իսկ՝ հակընդդէմ։

Յոյն պատմաբան Հերոդոտը, Ժիւսթէնը, նոյնպէս և Դիոդորոս Սիկիլիացին, պնդում են, որ Կիւրոսը գերի բռնուեց Մասագետների թագուհի Թոմիրիսի կողմից և սպանուեց։ Կտեսիաս ասում է, որ նա սպանուեց մի հնդիկի նիզակից, երբ կռւում էր այդ երկրի Դերբիկների դէմ։ Իսկ Քսենոֆոնն էլ գրում է, որ նա մեռաւ իր մահճում, բնական մահով, իր երկու որդիներին կտակ յանձնելով և թաղւեց Պասարգադում 529 թ. Քր. առաջ1)

Ահա՛ այսպիսի հակընդդէմ կարծիքներին յայտնել յոյն պատմաբանները Կիւրոսի վախճանի մասին. Սակայն կայ փաստ, որ Կիւրոսի դամբարանը գտնւում է Պասարգադում (Պերսեպոլի մօտ) և մօտ երկու դար յետոյ Աղեքսանդր Մակեդոնացին այցելեց դամբարանին, իսկ Արիստոբուլը տեսաւ նաև դագաղը։

Ժիւսթէնը 2-րդ դարու (Քր. յետոյ) լատին պատմաբան է, հետևաբար կարող է օգտուած լինել Հերոդոտից Կիւրոս վախճանի մասին։

Աւելի հին են և Կիւրոսի մահից (529 թ.) հազիւ 100-80 տարի յետոյ ապրել և գրել են՝ Հերոդոտը (Ծն. 480-422 Քր.

1) Տես «An Historical and descriptive Account of Persia» By James B. Fraser. Esg. Edinburg, 1833. էջ 107.

ա.)։ Քսենոֆոնը (444—360 Քր. ա.)։ Կտեսիասն էլ ժամանակակից է եղել Քսենոֆոնին, որովհետև «Նահանջ Բիւրոց»-ի ժամանակ Կտեսիասը բժիշկն էր Արտաքսերքսես Մնեմոնի, որի դէմ կռուեց իր եղբայր փոքր Կիւրոսը և սպանուեց (401 Թ. Քր. ա.) Հետևաբար վերոյիշեալ երեքի՝ Հերոդոտ, Դիոդոր Սիցիլիացի և Կտեսիաս՝ կարծիքները զուգադիպում են, որ Կիւրոս Մեծը սպանուել է կռուի դաշտում։

Քսենոֆոնը իր «Կիւրոպեդիայում» (Կիւրոսադաստում) իդէալականացնում է Կիւրոսին, հետևաբար անպատշաճ է գտել այդպիսի մեծ և իդէալական կայսեր սպանուելը, ուստի նրան վերագրել է բնական մահով մեռած։

Այս բոլորով հանդերձ՝ Կիւրոս Բ. Մեծի մահուան պարագան մնում է իբրև առեղծուած։

ԿԻՒՐՈՍԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Կտեսիասը պատմում է, որ Կիւրոսը, գահազուրկ անելով Աժդահակին, ամուսնացաւ նրա դուստր Ամիտիսի հետ։ Եթէ այս ճիշտ է, ապա պէտք է ընդունել որ Կիւրոսը, եթէ Մանդանի որդին է, ապա ամուսնացել է իր հարազատ մօրաքրոջ հետ, ինչ որ անհաւանական չէր, հին ժամանակները նկատի առնելով։

ԿԻՒՐՈՍ ԱՆՈՒԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յոյն հռչակաւոր ողբերգակ Էսքիլէսը (525-456 Թ. Քր. առաջ)։ համարեա՝ ժամանակակից Կիւրոսին (529 Թ. Քր. ա.)։ «պարսիկները» (472 Թ.) իր երկի մէջ ասում է, որ «պարսիկներն ասում էին թէ «Կիւրոս» բառը նշանակում է՝ «արև» և այդ մօտեցնում էին զենդերէն hvare բառին»։

Զենդերէն այս «hvare» բառը նշանակում է՝ Հուր, յետագայում արտաբերուեց «Խուր» կամ «խոր», որից՝ պարսիկ-

րէն Խուրշիդ բառը որ նշանակում է արեւ։

Հայերէն «Հուր» բառը եւ նոյն զենդերէն «hvar»ն է կամ՝ հուրը։

Պարսիկները չեն ասում Կիւրոս, այլ՝ Քուրուշ, որ միեւնոյն Հուր, խոր, խուր կամ քուր բառն է՝ թեթեւ ձայնափոխութեամբ։

Յոյները գրում են՝ Cyrus, որ Կիրուս կամ Կիւրոս բառն է։ Յոյները չունենալով շ հնչիւնը, հետեւաբար չէին կարող գրել Քուրուշ։

Եւ իսկապէս, պատմութեան մէջ Կիւրոսի բուն անունը յայտնի չէ։ Նա պատմութեան ասպարէզ է մտել իր պապ Կիւրոս Ա-ի անունով, որ նշանակում է արեւ։

ԿՈՒՐ ԳԵՏԻ ԱՆՈՒՆԸ

Կուր (կամ՝ Քուռ) գետի անունը եւ Կիւրոսի անունից է ծագել։

«Ստրաբոնը յիշատակում է Արիստոբուլին, որ խօսում էր Օքսուսի նաւարկելիութեան մասին եւ հաստատում, որ Հնդկաստանից եկած ապրանքները իջնում էին մինչեւ Կասպից ծով, ապա անցնում էին Cyrus, այսօր՝ Kour Թիֆլիսի գետը, ապա տարւում էին մինչեւ Եւքսինեան Պոնտոս կամ՝ Սեւ ծով»․1)

Ուրեմն՝ Թիֆլիսի Քուռ 2) գետը եւ կոչւած է Կիւրոսի Քուռուշ անունով։

Պասարգադում գոյութիւն ունէր Քուր-աբ գետը, որ կարծեմ Կիւրոսի անունով է։ Այնտեղ կայ նաեւ Արաքս անունով գետ։ Այսպիսով, Պարսկաստանում կային երեք Արաքս գետեր, մէկը՝ Պասարգադում, միւսը՝ Ուրմիայ լճի հարաւում «Արաս» անունով, իսկ երրորդը՝ Հայաստանի Արաքս (Մայր) գետը։

Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

1) Տես «L'Iran Antique», էջ 8—9։

2) Հին քարտէզների մէջ Քուռ գետի անունը գրւած է՝ Kour (Cyrus) ձեւով։

Ա. Ա.

Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԴԱՐԵՀ Ա. ՄԵԾԸ ԵՒ ԾՈՎԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Սուէզի ջրանցքի բացումը, առաջին անգամ, կատարել է պարսից արքայից արքայ Դարեհ Ա. Աքեմենեանը։

Այս մասին յիշատակութիւններ ենք գտնում յատկապէս եւրոպական երկու պատմաբանների գործում։

James B. Fraser. «An Hisforical and Deseriptive Account of Persia» *(1833 թ.) աշխատութեան էջ 110-ում կարդում ենք։*

«Իր զէնքերը Արեւելքում աւելի բախտաւոր եղան. և 509 թուին (Քր. ա.) խորհրդանշուեց մի արտակարգ համբաւութեան սկիզբով, իր հրամանով ձեռնարկած Կարիայի ծովագնաց Սկիլաքսի ղեկավարութեամբ։ Մի նաւատորմ սարքաւորուեց Կասպատիրայում, Ինդոսի1) մի քաղաքում, և ձեռնարկու Յոյնը իր նաւերը անցկացրեց գետի վրայ, դիմելով դէպի Արեւմուտք մինչև որ կը հասնէր Պարսկաստան։ Նա կտրեց անցաւ Ծոցը, հասաւ Արաբիայի ամայի հողերին Բաբ-էլ-Մանդէբ նեղուցը, որտեղից ներս մտաւ և երեսուն ամիս նաւարկելուց յետոյ հասաւ Եգիպտոս։ Այս տեղեկութիւնը որ նա հաղորդեց, մղեց Դարեհին ներխուժելու Հնդկաստան, մի մեծ բանակով, և Հընդկաստանի բազմաթիւ նահանգները շուտով դարձան իր կայսրութեան 20-րդ սատրապութիւնը»։

«Liran Antique»-- *էջ 262-ում կարդում ենք.*

«Դարեհը վերջացրեց կամ վերաբացեց այն ջրանցքը, որ Նեղոս գետը հաղորդակցում էր Կարմիր Ծովի հետ, եւ թոյլ էր տալիս նաւերին այնտեղից անցնելու Միջերկրակա-

1) Դարեհը Հնդկաստան էր արշաւել։ Ա. Ա.

նից դէպի Հնդկական ովկիանոս»։

Այո՛, Քրիստոսի ծննդից հինգ դար առաջ, պարսից Դարեհ Ա. Աքեմենեանը առաջին անգամ լինելով բաց էր արել Սուէզի ջրանցքը՝ Միջերկրականը Կարմիր ծովի միջոցով կապելով Հնդկական ովկիանոսի հետ։

Անցեալ դարու 1867 թուին էր միայն, որ ֆրանսացի ճարտարագէտ Ֆերդինանդ Լեսսէպսը բաց արաւ Սուէզի ջրանցքը, որը փակ էր մնացել 2376 տարիներ շարունակ։

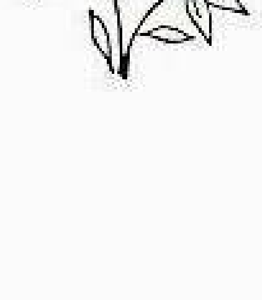

ՄԱՆՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱԼԱՏԵԱՆ

ՆԱԽԱԻՐԱՆԸ

Նախաիրանեան Նախապատմական Շրջան ։

Ռ. Գիրշման հաստատում է, որ յայտնի չէ ո՞ր թուականին իրանցիները մուտք են գործել Իրան և իրենց անունով երկիրը կոչել են Իրան։

Մութ է Նախաիրանեան շրջանը նախ քան մարերի և պարսիկների գալը Իրանի բարձրաւանդակի վրայ։

Իսկ ինչ վերաբերում է Նախապատմական շրջանին, Ռ. Գիրշման ասում է, որ Իրանում կան մարդկային քաղաքակրթութեան հետքեր սկսած Ե. րդ հազարամեակից, Ք. Ա.։

Ե—Զ. հազարամեակին Ք. Ա., կենտրոնական Ասիայից, ասիական այդ տափաստաններից, թափառականներ շարունակ մուտք են գործում Իրան և Նախքան յարձակւելը հարուստ Միջագետքի վրայ, նրանք ճնշում են բնիկներին, որոնք կազմում էին փոքրիկ գիւղական համայնքներ։

Առաջին պատմական աղբիւրներ ։

Ասորեստանի Սալմանասար Գ. թագաւորի տարեգրութեան մէջ, առաջին անգամ յիշւում է 844 թւին, ՓԱՐՍՈՒԱ անը Ուրմիոյ լճի հարաւում — ուր բնակւում էին Պարսիկները, Փարսերը։ Նոյն տարեգրութեան մէջ առաջին անգամ 836 թւին յիշւում են նաև Մարերը, որոնք բնակւում էին Իրանի հիւսիս արևմտեան մասում։

Հիմնւելով այս պատմական տւեալների վրայ, քանի որ Թ. դարու երկրորդ կէսին արդէն իրանցիները հաստատւած են

Իրան։ կարելի է եզրակացնել ըստ Ռ. Գիրշմանի և Քլեման Հիւարթի, որ նրանք մուտք են գործել Իրանի սարահարթի վրայ՝ մօտաւորապէս Ա. հազարամեակի սկիզբներին Ք. Ա.

Մենք նպատակ ունենք այս երկասիրութեան մէջ ուսումնասիրել Իրանի սարահարթը նախքան Իրան կոչուելը և այն բնակիչները, որոնք բնակել են այդ հողամասում, կամ սահմաններում, որ այժմ Իրան է կոչւում։

Նախաիրանը։

Նախքան Իրան կոչուելը, Իրանի սարահարթը որոշուած սահմաններ չունէր։

Տարբեր ցեղերի պատկանող ժողովուրդներ եկան բնակուեցին նրա Զագրոս սարերի վրայ, քաղաքներ շինեցին նրա դաշտերի մէջ և նրա սահմանների վրայ, ուստի չէ կարելի սարահարթի աշխարհագրական և պատմական գիծը ճշտել և նրա սահմանները նշանակել, քանի որ դարերի ընթացքում բազմաթիւ անգամներ և շարունակ փոփոխութեան ենթարկուեցին նրա սահմանները։

Դոքտ. Հ. Սամայի իր L'etat de la civilisation chez l'homme prémedique et des decouvert fortuits (p. 7) գրքում ասում է. «Անհնարին է քաղաքակրթութեան պրպտումներ կատարել հիմնուելով միայն ներկայ Իրանի սահմանների վրայ, որովհետև այն երկրները, որոնք հիմա քաղաքականապէս բաժանուած են Իրանից, հին ժամանակ մաս էին կազմում Իրանին։

Աքեմենեան կայսրութեան սահմանները պատմական ամենաընդարձակածաւալն են եղել, որոնք յետագայում, ուրիշ դարաշրջանում փոխուեցին։

Արշակունեաց Պարթեւների և յետոյ Սասանեանց ժամանակ, Տիզբոնը եղել է Իրանի մայրաքաղաքը։ Իսկ հիմա նա գտնւում է Իրաքում։

Նոյնիսկ մի երկրի աշխարհագրական գիծը, դարերի ընթացքում երկրաբանական զանազան ցնցումների պատճառով, նոյնը չի մնում, ենթարկւում է փոփոխութիւնների։ Օրինակ

համար, ըստ հնէաբանութեան եւ հողաբանականին, Ք. ա. Պար-սից ծոցը ներկայ վիճակը չունէր հաւանաբար։

Նրա հիւսիս-արեւմտեան ջրերը տարածւում, հասնում էին Բաղդադի հիւսիսային կողմից ոչ շատ հեռու տարածու-թեան վրայ. Դարերի ընթացքում Եփրատ և Տիգրիս գետերը իրենց հետ բերած հողերով և տիղմերով, ծածկում են ծովի ջրերը։ Այսպէս էլ կազմւել է նաև Միջագետքը։

Ժ. Քամերոնը իր «Histoire de l'Iran antique» գրքում շեշտում է նոյնպէս, որ մեծապէս նպաստում է Իրանի պատ-մութեան համար իրեն հարեան երկրների և ժողովուրդների պատմութիւնը, տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կա-պերի ուսումնասիրութիւնը։

Հետևաբար Իրանի պատմութեան մի փոքրիկ նպաստ բերելու նպատակով, ձեռնարկել ենք ուսումնասիրել Նախի-րանեան պատմական շրջանը։

Ըստ ներկայ բազմաթիւ պատմաբանների կարծիքին, մարդկութեան գոյութեան օրրանը եղել է Միջագետքը։ Իսկ պատմական ամենահին ժողովուրդները, հնութիւնների ապա-ցոյցներով, Սումեր և Աքքադն են։ Այս երկու պատմական երկրներն ու պետութիւններն իրենց համաժամեայ պատմու-թեամբ սերտ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային կապեր են ունեցել Իրանի նախաբնակիչների հետ։ Ուստի նախ ու-զում ենք համառօտ խօսել այս երկու ամենահին ժողովուր-դների մասին։

Ըստ երկրաբանների, Քրիստոսից 15·000—10·000 տա-րի առաջ, տեղի է ունենում Առաջաւոր Ասիայում կլիմայա-կան մի մեծ փոփոխութիւն։

Անձրևային հեղեղներին յաջորդում է չոր եղանակի մի ժամանակաշրջան Մերձաւոր Արևելքում 6000 տարի առաջ Քրիստոսից։

Այս ժամանակամիջոցում մարդս դուրս է գալիս քա-րայրներից, թողնում է բարձրաւանդակները և իջնում է հո-վիտների և դաշտերի վրայ, ուր մշակութեան համար հողը պատրաստ էր։

Եփրատ և Տիգրիս գետերի միջև դարերի ընթացքում

գոյացել էր մի դաշտ՝ հողագործութեան համար օգտանշելի մի վայր, որ կոչւեց յետագայում Միջագետք (երկու գետերի միջև)։ Երբ կազմւեց Միջագետքը, այնտեղ յայտնւում են արդէն Դ.րդ հազարամեակին Ք. ա. Սումերները։

Ո՞րն է եղել մեր երկրագնդի վրայ մարդկային բնակութեան առաջին վայրը։

Այստեղ մենք չենք ուզում այս հարցի մանրամասնութիւնների մէջ մտնել, սակայն համառօտ կարող ենք պատասխանել մէջբերելով երկրաբանների երկու կարծիքները։ Հին և երկար տարիների ընդհանուր կարծիքն այն է եղել, որ Միջագետքը հանդիսացել է մարդկային քաղաքակրթութեան օրրանը։ Գիտական և պատմական աւեալներ կան որոնք հիմնւած են հնութիւնների վրայ և հաստատում են այս կարծիքը։ Հնէաբանութիւնը, գտնւած արձանագրութիւնների վրայից և քաղաքակրթութեան զարգացումը հաստատող բազմաթիւ հնութիւններից, եզրակացնում է, որ Քրիստոսից 4 հազար տարի առաջ Միջագետքում գոյութիւն են ունեցել Սումերները, որոնք հաստատւել են Միջագետքի հարաւում, Ստորին Միջագետքում։ Քիշ, Լակաշ, Ուրուք քաղաքներում պեղումների միջոցով գտնւած արձանագրութիւնները, պալատները, դամբարանները և բոլոր հնութիւնները ցոյց են տալիս, որ Սումերների Միջագետքում բնակութեան սկիզբը եղել է 3500-2000թ Ք. ա.։ Արդ, պատմական կերպով չէ կարելի հաստատել, որ մի ուրիշ ժողովուրդ գոյութիւն ունեցած լինի աւելի հին թւականներում քան Սումերները, ուստի, եզրակացնում են այս կարծիքի ընդունողները, թէ Միջագետքն է եղել նաև մարդկային բնակութեան առաջին վայրը։ Երկրաբանների մի ուրիշ խումբ, արդի հնագիտական աւեալների վրայ հիմնւած հաստատում է, որ մարդկային բնակութեան առաջին վայրը եղել է առաջաւոր կամ կենտրոնական Ասիան, առանց սակայն մատնանշելու մի որոշ երկրամաս։ Մենք մի քիչ յետոյ մանրամասնօրէն խօսելու ենք այս կարծիքի մասին, երբ ուսում-

նախիրենք Սումմերների ծագումը։

Սումմերները երբ հաստատւում են Պարսից ծոցի ափերում, համախմբւում են մի շարք քաղաքների շուրջ։ Նշանաւորներն եղել են՝ Ուր, Ուրուք, Լակաշ, Կիշ։ Ամէն մի քաղաք ունէր իր պատ ինքնավարութիւնը. քաղաքապետը կոչւում էր ՓԱԹԵԶԻ։ Այս քաղաքները միշտ մրցակցութեան մէջ էին իրար հետ, որը աւելի էր զօրանում, նա էր, որ իշխում էր ամբողջ Սումմերի վրայ և նաև ամբողջ Միջագետքի վրայ։

Ակկադ եւ Ակկադներ ․

Երբ միջագետքը պատրաստ էր բնակութեան համար, Սումմերների հետ միասին այստեղ խուժեցին նաև Արաբիայ արեւելեան սարահարթից քշւած սեմական խաշնարածներ՝ Ակկադներ։ Այս սեմականները հաստատւում են կենտրոնական Միջագետքում, ներկայ Բաղդադի սահմանագլխի մօտերը։

Երկրաբանները հաստատում են, որ ծովի ջրի բարձրացման հետեւանքով, կործանւել են մեծ մասամբ սեմական հիմնարկութիւնները։ Այս պատահել է շատ հին ժամանակներում և հնէաբանութիւնը գտել է այս աղէտի հետքերը ՈՒՐ քաղաքում։ Սումմերը, այդ դէպքից յետոյ մի առ ժամանակ մնում է ինքնիշխան։ Սակայն Սումմերների Կիշ քաղաքի մօտերը կար «Ակկադ» անունով սեմական մի քաղաք, որի հիմնադիրը կամ վերանորոգողը լինում է Սարգոն Ակկադեան։ Այս քաղաքի անունով սեմականները կոչւեցին Ակկադեաններ և երկիրը՝ Ակկադ։ Սարգոն քաղաքապետը ուժեղանալով, տիրում է ամբողջ Սումմերի և Միջագետքի վրայ և հիմնում է առաջին Ակկադեան կայսրութիւնը 2300 թ. Ք. ա. որ տարածւում էր սկսած Պարսից ծոցից, Քերմանշահի սահմաններից և հասնում էր մինչև Սուրիա, Լիբանան, միջերկրական ծովը։ 300 տարի է տեւում այս կայսրութիւնը։

Սումմերների եւ Ակկադների ծագումը ․

Դժւար է ստոյգ կերպով հաստատել նրանց ծագումը։ Ինչ

վերաբերում է Աքքադներին, մենք տեսանք, որ նրանք սեմականներ են եղել, որ եկել են Արաբիայից: Բայց Սումերների մասին մենք ուզում ենք այստեղ ներկայացնել որոշ պատմագէտների տեսակէտները իրենց յատուկ բերած պատճառաբանութիւններով:

Սումերների ցեղական ծագումը :

Ըստ մարդաբանական քննութիւնների՝ Սումերները պատկանում են ասիական մեծ ժողովրդի խմբին, որին հնագէտ մարդաբանները անուանում են ԱՍԻԱԿԱՆ — Asianique: Ֆելիքս Ֆոն Լուշան՝ գերմանացի յայտնի գիտնականը, որ ուսումնասիրել է Սեմականներին, ասում է, որ «առաջին մարդաբանական տիպը, կամ մերձաւոր Արեւելքի սկզբնական ազգաբնակչութիւնը բաղկացել է Թիապլմերից — «Brun» — որոնք աչքի են ընկնում իրենց կարճ գանգով եւ մեծ քթով: Այդ ազգաբնակչութիւնը անհրաժեշտ է անուանել ԱՍԻԱՆԻԱՑԻՆԵՐ: Նրանք եղել են բնիկ ժողովուրդները մերձաւոր Արեւելքի եւ կազմել են մի ամբողջութիւն իրենց քաղաքակրթութեամբ, մշակոյթով եւ մարդաբանական տիպով: Ուսումնասիրութիւնը պարզել է, որ Արմէնոյիդները տարածուած են եղել ամբողջ Միջագետքում, հարաւից մինչեւ Տիգրիսի եւ Եփրատի ակունքները եւ յետոյ դէպի Փոքր Ասիոյ արեւմտեան մասերը եւ Իրանի բարձրերը:

Ուստի Քոնթրնոս, որ հնէաբանութեան մէջ հեղինակութիւն է, յենուելով իր եւ շատ ականաւոր արեւելագէտների եւ մարդաբանների ուսումնասիրութիւնների վրայ, 1927 թուին իր մէկ աշխատասիրութեան մէջ դասում է ասիական Արմէնոյիդ ժողովուրդների խմբի մէջ Սումերներին եւ նաև այսօրուայ ՀԱՅԵՐԻՆ: Նոյնպէս իր մի ուրիշ աշխատութեան մէջ կարճագանգ ասիականների շարքում դասում է հիթթիթներին, հուրրիթներին, միտանիներին:

Սումմերները ո՞րտեղից են գաղթել ու հաստատուել միջագետք ։

Ն. Ադոնցի ասութեան համաձայն, նախ քան Սեմականների գաղթը Արաբիայից Միջագետք և այդտեղ բնակութիւն հաստատելը, Հայաստանը և Փոքր Ասիան բնակւած են եղել արիական ցեղով։

Հիմնւելով արեւելագիտութեան և հեթագիտութեան ժամանակակից մարդաբանական, լեզւագիտական և հնագիտական տւեալների վրայ, հնագիտական լուրջ ուսումնասիրութիւնները ապացուցում են, որ Սումմերները գաղթել են ոչ թէ Ասիայ սարահարթներից, այլ ըստ Ժագ Դը Մորգանի՝ Հայաստանի լեռներից և բարձրադիր Ատրպատականից։

Բնական է թւում մեզ այս գաղթը, որովհետև Արմէնոյիդների բնակավայրը եղել է Մերձաւոր Արեւելքը և մասնաւորապէս հայկական լեռնաշխարհը։

Ջէյմս Բրեսթըդ, հեղինակաւոր գիտնականը, ասում է, երբ քարի շրջանից կատարւում է անցքը սառցային շրջանին ըստ Աստւածաշնչի, երբ ջրերը քաշւեցին Միջագետքից, մօտ 4000 թ. Ք. ա., Սումմերները հայկական լեռնաշխարհից իջնելով գնացին տեղաւորւելու Միջագետքի արգաւանդ դաշտում։ Նոյն տեսակէտն ունի նաև ամերիկացի մարդաբան Ռոլանդ Դիքսընը։ Պրոֆ. Ավդի նոյնպէս հաստատում է, թէ Դ. րդ հազարամեակին Միջագետքում ծագում է առնում հնագոյն դասակարգային պետութիւնը։

Արիական ցեղի խմբին են պատկանում ուրեմն Սումմերները, Հիթթիթները, Ուրարտացիները, Զակրոսի բնակիչները, Կութիները, Լուլլուբիները, Հուրիթները, Քասիթները և այլն։

Արմէնոյիդ ցեղի գիւտը արել է անցեալ դարու վերջերում Ֆ. Վոն Լուշան E. Von Luschan որ կարճագանգ թուխերը, երկար դէմքով, տափակ ենթագանգով և ընդհանրապէս մեծ քթով, համարել է շատ հին ժամանակներից սկսած Առաջաւոր Ասիայ առաջին և գլխաւոր բնակիչները։ Այս Արմէնոյիդների հետ կապում է նա սումմերների հին քաղաքակրթութիւնը։

Սումմերեան Քաղաքակրթութիւն։

Սումմերները իմանում էին գործածել պղինձը, անագապղինձը, ոսկին, արծաթը։ Իմանում էին աղիւսից տներ շինել։ Գործածում էին կնիքներ, նրանք զարգացրել էին սագումի ձեւը։ Մետաղների եւ քարերի համար փոխանակականական շփում ունէին Կասպից ծովի, Միջերկրականի եւ Ինդոսի հետ։ Ամենահին եւ առաջին ժողովուրդն է եղել Սումմերի ժողովուրդը, որ հնարել է նշանագրեր իր լեզուի համար։ Այդ նշանագրերը եղել են բեւեռագիր տառեր, որոնք որպէս հիմք են ծառայել յետագայում բոլոր միւս լեզուների բեւեռագիր նշանագրերի։ Ուրուք քաղաքում գտնուեցին Սումմերեան արձանագրութեանց առաջին բեւեռագիր գրատախտակները։

Սումմերեան քաղաքակրթութիւնը ունեցաւ իր վերածնութեան շրջանը երբ Գ-րդ Հազարամեակի վերջում Փ. Ա. Լակաշ քաղաքի քաղաքապետը՝ Գուտէա՝ իշխեց Սումմեր-Աքքադի վրայ։ Այս շրջանը Նոր Սումմերեան շրջան է կոչւում։ Այս ժամանակամիջոցում է, որ նոր թռիչք առաւ Սումմերեան մտքի եւ գեղարուեստի բոլոր արտայայտութիւնները։ Լուվրի թանգարանում գտնւում են Գուտէայի 15 արձանները երկար Սումմերեան բեւեռագիր արձանագրութեամբ։

Նոր Սումմերեան շրջանում, Աքքադեան լեզուի փոխարէն գործածուեց Սումմերեան լեզուն, որ պաշտօնական դարձաւ եւ բեւեռագիր նշանագրերը սկսեցին Սումմերեան լեզուով գրել Աքքադերէնի փոխարէն։

Թէեւ Սումմերը եւ Աքքադը միացած են եղել իրար հետ մանաւանդ Սարգոնի կայսրութեան ժամանակ, սակայն Աքքադը մնացել է միշտ սեմական. իսկ Սումմերը, որ ծագումով ասիական Արմէնոյիդ էր, դարերի ընթացքում կրելէ շրջապատի սեմական ազդեցութիւնը եւ վերջում ձուլուել է սեմականների մէջ։

Աքքադը պահելով իր ինքնուրոյնութիւնը ապրեց անջատ եւ յետագային կոչուեց Բաբելոն։

Հնէաբանութիւնը գտել է բեւեռագիր նշանագրեր, Աք-

կադերէն լեզուով, 2400 թուից Ք. ա.։ Ասւում է, որ նախ քան Սումերների Միջագետք հաստատուելը, Ակկադերէնը եղել է խօսակցական լեզու։ Ոմանք, Ակկադերէն լեզուի նշանագրերի գիւտը գնում են 3400 թուին Ք. ա.։ Ամէն պարագայում, Ակկադերէնը սեմական ամենահին լեզուն է և սեմականների քաղաքական նուաճումների համաձայն, Ակկադերէնն էլ տարածուել է։ Մենք առաջին խօսելու ենք Ակկադերէն լեզուի մասին՝ մեր ուսումնասիրութեան հին լեզուների բաժնի մէջ։

Նախիրանի բնակիչները·

Նախքան իրանցիների գալուստը և հաստատուելը այն երկրամասի վրայ, որ այժմ Իրան է կոչւում, այդտեղ եղել են ուրիշ բնակիչներ։ Մենք պատմական աղբիւրների վրայ հիմնուած համառօտ կերպով ուզում ենք նրանց յիշել հետեւելով պատմական ժողովուրդների հետքերին։ Ուստի պարտաւոր ենք նախ սկսել Սումեր — Ակկադիներից, որոնք Միջագետքի ամենահին պատմական ժողովուրդներն են եղել։

Սումերը

Հիմնուելով պեղումներից գտնուած հնութիւնների վրայ, պատմաբանները երկու շրջանի են բաժնում Սումերի քաղաքակրթութիւնը։ Հին Շրջան և Նոր Շրջան։

1· Սումերի քաղաքակրթութեան Հին Շրջանը կամ Նախա-Սարգոնեան շրջան·

Սումերի այս հին շրջանը իր մէջ ամփոփում է երկու դարաշրջաններ. մէկը սկզբից մինչև սումերեան նշանագրերի յայտնութիւնը·

Եւ միւսը՝ Հին դինաստիական շրջան փոխարքաների կամ քաղաքապետների։ Այս երկու շրջաններն էլ մենք մի ընդհանուր անուան ներքոյ ուզում ենք յիշել և անուանել «Նախասարգոնեան Շրջան»։

(Շարունակելի)

ԻՐԱՆ...

Իրա՜ն, չարաստղ նստած,
Յաղթական, գեղանի աղջիկ,
Բարեպաշտ, խոհուն,
Աչքերդ վճիտ՝ լոյսն է սփռւած
Ժողովրդիդ մէջ՝ բարեմտութեան.
Փայլը շրթերիդ՝ առատութիւնն է
Արեւոտ երկրիդ հիւրընկալութեան,
Եւ շողն աչքերիդ լուսամտութեան
Կանթեղն է այն հին,
Որ պապերից - պապ,
Սրտից - սիրտ անցել, այդ քեզ է հասել,
Եւ լուսապայծառ արեւ է դարձել.
Դու խոհեմ, ժպտուն, քնքոյշ մի աղջիկ,
Շրթերիդ վրայ երգն է անպակաս
Քո հազարամեայ մեծ պոետների,
Սիրտդ կայանն է գործարաններիդ՝
Անքուն ու աննինջ մեծ աշխատանքի,
Եւ երակներիդ գիտութեան լոյսի
Եւ մշակոյթի
Փոխադրալարերն են՝ լեզւից մտքին,
Մտքից՝ գրքերին՝
Եւ մշտապտոյտ հողագնդի պէս
Անթիւ գրքերից՝ մարդկանց մտքերին.

Իրա՜ն, չարաստղ նստած
Գեղանի՛ աղջիկ,
Դու չգոհացող փոքր յաղթանակով,
Դու գիտութեան ցածր մարզերից
Երկինք սլացող,
Առաքինութեամբ, լուսամտութեամբ

Դու չպարծեցող, խոհուն, լուռ աղջիկ՝
Յաղթական ու վեհ.
Վառման տենչերից, լուսեղ ու տողուն
Նպատակներից փափագը սրտումդ,
Վաղուայ յոյսերով դու կանգուն, հպարտ,
Աչագե՛դ Իրան.

ՌՈՒՄԱ ԳԱՌՕՆԵ

ԵՐԵՔ ԵՐԳ ԻՐԱՆԻՆ

1.

Ո՛վ դու Իրան, արևատող,
Պայծառատես իմ երկիր,
Դարերի լոյսը վկայող,
Դու դարաւոր թագակիր.

Մեծ Կիւրոսի լուսեղ մտքով
Ցօղուած չնաղ իմ փերի,
Իմաստութեան ծփուն դու ծով,
Դու օրրանը դարերի.

Դար է եկել ու դար անցել,
Միշտ ծաղկուն է քո այգին,
Արևի հետ է խաղացել
Ոսկեճաճանչ քո հոգին.

Աքեմենեան արքաներից
Մինչ Փահլաւիքն իմաստուն՝
Լոյս ես խլել դու աստղերից,
Տիեզերքից՝ գիտութիւն.

Դու դիցազներ ծնող երկիր,
Ազատատենչ ու արդար,
Սահմաններդ լայն ու անծիր,
Սեղանդ լի, հիւրընկալ։

Ո՛վ դու Իրան, երգի, խոհի,
Խաղաղատենչ իմ երկիր,
Մայրը՝ Արիամեհր արքայի,
Գոհարազարդ թագակիր.

2.

Ես ժպտում եմ քո բախտով,
Քո վերելքի մեծ փառքով
Հիանում, ո՛վ Իրան,
Ու ողջունում բերկրանքով
Շեմս - արևդ հոգեպով,
Որ բազմել է քո գահն.

Դու երէկուայ իմ երկիր,
Անճանաչ ես դու հիմա
Ու ջահել...
Քեզ կախարդել են այսօր՝
Իմաստութեամբ մի հզօր
Հմայել...

Հրահրել են քո հոգում
Նո՛ր, լուսեղէն տենչերի
Վառ կրակ,
Աստուածային խորհրդով
Պահել են քեզ վերուց՝
Արևելքի վառ ճրագ։

3.

Վե՛ր կաց Խայեա՛մ, գինի խմենք ես ու դու,
Իրանի վարդաստանները ծաղկել են կրկին,
Վարդ-Շիրազին բոյր է սփռել ամեն դին,
Վե՛ր կաց Խայեա՛մ, գինի խմենք ես ու դու...

Վառ բաժակս քո բաժակին թող զարկեմ,
Խմենք, տակի մրուրն‿իսկ թող չը մնայ,
Կեանքն էլ ոչ քեզ՝ եւ ոչ մէկին կը մնայ,
Վե՛ր, բաժակս քո բաժակին թող զարկեմ,

Խայեա՛մ, գինին յաղթեց թանին թթուահամ,
Սաղին դարձաւ իր բերկրանքից խելագար,
Գինեձօնի արեւալոյս է, ե՛լ Խայեամ,
Մեր երկիրն այն չէ, ինչ որ առաջ կար։

Թաւիշ մարգերն անուշաբոյր ծաղկունքով
Նոր բոյր կը տան բանաստեղծի քո հոգուն,
Հեզ պարսկուհու գեղ ու թովիչ հայեացքով
Կըզգայ սիրտդ նո՛ր կեանք, նո՛ր սէր ու խնդում...

Դու կը լսես ուրախ երգեր քաղցրալուր՝
Նման ձայնին քո սիրասուն առուակի,
Պոէտները դու կը տեսնես ամենուր,
Մեծ Իրանի արշալոյսի ու փառքի...

Վե՛ր կաց Խայեա՛մ, գինի խմենք ես ու դու
Յաղթ Իրանի այս մեծ օրին վարդագոյն,
Խնդութեամբ լի բաժակ զարնենք իրարու,
Նոր Իրանի փառքը երգենք ես ու դու։

ԱՐԱՄ ԳԱՐՕՆԷ

Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

ԻՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ՝ ԱՌԱՋԻՆ ԱՔԵՄԵՆԵԱՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆԻ

(Ըստ Մ. Ա. Դանդամաեւի։ Ակադեմական հրատարակութիւն։ 1963 թ. Մոսկուա)

Մօտ 612 թուին Քր. առաջ Պարսումաշի թագաւոր Կիւրոս I իր որդուն նուէրներով ուղարկում է Ասորեստանի Աշուրբանիպալ թագաւորի մօտ։

558—530 Կիւրոս II։

550 Մեդիայի ենթարկումը պարսիկների կողմից։

546 Լիդիայի նուաճումը։

539 թուի Հոկտեմբեր 10-ին Սիփփարայի գրաւումը պարսիկ զօրքի կողմից։

539 թուի Հոկտեմբեր 12-ին Բաբելոնի գրաւումը պարսիկների կողմից։

539 թուի Հոկտեմբեր 29-ին Կիւրոս II-ի մուտքը Բաբելոն։

530 թ. Յուլիս, պարսիկների արշաւանքը Մասսագետների դէմ և Կիւրոս II-ի մահը։

530 թ. Օգոստոսից 522 Յուլիս՝ Կամբիզ II.

525 թ. Մայիս. պարսիկները նուաճում են Եգիպտոսը։

522 թ. Մարտ 11. Բարդիայի (Գաումաթա) յեղաշրջումը։

522 թ. Յուլիս 1. Բարդիայի (Գաումաթա) ճանաչելը իբրև Աքեմենեան ամբողջ պետութեան թագաւոր։

522 թ. Սեպտեմբեր 29. Դարեհ I գրաւում է իշխանութիւնը։

522 թ. Հոկտեմբեր 3. Նաբուգոդոնոսոր III-ի (Նիդինթ Բէլ) ապստամբութիւնը։

522 թ. Դեկտեմբեր 10. Բակտրիայի սատրապ Դադար-

չէսի 1) յաղթանակը ապստամբ մարգիանացինե-րի դէմ։

522 թ. Դեկտեմբեր 13· Դարեհ I-ի յաղթանակը Նաբուգոդոնոսոր III-ի դէմ՝ Տիգրիս գետի մօտ։

522 թ. Դեկտեմբեր 18· Դարեհ I-ի յաղթանակը Նաբուգոդոնոսոր III-ի դէմ Եփրատ գետի մօտ, Զազանա աւանում։

522 թ. Դեկտեմբեր 29· Արախոզիայի սատրապ Վիվանի առաջին յաղթանակը Վահեազդատի զօրքերի դէմ։

522 թ. Դեկտեմբեր 31 Դարեհ I-ի զօրավար Վաումիսի յաղթանակը հայերի դէմ Իզալա վայրում։

521 թ. Յունուար 12 Դարեհ I-ի զօրավար Վիդարնայի յաղթանակը մեդացիների դէմ։

521 թ. Փետրուար 21 Արախոզիայի սատրապ Վիվանի երկրորդ յաղթանակը Վահեազդատի զօրքերի դէմ։

521 թ. Մարտ 8· Դարեհ I-ի հայր Վշտասպի առաջին յաղթանակը Պարթեւների և Հիրկանացիների դէմ։

521 թ. Մարտ Արախոզիայի սատրապ Վիվանի վերջնական յաղթանակը Վահեազդատի զօրքերի դէմ։

521 թ. Մայիս 7 Դարեհ I-ի յաղթանակը Ֆրաւարտիշի միջոցով ապստամբած մեդիացիների դէմ։

521 թ. Մայիս 21 Դարեհ I-ի զօրավար Դադարշէսի յաղթանակը ապստամբած հայերի դէմ՝ Զուզախիա վայրում։

521 թ. Մայիս 25 Դարեհ I-ի զօրավար Արտաւարդի առաջին յաղթանակը Վահեազդատի զօրքերի դէմ։

521 թ. Մայիս 31 Դադարշէսի յաղթանակը ապստամբած հայերի դէմ՝ Տիգրիս գետի մօտ։

521 թ. Յունիս Դարեհ I-ի զօրավար Թահմասպատի յաղթանակը ապստամբած հայերի դէմ Աուտիարա վայրում։

521 թ. Յունիս 21· Դադարշէսի յաղթանակը հայերի դէմ՝ Ուեամա յեռան մօտ։

1) Դադարշէսը ազգով հայ էր։

521 թ. Յուլիս 12 Վշտասպի վերջնական յաղթանակը ապստամբած Պարթևների և Հիրկանացիների դէմ։

521 թ. Յուլիս 16 Արտաւարդի վերջնական յաղթանակը Վահեազդատի զօրքերի դէմ Պարգա լեռան մօտ Պարսկաստանում։

521 թ. Օգոստոս Նաբուգոդոնոսոր IV-ի (Արախա[1]) ապստամբութիւնը Բաբելոնում։

521 թ. Նոյեմբեր 27 Դարեհ I-ի զօրավար Վինդաֆարնան գերի է բռնում Նաբուգոդոնոսոր IV-ին։

520 թ. Պարսից տիրապետութեան դէմ Էլամի երրորդ ապստամբութեան ճնշումը Էլամում։

519 Դարեհ I-ի արշաւանքը սկիւթական Տիգրախաուդ ցեղի դէմ մօտ 518 թուին։ Դարեհ I-ի վարչա-ելեւմտական բարենորոգումները1)։

Ռուսերէնից թարգմ. Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

1) Ծանօթութիւն.— Այս «Ժամանակագրական ցանկ»-ի աղբիւրներն են՝ Hinz, Zur Behistun-inschrift des Dareos»-ZDMG, 1942,S 326 ff.: R. Parker and W. Dubberstein. «Babylonian chronology 626 B. C.—A. D. 75, Providence 1956 A. Poebel. «Chronology of Darius first year of reign» —A. J. S. L. vol. 55, 1938, pp. 142 ff.

Դարեհ I-ի (521-486) յաջորդները

Քսերքսէս (Խշայարշա), որ յաջորդեց Դարեհ I-ին, թագաւորեց 486—465 թ.

Արտաշէս երկայնաբազուկ (Արտաշիր Դրազդաստ) 465-424 թ.

Դարեհ II հարճորդի — 423—404 թ.

[1] «Արախա»ն ազգով հայ էր։ Ա. ԱՄՈՒՐԵԱՆ

Արտաշէս Մնեմոն 1) — 404—358 Թ.
Արտաշէս Ովքոս — 358—337 Թ.
Դարեհ III Կոդոմանոս — 337 — 334 Թ.

Այս Դարեհ III Կոդոմանոսը պարտութիւն կրեց Աղեքսանդր Մակեդոնացուէն և եղաւ Աքեմենեան հարստութեան վերջին արքան։

Ուրեմն պարսից Աքեմենեան (Հախամանեշեան) հարստութիւնը տևել է 558 Թ. (Ք. ա.) մինչև 334 Թիւը (Ք. ա.), ընդամենը՝ 224 տարի։

1) Այս Արտաշէսը (Արտաշիր) յայտնի էր իր արտակարգ յիշողութեամբ, ուստի կոչեցին *Մնեմոն*։ Հին հայերը Արտաշէսին կոչում էին՝ ուշեղ, այսինքն սուր յիշողութիւն ունեցող։ Ա. ԱՄՐՈՒՐԵԱՆ

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՇԱՀ ԱԲԲԱՍ ՄԵԾԻ ԿԱՐԾԻՔԸ

ՀԻՆ ՋՈՒՂԱՅԻ ՀԱՅԵՐԻ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՏՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի Թանգարանում գտնւում են թւով 24 հատ արքայական հրովարտակներ, որոնք պատմական խոշոր նշանակութիւն ունեն՝ հայ ժողովրդի հանդէպ Իրանի արքաների անցեալում ունեցած ջերմ վերաբերմունքները հաստատելու խնդրում:

Այս հրովարտակները (ֆարմաններ – հրամանագրեր), ամէն մէկը մի երաշխիք է հայ ժողովրդի օրինապահ քաղաքացի լինելը ցոյց տալու եւ պետութեան կողմից հայ ժողովրդի հաւասար իրաւունքը ճանաչւած լինելու մէջ:

Հայերի Սպահան գալուց յետոյ տրւած առաջին հրովարտակը պատկանում է Շահ Աբբաս Մեծին: Արժէ որ մի անգամ եւս անդրադառնանք այդ հրովարտակին եւ որոշ մէջբերումներով պարզենք նրա մէջ եղած մի քանի կարեւոր հաստատումները:

Շահ Աբբասն իր այս հրամանագրով, որ վերաբերում է հայ նորեկ ժողովրդին եւ Սպահանի արւարձանում գտնւող մի գիւղի գիւղացիների հետ ունեցած վէճին, իր մէջ մէկից աւելի խնդիրներ է շօշափում:

Դրանցից առաջինն, ըստ Մեծ արքայի վկայութեան, այն է, որ հին Ջուղայի ժողովուրդը եղել է հարուստ, վաճառականական ասպարէզում յայտնի ու ձեռներէց եւ բարւոք ապրելու ճամբան գտած ու կեանքում յաջողած մի ժողովուրդ:

Այս մասին լսենք հրովարտակի կարծիքը.

«Մի ժողովուրդ, որ ի պատիւ մեզ, լքել է իր հա-

զարամեայ հայրենիքը եւ խարաւաններով ոսկին ու մետաքսը թողած՝ ձեր տունն է եկել...

Տե՞ղ ունի.... որ նրանց հետ կռուէք»։

Ընդգծած «Խարաւաններով ոսկին ու մետաքսը» նախադասութիւնը, ինքնին մի պերճախօս հաստատում է, որ կարիք չունի այլեւս լայն բացատրութեան։

Երկրորդ վկայութիւնը վերաբերում է հին Ջուղայի տներին, որոնք, այն օրերի հասկացողութեամբ, եղել են ճոխ ու փառաւոր եւ արժանի արքայի ուշադրութեան։

Այս մասին կրկին խօսքը տանք հրամանագրին։

«Ջուղայում տներ կային, որոնց վրայ երկու հազար թուման էին ծախսել»....

Ընդգծած նախադասութիւնը գրական այնպիսի վկայութիւն է տալիս, որ շատ աւելին է քան լոկ մի խօսք, սրանով հաստատում է, որ հին Ջուղայում, սրանից 400 տարի առաջ եղել են կառուցած այնպիսի տներ ու ապարանքներ, որ այն օրերում իւրաքանչիւրը, մի մեծ ու երկրների տէր արքայի աչքում, հարուստ ու փառաւոր են թուացել։

Հրովարտակի միւս կարեւոր կէտերից է Արքայի այն ջերմ վերաբերմունքը, որ տածում է դէպի գաղթական ժողովուրդը, այդպէս հրամայելով Սպահանի Նահանգապետին.

«Ինչնէ եւ ամեն կերպ Ջուղայեցիների սիրտն առ եւ այնպէս արա, որ մխիթարուած ու գոհ մնան..... Ինչքան որ պետական կալուածներում տեղ լինի՝ նրանց յատկացրէք ..... Մինչեւ որ բարձրեալն Աստծու յոյսով, ապագայում իրենց համար տներ կառուցեն....։1)

Արդարեւ Ջուղայեցիները հազիւ իրենց ոտքի տակի հողն ամրացուած տեսնելով, հայ ժողովրդին յատուկ շինարա-

1) Լրիւ հրովարտակը, պարսկերէնով, տպուել «Հոնար վա Մարդոմ» ամսագիրը 1348 Մեհր ամսի էջ 16, իսկ հայերենի լրիւ թարգմանութիւնը «Նոր Ջուղայի թանգարանը» գրքոյկում,

Նոր Ջուղա 1968 թ. էջ 32։

րութեան ձգտումով, կրկին լծուեցին իրենց հայրերի օրինակին և սկսեցին առևտրական ու վաճառականական արհեստն ընդարձակել և կարճ ժամանակում հսկայ հարստութիւն ու ոսկի դիզելով, իրենց նոր բնակավայրում ևս մեծ ու փառաւոր տներ կառուցել և շքեղազարդ եկեղեցիներ հիմնել, որոնք այսօր իսկ, դարեր անցնելուց յետոյ, հիացմունք են պատճառում բոլոր այցելուներին։

Ջուղայում այժմ ևս կան այդ գեղեցիկ նկարազարդ տներից, որոնց աւելի հանգամանօրէն անդրադառնալու ենք մի այլ յօդուածով։

Նոր Ջուղա
10 Յունիս 1971 թ.

Է. Ս. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ

ՆՇԽԱՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԵՐԻՑ

Քսանհինգ երկար ու ձիգ դարերի հակառակ պահւած է մի շարք Իրանցի և Հայ գիտնականների, գրողների և իմաստասէրների լուսեղ անուններով. այդ համատեղութեան մէջ առաջնակարգ տեղ են գրաւում Անկեղարի մեծ մտածողները Հայաստանում, Ջոնդի Շահփուրի գիտնականները՝ Իրանում: Ու երբ աւելի ենք խորանում երկու երկրների մշակութային պատմութեան մէջ, մեծ հաճոյքով հանդիպում ենք համաշխարհային հռչակ վայելող դէմքերի, յանձինս Աբու Ալի Սինայի, Մխիթար Հերացու, Բիրունիի և Շիրակացու, Հաֆէզի և Նարեկացու, որոք բոլորն էլ անհասանելի գագաթներ են:

Անժխտելի և փաստւած իրողութիւն է, որ ժամանակն ու ժողովրդի գոյավիճակն են գիտունին ու իմաստասէրին գոյութեան կոչում և այդ մաքուր ու առաքինի հոգիները կարողանում են զգալ ու ըմբռնել ժամանակի շունչն ու էութիւնը և դառնալ նրա ուսուցիչը, գիտունը և մարգարէն:

Հայ և Իրանցի ժողովուրդների բանահիւսական, գրական և գիտական փոխյարաբերութիւնները գալիս են դարերի խորքից. դրանք նոյնքան հին են, որքան երկու արիւնակից ժողովուրդները, նրանց բազմահարուստ պատմութիւնը, նրանց զարգացած մշակոյթը:

Մեր ուշիմ ժողովուրդը ասում է...., Մեծ լեռնագագաթները հեռուից են երևում»... Եւ ահա Հայ-Իրանական գիտական յարաբերութիւնները ուսումնասիրելիս մենք դէմ յանդիման ենք կանգնում մի քանի անհաս գագաթների, որոնցից հետու

ենք այսօր մի քանի դար… ու որքան ալ մեծ գաղափարները հեռուից երեւան ամբողջական ու վեհ, նոյէն իրենց ամբողջ հարստութիւնն ու գանձերը կը նուիրեն միայն նրանց, ովքեր մօտիկից կը ծանօթանան այդ շքեղ մարդկանց թողած արժէքաւոր ժառանգութիւնների հետ, և մենք այսօր ուխտաւորի երկիւղածութեամբ գրում ենք այդ անմահների մասին, որոնք հիմք են դրել Հայկական և Իրանական գրական գիտական փոխյարաբերութիւնների անքակտելի կապերի։

Իրանի կայսրութեան հիմնադրութեան 2500 ամեակի առթիւ մտադիր ենք մեր սիրելի ընթերցողներին ծանօթացնել մի շարք դէպքերի և անձնաւորութիւնների հետ, որոնք հիւսել են մի շքեղ ու ոսկէ պատմութիւն։

Հայ և Իրանցի գիտնականներն ու իմաստասէրները հիմք են դրել ՎԱՂ ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԵԱՆ հսկայ շարժման, որից դարեր յետոյ միայն հնարաւոր եղաւ մարդկութեան հասնելու ԻՐԱԿԱՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԵԱՆ։

Հայկական գիրն ու գրականութիւնը, իր խանձարուրի օրերից սկսած, սերտ շփման մէջ է եղել ժամանակի ժողովուրդների՝ «իրանցիների, յոյների, հռոմէացիների և ասորիների» մշակոյթի հետ, նրանցից շատ բան է փոխ առել և շատ բան սովորել, սակայն ոչ մի դէպքում էլ չի կորցրել իր ազգային կերպարանքն ու ինքնուրոյնութիւնը, այլ ընդհակառակը կատարելագործել է, զարգացել է, մի հանգամանք, որ անտարակոյս նրա ուժի ու դիմագրականութեան աղբիւրներից մէկն է եղել։

Հայկական գրերը գտնուելուց առաջ, Հայաստանի պետական ու հասարակական կեանքում յունական գրերին զուգահեռ օգտագործել է պարսկերէն այբուբենը, այդ առթիւ վկայ բերենք մեր պատմահայր Խորենացուն, որ այսպէս է գրել։

«Դտանին գիր…գիր պարսից և յունաց, որովք այժմ գիւղից և գաւառաց, եւ և իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց, և դաշանց այժմ առ մեզ գտանին անբաւ դրուցաց մատեանք, մանաւանդ որ ի սեպհական ազատութեան պայազատութիւն»։

Գիտական ուսումնասիրութիւնները ապացուցել են, որ Արտաշէս Ա. ի գահակալութեան տարիներում գործածութեան մէջ են եղել արամէական գրերը, որոնք երկար դարեր կիրառուել են նաև Իրանում։

Դեռևս հնագոյն շրջանում հայ ժողովուրդը աչքի է ընկել մշակոյթի բաւական բարձր մակարդակով։ Հողագործութեան և անասնապահութեան կողքին մեծ դեր էին խաղում տարբեր արհեստները։ Օրացոյցի ստեղծումը, աստղագիտութեան ասպարիզում ձեռք բերուած գիտելիքները վկայում են գիտութեան զարգացման մասին։

Հնադարեան Իրանում գոյութիւն ունեցող Զրադաշտի և Մազդեզնայի վարդապետութիւնները շատ աւելի խորն ու հիմնաւոր են եղել քան Յունաստանի բժշկական ուսմունքները։ Մազդեզնայի դպրոցը Զրադաշտի անմիջական ղեկավարութեամբ է գոյութեան կոչւում։ Նա Ատրպատականում հիւանդութիւնների մասին դասեր է տուել իր հետևորդներին։ Հիմնականում մենք Մազդէզնայի վարդապետութեան մէջ նկատում ենք, որ առաջին անգամը լինելով մարդկային պատմութեան մէջ, Զրադաշտի օրերին բժշկութիւնը և բժիշկ բառը անջատւում է սնոտիապաշտութիւնից և սա Իրանի գիտութեան պատմութեան մէջ մի խոշոր անկիւնադարձ է։

Այդ դպրոցի վարդապետութեան գլխաւոր հիմքը ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆՆ էր, ջրի, հողի, հագուստի և ուտելիքի մաքրութիւն, որը հիմնաքարն է մարդկային ընդհանուր առողջապահութեան։

Հնադարեան Իրանի մի ուրիշ բժշկական դպրոցը Էկբատանն էր, որը հարիւր տարի Զրադաշտից յետոյ իր աշակերտներից մէկի՝ Սամնա Փուր Անուամաթութիի կողմից է հիմնւում։ Պլուտարքը յիշատակել է, որ այդ դպրոցում ուսուցւում էր աստղագիտութիւն, բժշկութիւն և աշխարհագրութիւն։

Սակայն նոյն դարերում, Յունաստանում որևէ փաստ չի գտնուել, որ իրանցիների չափ գիտելիքներ ունեցած լինեն... այնպէս է թւում, թէ՛ յունական և թէ՛ եգիպտական դպրոցները մեծ ազդեցութիւն են կրել Իրանի վերոյիշեալ երկու բժշկական դպրոցներից։

Հայաստանում բժշկական մշակոյթը սկսել է զարգանալ տակաւին մեր թուարկութիւնից դարեր առաջ, անտիկ աշխարհում, իրանական, յունահռոմէական երկրներում բարգաւաճող մշակոյթների փոխազդեցութիւնների ոլորտում, այս մասին պրոֆեսոր Լեւոն Յովհաննիսեանը հետեւեալ փաստերն է բերել իր «Հայ Բժշկութեան Պատմութիւն» հսկայածաւալ ու եզակի աշխատութեան մէջ։

«ա. Մեր թուարկութիւնից առաջ Հայաստանում գոյութիւն է ունեցել դեղագործական այգի, որտեղ աճեցւել են զանազան դեղաբոյսեր, որոնք ուսումնասիրւել են Պլինիոս Աւագի կողմից։

«բ. Նոյնոյն ժամանակներից ի վեր Հայաստանում պատրաստւող մի շարք դեղանիւթեր՝ Հայկական կաւ «Բոլուս Արմէնիա», Կապոյտ քար «Փեթրա Արմէնիա», Հայկական Բորակ «Նուշադիր, որը կոչւել է Արմէնիակ» այսինքն ամմանիում, որդանկարմիր՝ ըստ Պլինիոսի Աւագ ֆէթիքա են, զանազան հիւանդութիւնների բուժման մէջ իրենց ցուցաբերած դրական ներգործութեան շնորհիւ արտահանւում էին արտաքին շուկայ։

«գ. Սկսած երրորդ դարից (260) Հայաստանում գործել է բուրաստանոց, իսկ Կեսարիայում և Սեբաստիայում «Փոքր Հայքում» դեռեւս չորրորդ դարում հիւանդանոցներ կային, որոնք ունէին ներքին, վիրաբուժական և վարակիչ հիւանդների առանձին բաժանմունքներ, նաեւ բժշկական անձնակազմ»։

Մենք ակամայից մի քիչ աւելի խորացանք երկու հարեան երկրների բժշկական գիտութեան վրայ, հաստատելու համար, որ նախքան հինգերորդ դարը, թէ՛ Իրանում և թէ՛ Հայաստանում գիտութիւնը զարգացած է եղել և թէ Մեսրոպեան վարդապետութիւնը և թէ Ջոնդի Շահփուրի դպրոցը գաւառի միջավայրերի արդասիք չեն եղել։ Այսօր բոլորի համար պարզ է, որ գիտութիւնը երբէք հոգեկան, ընկերային դատարկութեան մէջ չի կարող զարգանալ, նա վստահօրէն իր ազդեցութիւնն է առնում իր շրջապատից, ազգից ու ժողովրդից։

ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

1. «Հայոց Պատմութիւն», Մ. Խորենացի։
2. «Հայ Բժշկութեան Պատմութիւն», Պրոֆ. Լ. Յովհաննիսեան։
3. «Իրանի Մշակութի Պատմութիւն», Մորթէզա Ռավանդի։
4. «Իրանի բժշկութեան Պատմութիւն», Դր. Նաջմ Աբադի։
5. «Բժշկութեան Պատմութիւն», Է. Ս. Ն. (անտիպ)։

Հեղինակ՝ ՓԻԵՐ ԺՈՒԲԵՐ

Փոխադրեց՝ ԴՐ. ՀՐԱՉ ԲԺՇԿԵԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԻՐԱՆ

Վերը յիշուած գրքի հեղինակ՝ Փիեր Ամետէ Էմիլիեն Փրոբ Ժուբերը ծնուել է 1779 թւին Էքս-ան-Փրովանս քաղաքում և մահացել Փարիզում 1847 թւի Յունուար 27-ին։ Նա պատկանում էր Ֆրանսիայի ընտրանի մտաւորականութեան այն փաղանգին, որոնք Սիլուեստր դը Սասի խելացի ղեկավարութեամբ 19-րդ դարու սկզբին Ֆրանսիան դարձրին արեւելագիտութեան ամենամեծ կենտրոնը։

1805 թուականին Փիեր Ժուբերը Նապոլէոն Բոնապարտի կողմից գործուղուեց Իրան՝ Ֆաթալիշահ արքայի պալատը, որպէսզի ուսումնասիրէ բոլոր այն միջոցները որոնք պիտի ստեղծէին պայմաններ, որով Իրանը պիտի կիրառէր հակաանգլիական քաղաքականութիւն։ Այս նպատակի համար նա ճամբորդեց Կ. Պոլիս—Տրապիզոն, Էրզրում—Բայազէդ—Վան Խոյ—Մարանդ—Թաւրիզ—Արդաբիլ—Խալխալ—Սուլթանիէ—Աբհար—Ղազուին և Յունիս 5-ին հասաւ Թեհրան։

Իր արկածալից և վտանգաւոր այս ճամբորդութիւնը, ինչպէս նաև վերադարձը Ֆրանսիա որպէս իրական ականատես նկարագրել է Ճամբորդութիւն Հայաստանում և Իրանում անուան գրքի մէջ։

«ՀԱՒՐ» ամսագրի այս թւով սկսում ենք հրատարակել Փիեր Ամետէ Ժուբերի այս աշխատութիւնը, որը թարգմանել է ամսագրիս երիտասարդ աշխատակիցներից Դոքտ. Հրաչ Բժշկեանը։

Խմբ.

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ճանապարհորդութեան, ինչպէս նաև Կոստանդնուպոլիս ժամանումը, Սուլթան Սելիմին այցելութեան և Տրապիզոն անցնելու նպատակով նաւ նստելու [illegible]։

Մինչ այն ժամին, երբ Ս. Պետերբուրգում Ռուսական և Անգլիական պետութիւնները մտադրում էին համաձայնութեան գալով կազմել Եւրոպական երկրներից բաղկացած մի դաշնակցութիւն ընդդէմ Ֆրանսիայի, Կոստանդնուպոլսից Ֆրանսիա հասաւ մի նամակ, տեղեկագրելով, թէ Իրանի Թագաւորը բարեկամական ձեռք է մեկնել ժամանակի Ֆրանսիայի պետութեանը, յայտարարելով օժանդակութիւն և փոխադարձ օգնութիւն։ Նամակը Կոստանդնուպոլսում յանձնել էր Ֆրանսիայի դեսպանին մի ինչ որ հայ վաճառականի միջոցով. սակայն ոչ ոք չգիտէր, թէ արդեօք իրապէս նամակը գրուած է Իրանի Թագաւորի կողմից թէ ոչ, Ինկատի առնելով Պարսկաստանի հետաքրքրութիւնը և այն խառնակութիւններն ու խռովութիւնները, որ տեղի էին ունեցել այնտեղ, փոշու և արեան վերածելով երկիրը Նադիր-Շահի մահից յետոյ, սոյն տեղեկութիւններ չկային Իրանի բանակի և պատերազմական ոյժի կարողութեան շուրջ։ Պարզաբանելու համար խնդրի էութիւնը, Ֆրանսիայի կառավարութիւնը յարմարագոյնը գտաւ Պարսկաստան ուղարկել մի աշխոյժ ու խոհեմ ներկայացուցիչ, ձեռք բերելու համար պէտք եղած տեղեկութիւնները։ Եւ որովհետև ես1) Դամասկոսի ու Եգիպտոսի ճակատում ուղեկցել էի Նապոլէոնին որպէս արևելեան լեզուների գրագիր ու թարգմանիչ, ու այնուհետև պատգամաւոր էի եղել Կահիրէ, Դամասկոս, Սուրիա, Իոնեան կղզիները և ապա վերջերս էլ Օսմանեան Խալիֆայի արքունիքում, այդ իսկ հանգաման-

1) Գրքի հեղինակը։

քով սոյն յանձնակատարութեան համար ընտրեց ինձ, պատուիրելով անմիջապէս մեկնել Կոստանդնուպոլիս, այնտեղից անցնելու Իրան։

Արտասովոր կարեւորագոյն կէտ՝ յաջողելու վերոյիշեալ յանձնակատարութեան մէջ, հարկադրում ու պահանջում էր որ ճանապարհորդութեան շարժառիթը մնար թաքուն ու ծածուկ։ Իրանի Թագաւորը, յատկապէս Ֆրանսիայի կառավարութեան խնամքին և ուշադրութեան էր յանձնել սոյն խնդիրը։

Յանձնակատարութիւնը ունէր իր մի քանի դժուարութիւններն ու արգելքները։ Բարձրագոյն դուռը երբեւիցէ չէր ցանկանում, որ Եւրոպայի ճանապարհորդները անցնէին Օսմանեան կայսրութեան Ասիական իշխանութիւններից։ Կար նաև աւելի քան կարեւոր ուրիշ հարց եւս. և այն, Օսմանեան հողամասերում գտնուող Ռուս և Անգլիական պետութեանց գործակալներն էին, որոնք ճանապարհորդութեանս բուն և վերջնական նպատակից տեղեկանալու դէպքում, չէին խնայի որեւէ ջանք կասեցնելու և չէզոքացնելու արդիւնքները։ Այդ իսկ պատճառով Ֆրանսիայի պետութեան կողմից տրուած էին ինձ պէտք եղած խիստ կարգադրութիւններ ու ցուցմունքներ ծայր աստիճան զգուշանալու, քողարկելու և արթուն լինելու համար։ Այսպիսով 1805 թւի Մայիս 7-ին ուղեւորւելով Փարիզից, չափազանց զգուշութեամբ անցնելով Գերմանիայի, Հունգարիայի և Թրանսիլւանիայի1) վրայով Ապրիլ 2-ին հասայ Բուխարեստ2)։

1) Թրանսիլվանիա.— Պատմական վայր Ռումինիայում, որը սահմանափակւում է արեւելքից ու հարաւից Կարպատ լեռնաշղթաներով։ Այդ վայրը 1711 թւին անցնում է Աւստրիայի տիրապետութեան տակ եւ ապա համաշխարհային առաջին պատերազմից Ռումինիան վերստին գրաւում է այդ վայրը։

2) Բուխարեստ.— Ռումինիայի առեւտրական եւ հաղորդակցութեան կարեւորագոյն ու գլխաւոր կենտրոն քաղաքը։ 1861 թւին դարձաւ երկրի մայրաքաղաքը։

Բուխարեստում Իպսիլանտին2) ծայր աստիճան օժանդակութիւն ու աջակցութիւն ցուցաբերեց. կարգաւորելով Կոստանդնուպոլիս ճանապարհորդութեան յարմարութիւնները։ Հասնելով Միսիվրի3) (ժամանակին կոչւում էր Մեսեմբրիա), Սև ծովի նաւեզերեան ճամբան կտրելով անցայ Սիզեբոլի 4) Այնադա և Միդիէ5) քաղաքներից (վերոյիշեալ վայրերի վըտանգները համեմատաբար աւելի պակաս էին քան Ղարաքիլիսայի և Անդրիանապոլի ճամբին դարանուած վտանգները) ու այդպիսով Ապրիլ 10-ին, այսինքն երեսուն և հինգ օրեայ երկարատև ճանապարհորդութիւնից յետոյ, ի վերջոյ հասայ Կոստանդնուպոլիս։

Ֆրանսիայի կառավարութիւնը ինձ յանձնել էր մի նամակ մատուցանելու Սուլթան Սելիմին6). այդ իսկ պատճառով,

---

1) Իպսիլանտի։ — Կոստանդին Իպսիլանտին (1760-1816)։ Մոլդաւիայի եւ Վալախիայի գաւառապետը, որին Սուլթանը 1806 թւին ռուսական միտումների տէր լինելու պատճառով հեռացրեց իր պաշտօնից։

2) Միսիվրի (Մեսեմբրիա)։ — Երկու քաղաքների անունները, որոնք գտնւում են Թրակիայում, Սև ծովի ափին։

4) Սիզեբոլի։ — Փոքր գիւղաքաղաք (աւան) արեւելեան Ռումելի Նահանգում, Սև ծովի ափին։

3) Այս քաղաքը գտնւում է եւրոպական Թուրքիայի հիւսիս-արեւելեան մասում Սև ծովին կից, Ստամբուլից 103 կիլոմետր հեռաւորութեամբ դէպի հիւսիս-արեւմուտք։

5) Սուլթան Սելիմ III (1761-1808)։ Թուրքիոյ քսանեւութերորդ Սուլթանը։ Նա իշխեց երկրին 1789-1807։ Ռուս եւ Օսմանեան երկարող պատերազմին առաջին պարտութիւնները կրելով, երբ նորէն 1806 թւականին կրկնեցին երկու երկրների միջեւ տեղի ունեցող կռիւները, ենիչէրիներն ու պահպանողականները՝ հակառակելով Սուլթանի կողմից ձեռնարկած բարենորոգումներին, ապստամբելով՝ պաշտօնանկ արին նրան։ Սուլթան Սելիմը 1807 թւականին բանտ նետելով, այնտեղ էլ կնքեց իր մահկանացուն։

Կոստանդնուպոլիս հասնելով՝ աշխատեցի ներկայանալ Սուլթանին. սակայն որովհետև՝ Մարշալ Բրյունի՝ Օսմանեան կայսերական մայրաքաղաքից հեռանալուց յետոյ Ռուսաստանի ազդեցութիւնն ու ներգործութիւնը աւելի քան զօրացել էր Բարձրագոյն Դռնից ներս, Սուլթանին այցելելը ամէն վայրկեան արգելքի ու դժուարութեան էր հանդիպում: Ի վերջոյ, մանրամասն քննութիւնից ու խորհրդակցութիւնից և յաճախակի ջանքերից յետոյ, որոշեց մի հնգշաբթի օր, երբ Սուլթանը սովորաբար գնում էր ամառանոց, ժամանակի վարչապետի միջոցով ներկայանալ իրեն: Որոշուած օրը Քաղդախանէում տեղի ունեցաւ հանդիպումը: Սելիմն ինձ ճանաչելով՝ 1) քաղցրաբարոյութեամբ վերցրեց յանձնածս նամակը և գրպանը դնելով՝ խոստացաւ շուտով վերադարձնել պատասխանը: Սուլթանի դիմագծերը բացայայտում էին ինչ որ ներքին խոր մտահոգութիւն և տրտմութիւն: Մի կողմից Օսմանեան կայսերական ներքին խռովութիւններն ու խառնակչութիւնները և միւս կողմից Ենիչերիների արտասովոր մշտական աճումն ու թափանցումը պետութեան սիւներից և նախարարութիւնից ներս կատարելապէս մտահոգել ու տրտմեցրել էին Սուլթան Սելիմի միտքն ու հոգին: Ենթադրւում էր, թէ դժբախտ Սուլթանը նախապէս տեղեակ էր գալիք պատահարներին և իշխանութեան ու կեանքի վերջաւորութեանը:

Այդ, վերջացել էր համբերութեան և յանձնարարութեանս առաջին բաժինը: Վերջնական կէտն էր՝ մեկնել Իրան: Ֆրանսիական դեսպանատան խորհրդատու պրն. Ռաֆֆինը բերեց պէտք եղած ամանդակութիւնը և առաջնորդութիւնը: Խորհրդակցեցի նաև այն հայ վաճառականի հետ, որ Տաճկաստան էր բերել Իրանի թագաւորի նամակը և դեռ սպասում էր այդ նամակի գրութեան պատասխանը յետ տանելու նպատակով:

Պարսկաստան գնալու համար վերջինս ի նկատի ունէր

1) Ժոբերը 1804 թուականին Նապոլէոնի կողմից յանձնարարուած էր պաշտօնապէս տեղեկացնելու Սելիմին իր կայսրութեան լուրը: Այդ իսկ նպատակով՝ Սուլթանը նախապէս ճանաչում էր Ժոբերին:

երեք տարբեր ուղիներ՝ Բաղդադի ճամբան, որով յաճախակի անցնում էին կարաւանները. փոքր Ասիայի ճամբան, որը անցնում էր Թոքաթ 1) և էրզրում քաղաքներից և ի վերջոյ՝ Տրապիզոնի ճամբան, որը կտրում էր Երևան և էրզրում քաղաքները։ Բաղդադի ճամբան ունէր իր դժուարութիւնները. նախ՝ բաւականին երկարում էր ճամբան և ապա ամառն ընկերքը լինելով՝ պիտի կտրէինք Միջագետքի կիզիչ և այրող անապատները։ Վերոյիշեալ գիտումներից բացի, գոյութիւնն ու արթնութիւնը պահանջում էր ըստ կարելւոյն խուսափելու մօտենալու Բաղդադում հաստատուած Անգլիայի ներկայացուցչի իշխանութեան սահմաններին։

Հայ վաճառականի խորհուրդն էր՝ ընտրէի Թոքաթի ճամբան. տակայն այդ բոլորով հանդերձ՝ այն ճամբան էլ զերծ չէր վտանգներից, քանի որ ճամբի վրայ գտնւող ապստամբած կուսակալութիւններից բացի, ամէն վայրկեան կար նաև աւազակութիւնն ի յայտ գալու վախը։ Ստիպուած՝ որոշեցի ընտրել ծովային ճամբան, գիտենալով հանդերձ թէ տարուայ այդ եղանակին նաւ գտնելը օժտուած պիտանի ու տեղեակ յայն նաւաստիով, որը լողին ծանօթ լինէր Կոստանդնուպոլսի և Տրապիզոնի ծովային ճամբին. բաւական դժուար խնդիր էր, աւելացրած նաև Քոլխիդ 2) լեռնաշղթաների կողմից մեզ ամէն վայրկեան սպառնալիք վտանգներն ու դժուարութիւնները։

Ուրիշ ոչ մի ելք ու միջոց չգտնելով, ի վերջոյ ժամանակի Ֆրանսիայի դեսպանատան առաջին թարգման պրն. Ֆրանչինիի օգնութեամբ յաջողեցի վարձել մի առագաստանաւ, որը սովորաբար տեղական պարձւածքով կոչւում էր «Բէշ չէֆթա» այսինքն օժտուած հինգ զոյգ թիակով։

Թիւրքերի կողմից, ամէն կողմից, ամէն կերպ վտան-

---

1) Թոկաթ. Փոքր Ասիայի հյուսիսի կենտրոնական մասում գտնվող քաղաք։

2) Կոլխիդ անվամբ հին երկիր Սև ծովի ափին, որը աշխարհագրական տեսակետից գտնվում է Կովկասյան հարավային մասում, ներկայ արևմտյան Վրաստանում։

գիր խուսափելու համար, ստիպուած էի նաև նստելուց առաջ բացանալ Խալիֆայի կողմից գրուած նամակի պատասխանը։ Սոյն գրութիւնը ինձ յանձնեց Իսմայիլ փաշան, որը Իւսուֆ Փաշայի պաշտօնակիցներից յետոյ, ստանձնել էր նախարարապետի հանգամանքը։ Թիւրքիայի վարչապետը ի միջի այլոց աւելացրել էր գրութեան մէջ, թէ բարձրագոյն Դուռը չպիտի խնայի ոչ մի ջանք՝ կայուն պահելու համար երկու երկրների միջև բարեկամական կապն ու նրա ամրապնդումը։ Ապա, ըստ տեղական սովորութեան, ինձ տուեցին նուէրներ։

Խալիֆայի կողմից գրուած նամակը յանձնելով հաւատարիմ ու վստահելի անձնաւորութեան, պատրաստեցի անցնել յանձնակատարութեանս աշխատանքին։ Գրն. Ֆրանչինին Օսմանեան պետութեան կողմից յանձնեց նաև մի հրաման, որը հանդիսանալու էր ինձ համար որպէս անցագիր և թոյլտուութեան թուղթ. ճանապարհորդութեան ընթացքում, այն կէտից ուր խարիսխ էր գցել նաւը, մինչև Փէնար 1) մեզ ուղեկցեց Սև ծովի մուտքին գտնուող մի ամրոց։

Որովհետև Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում կար այն վախը թէ երկրիս առաջին ներկայացուցիչ և յանձնակատարը չէկարողանայ հասնել որոշեալ նպատակակէտին, կամ չյաջողէր իրեն յանձնարարուած պաշտօնում, այդ իսկ միտումով յարմարագոյնն էին գտել մի ուրիշ եւ պատգամաւորութիւն ուղարկել Պարսկաստան։ Վերոյիշեալ ներկայացուցիչը, որ Օսմանեան կայսրութեան մայրաքաղաքն էր հասել մէկ ամիս Կոստանդնուպոլիսից իմ դուրս գալուցս յետոյ, Նապոլէոնի ընդհանուր համհարզ գեներալ Ռոմիոն էր։ Վերջինս նաև կարգադրուած էր նոյն յանձնակատարութիւնը. սակայն նախքան ինձ՝ ընտրելով Բաղդադի ճամբան և անցնելով մեծ վըտանգներից ու բազմաթիւ արգելքներից, ի վերջոյ հասնում է Թեհրան։ Ցաւալին, մինչև հիմա էլ անորոշ և անյայտ պատճառներով, կնքում է իր մահկանացուն։

(Շար. 1)

1. Ծնթգր. — Յոյների նախկին թաղը Ստամբուլ քաղաքում, որը հաստատուած է քաղաքի հիւսիս արեւմտեան մասում, արեւելեան Հռովմայեցիների նախկին կայսերական պալատի կից։

ԻՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԱՌՆՉՈՒՈՂ ՆԿԱՐՆԵՐ

Ն. Կ. Մ. Մոհամմէդ Ռէզա Շահնշահ Արիամեհր Կիւրոսի գերեզմանի առջեւ մէկ րոպէ լռութիւն պահելուց յետոյ, վերադառնում է, արքայական ամբիոնը.

Ա. ՄՈՒՐԱԴԽԱՆԵԱՆ

ԿԻՒՐՈՍԱՊԱՏՈՒՄ

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հայաստանի թագաւորը գերւում է, իր որդի Տիգրանը, մի առաքինի փիլիսոփայի աշակերտ՝ պաշտպանում է հօրը և ձեռք բերում նրա ներումը։

Մինչ Կիւրոսն այսպէս զբաղւած էր, Հայաստանի թագաւորը պատգամաբերից տեղեկանալով՝ թէ Կիւրոսն ինչ է յայտնում իրեն, զարմանահար եղաւ։

Նա զգում էր, որ հարկ չտալն ու զօրք չուղարկելն իր յանցանքն է. նա աւելի վախենում էր այն պատճառով, որ կը տեսնէր, թէ ինքն ամրացնում է իր պալատը, դիմադրելու վիճակի մէջ դնելու համար, այս բոլոր պատճառները նրան վարանել տւին, այդուամենայնիւ իր ուժերը համախմբելու համար ամեն կողմ մարդիկ ուղարկեց։ Միաժամանակ իր և որդու կանանց և աղջիկներին իր կրտսեր որդի Սաբարիսի հետ հանապարհեց լեռները, ինչպէս նաև իր ամենաթանկագին զարդերն ու կարասիները մի պահակախմբով փոխադրեց այնտեղ։

Նա շտապեց Կիւրոսի վրայ հսկելու համար հետախոյզներ ուղարկել, ինքն էլ ձեռքի տակ ունեցած հայերին ռազմական պատրաստութիւն տւեց. շատ չանցած նրան լուր տւին, որ Կիւրոսն անձամբ մօտենում է, այլեւս չհամարձակելով նրա դէմ դուրս գալ՝ նահանջեց, հայերն այդ տեսնելով՝ ամեն

մէկը փախաւ իր կալուածքը ունեցուածքը փրկելու համար։

Կիւրոսը տեսնելով դաշտը ծածկուած է ամէն կողմ փախչող և իրենց առջևից անասուններ քշող մարդկանցով, նրանց լուր տուեց, թէ նրանց հետ չի վարուի որպէս թշնամիների, եթէ մնան իրենց տեղում, իսկ ովքեր փախչեն՝ բռնուելիս նրանց հետ կը վարուի որպէս թշնամիների։ Մեծ մասը մնաց, իսկ ոմանք Թագաւորի հետ փախան։

Կանանց հետ նախապէս գնացողները դէմ ընկան լեռներում դիրք բռնած զինուորներին և ճիչ արձակելով փախուստի դիմեցին, բայց նրանց մեծ մասը գերի ընկաւ, ի վերջոյ բռնուեցին նաև Թագաւորի որդին, կանայք և աղջիկները, ինչպէս նաև հետները տարած գանձերը։

Թագաւորը տեղեկանալով անց ու դարձի մասին և չիմանալով՝ թէ ո՞ր կողմ գնայ, փախաւ մի բարձրութեան վրայ։ Կիւրոսն այդ տեսնելով իր մօտ եղած զօրքերի բարձրունքը շրջապատեց և մարդ ուղարկեց Քրիզանթասին ասելու, որ թողնի լեռների հսկողութիւնը և գայ միանայ իրեն։

Մինչև զօրքերի հաւաքուելը նա մի պատգամաւոր ուղարկեց Հայաստանի Թագաւորին այս հարցերը տալու. «Ասա՛ ինձ, Հայաստանի Թագաւոր, գերադասում ես մնալ ուր որ կաս և պայքարել քաղցի ու ծարաւի դէմ, թէ՞ իջնել դաշտ ու կռուել»։

Հայաստանի Թագաւորը պատասխանեց, թէ ոչ մէկի և ոչ միւսի դէմ չի ուզում կռուել։ Կիւրոսը նրան կրկին հարցնել տուեց. «Ուրեմն ինչո՞ւ ես շարունակում մնալ այդտեղ և չես իջնում»։

— Որովհետև չգիտեմ ինչ անել, — պատասխանեց նա։

— Դու վարանելու տեղիք չունես, պիտի իջնես և քեզ արդարացնես։

— Իմ դատաւորը ո՞վ է լինելու։

— Պարզ է, նա՛ ում Աստուած տուել է վարուել, ինչպէս ցանկանայ, մինչեւ իսկ առանց դատաստանի։

Այլ բան անել չկարողանալով Հայաստանի Թագաւորը ցած իջաւ։ Կիւրոսը նրան և ամբողջ ընտանիքն ընդունելով իր զօրքի մէջ, որ արդէն միացած էր, նրանց փակեց իր բա-

նախատեսւում:

Այդ պահին Հայաստանի թագաւորի աւագ որդին՝ Տիգրանը վերադառնում էր ճամբորդութիւնից. անցեալում նա Կիւրոսի որսի ընկերն էր եղել. երբ անցուդարձի մասին տեղեկացաւ, ճամփորդական հագուստներով անմիջապէս անցաւ Կիւրոսի մօտ. իր հօրը, մօրը, եղբայրներին և իր կնոջը գերուած տեսնելով՝ սկսեց լալ: Կիւրոսը նրան տեսնելով բարեկամական ոչ մի արտայայտութիւն չարաւ, այլ պարզապէս ասաց. «Դու ժամանակին ես գալիս հօրդ դատավարութեանը ներկայ լինելու»:

Նա կանչեց պարսիկ և մար պետերին, կանչեց նաև Հայաստանի աւագներին, որոնք այնտեղ էին գտնւում, չհեռացրեց կանանց, որոնք իրենց կառքերի մէջ էին գտնւում, թոյլ տւեց, որ լսեն: Երբ խօսելու պահն եկած համարեց, նա սկսեց խօսել:

— Հայաստանի թագաւոր, ամենից առաջ քեզ խորհուրդ եմ տալիս քո պաշտպանութեան համար ճշմարտութիւնն ասել, քեզանից վանելու համար ամենաատելի մեղքը՝ ստութեան մէջ բռնւելը, որը, լաւ իմացիր, ներման ամենամեծ արգելքըն է, միւս կողմից, — աւելացրեց նա, — քո երեխաները, քո կանայք իրենք էլ գիտեն այն բոլորը, ինչ որ արել ես, ինչպէս նաև ներկայ հայերն. եթէ նկատեն, որ դու այլ բան ես ասում, քան ինչ որ տեղի է ունեցել, նրանք կը մտածեն, որ դու ինքդ քեզ դատապարտում ես վերջին տանջանքը կրելու, երբ ես ճշմարտութիւնն երևան հանեմ:

— Ուրեմն տուր ինձ ինչ հարց որ ցանկանում ես, վստահ եղիր, որ ինչ էլ պատահելու լինի, միայն ճշմարտութիւնն եմ ասելու:

— Ասա՛ ինձ, — հարցրեց Կիւրոսը, — անցեալում դու կռւե՞լ ես Աժդահակի՝ իմ մօր հօր և մարերի դէմ:

— Այո, — պատասխանեց նա:

— Դու նրանից պարտւելով պայմանագիր չկնքե՞ցիր հարկ տալ, նրա հետ պատերազմի գնալ ուր որ նա քեզ կանչի և ամրութիւններ չկառուցել:

— Ճիշտ է:

— Այդ դէպքում ինչո՞ւ հարկը չես տալ, զօրք չես ուղարկել և ամրութիւններ ես կառուցել։

— Ես ազատութիւն էի փափագում, որովհետև հաւատացած էի, թէ գեղեցիկ բան է, որ ինքս էլ ազատ լինեմ և իմ գաւառակներին ազատութիւն թողնեմ,— պատասխանեց Թագաւորը։

— Իրաւէս գեղեցիկ է կռուել գերութիւնից ազատուելու համար, բայց եթէ մի մարդ պատերազմի մէջ յաղթուելով կամ որևէ ձևով ենթարկւում է գերութեան, բացարձակ կերպով գործի է անցնում իր տէրերից ազատուելու համար իր անձը, դու նրան պատուում ես և քա՞ջ մարդ կը համարես, թէ՞ կը պատժես նրան, եթէ բռնես։

— Ես նրան կը պատժեմ, խոստովանում եմ, քանի որ թոյլ չես տալիս սուտ ասել։

— Պարզ կերպով կէս առ կէս բաղդատիր,— ասաց Կիւրոսը։— Եթէ դու մի պաշտօնեայ ունենաս, որ իր պարտականութեանց մէջ թերանայ, նրան իր պաշտօնի մէջ կը պահե՞ս, թէ փոխարէնը մի ուրիշին կը նշանակես։

Մի ուրիշին կը նշանակեմ։

— Եւ եթէ այդ մարդը մեծ հարստութիւն ունենայ, դու այդ հարստութիւնը նրան կը թողնե՞ս, թէ՞ նրան աղքատութեան կը մատնես։

— Ինչ որ ունենայ՝ կը գրաւեմ։

— Եթէ իմանաս, որ նա անցնում է թշնամու կողմը, ի՞նչ կանես։

— Ես նրան մեռցնել կը տամ․ քանի որ պիտի մեռնեմ, ի՞նչու ճշմարտութիւնը չասեմ և թոյլ տամ, որ իմ սուտն երևան բերեն։

Այդ միջոցին՝ Նրա կրտսեր որդին այդ խօսքերը լսելով պոկեց գլխից իր խոյրը և հագուստները պատռեց, կանայք սկսեցին ճչալ և հանդերձները պատառոտել, որպէս թէ իրենց հայրն արդէն մեռած լինէր և իրենք կորած։

Կիւրոսը հրամայեց լռել և ասաց. «Ահա թէ արդարու-

թիւնն ինչպէս ես հասկանում, Հայաստանի թագաւորը, այժմ մեզ ի՞նչ խորհուրդ կը տաս անելու։

Հայաստանի թագաւորը լուռ մնաց. նա վարանում էր. պէ՞տք էր, որ խորհուրդ տար իրեն սպանել, թէ՞ հակառակը տար։

Նրա որդի Տիգրանը դիմեց Կիւրոսին։

— Քանի որ հայրս շփոթութեան մէջ է, ասա՛ ինձ, Կիւրոս, կարո՞ղ եմ խորհուրդ տալ քեզ, ինչ որ իմ կարծիքով յաւագոյնն է քեզ համար։

Կիւրոսը, որ Տիգրանի հետ որս անելիս տեսել էր, որ նա մի փիլիսոփայի դասերին էր հետեւում և որով հիացած էր՝ բուռն կերպով ցանկանում էր նրան լսել, թէ ի՞նչ կարող է ասել, ուստի սիրով թոյլ տուեց, որ նա իր կարծիքն յայտնի։

— Եթէ դու հաստատում ես հօրս մտադրութիւնները կամ գործերը, քեզ խորհուրդ կը տամ խիստ նմանես նրան. իսկ եթէ քեզ թւում է, թէ նա միայն սխալներ է գործել, խորհուրդ եմ տալիս չնմանել։

— Այդպիսով, ասաց Կիւրոսը, արդարութեան հետեւելով՝ ես հօրդ սխալները կրկնելու փորձանքին չեմ ենթարկւի։

— Ոչ։

— Ուրեմն ըստ քո դատողութեան հարկաւոր է հօրդ պատժել, որովհետեւ յանցաւորին պատժելն արդար է։

— Բայց քո կարծիքով, Կիւրոս, պատիժ սահմանելիս ո՞րն է լաւ՝ քո շահը թէ՞ վնասը նկատի առնելը։

— Վերջին պարագայի՛ն ինքս ինձ պատժած կը լինեմ, ասաց Կիւրոսը։

— Ուրեմն այն պահին, Կիւրոս, երբ դու քո հպատակներին քո կողքին ունենալու համար պիտի մեծ գին նշանակես, իսկ եթէ մահուան դատապարտես, քեզ մեծապէս վնասած կը լինես։

— Ի՞նչպէս մեծ գին նշանակեմ այն մարդկանց, որոնք յանցանք գործելու մէջ են բռնւած։

— Իսկ եթէ նրանք դրանից յետոյ խելամիտ դառնան։ Ես կարծում եմ, որ բոլոր առաքինութիւններն առանց իմաստութեան անօգուտ են դառնում. ինչի է պէտք ուժեղ, քաջ

և հմուտ ձիաւոր մարդը, եթէ նա խելօք չէ, պետութեան մէջ ինչի՞ պէտք կը գայ զօրաւոր և հարուստ նոյնպիսի մի անձ, մինչդեռ իմաստութեամբ ամեն մի քաղաքում օգտակար է և ամեն մի տարում՝ լաւ:

— Ասա թէ ի՞նչ, ասաց Կիւրոսը — ուրեմն դու յաւակնում ես, որ հայրդ մի օրուայ մէջ անմտութիւնից զուրկ գալով իմաստուն է դարձել:

— Այո՛, այդպէս է:

— Քո կարծիքով ուրեմն իմաստութիւնը հոգու մի արտայայտութիւն է, ինչպէս վիշտը, այլ ոչ գիտութիւն. եթէ իմացականութիւնն անհրաժեշտ է իմաստուն դառնալու համար, ապա ի՞նչպէս հնարաւոր է տեղն ու տեղն անմտութիւնից իմաստութեան դառնալ, անկարելի է, չէ՞:

— Ի՞նչ կայ որ, պատասխանեց Տիգրանը, չե՞ս նկատել Կիւրոս, որ մի մարդ տարուած խենթ մեծամտութեամբ յարձակւում է իրենից աւելի զօրաւորի վրայ, բայց ծեծւելուց յետոյ յաղթականի վերաբերմամբ ունեցած իր խենթ մեծամտութիւնից զուրկ է գալիս, չե՞ս տեսել, որ մի պետութիւն կռւի է դուրս գալիս մի այլ պետութեան դէմ, բայց պարտութիւնից յետոյ համաձայնում է հպատակել և կռիւը չշարունակել:

— Իսկ ո՞րն է քո հօր պարտութիւնը, որ այդքան վստահութիւն է տալիս քեզ ասելու թէ հայրդ իմաստուն է դարձել:

— Այն ինչին որ ենթարկւեց նրա գիտակցութիւնը, երբ նա ձգտում էր ազատութեան, այլ բան չստացաւ քան իր գերութիւնը հաստատուն դարձրեց, երբ նա կարծում էր, թէ ծածուկ է պահում իր մտադրութիւնը՝ կանխել կամ յետ մղել թշնամու ուժերը, ընդունակ չեղաւ ոչ մի բան իր բարի վախճանին հասցնել. այն հարցերում որ դու ուզել ես խաբել, դու խաբել ես նրան, ինչպէս կը խաբեն կոյրերին, խուլերին և այն մարդկանց, որոնք ողջմտութեան կաթիլ իսկ չունեն: Նա տեսնում է, երբ դու քո ծրագիրները թաքուն պահել ես ուզում, դու՝ անթափանցելի ես դառնում այնքան լաւ կերպով, որ նրա ամրացրած վայրերը, որոնք նրա վերջին պատսպա-

բանը պիտի պահանջէին՝ դու նախապէս նրա բանտն ես դարձ-րել, դու մի հեռաւոր երկրից բազմաթիւ զօրքերով այնպիսի արագութեամբ ես հասել, քան նա կարողանար իր ձեռքի տակ եղած զօրքերը հաւաքել.

— Ուրեմն դու կարծում ես, որ մի պարտութիւն նրան տեսնել տւեց, որ իրենից աւելի լաւ և ընդունակ մարդիկ կան, որոնք նրան կարող են իմաստուն դարձնել, ասաց Կիւ-րոսը.

— Աւելի՝ քան մի կռւի պարտութիւնը, — պատասխա-նեց Տիգրանը. — մէկից աւելի անգամ տեսնուած է, որ մի պարտուած մարդ կարծել է, թէ իր մարմինը մարզելով կարող է նորից կռւի մտնել, պարտուած պետութիւններ դաշնակիցներ գտնելու յոյսով վերսկսել են պատերազմը, բայց նրանք, ով-քեր ուրիշ իրենցից բարձր են դասում, յաճախ հաճութիւն են ցոյց տալիս նրանց հպատակելու.

— Բայց կարծես մոռանում ես, խօսեց Կիւրոսը, որ բռնաւոր մարդիկ ճանաչելով հանդերձ որ իրենցից աւելի մեղմ մարդիկ կան, գողերը գողութիւն չանողներից, ստախօս-ները՝ ճշմարտախօսներից, ոճրագործները՝ արդարադատ մարդ-կանց, դարձեալ չեն հրաժարւում իրենց գործերից. չգիտե՞ս որ հայրդ ներկայ դէպքում ստել է, չի յարգել մեր մէջ կնքուած համաձայնութիւնները, գիտենալով հանդերձ որ մեր կող-մից չենք խախտել ձեր և Աժդահակի մէջ եղած պայմանագ-րութիւններից և ոչ մէկը.

— Բայց ես յաւակնութիւնը չունեմ ասելու, թէ միայն լաւ մարդկանց ճանաչելը բաւական է իմաստուն դառնալու համար. հարկաւոր է նաև իրենցից գերազանցների կողմից պատժուած լինել, ինչպէս որ ներկայումս իմ հայրն է.

— Բայց քո հայրը դեռես ոչ մի վնաս չի կրել, ճիշտ է, նա վախենում է բարձրագոյն պատժից, ես այդ գիտեմ.

— Դու պատկերացնո՞ւմ ես վախից աւելի ուժեղ մի բան, որ հոգիները ընկճել կարողանայ, չգիտե՞ս որ սրից նուա-ճուած մարդիկ, բարձրագոյն պատժին սպասողները ցանկա-նում են կռւել նոյն այդ մարդկանց հետ, իսկ այն մարդիկ, ովքեր խիստ կերպով են վախենում, մինչեւ իսկ երբ դուք

նրանց հանգստացնում էր, չէին համարձակւում նրանց երեսին նայել։

— Ուրեմն դու կարծում ես՝ վախը մարդկանց աւելի է պատժում, քան՝ իրական պատիժը։

— Դու ինքդ էլ գիտես, որ ես ճիշտ եմ ասում,— պատասխանեց Տիգրանը,— դու գիտես նոյնպէս, ովքեր վախենում են հայրենիքից աքսորուելու համար, ովքեր ճակատամարտի նախօրէին պարտութիւնից վախենում են, վհատութեան մէջ օրեր են անց կացնում, նոյնը՝ նաև ծովագնացներն երբ վախենում են խեղդուելուց, ստրուկները՝ շղթաներից. բայց մի անգամ աքսորուելուց, պարտուելուց, ստրկանալուց յետոյ նրանք ընդունակ են դառնում յաճախ աւելի լաւ ուտելու, քնելու, քան երջանիկ մարդիկ։ Ահա մի քանի օրինակներ, և որոնք քեզ ցոյց կը տան, թէ ի՛նչ ծանր բեռ է վախը։

Մահապատժից առաջ մարդիկ վախենալով՝ նախ քան պատժի գործադրութիւնը մեռնում են, ոմանք գունատուելով, ոմանք իրենց կախելով և ոմանք իրենց մորթելով. այնքան որ ճշմարիտ է, թէ սարսափելի բոլոր բաներից ամենասոսկալին վախն է և ամենից աւելի նա է խորտակում հոգին։ Ինչ վերաբերում է հօրս, նա որ վախենում է գերութիւնից ոչ միայն իր այլև իմ, իր կնոջ, իր բոլոր երեխաների համար, ի՞նչ ես կարծում, ի՞նչ դրութեան մէջ է գտնւում ներկայումս։

— Առանց դժուարութեան պատկերացնում եմ նրա դրութիւնը,— պատասխանեց Կիւրոսը,— բայց ես կարծում եմ նաև որ նոյն մարդը բարեկեցութեան մէջ կարող է ամբարտաւան դառնալ և մոռացութեան տալով իր անյաջողութիւնները՝ կրկին յանդուգն դառնալ և նոր նեղութիւն պատճառել։

— Մեր սխալները քեզ իրաւունք են տալիս մեզանից կասկածել, բայց դու կարող ես բերդեր բարձրացնել, մեր ամուր վայրերը գրաւել և ամէն կարգի երաշխիքներ ստանալ. հակառակ այս բոլորի՝ մենք չենք յուսահատւի. որովհետև մենք կը յիշենք, որ այս բոլորի պատճառը մենք ենք։ Եթէ իշխանութիւնը յանձնես մի անպարտ մարդու՝ զգոյշ եղիր որ նա հակառակ քո բարեգործութեանց քեզ իր բարեկամը չհամարի

և նրա քինախնդրութիւնից քեզ զերծ կացուցելու նպատակով նրան քո լծին չենթարկես կարծելով դա կ՚արգելի նրան յանդուգն դառնալու, զգոյշ եղիր որ նրան խելքի բերելու համար ստիպուած չլինես անելու ինչ որ մեզ համար ես արել։

— Այո, աստուածները վկայ են լաւ գիտեմ, որ անախորժութիւնից զատ այլ բան չեմ ունենայ, եթէ ինձ ծառայողներին ես հակառակ իրենց կամքին վերցնեմ, իսկ եթէ ես նրանց բարեկամութիւնը շահեմ՝ ինձ ծառայելու միջոցին նրանց գործած սխալներն աւելի հեշտութեամբ կարող կը լինեմ տանել քան այն ծառայողներին, ովքեր իրենց պարտականութիւնները կատարում են հպատակութեամբ բայց դժկամութեամբ։

— Դու բարեկամութիւնից ես խօսում, ասաց Տիգրանը, ո՞վ կարող է երբէք քեզ ցոյց տալ այն բարեկամութիւնը ինչ որ մենք ներկայումս։

— Նրանք ովքեր երբէք մեր թշնամիները չեն եղել և եթէ ես նրանց այն շնորհն անեմ ինչ որ դու յանձնարարում ես ձեզ անել։

— Եւ դու ներկայ պայմաններում կարո՞ղ ես գտնել մէկին, որին կարողանաս անել այն մեծ շնորհը ինչ որ իմ հօրը. օրինակի համար եթէ դու թողնես որ քո դէմ որևէ մեղք չգործած մարդ ապրի ի՞նչով նա շնորհապարտ կը լինի քեզ, իսկ եթէ չխլես մէկից ոչ նրա երեխաները և ոչ կինը, ո՞վ կը լինի այն մարդը որ դրա համար քեզ առաւել սիրի, եթէ ոչ այն մարդը որ համոզուած է թէ դու իրաւունք ունէիր նրան զրկելու իր ընտանիքից։ Նոյնը նաև Հայաստանի թագաւորութեան վերաբերմամբ. կարծում ես կը գտնե՞ս մէկը, որ աւելի ցաւի քան մենք որ զրկւում ենք դրանից. պարզ չէ՞ այն մարդը որ այլեւս թագաւոր չլինելու համար աւելի պիտի վշտանայ, քո հանդէպ իրաւէս երախտապարտ կը լինի որ քեզանից կրկին ստանում է իր իշխանութիւնը։ Միւս կողմից քո գնալուց յետոյ այս երկրի խաղաղ մնալը քեզ մտահոգում է, ապա նայիր, թէ նոր կառավարութեան հաստատելով կունենա՞ս այն թէ սովորական կառավարութիւնը պահելով. եթէ քեզ համար շատ զինուորներ տանելը կարևոր է, քո կարծիքով ո՞վ ա-

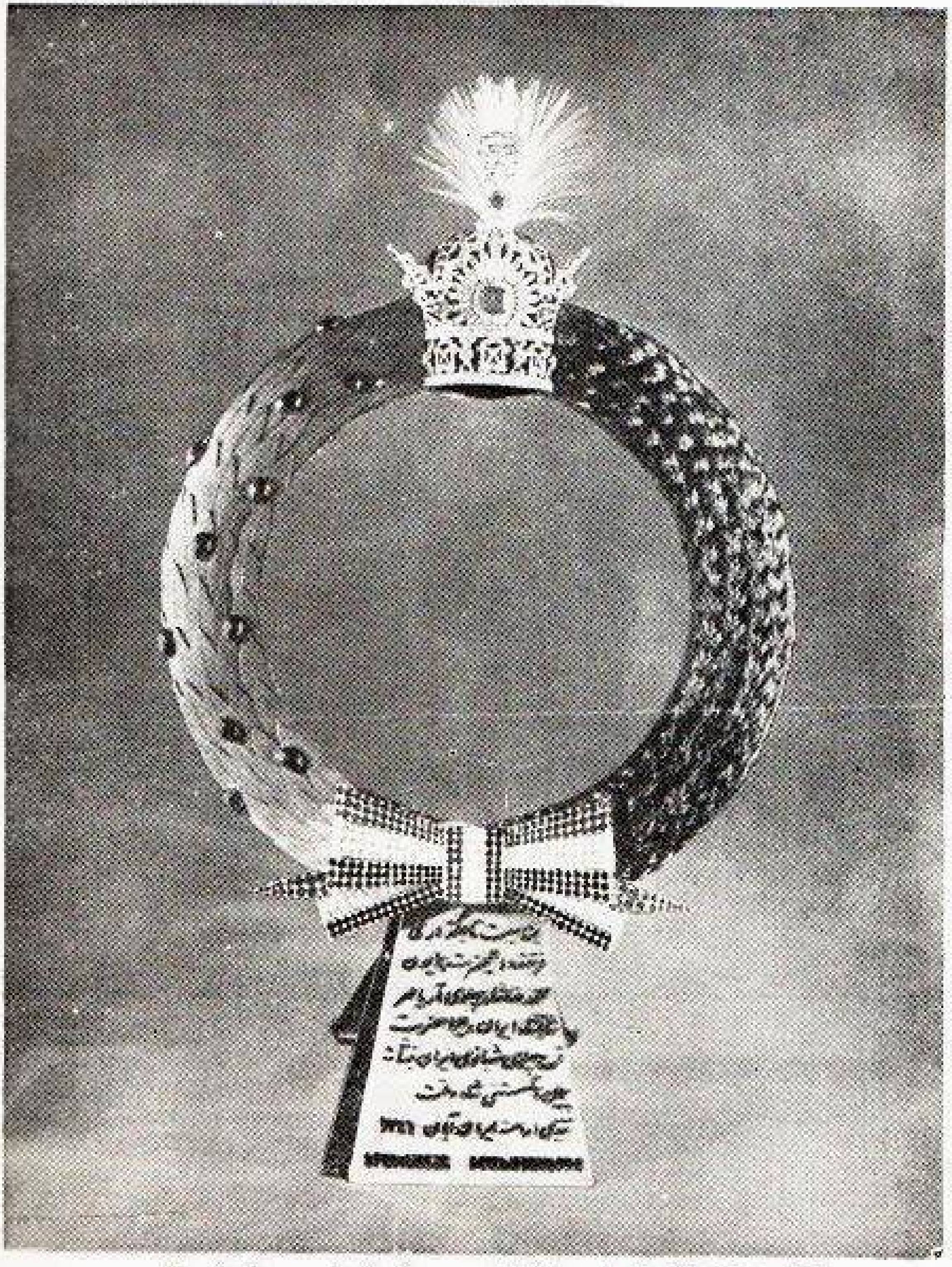

Իրանահայութեան մատուցած նուէրը Ն. Կ. Մ. Մոհամմէդ Ռեզա Արիամեհր Շահնշահի թագադրութեան առթիւ։

ԻՐԱՆԻ ԹԱԳԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ԳԱՒԱԶԱՆԸ

Գործ Թաւրիզեցի հայ ոսկերիչ վարպետներու։ Նկարի մէջ երեւում են.—

1.— Պրն. Խաչատուր Պաստմագրեան

2.— Պրն. Մամիկոն Պաստմագրեան

3.— Պրն. Յարբնակովը Մասրէոսեան

ւելին կը զինուորագրի քան նա՝ որ յաճախ է այդ արել, եթէ քեզ դրամ է հարկաւոր, քո կարծիքով ո՞վ աւելի ընդունակ կը լինի հայթայթել քան նա՝ որ ծանօթ է աղբիւրներին եւ դրանց տէրն է. իմ բարի Կիւրոս, զգուշացիր որ մեզ կորցնելով ինքդ քեզ աւելի վնաս չպատճառես, ինչ որ իմ հայրը չկարողացաւ քեզ պատճառել։

Այսպէս խօսեց Տիգրանը. Կիւրոսը ծայր աստիճանի հաճոյքով էր լսում նրան, որովհետեւ նա մտածում էր թէ Կիաքսարին տւած իր խոստումները կատարել է։ Նա յիշում էր, որ նրան ասել էր, թէ յոյս ունի հայերին նախկինից աւելի հաւատարիմ դաշնակից դարձնել։ Այս բանավէճից յետոյ նա դիմելով Հայաստանի թագաւորին ասաց.

— Եթէ ես համաձայնեմ որդուդ խնդրանքին, ասա ինձ Հայաստանի թագաւոր, ո՞րքան զօրք կ'ուղարկես ինձ եւ պատերազմին ինչ գումարով կ'օգնես։

— Կիւրոս, ես աւելի պարզ բան ցոյց տալու եւ աւելի պարզ բան ասելու ոչինչ չեմ տեսնում քան այն, որ իմ զօրքը քեզ ցոյց տամ, երբ դու տեսնես քեզ հետ, կը տանես այնքան որքան լաւ կը գտնես, իսկ մնացեալը կը թողնես երկրի պահպանութեան համար. նոյնը նաեւ դրամի վերաբերմամբ, ճիշտ կը լինի եթէ քեզ յայտնեմ ամբողջ գումարը. դու որքան ցանկանաս, այնքան կը տանես եւ կը թողնես՝ որքան ցանկանաս։ Այս պատասխանը տւեց Հայաստանի թագաւորը։

— Նախ ինձ ասա թէ ինչ ոյժեր ունես, յետոյ կը յայտնես թէ դրամդ որքան է։

— Հայոց այրուձին ութ հազարի է հասնում, իսկ հետեւակը՝ քառասուն հազարի. իմ հարստութիւնը, որի մէջ նաեւ հօրս թողած գանձը, արծաթով հաշւած երեք հազար տաղանդից [1] աւելի է։

1) Տաղանդի ատտիկեան արժէքով հաւասար է՝ 5,884.25 ֆրանկի, ուրեմն ամբողջ գումարը 17,682,500 ֆրանկ. իսկ բաբելոնեան տաղանդը, որն ընդունուած էր Պարսում, հաւասար է ատտիկեան տաղանդի 1 $\frac{2}{3}$-ին, ուրեմն ամբողջ գումարը՝ 29,470,815 ֆրանկի։ Ծանօթ. Ֆր. թարգմնչի։

— Քո բանակի կէսն ինձ կ'ուղարկես, որովհետև քո հարևան խալդերը 1) պատերազմում են քեզ հետ, իսկ քո դրամից փոխանակ յիսուն տաղանդի, որ վճարում էիր որպէս հարկ, վճարի դադարեցմանդյու պատճառով դու դրա կրկնակին կը տաս, նաև հարիւր տաղանդ. եթէ բախտն ինձ օգնի՝ առածդ պարտքի փոխարէն քեզ ծառայութիւններ կը մատուցանեմ, որոնք աւելի կարևոր են, քան եթէ դրամդ վերադարձնեմ, իսկ եթէ չկարողանամ՝ ինձ դուցէ կարելի լինի մեղադրել անկարողութեանս, բայց անարդարութեանս՝ ոչ, ես դրան արժանի չեմ լինի։

— Յանուն աստուածների, Կիւրոս, — ասաց Հայաստանի թագաւորը, — այդպէս մի՛ խօսիր ինձ, չէ քո բարեկամութեան վրայ վստահութիւն չեմ ունենայ, հաւատա ինձ, ինչ որ թողնում ես մեզ, քո տարածի պէս քեզ է պատկանում։

— Լինի՛, — ասաց Կիւրոսը, — կնոջ վերադարձնալու համար ո՞րքան դրամ կը տաս։

— Ինչ որ կարողանամ։

— Իսկ երեխաների՞դ համար։

— Նոյնպէս այնքան՝ որքան կարողանամ։

— Դա քո ունեցածի կրկնակին կը լինի. իսկ դու, Տիգրան, ասա՛ ինձ, կնոջ վերադարձնալու համար ո՞րքան կը վճարես (Տիգրանը նոր էր ամուսնացել և կնոջ վրայ բուռն կերպով սիրահարուած էր)։

— Ես իմ կեանքը կը ծախեմ, որ նա երբէք գերի չըդառնայ։

— Դէ լաւ՝, տա՛ր նրան, նա քոնն է, ես նրան գերի չեմ համարում, որովհետև դու միշտ մեր կողմնակիցն ես եղել. և դու, Հայաստանի թագաւոր, դու ևս քո կնոջն ու զաւակներին առանց վճարելու տար, որպէսզի նրանք քեզ մօտ վերադառնալիս զիտենան որ ազատ են. այժմ ճաշեցէք մեզ հետ, իսկ ճաշից յետոյ կը գնաք՝ ուր որ սիրտներդ ուզենայ։ Նրանք

1) Խալդեր չպիտի խառնել միջագետքի քաղդեացիքի, այլ՝ Հայաստանի հին խալդերը։

Թարգմ. Էր. Բարգմեան

Թացին։

Ճաշի միջոցին Կիւրոսը հարցրեց.— Տիգրան, ասա՛ ինձ, որտեղ է այն մարդը որ մեզ հետ որսի էր դուրս գալիս և թւում էր թէ դու նրանով շատ էիր հիացած։

— Է՜հ, հայրս նրան սպանել տուեց։

— Ի՞նչ ոճիր էր գործել։

— Կարծում էր թէ նա ինձ փչացնում է, բայց, Կիւրոս, նա այնքան ազնիւ մարդ էր որ մեռնելիս ինձ կանչեց և ասաց. «Տիգրան, հօրդ դէմ մի չդաճես ինձ սպանել տալու համար, քո հանդէպ անբարեացակամ լինելու պատճառով չէր որ նա այս արեց այլ՝ անգիտութեան. մարդկանց ագիտաբար գործած բոլոր սխալներն ես համարում եմ յակամայից արուած»։

— Դժբա՜խտ, գոչեց Կիւրոսը։

Հայաստանի թագաւորն ասաց.— Մարդ երբ իր կնոջը բռնում է ուրիշի հետ, սպանում է այդ մարդուն մեղադրելով ոչ թէ կնոջ հոգին փչացնելու համար, այլ կնոջ հանդէպ ունեցած իր սէրը յափշտակելու համար և այս է պատճառը, որ նրա հետ թշնամաբար է վարւում, իսկ եթէ ես խանդումէի այդ փիլիսոփային, դրա պատճառն այն էր, որ իմ կարծիքով նա իմ որդու հանդէպ աւելի համարում ունէր, քան իմ հանդէպ։

— Ցանուն աստուածների, Հայաստանի թագաւոր, իմ աչքին քո սխալը մարդկային թուլութեան մի արտայայտութիւնն է. Տիգրա՛ն, հօրդ ներիր։

Այս խօսակցութիւններից և բարեկամական արտայայտութիւններից յետոյ ինչ որ բնական է, երբ մարդիկ հաշտւում են իրար հետ, հայերն իրենց կանանց հետ կառք նստեցին և ամենայն ուրախութեամբ յետ դարձան։ Երբ նրանք իրենց բնակարանը հասան, սկսեցին Կիւրոսին գովել, մէկը՝ իմաստութիւնը, մէկը՝ համբերատարութիւնը, մէկը՝ քաղցրաբարոյութիւնը, միւսը՝ գեղեցկութիւնն ու բարձր հասակը։ Տիգրանը հարցրեց կնոջը.— Հայուհի, դո՞ւ էլ Կիւրոսին գեղեցիկ գտար։

— Աստուած վկայ ես նրան չէի նայում։

— Հապա ո՞ւմ էիր նայում։

— Նրան՝ ով ասաց, թէ իր կեանքը կը ծախի իմ գերի դառնալը թոյլ չտալու համար:

Այդ ժամանակ, ինչպէս հասկանալի է, այդքան յուզմունքներից յետոյ նրանք գնացին քնելու:

Յաջորդ օրը Հայաստանի թագաւորը Կիւրոսի և նրա բանակի համար ուղարկեց հիւրընկալական ընծաներ և իւրայիններից ովքեր պիտի մասնակցէին նրա արշաւանքին, հրամայեց երեք օրւայ մէջ պատրաստել, ապա Կիւրոսի պահանջած դրամի կրկնակին ուղարկեց նրան: Կիւրոսը վերցրեց միայն իր ուզածը և մնացեալը վերադարձրեց, յետոյ հարցրեց, որդին թէ՞ հայրն է լինելու բանակի պետը:

— Ում որ դու ցանկանաս,— պատասխանեց հայրը:

— Կիւրոս, ասաց Տիգրանը, ես քեզանից չեմ բաժանւի, մինչեւ իսկ եթէ պարտաւորւեմ բեռ կրել:

— Ի՞նչ գին պիտի վճարես կնոջդ, երբ նա տեղեկանայ որ դու բեռ ես կրում,— ծիծաղելով ասաց Կիւրոսը:

— Նա տեղեկանալու կարիք չի ունենայ, նա կարող է տեսնել, թէ ես ինչ եմ անում, որովհետև հետս տանելու եմ,— ասաց Տիգրանը:

— Ժամանակն է, որ ձեր պատրաստութիւնները տեսնել սկսէք:

— Հօրս ասածով մեզ կազմ ու պատրաստ համարի՛ր,— ասաց Տիգրանը:

Զինւորները հիւրասիրւելուց յետոյ գնացին հանգստանալու:

Թարգմ. Ա. ՄՈՒՐԱԴԽԱՆԵԱՆ

ՔՍԱՆ ՀԻՆԳ ԴԱՐ

Կիւրոս մեծից մինչ Փահլաւի գերդաստանը արեւազօծ,
Քսան հինգ դար անխոցելի տեւեց ինչպէս մի մեծ ամրոց։

Արեւելքից մինչ Արեւմուտք աստղերի պէս բազմաերանգ,
Հին Իրանի մշակոյթը շողացել էր գիրք երգ ու կեանք,

Հետք էր թողել հնամենի արուեստներում անգերազանց
Եւ գիտութեան աղբիւրներում ծովացել էր, դարձել մեծ գանձ,

Դարձել կոթող Պերսեպոլիս, մի Ֆերդովսի դարձել հսկայ,
Դարձել սիրոյ, հիացմունքի սեպագիր տող հին, արեւկայ։

Հրկիզել են մրրիկները եւ տէրտ առ տէրտ հողն Իրանի,
Խոշտակի պէս արշաւել են մեր ցեղերը բիրտ, վայրենի...

Յաջորդել է դարը դարին, բիւր գահերի փայլն է թաղել,
Հազարամեայ ճամբաներում քանի հազար միտք է ծնել...

Մինչեւ եկել ծովացել է յեղաշրջման շողը ճերմակ,
Մինչեւ գետնից բարձրացել է մեր այսօրը պարզ ու յստակ։

Եւ այս տարի ողջ «Շահնամէ», ողջ հնութեան արձան հսկայ՝
Հնադարեան պատուանդանում Նոր Իրանի հեւքը ներկայ։

Կիւրոս Մեծից մինչ Փահլաւի գերդաստանը արեւավառ
Քսան հինգ դար անխոցելի տեւեց ինչպէս մի մեծ պատուար։

1971 ՀԱՑԻԿ

ՑՆԾԱ՛ ԿԻՒՐՈՍ

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Ցնծա՛ Կիւրո՛ս, յառնած փառքի քո դամբանից,
Ցնծա՛ հոգով արիացած, յուզիչ սրտով փոթորկալի,
Տես, ժողովուրդը քո արթնամիտ ու սիրալից,
Շեփորում է *պատգամը* քո, քսան հինգ դարի։

Աքեմենեան Արքայից Արքան, Պերսեպոլսի քո պալատում,
Տիեզերական հաւաքոյթում մեծ պետերի ու դէմքերի,
Աննախընթաց հանդիսութեան մի շքերթ է կազմակերպել,
Եւ զօդում է շղթան իրար, անցեալ ու նոր մեծ փառքերի։

Ցնծա՛ Կիւրո՛ս, Իրանն այսօր իր նոր դիրքով,
Դարձել է վայրն ազգ հանդիպման, տասնեակ արքա-նախագահի,
Որոնք այց են եկել քո պատմական մեծ դամբանին,
Սեղմելու ձեռքն իրաւակերտ քո յաջորդի։

Դարերի մէջ փոքր դարձան տասնեակ ազգեր,
Ցաւէս կորան, ուժ ու փառքով անցին գահեր,
Բայց գահը քո, կերտուած խղճի զգայուն լարից,
Ցայտում է վեր ու լոյս սփռում նոր բարձունքից։

Ի՛նչ կա՛յ բա՛րձր ու վե՛հ, աշխարհի փառքերի մէջ,
Քան ձեռքն արդար՝ հող ու ջրին քո ծառայող,
Արդիւնքն ու մշակոյթ քո դաշտերը բերրիացած,
Գիւղաբնակ զաւակներից ուրախ կանչը զուարթացնող։

Ցնծա՛ Կիւրո՛ս, շատ կողմերում մեր աշխարհի այս տարածքում,
Ձայնն է լսւում բռնաւորի, եւ շեփորը մարտ ու ռազմի,
Իսկ քո երկրում ծաղկում է գիւղն ու զարգանում՝
Ձեռքով ՈՒՍՄԱՆ, ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ու ՇԷՆԱՑՄԱՆ բանակների։

Ննջա՛ Կիւրօ՛ս, սեւ երկիրը քո ընդարձակ,
Ցանցապատուած հազարաւոր դպրոցներով,
Դաշտերի մէջ աջ ու ձախին մի ամբարտակ,
Քաղաքներդ ողջ ողողուած կայծի լոյսով,

Ննջա՛ Կիւրօ՛ս, քաղաքամայր Թեհրանի մէջ
Արիամեհր Շահի ձեռքով պիտի բացի
Մարզարանը տասնեակ ճիւղեր առնող իր մէջ,
Հոգի կերտող, մարմին կոփող նոր սերնդի։

Ննջա՛ Կիւրօ՛ս . . . .

Ննջարանդ մէջ է, տե՛ս, աշխարհն համայն,
Եւս երկրներից, հինգ մայր ցամաքի,
Ուրախ ձայնը միացրած ժողովրդից ուրախ ձայնին
Տօնում են տօնն, համամարդկային քո պատգամի։

Ննջա՛ Կիւրօ՛ս, քո քարակերտ դամբանի մէջ,
Որ ազգն ընկերից քո վաղեմի՝ Տիգրանածին,
Ջերմ սրտալից փառքն է տենչում դեռ գալիքի,
Նուիրելով համեստ տուրքը մշակոյթի իր ազգային։

Նոր Ջուղա
17 Հոկտ. 1971

ԱՐԵՒՈՏ ԻՐԱՆԻՆ

Սարերի, Հովիտների հզօր երկիր,
Արեւելեան բնաշխարհում վառ ես, Իրա՛ն,
Արեւավառ ծաղկանոցում դու մի ծաղիկ՝
Նորափթիթ ու հնաւէտ վառ ես, Իրա՛ն…

Քանի՜-քանի՜ արիւնարբու ցեղեր անթիւ
Աւերեցին շէները քո անծայրածիր,
Բայց դու նորից կենդանացար. Քեզ բիւր պատի՜ւ,
Ազատութիւն, արդարութիւն սփռեցիր…

Սարերի, Հովիտների մեծ հայրենիք,
Արեւելքում անուշաբոյր վառ ես, Իրա՛ն.
Արեւավառ ծաղկանոցում դու մի ծաղիկ՝
Ականակուռ ու պայծառ, վառ ես Իրան…

1964 ՆԵՐՍԷՍ Տ. ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ

ՁՕՆԵՐԳ ԻՐԱՆԻՆ

Դու երկիր վարդի, արեւի,
Օրօրան հինաւուրց գիտութեան,
Պատմութեան հնահոս դարձի մէջ
Քայլում ես դէպի վառ ապագան…

Դու արեւ, հրակէզ ու շքեղ,
Դու փառքի յուշարձան անմահան,
Կը երգեմ, կը գովեմ հոգեբուխ
Քո երգը, քո երթը յաղթական…

Դու երկիր վարդի, արեւի,
Հպարտ եմ քո շէն երկրով,
Պայծառ է, արեւոտ՝ քո ներկան,
Լուսաւոր՝ վաղուայ ապագան…

Թեհրան ՆԵՐՍԷՍ Տ. ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ

ՄՏՔԵՐ

ԻՐԱՆԻ ՀՌՉԱԿԱՒՈՐ ԲՈԶՈՐԳՄԷՀՐԻՑ 1)

Ամէն մի անձուկ վայր որ ընկայ և ինձ նեղութիւն պատճառեց, այնուամենայնիւ ոչ մի նեղ տեղ վատ ստորութիւնից ու տգեղ վայրից աւելի ինձ ազդելը չեղաւ.

* * *

Ամէն վնասի մասին տեղեակ եմ և ոչինչ աւելի վնասակար քան լեզուն՝ չեմ տեսել.

* * *

Ամենալաւ բաների հետազօտութիւններ արի, այս բարի ժողովրդից ոչինչ աւելի լաւ չգտայ.

* * *

Կրակի վրայ եմ կռուել և նրա բոցավառող հուրերի վրայ քայլել եմ, բայց իմ կատաղութեան կրակից ուրիշ ոչինչ աւելի կրակոտ չտեսայ, որ երբ անձիս վրայ գերիշխէ՝ ինձ լաւ ձեռով կը բոցավառի.

* * *

Կատաղի առիւծների հետ գիրկընդխառն կռիւներ մղեցի և արիւնարբու գայլերի հետ պայքարեցի և նրանց հանդէպ յաղթող եղայ, բայց վատոգի անձնաւորութեան հանդէպ չը կարողացայ յաղթող լինել.

* * *

Համբերութեան դառն օշարակը խմել եմ, բայց և այնպէս չքաւորութիւնից աւելի դառն ոչինչ չեմ տեսել.

Թարգմ. ՇԱՒԱՍՊ

1) Անուշիրուան արդարադատ արքայի նախարարը.

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ ՀԱՖԵԶԻ ՄԱՍԻՆ

Յարգելի սենատոր եւ անուանի գրականագէտ պրն. Ալի Դաշտիի աշխատասիրութեամբ մի շատ ուշագրաւ գիտական շարադրութիւն էր զետեղուած «Հուր» ամսագրի առաջին համարում, որին արձագանգել եմ մի պարսկերէն յօդուածով։

Ընդ սմին ներկայացնելով Հաֆեզի երեք գազելների թարգմանութիւնը, հարկ եմ համարում ընթերցողների ուշադրութիւնը հրաւիրել հետեւեալ հանգամանքի վրայ։

Հաֆեզը համարւում է Իրանի ամենաառաջնակարգ բանաստեղծը։ Համաշխարհային չափանիշով էլ նա մեծ բանաստեղծ է։

Հաֆեզը խրթնաբան է, գուցէ նոյնքան՝ որքան մեր Նարեկացին։

Ինչպէս Նարեկացուն հասկանալու համար պէտք է ծանօթ լինել նրա ժամանակի անցուդարձին, քրիստոնէական կրօնին եւ նրա յարակից աստուածաբանական հարցերին, այնպէս էլ Հաֆեզին հասկանալու համար, անհրաժեշտ է տեղեակ լինել նրա դարի (XIV դ.) պատմութեան, քաղաքական անցուդարձին, պարսկական գրական եւ փիլիսոփայական հոսանքներին, մահմեդական կրօնին եւ նրա աստուածաբանական հարցերին։

Այդ բոլորն ի նկատի ունենալով՝ թարգմանութիւններն օժտուած են անհրաժեշտ ծանօթութիւններով. յանձնարարելի է ուշադրութեամբ կարդալ այդ ծանօթութիւնները։

Բացատրութիւնները կազմելու համար մեծ մասամբ օգտուել եմ յայտնի մեկնաբան Սուդիի բազմահատոր «Մեկնութիւն Հաֆեզի»-ից եւ այլ հեղինակների աշխատութիւններից։

ԳԱԶԵԼՆԵՐ ՀԱՖԵԶԻՑ

1.

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد   عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

Յաւերժութեան մէջ շողշողաց շքնաղ դէմքդ լուսափառ,
Սէրը ծնուեց և հրդեհեց տիեզերքը ծայրէ ծայր. 1)

Հրեշտակը սիրոյ դիմաց մնաց սառը — անտարբեր, 2)
Սէրը խոցւած անարգանքից մարդուն զարկեց շանթահար.

Միտքը ուզեց այդ բոցերից մի լուսատու ջահ վառել, 3)
Բայց կայծակը չար նախանձի ցնցեց հիմքից ողջ աշխարհ.

Ոսոխն ուզեց դէպքից օգտուել — սիրոյ գաղտնիքն իմանալ —
Աներևոյթ մի Կարող Ձեռք յետ մղեց այդ միտքը չար. 4)

Ուրիշներին ուրախութիւն, վայելք ու սէր վիճակւեց,
Իմ վշտագգած 5) սիրտը միայն դարձեալ մնաց վշտահար.

Սիրտս անդուլ կարօտում է քո ծնօտի փոսիկին —
Գանգուրներիդ տատանմին ձեռք մեկնեցի ես անճար. 6)

Եւ Հաֆեզը այդ ժամանակ սիրոյ երգը յօրինեց,
Բայց Գրիչը նրա երգից ջնջեց ուրախ խօսք ու բառ. 7)

2.

هزار جهد بکردم که یار من باشی   مراد بخش دل بیقرار من باشی

Հազար ու մի ջանք թափեցի, որ իմ եարը լինես դու,
Իմ անհանգիստ սրտի սատար ու դադարը լինես դու.

Անքուն, արթուն գիշերներիս ճրագը մէջս վառ պահես,
Իմ հարազատ, իմ յուսատու լուսարարը լինես դու.

Ինչպէս արքան իր հնազանդ հպատակի յանդիման,
Իմ թագակիր ու ողորմած վեհափառը լինես դու.

Թէ արնաթոյր շրթներիդ դէմ սիրտս գանգատ ունենայ,
Իմ անաչառ ու արդարացի դատաւորը լինես դու.

Մի գիշեր գաս մեր խրճիթը, սիրով հիւանդ մարդկանց մօտ,
Իմ վշտահար, սգւոր սրտի դեղ ու ճարը լինես դու.

Արևածին եղնիկն անգամ յոկ աննշան մի որս է, 1)
Եթէ մի պահ դու իմ որսը — իմ եղնարը լինես դու. 2)

Ես մի փափուկ փայփայուած եմ, որ մի՛ միայն մի գիշեր,
Արցունքներիս փոխարէնը, իմ ընկերը լինես դու.

Թէպէտ յայտնի Հաֆեզն եմ, բայց մի գարի գին չունեմ,
Բացի միայն՝ գութ ունենաս և իմ եարը լինես դու.

3.

مژده وصل تو کو کز سر جان بر خیزم   طایر قدسم و از دام جهان بر خیزم

Ո՞ւր է զուարթ բարի լուրը՝ կեանք ու հոգիս նուիրեմ,
Թռչուն դառնամ, այս աշխարհի նեղ ծուղակից ազատուեմ.

Երդւում եմ քեզ քո արևով, թէ ինձ ստրուկ կոչես դու,
Այս աշխարհում իշխան լինելն այդ շնորհին կը զոհեմ.

Ողորմութեանդ ամպից, Տէր իմ, ինձ մի անձրև պարգևիր—
Նախ քան որ ես փոշու նման ճամբի միջից դուրս նետուեմ.

Իմ շիրիմին երգ-նուագով և գինիով այցի եկ—
Բոյրդ առնեմ և պարելով գերեզմանից դուրս ելնեմ.

Վեր կաց, ցոյց տուր վեհ հասակդ և քայլուածքդ սիրաճեմ,
Որ այս կեանքից և աշխարհից ծափ ու դափով անջատուեմ.

Թէպէտ ծեր եմ, բայց միմիայն ինձ մի գիշեր գիրկդ առ,
Լուսաբացին ջահելացած ես քո մօտից վեր ցատկեմ.

Մահուանս օրը միայն մի պահ քեզ տեսնելու միջոց տուր—
Քեզ տեսնեմ ու Հաֆեզի պէս, որ աշխից բաժանուեմ.

Թարգմանեց պարսկերենից՝ Ա. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

№ 1.

1) Այս գազելը — սիրոյ ծագման եւ նրա մարդկային բնոյթի մասին՝ սուֆիական գաղափարաբանութեան մի ուշագրաւ նմոյշ է.

2) Յայտնի մեկնաբան Սուդին ասում է՝ «Սիրոյ զգացմունքը յատուկ է միայն մարդուն. հրեշտակների եւ միւս արարածների մէջ սէր չկայ... սիրոյ այրուելը մենք ժառանգել ենք Ադամից». Թուում է՝ բուն գաղափարը հիմնուած է Ղուրանի մի հատուածի վրայ, որտեղ ասուած է «... Մենք (իմա՝ Աստուած) այդ աւանդը առաջարկեցինք երկնքին, երկրին եւ սարերին. նրանք մերժեցին ընդունել եւ նրանից վախեցան, բայց մարդը վերցրեց. նա դաժան եւ տգէտ էր» (Սուրէ Ահզաբ-այէ 72).

3) Այսինքն՝ միտքը ուզեց օգտուել այդ պատեհ առիթից, բայց խանդոտ սէրը չհանդուրժեց այդ միջամտութեան եւ իր կայծակով կրակի մատնեց աշխարհը. Մի խօսքով սէրը եւ միտքը անհաշտ են եւ նրանց հաշտ ու խաղաղ կենակցութիւնը հնարաւոր չէ.

4) «Մուդդաի»-ը Սատանան է, Դաստ-Ղեյբը՝ «Կարող Ձեռքը» կամ աստուածային կամքը ետ մղեց նրան եւ արգելք հանդիսացաւ, որ նա սիրոյ գաղտնիքին իմանայ.

5) Վէրազգած նշանակում է վէրով համակուած (եւ ոչ՝ վէրազգաց).

6) Սիրտս կարօտից էր ծնօտի փոսիկին—ուստի ձեռք մեկնեց եւ ոլորապտոյտ մազերին, ուզեց որ այդ դժուար ճանապարհով հասնի իր նպատակին. Ծնօտի փոսիկը պարսկ. կլասիկ պոէզիայում գեղեցկութեան նշաններից մէկն է. Սիրոյ յաղթանակի առաջապահ դիրքը. Այստեղ Հաֆեզը, ըստ իր սովորութեան սիրոյ թեման խառնում է վերացական հարցերին.

7) «Գրիչ» (մեծատառով) այստեղ ճակատագրի նշանակութեամբ է.

№ 2.

1) «Արեւածին նժոյգ» բնագրում آفتاب قيزغ (Լազալի ձիրար) երկու կերպ կարելի է հասկանալ — «Արեւի նժոյգը» կամ որպէս «Արեւ» (արաբերէն) երկուսն էլ գեղեցկութեան սիմվոլներ։ Մի քանի մեկնաբաններ «Լազալէ ձիրար» «Արեւածին» են թարգմանել — մենք էլ այդ բացատրութեամբ թարգմանեցինք։

2) «Եղնար — եղ եղնիկ (տես Ս. Մալխասեանցի բացատրական բառարանում)։

№ 3.

1) Այս գազելի առաջին տողը Հովհաննիսեանի «Համեդ-Լիրիկա» ժողովածուի մէջ թարգմանուած է այսպէս՝

«Դալիս լուռ սուր բնդառաջեմ՝ *ոգուց վեր թարգմանում*»։ Վերջին մասը — «Ոգուց վեր թարգմանում» ձեւը թարգմանութիւն չէ։ نسر جان بر خيزم (բառացի՝ ոգուց գլխից թարգմանում) այստեղ մատուցողը մեր «կյանքից ձեռք քաշել» իմաստն ունի։ برخاستن սովորաբար նշանակում է թարգմանել, բայց այս գազելում մի քանի տարբեր նշանակութեամբ է կիրառուած։

Այս տողը Սուդին այսպէս է մեկնաբանում՝

«Ո՞վ է նա գալու ասեսիր, որ կյանքիցս անցկենամ, այսինքն՝ կյանքս, որպես փառաւորութիւն այդ բարի լուրի, նուիրեմ»…

2) Այս գազելի առաջին եւ յետագայ մի քանի բէյթը կառուցուած է բանաստեղծի գեղեցկածածուի վրայ։

ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔ

ԻՐԱՆԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ 2500-Ի ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեծախորհուրդ են Իրանի Կայսրութեան հիմնադրման 2500 փառաւոր տարիների տօնակատարութիւնները։ Մեծախորհուրդ են այն իմաստով, որ ոչ միայն վերյիշեցնում են մի հնամենի ժողովրդի գոյատեւումն ու անկախութիւնը, այլեւ բովանդակում են համամարդկային քաղաքակրթութեան եւ մշակոյթի ոգիքն ու զարգացումը։ Մեծախորհուրդ են նաեւ նրանով, որ այս բարեբաստիկ առիթով պատմութեան ընդերքից յառնում է պատմութեան ամենամեծ առաջնորդներից՝ Կիւրոս Մեծի կերպարը ներկայ մարդկութեան մտապատկերում, մի անգամ եւս վերյիշել տալով պատմական այն նշանակալից անկիւնադարձը, երբ Կիւրոս Մեծը հրատարակեց մարդկային իրաւանց առաջին եւ իսկական յայտագիրը։ Դեռ աւելին՝ 25 երկարաձիգ դարերից յետոյ իրանական ժողովուրդը՝ յանձին Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արեաց Արքայի՝ օժտւում է մի այնպիսի լուսամիտ ու ճշմարիտ առաջնորդով, որ իրաւամբ կարող է համարել Կիւրոսի ամենաարժանաւոր ժառանգորդը՝ լինի դա քաղաքական հորիզոնում, համամարդկային առումով, թէ երկրի ներքին կեանքից ներս։

Հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ եղել է Իրանի բարեկամը եւ այսօր էլ մնում է որպէս այդպիսին։ Հայ եւ պարսիկ ժողովուրդները պատմական անխախտ կապերով կապուած են իրար եւ այսպիսով Իրանի Կայսրութեան Հիմնադրման 2500-ամեակի տօնակատարութիւնների մէջ հայ ժողովուրդը, մասնաւորապէս Իրանի հայ գաղութը, ունի իր անբաժանելի մասը։

Այս փառաշուք օրերին իրանահայ գաղութը իր կատարած աշխատանքներով մի անգամ եւս եկաւ ապացուցելու իր խոր նուիրուածութիւնը Իրանին, Արիամեհր Արեաց Արքային եւ

Իրանի եղբայր ժողովրդին։

Յիշատակ-գրքոյկների կառուցումը, գոհաբանական մաղթանքները, բազմաթիւ հանդիսութիւնները, տեղիս հայ մամուլի անդրադարձը և այլ տօնախմբութիւնները լաւագոյն ապացոյցն են հայ ժողովրդի շինարար ոգու և նուիրուածութեան։

Ստորև տալիս ենք նշմարներ իրանահայ գաղութի՝ Իրանի Կայսրութեան հիմնադրման 2500-ի տօնակատարութիւններին բերած սրտագին մասնակցութիւնից։

1.— ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՃԱՌԵՐԸ

ա. ՊՐՆ. ՍԵՒԱԿ ՍԱԳԻՆԵԱՆ

բ. Դր. ԳԱԳԻԿ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

ՊՐՆ. ՍԵՒԱԿ ՍԱԳԻՆԵԱՆԻ ՃԱՌԸ ՄԵՋԼԻՍԻ ՕՐԱԿԱՐԳԻՑ ՅԵՏՈՅ.—

Նախագահ. — *ՊՐՆ. ՍԱԳԻՆԵԱՆԸ օրակարգից յետոյ արտայայտուում է։*

ՊՐՆ. ՍԱԳԻՆԵԱՆ. — Նախագահութեան և յարգոյ պատուիրակութեանց թոյլտուութեամբ։

25 դար առաջ Կիւրոս Մեծը հիմնեց Իրանի Շահնշահութիւնը, որի հիմնաքարն էր մարդասիրութիւնն ու մարդկային իրաւունքների պահպանումը, որ ըսկզբից միախառնուեց իրանցիների բնութագիրը բնորոշող խանդաղատանքով ու հայրենասիրութեամբ։

Մենք այսօր հպարտ ենք որ տօնում ենք Իրանի

Կայսրութեան Հիմնադրման 2500-ամեակը՝ այնպիսի պահին, երբ կանգնած ենք մի փայլուն ապագայի սեմին և գտնւում ենք մեր հայրենիքի պատմական ամենափառաւոր շրջանում։

Այսօր՝ 2500 երկարաձիգ տարիներից յետոյ, շնորհիւ Կիւրոսի ամենաարժանաւոր ժառանգ Շահնշահ Արիամեհրի մարդասիրական ու լուսամիտ գաղափարների, էլ աւելի գեղեցկացել է մեր մշակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը, իր վրայ հրաւիրելով բովանդակ մարդկութեան սէրն ու համակրանքը, որով բազմաթիւ երկրներ միակամ կերպով, նոյնիսկ մրցելով իրար հետ, յատուկ կոմիտէների միջոցով տօնում են Իրանի Շահնշահութեան Հիմնադրման 2500-ամեակը։ Զուր չէ որ աւելի քան յիսուն երկրների պարագլուխները այսօր մասնակից են մեր տօնակատարութիւններին, որպէսզի տեսնել և շուք տան համամարդկային բնոյթ կրող այս մեծ փառատօնին։

Այս փոթորկալից աշխարհում, ուրախ ենք, որ մեզ բախտ է վիճակուել ապրելու Շահնշահական մի փայլուն ժամանակաշրջանում, որը պարգեւել է մեզ խաղաղութիւն, անդորրութիւն և հանգիստ կեանք։

Մեր հայրենիքը, Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայից Արքայի ճշմարիտ առաջնորդութեան շնորհիւ, հսկայ քայլերով գնում է դէպի նորանոր նուաճումներ ու յաղթանակներ, վերականգնելու համար անցեալի մեծութիւնները և իրագործելով Սպիտակ Յեղափոխութեան վեհ նպատակները։

Դրանից բխող հսկայ յեղաշրջումները, որ արդէն խիստ պարզօրէն նշմարւում են մեր հասարակութեան բոլոր խաւերի մէջ, նպաստաւոր պայմաններ են ստեղծել երկրի երիտասարդ զանգւածների համար։ Նրանք այսօր գիտութեան, առողջապահութեան, բարենորոգչական և արդարադատութեան բանակայինի պատւաւոր կոչումով պայքարում են երկրի վերաշինութեան, ժողովրդի վերածննդի համար, ընդ որում ցուցաբերում են ուրախառիթ նուաճումներ, ճիգ ու ջանք։

Տգիտութեան դէմ մղւող միջազգային պայքարի ու Մարդու Բարօրութեան ծառայող Լեգէոնը որ մաս են կազմում Արիամեհր Արեաց Արքայի լուսամիտ գաղափարների, լուսաւորել են աշխարհի մութ անկիւնները, աւելի և բարձրացնե-

լով Իրանցու անունը, որպէս Սպիտակ Յեղափոխութեան ու ազատութեան դէմ պայքարող տիպարների։

Յարգելի պատւիրակներ, եթէ թերթելու լինենք Իրանի պատմութեան փառաւոր ու ոսկեդար էջերը, պիտի հանդիպենք այն իրողութեանը, որ հայերը Իրանում երբէք չեն զլացել իրենց լաւագոյնը մատուցանելու մեր սիրելի հայրենիքին ու արքաներին, և թերևս դա է պատճառը, որ հայերը միշտ էլ վայելել են Իրանի արքաների և ազնիւ ժողովրդի ուշադրութիւնն ու համակրանքը։

Այսօր նրանք երախտագիտօրէն տօնում են Իրանի Շահնշահութեան 2500-ամեակը՝ բոլոր հնարաւոր միջոցներով։ Աշխարհի տարբեր կէտերում լոյս ընծայող հայ մամուլի էջերում յայնօրէն արտացոլւել են Իրանին նւիրւած նիւթեր։ Աւելի քան երեք ամիս սրանից առաջ, «Ալիք» օրաթերթը և «ՅՈՅՍ» ամսագիրը անընդմէջ կերպով անդրադառնում են Իրանի պատմական անցեալի փառաշուք դրւագներին։

Մի հոյակապ նախաբանով, Ստամբուլում հրատարակւող «ՄԱՐՄԱՐԱ» օրաթերթը տալիս է Իրանի համառօտ պատմութիւնը, Արքայական տոհմակալութիւնների տեղի նկարագրութիւնը և ապա մանրամասնօրէն ուրւագծում է Կիւրոս Մեծի բնութագիրը։

«ՄԱՐՄԱՐԱՆ» — Կիւրոսին բնորոշում է նախ որպէս մի կայսրութեան հիմնադիր, գնահատելով նրա տաղանդն ու բընատուր շնորհքները կառավարչական ասպարէզում, և ապա նկարագրում է նրան՝ որպէս բարի մարդ։ Տւեալ յօդւածը լուսաբանում է այն անհերքելի ճշմարտութիւնը, որ Կիւրոսը առաջին պարագլուխն է աշխարհում, որ հրատարակել է մարդկային իրաւանց յայտագիրը վեց դար Քրիստոսի Ծնունդից առաջ։

Կիւրոսի հռչակը հասել էր այնտեղ, որ Սուրբ Գրքերը նրան համարել են մարդկութեան ամենամեծ դէմքերից, և շատ ժողովուրդներ կոչել են նրան որպէս «Հայր»։

Հետևաբար Կիւրոսի անձնականութիւնը և նրա մեծ գործի հռչակը վաղուց անցնելով Իրանի ազգային սահմաններից՝ տարածել է համաշխարհային և համամարդկային բնոյթ։

դառնալով շատերի սեփականութիւնը։ Այս հիման վրայ է, որ բազմաթիւ պատմագիրներ, փիլիսոփաներ և նոյնիսկ արեւամտագէտներ գրառանցով են արտայայտուած Կիւրոսի մասին։

Բէյրութում հրատարակուող «ԱԶԴԱԿ» հասարակագիտական և գաղափարաբանական շաբաթաթերթը իր վերջին համարում հաղորդելով նորութիւններ այն մասին, թէ ինչպէս են տօնում աշխարհի հայերը Իրանի Կայսրութեան հիմնադրման 2500 ամեակը, տեղ է տալիս Թեհրանի, Թաւրիզի և Ջուղայի Առաջնորդարանների հաղորդագրութիւններ՝ Իրանի տարբեր կէտերում յիշատակի դպրոցներ կառուցելու կապակցութեամբ։

Իրանի 2500-ամեակի տօնակատարութեանց մանրամասն տեղեկութիւնները կանոնաւորապէս լոյս են տեսնում Ամ. Միացեալ Նահանգների հայութեան օրգան «ՀԱՅՐԵՆԻՔ» օրաթերթի մէջ։ Այստեղ շարունակաբար հրատարակւում է նաև հայ իրանագէտներից մէկի պատմաբանասիրական յօդուածը նոյն առիթով։ Յօդուածագիրը, թափանցելով պատմութեան խորքը, վեր է հանում Իրանի փառաւոր անցեալը և դրան կապւող դէպքերն ու դէմքերը։

Լիբանանի հայերէնով հրատարակուող «ԱԶԴԱԿ» օրաթերթը ևս ուսումնասիրական ու մանրամասն յօդուածներով իր մասնակցութիւնն է բերել Իրանի 2500-ամեակի տօնակատարութեանց։

«ԱԶԴԱԿԻ» տեսանկիւնից յիշեալ տօնակատարութիւնները կրում են ազգային վերածնունդի բնոյթ։ Վերջում օրաթերթը եզրակացնում է, որ Իրանի թագաւորութիւնն ու ժողովուրդը միախառնուելով իրար, առեղծել են մի անքակտելի միասնականութիւն։

Աթէնքի հայութեան միակ օրգան «ԱԶԱՏ ՕՐ»-ը, որ անընդմէջ կերպով հրատարակւում է աւելի քան 27 տարուց ի վեր, իր առաջին էջում անդրադառնալով Իրանի 2500-ամեակին, գրում է.—

«Իրանի ժողովուրդը պատրաստւում է պատշաճօրէն տօնելու Իրանի Շահնշահութեան հիմնադրման 2500-ամեակը։ Այս բարեբաստիկ առիթով ցայժմ կատարուած աշխատանքներից՝ նշանակալից են թւով 2500 դպրոցների, 2500 էլէկտրոկայան-

ների և դիւղական ուսուցչութեան համար 2500 ընթերցարան-ների կառուցումը։

Իրանի Շահնշահութեան 2500-ամեակը պատմական մի աննախընթաց և կարեւոր երեւոյթ է, գա այն է որ Իրանի հաստատականութիւնը զուգորդուել է թագաւորութեան հետ այնպիսի ամուր կապերով, որ այլևս դարձել է անքակտելի։

Նշանակալից է նաև այն երեւոյթը, որ Իրանի Կայսրութեան հիմնադիր Կիւրոս Մեծը առաջին անձնաւորութիւնն է պատմութեան մէջ, որ հրատարակեց մարդկային իրաւանց առաջին յայտագիրը։ Հետեւաբար 2500-ամեայ տօնակատարութիւնները կրելով միջազգային բնոյթ, տօնւում են համաշխարհային չափանիշով»։

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներից և աշխարհի տարբեր կէտերից՝ իրենց հայրենիքը ժամանած հայերը, սրտի անհուն ուրախութեամբ ականատես եղան որ մեր խանդաշփոթ դարում, սիրելի Իրանը, Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արեաց Արքայի իմաստուն առաջնորդութեան շնորհիւ, ինչպիսի՞ վիթխարի քայլերով է գնում դէպի յուսապայծառ ապագայ։ Ուրախութեամբ ընկալեցին այն երեւոյթը, որ Իրանի հայերը իրենց հնարաւորութեանց սահմաններում գործակից են՝ Իրանի Սպիտակ Յեղափոխութեան գործադրման ի խնդիր։

Մենք, հայերս այսօր, բոլորից առաւել մասնակից ենք զգում մեզ Իրանի Կայսրութեան հիմնադրման տօնակատարութեանց և հպարտութեամբ յայտնում ենք մեր սրտագին պատրաստակամութիւնը Սպիտակ Յեղափոխութեան ժողովրդանուէր նպատակների իրագործման ճանապարհին, որոնք մասն են կազմում Կիւրոս Մեծի արժանաւոր ժառանգորդ Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արեաց Արքայի լուսաւոր գաղափարների։

Խօսքիս աւարտին հայցում եմ ամենակարող Բարձրեալից, որ պահպանի Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արեաց Արքային, Սիրեցեալ Թագուհուն և Թագաժառանգին (Կեցցէ՛ք)։

ԴՐ. ԳԱԳԻԿԻ ՃԱՌԸ, ՄԱՋԼԷՍԻ ՕՐԱԿԱՐԳԻՑ ՅԵՏՈՅ ԱՍԻԱԾ.—

Նախագահ.— Դր. ԳԱԳԻԿԸ այժմ ելոյթ կ'ունենայ որպէս համախոս օրակարգից յետոյ։

Խնդրեմ համեցէք։

Դր. ԳԱԳԻԿ.— Մեծարգոյ պրն. Նախագահ, յարգելի գործակիցներ, տիկնայք, պարոնայք.—

Անցեալ օրերը մեզ համար եղան ուրախութեան, ոգեւորութեան եւ աննախընթաց զգացումների պահեր։ Օրեր, որոնց ընթացքում մեր հայրենիք Իրանը ունեցաւ օգտաւէտ թռիչք ու շարժում, որով այս բարեբեր երկրի բովանդակ ծագերում արեւելքից-արեւմուտք, հիւսիսից-հարաւ, մենք ականատես եղանք փայլուն յեղաշրջումների ու փոփոխութեանց։

Ողջ երկրում՝ թէ Թեհրանում, թէ ծաղիկների քաղաք Շիրազում, գունագեղ Սպահանում թէ հովասուն Թաւրիզում, հիւսիսային՝ ծովափնեայ նահանգների կապուտակ եզերքներին, թէ գիւղական շրջաններում, գարնան մի շունչ է փչում ամեն տարածւում է Իրանի տասնեակ դարերի գարնանային զեփիւռը։

Իրանը, որպէս Կայսրութիւն, դարձել է 2500 տարեկան, որովհետեւ անցնող 2500 փառաւոր տարիների ընթացքում եղել է եւ մնում է որպէս ազգային յատուկ խորհրդով առլեցուն մի հասարակայնութիւն։ Քայլել է խորտուբորտ ճանապարհներից, անցել է երբեմն փշոտ, փշոտ, երբեմն ծաղկոտ ուղիներից։

Պատմութեան ընթացքում ունեցել է բարեկամներ, հանդիպել է նաեւ թշնամիների։ Դարերի ընթացքում արտայայտուել կրօնական, մշակութային, լեզուական եւ այլ ազգակներով, որով մնացել է հաստատուն ու անխախտ չկորցնելով իր իւրայատուկ

գիմագիծը։ Մնացել է Իրանը։

Կիւրոս Մեծից մինչև Արիամեհր Արքայից Արքայի փառաշուք թագաւորութեան այս շրջանը, Իրանը, հակառակ պատմութեան վերիվայրումներին յաջողել է ձեռք բերել փայլուն նուաճումներ ու յառաջադիմութիւններ։

Այն ազգերը, որոնք հարուստ են անցեալով, եթէ սոսկ հպարտութեան առարկայ ունենան իրենց պատմութիւնը համեմատելով անտեսուած դրամի հետ և գոհանան լոկ երազներով, անշուշտ անդրդայլի մէջ են, հետևաբար չպիտի մոռանան որ մեր օրերի հսկայ յառաջադիմութեանց ու վերելքի այս դարում, անցեալ նշանակում է յետադիմութիւն, ճիշտ այն լճի պէս, որ եթէ չլցուի նոր ջրով՝ պիտի չորանայ։

Մեր սիրեցեալ արքան, թագաւորութեան սկզբից ցայժմ իր լուսամիտ ուղղութիւններով ու հեռատես քաղաքականութեամբ մեծ ուշադրութիւն է ցուցաբերում կրթական մակարդակի բարձրացմանն ու ժողովրդի վիճակի ու կենցաղի բարելաւմանը։ Չքաւորութեան վերացումը, գիւղական առումով պայմանների ու գործոնների բարելաւումը, պայքարը տգիտութեան դէմ, բնական հարստութիւնների շահագործումը՝ խնդիրներ են, որ միշտ եղել են Արքայից Արքայի հեռատես քաղաքականութեան կենտրոնում։ Հետևաբար այսօր բողբոջում են, մասնաւորաբար անցնող տասնամեակի ընթացքում, Իրանի խաղաղ մթնոլորտում ցանուած սերմերը։

Մենք՝ հայերս, այն ինչ յիշում ենք և որ գա մաս է կազմում մեր պատմութեան և ցոյց է այսօրուայ մեր կեանքը հիմնուած է անցեալի անցքերի վրայ, որոնք քանդակուած են Թախթը Ջամշիդի քարէ արձանագրութեանց մէջ և մեր սրտերը քարէ այդ քանդակների պէս իրենց վրայ լաւագոյն ձևով դրոշմուած են պահում Իրանի Կայսրութեան թանկագին յուշերը՝ սկսած Կիւրոս Մեծից, հասնելով մեր պանծալի օրերի ժամանակաշրջանին։

Իւրաքանչիւր խնդրի լինելութիւնը հիմնուած է արդարութեան վրայ, իսկ Իրանի Շահնշահութեան հիմքը դարեր շարունակ եղել է արդարադատութիւնը։ Դրա ամենալաւ ապացոյցը այն բարի վերաբերմունքն է, որ զգացել են փոքրա-

ժամանութիւնները Իրանում, պատմութեան ընթացքում։

Մեզ՝ հայերիս համար 2500-ամեակի տօնակատարութիւնները ունեն մասնաւոր նշանակութիւն։

Պատմականօրէն ոչ մի երկիր և ոչ մի ժողովուրդ այս աշխարհում աշխարհագրականօրէն ինչպէս և ցեղային և ընկերային և այլ տեսակէտներից այնքան մօտ է եղել մեր Հայաստան աշխարհին և մեր Հայկազնեան ցեղին, որքան Իրանն ու Իրանցին։ Նախնական ժամանակներից սկսած, բայց մանաւանդ Արշակեան ցեղի Փոքր Ասիայում հաստատման ժամանակներից՝ շատ սերտ, շարունակական և անքակտելի յարաբերութեան մէջ են եղել Իրանցի և Հայ ժողովուրդները։

Աւելացնենք և այն, որ բացի ուրիշ կապերից, հայերը երկար դարեր ապրել են Պարսկաստանում, և դրա շարժառիթը ընդհանրապէս եղել են պատերազմական դրդապատճառները ու քաղաքական վայրիվերումները։ Գոյութիւն ունեն պատմական պարզ ակնարկներ ու փաստեր, որոնք վկայում են այն մասին, թէ հայերը գաղթել են Իրան 11-րդ դարից Սելջուկների և ապա Մոնղոլների արշաւանքներից յետոյ։

Այս շրջաններում բազմաթիւ հայեր փոխադրուելով Իրան՝ բնակութիւն են հաստատել Թաւրիզում, Մարանդում, Խոյում, Շահփուրում, Մարաղայում, Ռէշտ և Արաք քաղաքներում, ինչպէս նաև Հիւսիսային շրջանի բնակավայրերում։

Հայերի գաղթը դէպի հարաւ, որ տեղի ունեցաւ 17-րդ դարում Մեծն Շահ Աբբասի հրամանով, ունի պատմական նշանակութիւն։ Հազարաւոր հայեր գաղթեցին ժամանակի մայրաքաղաք Սպահան և հաստատուեցին Զայանդէրուդի հարաւային եզերքին։ Այնտեղ հիմնեցին Նոր-Ջուղա աւանը և ունեցան հանգիստ ու բարօր կեանք, որովհետև Շահ Աբբասը և նրա յետնորդները լաւագոյն կենցաղային պայմաններ շնորհեցին նրանց։

Հայ հարուստ ու կարկառուն վաճառականները այս շրջանում մեծ դեր են ունեցել Իրանի արտաքին առեւտրի ծաւալման խնդրում, լինի դա Եւրոպայում թէ Արեւելքում։ 17-րդ դարու ֆրանսիացի նշանաւոր աշխարհաշրջիկ Թաւերնիէն հայ առեւտրականների մասին գրում է.—

«Սրանք կարճ ժամանակում այնքան յառաջադիմեցին, որ այլեւս չի մնացել որեւէ առեւտրի ճիւղ, որ չձեռնարկեն, այժմ առեւտրի մէջ են հեռաւոր կէտերի՝ օրինակ Թունքէնի, Ջաւայի, Ֆիլիպինի, Չինաստանի, Ճապոնիայի ինչպէս նաեւ Ռուսիայի հետ»:

Ներկայիս, երբ գտնւում ենք 20-րդ դարու եօթերորդ տասնամեակում, չպիտի անտեսել այն երեւոյթը, որ Իրանը անցնելով պատմութեան փոթորիկների միջից՝ այսօր վայելում է մի այնպիսի խաղաղութիւն, որից զուրկ են Միջին Արեւելքի, Հեռաւոր Արեւելքի եւ աշխարհի այլ բազմաթիւ երկրները: Ուստի փառաբանենք Աստծուն եւ Իրանի լայնախոհ եւ իմաստուն առաջնորդ Արիամեհր Արքայից-Արքային, որ մեզ շնորհել է այս խաղաղ մթնոլորտը՝ նոր յառաջդիմութիւնների ու նուաճումների նպաստաւոր ժամանակաշրջանը:

Այսօր աշխարհի շատ տեղերում կրօնական վերածնունդի շօշափելի երեւոյթներ են պարզւում: Մասնաւորաբար համաշխարհային երկրորդ պատերազմից յետոյ, մարդկութեան կրած խորունկ ցնցումի յառաջ բերած ինքնագիտակցութեան շնորհիւ, մարդիկ անդրադարձան որ առանց կրօնական զգացումի առանց Աստուծոյ ներկայութեան գիտակցութեան, առանց հոգեւոր-բարոյական ճշմարտութիւնների եւ սկզբունքների հասկացողութեան՝ մարդ ի վերջոյ կը դառնայ գազանային կիրքերի տէր մի էակ եւ ինքն իրեն մեծագոյն թշնամին:

Հոգեւորականներն ու կրօնական առաջնորդները հանդիպում են իրար հետ, աշխարհիկ թէ հոգեւոր անհատները մասնակցում են կոնգրեսների, համագումարների եւ հակառակ անցեալի ոչ դաւանաբանական պայքարների ու ախտաղթութիւնների փոխարէն, այսօր բարեկամութեան եւ եղբայրութեան ձեռք են մեկնում իրար՝ աւելի եւս ամրապնդելու կրօնի ու հաւատքի հիմունքները: Ինչպէս որ Իսլամի զանազան դաւանանքները, մերձեցման շարժումի հետեւանքով, իրար են գալիս եւ այս շարժման հիմնադիրներից մէկը Իրանցի է: Մենք եւս յոյս ունենք, որ այս խորհրդակցութիւնն ու մերձեցումը միւս Աստուածային կրօնների մէջ եւս տեղի ունենայ, ինչպէս որ արդէն տեղի է ունենում Քրիստոնեայ աշխարհում:

Այս ժողովրդի կեանքի վրայ ունեցած կրօնական հաւատացողութեան և նրա կենսական ազդեցութեան պատճառով է, որ Ն. Վ. Մ. Արիամեհր Արքայի հրամանով կեանքի է կոչուել «Կրօնի Բանակը» և այսպիսով տեսնում ենք, որ մի առողջ կեանքի ստեղծման համար առաջին հիմնական կէտը կրօնն է համարւում։

Որովհետև իմ յարգելի համագործակից պրն. Սագինեանը երկարօրէն արդէն անդրադարձել է հայերի մասնակցութեան 2500-ամեակի փառահեղ տօնակատարութեան և Իրանի ու արտասահմանի հայկական մամուլի անդրադարձումներին, ուստի ես խուսափում եմ կրկնութիւններից։

Ուշադրութեան արժանի խնդիրը Թախթը Ջամշիդի մէջ տեղի ունեցած փառահեղ տողանցքն էր, որին բոլորս ականատես եղանք հէնց տեղի վրայ կամ հեռուստատեսի միջոցով և տեսանք թէ ինչպէս պատմութեան բոլոր շրջանների Իրանեան զօրքերի տողանցքի վերջին և ռազմական բոլոր ցուցադրութիւններից յետոյ տողանցեցին գիտութեան, առողջապահութեան բանակայինները, ինչպէս և մարդկութեան ծառայող Լէգէոնի անդամները, որոնք բոլորն էլ ծնունդն են Ն. Վ. Մ. Արիամեհր Արքայից Արքայի բարձր գաղափարների, որով համայն մարդկութեան ցոյց է տրւում թէ ինչպէս Իրանցիք յարգանք ունեն աշխարհի խաղաղութեան և մարդկային պարտականութիւնների հանդէպ։

Այժմ ամենայն պատուութեամբ պարտականութիւն եմ համարում աղերսել Աստծուց, որպէսզի Ն. Վ. Մ. Արիամեհր Արքային, Ն. Վ. Բ. Սիրեցեալ Թագուհուն և սիրելի Թագաժառանգին առողջութիւն, երկար կեանք և իրենց իշխանութեան յարատեւութիւն պարգեւէ։

2 — 2500-ԱՄԵԱԿԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԻՐԱՆԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻՑ ՆԵՐՍ

ԹԵՀՐԱՆ

— Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակի առթիւ Թեհրանի Հայ Ակումբի վարչութեան նախաձեռնութեամբ, Հոկտ. 15-18-19-ին, երեք գիշեր, Հայ Ակումբի սրահում տեղի են ունեցել ուրախ խրախճանքի երեկոներ մասնակցութեամբ հայ և պարսիկ հոծ բազմութեան:

— Թեհրանի Հ. Կ. Ը. Ընկերութիւնը, Հոկտ. 11-ին իր միութենական ժողով թէյասեղանը նուիրել է Իրանի Կայսրութեան Հիմնադրման 2500-ամեակին: Ներկայ են եղել մեծ թւով միութենականներ և համակիրներ: Երեկոն անցել է ջերմ և ուրախ մթնոլորտում. եղել են արտայայտութիւններ, գովաբանելով Մեծն Կիւրոսի արժանի ժառանգ Իրանի Արիամեհր Արքայից Արքայի ճշմարիտ առաքելութիւնը՝ մարդկային իրաւանց պաշտպանման ճանապարհին:

— Թեհրանի Հայ Կին Միութիւնը Հոկտ. 24-ից մինչև 27-ը Իրանի Կայսրութեան Հիմնադրման 2500-ամեակի առթիւ կազմակերպել է ցուցահանդէս՝ «Հայ Կնոջ ձեռքի աշխատանքների ու զանազան արուեստների»:

Ցուցահանդէսը իր խնամուած և գեղեցիկ դասաւորումով արժանացել է բարձրաստիճան այցելուների և ժողովրդի գնահատանքին:

— Բացի վերը յիշուած ձեռնարկներից, 2500-ամեակի տօնակատարութեան օրերին Թեհրանի բոլոր ազգային դպրոցներից ներս եղել են դպրոցական հանդէս-խրախճանքներ՝ նուիրուած Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակին, ինչպէս նաև լուսազարդուել և դրօշազարդուել են բոլոր ազգային դպրոցներն ու ազգային հաստատութիւնների շէնքերը:

ԹԱՒՐԻԶ

1971 Թւի Հոկտ. 15-ին, ուրբաթ երեկոյեան, Ազգ. Թեմական Խորհրդի նախաձեռնութեամբ, Թաւրիզի Հայոց Ակումբի սրահում կազմակերպուած պաշտօնական ընթրիքի ընթացքում, Թաւրիզահայութիւնը ոգեկոչել է Իրանի Կայսրութեան Հիմնադրման 2500-ամեակը և Նոր Իրանի վերելքը։

Երեկոյի գեղարուեստական կարճ ծրագրից յետոյ Դոքտ. Ռոբէրտ Յովհաննիսեանը Թեմական Խորհրդի կողմից շնորհաւորանքի և Իրանին էլ աւելի բարգաւաճման մաղթանքի խօսք է ասել։ Այնուհետև Արեւելեան Ատրպատականի նահանգապետ Ն. Վ. Դրն. Սարլաքը շնորհակալութիւն է յայտնել Թաւրիզահայութեան՝ իրենց բերած մասնակցութեան համար Իրանի փառքի տօնակատարութեանց, ինչպէս նաև արքայատիրական ու հայրենասիրական անխառն զգացումների համար։ Հիւրերին բաժանուել է Ատրպատականի Հայոց Թեմ. Խորհրդի կողմից հրատարակուած «2500 տարի Իրանի Կայսրութեան Հովանաւորութեան Ներքոյ» պարսկերէն գրքոյկը։

ՆՈՐ - ՋՈՒՂԱ, ԻՍՖԱՀԱՆ

Իրանի Կայսրութեան Հիմնադրութեան 2500-ամեակի բարեբաստիկ առիթով, Հոկտ. 15-ին, բացումն է կատարել Նոր-Ջուղայի հայոց Նորակառոյց Թանգարանի։ Ներկայ են եղել Իսֆահանի Նահանգապետը, Իրանի Խորհրդարանի երկու հայ պատգամաւորները, պետական հայ ու պարսիկ բարձրաստիճան պաշտօնեաները, Թեհրանի Թեմի բարեխնամ առաջնորդ Գերշ. Տ. ԱՐՏԱԿ Սրբ. Արք. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԸ, Իրանահնդկաստանի Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Եպիսկ. ՍԱՐԳՍԵԱՆԸ և տեղացի ազգայիններ։

Հանդէսի բացումը կատարել է Գերշ. Տ. Գարեգին Սրբ. Եպիսկ. Սարգսեանը։ Այնուհետև Խորհրդարանի պատգամաւոր Պրն. Սեւակ Սաղինեանը հայ ժողովրդի հաւատարմութեան խօսքն է ասել Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայից Արքային։

Երեկոյթի ընթացքում Թեհրանի Թեմի Բարեխնամ Ա-

առաջնորդ Գերշ. Տ. Արտակ Ս. Արք. Մանուկեանը անդրադարձել է Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակի առթիւ տեղի ունեցած ձեռնարկների նշանակալից ազդեցութեանը, ինչպէս նաև հայ և պարսիկ բարեկամական յարաբերութիւններին։

Հանդիսութեան ընթացքում Ն. Վ. Նահանգապետը, ինչպէս նաև պարսիկ հիւրերը, գնահատանքով են արտայայտել հայ ժողովրդի շինարար ոգու մասին։ Հանդէսի գեղարուեստական բաժնին իր մասնակցութիւնն է բերել Նոր-Ջուղայի Կարա-Մուրզա երգչախումբը՝ պրն. Հրանդ Աճէմեանի ղեկավարութեամբ։

3 — ԱՄԵՐԻԿԱԲՆԱԿ ԻՐԱՆԱՀԱՅԵՐԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

1971 Թւի Հոկտ. 4-ին Թեհրան են ժամանել Ամերիկայից Իրանահայ Միութեան անդամներից շուրջ 200 հոգի, մասնակցելու Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակի տօնակատարութեանց։

Այցելութիւնը կազմակերպուել է Հ. Մ. Ա. Կ.-ի Կենտր. Վարչութեան կողմից։ Հիւրերը մէկ ամիս տեւողութեամբ եղել են Իրանի զանազան քաղաքներում և ամենուր խանդավառուել են Իրանի վերջին տարիների վերելքով։ Այս երեւոյթը լաւագոյն ապացոյցն է այն անխախտ բարեկամական կապի, որ գոյութիւն ունի երկու եղբայրակից ժողովուրդների մէջ։

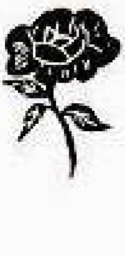

4 - 2500-ԱՄԵԱԿԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.—

1.— Ն. Կ. Մ. Արիամեհր Արքայից Արքայի «Սպիտակ Յեղափոխութիւն» գրքի հայերէն թարգմանութիւնը Թեհրանի Հայոց Թեմ. Խորհրդի կողմից: Թարգմանութիւնը կատարել է պրն. Աշոտ Մուրադխանեանը:

2.— Գերյն. Տ. Գարէգին Ա. Եպիսկ. Սարգսեանի «Թուղթ առ ժողովուրդը» գրքոյկը նուիրուած Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակին, հայերէն և պարսկերէն, իւրաքանչիւր մաս տարբեր գրքոյկով: Պարսկերէն թարգմանութիւնը կատարել է Դոկտ. Հրանդ Ղուկասեանը: Գիրքը հրատարակել է Իրանա-հնդկաստանի Թեմ. Խորհրդի կողմից:

3.— «2500 տարի Իրանի Կայսրութեան Հովանաւորութեան ներքոյ» պարսկերէն գրքոյկը, հրատարակութիւն Ատրպատականի Հայոց Թեմ. Խորհրդի կողմից: Գիրքոյկը կազմել է Ճրագ. Պրն. Էմիլ Յակոբեանը:

4.— «Կիւրոսապատում» գիրքը, հեղինակութիւն Քսենեֆոնի թարգմանել է պրն. Աշոտ Մուրադխանեանը:

5.— Բացի վերոյիշեալ հրատարակութիւններից «Ալիք» օրաթերը լոյս է ընծայել բացառիկ մի թիւ, նուիրուած Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակին:

6.— Այսօրուայ թւով լոյս է տեսնում «ՀՈՒՍ» ամսագրի 3-4 միացեալ թիւրը նուիրուած նոյնպէս Իրանի Կայսրութեան 2500-ամեակին:

«ԱԼԻՔ» ՕՐԱԹԵՐԹԻ 40-ԱՄԵԱԿ

1971 թ. Մարտ 22-ին, լրացաւ «Ալիք» Օրաթերթի քառասուն տարին: Այս առիթով օրաթերթը պատրաստում է պատշաճօրէն տօնելու իր քառասունամեայ յոբելեանը: Կազմուել է Յոբելեանական Յանձնախումբ պրն. պրն. Ա. Տ. Օհանեանի, Ս. Սարուխանեանի, Ա. Մամեանի և Ժ. Ղարիբեանի մասնակցութեամբ:

ԳԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿԻ ՅՈՒՇԵՐԵԿԸ ԹԵՀՐԱՆՈՒՄ

Իրաւամբ կարելի է ասել, որ 1971 թ. Սեպտ. 12-ին հանճարեղ բանաստեղծը Թեհրանահայութեան մէջ էր։ Առինքնել է ընա բոլորի հոգիներում, մերթ իր ստեղծագործութիւններով, մերթ հարազատ ձայնով, մերթ անկրկնելի անձնականութեամբ։

«Այն էլ զգացի՝ ցա՜վ զգացի,
Որ կտրելուց հետո է միայն
Երևում ծառի բուն հաստությունը»։

Արդէն առակի բնոյթ ստացած և ժողովրդի սեփականութիւնը դարձած այս խորիմաստ տողերը, ոչ միայն հաստատւում էին իրենց անողոք մերկութեամբ, այլև «հրապուրելու» ողբերգական առեղծուածը, որ պարփակւում է հակատագրական խաղի սահմանափակ խորհրդի մէջ, սարսափանքով էր ընկալւում ներկայ բազմահազար հասարակութեան կողմից։

Երեկոն տպաւորիչ էր, թէ իր աներաշունչ ոգիով, թէ յաջող բանախօսութեամբ, կատարումներով և մասնաւորաբար յուզիչ էր Գարոյր Սևակի ձայնի սփռումը, որ տարաբախտ բանաստեղծի պատգամն էր ամուսնոց Յակոբ Կիւլոեանին։

Իրանահայ Գրողների Միութեան նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած այս յուշերեկոն արժանի է գնահատանքի։

ԳԵՏՕ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆԻ ՄԱՀԸ ՈՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹԵՀՐԱՆՈՒՄ

Իրանահայութիւնը հասարակական վաստակաւոր գործիչ՝ պրն. Գետօ Գրիգորեանի ցաւալի մահուամբ, որ տեղի ունեցաւ սոյն թւի Օգոստոս 30-ին, կրեց մեծ կորուստ։

Գետօ Գրիգորեանը ծնուել է 1902 թ. Փետր. 31-ին Թեհրանում, Գրիգորեան անուանի գերդաստանում։ Իր կրթութիւնը ստացել է Ղազւինի ազգ. դպրոցում, Թեհրանի ռուսական գիմնազիայում և մէկ տարի եղել է Մոսկուայի «Ռեալական» դպ-

բոցի ուսանող։

1916 թուականից պաշտօնավարել է պետ. և այլ հաստատութիւններում և 1962 թւին հանգստի է կոչուել Նաւթի Ազգ. Ընկ.-ի կողմից։

Տարիներ շարունակ, մինչև իր դառնակսկիծ մահը եղել է «Ալիք» Օրաթերթի հրատարակչական բաժնի նախագահ. միաժամանակ Թեհրանի ազգային հաստատութիւններից ներս՝ համագործակցել է հաշուեքննիչ, ներկայացուցչական, թեմի պատգամաւորական և այլ ժողովներին։

Թեհրանահայութիւնը ազգային թաղումով և ժողովրդի խուռներամ մասնակցութեամբ, հրաժեշտի և գնահատանքի վերջին տուրքը տուեց վաստակաւոր գործիչին։

Յարգանք նրա անթառամ յիշատակին։

ՇԱՐԼ ԱԶՆԱՒՈՒՐԸ ԹԵՀՐԱՆՈՒՄ

Ն. Վ. Բարձրութիւն Ֆարահ Փահլաւու բարձր հովանաւորութեամբ Սեպտ. 8, 9, և 10-ին տեղի ունեցան Բարտներին Թնամոց Միութեան սրահին կազմակերպուած երգահանդէսներ, որոնց իր մասնակցութիւնն էր բերել հայազգի աշխարհահռչակ երգիչ Շարլ Ազնաւուրը։

Երգահանդէսները անցան բուռն յաջողութեամբ և արժանացան ներկայ հասարակութեան գնահատանքին, ապահովելով շօշափելի եկամուտ տուեալ նպատակի համար։

Սեպտ. 11-ին Շարլ Ազնաւուրը թողեց Թեհրանը Ֆրանսիա վերադառնալու համար։

Ա. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ ԲՈՒԺԱՐԱՆԻ ԶԵԿՈՒՅՑԱԳԻՐ

«Ալիք» օրաթերթի Սեպտ. 1, 1971 համարում, հրատարակել է Աւետիսեան բուժարանի Վարչութեան միամեայ գործունէութեան համառօտ զեկուցագիրը՝ 1970թ. Մայիս 1-ից առ. 1971 թ. ապրիլ 30-ը։ Այս ընթացքում բուժարան են այ-

ցելել աւելի քան տաս հազար հոգի հիւանդներ և այլն, որոնք բուժման են ենթարկել ներքին հիւանդութեանց, ակնաբուժական, ատամնաբուժական, կանացի հիւանդութեանց, ռադիօլոժիի, պատուաստումների և այլ բաժիններում:

Համաձայն զեկուցագրի բուժարանը հովանաւորել է Աւետիսեան բարերար գերդաստանը, բարեգործական զանազան մարմինների և այլ բարեսէր անհատների նիւթական աջակցութեամբ, լրացնելով այն բացը, որ գոյացել է կարիքաւոր այցելուների ձրի կամ խոշոր զեղչերի բուժման, ինչպէս նաև անհրաժեշտ ծախսերի հետևանքով:

Վերջում նշուած է, որ Վարչութիւնը ջանք է թափում բուժարանը ինքնաբաւ վիճակի տակ դնելու ուղղութեամբ, որով դա կը դառնայ սփիւռքահայութեան կեանքում իր տեսակի մէջ օրինակելի մի հաստատութիւն:

Ամփոփեց՝ Արմինէ Մարութխանեան

ԻՐԱՆԻ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՆ ՈՒ ՎԱՆՔԵՐԸ

ԷՄԻԼ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

I.

Ս. ԹԱԴԷՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՎԱՆՔԸ

(Շարունակութիւն Ա. թւից)

Ե. — ԹԱԴԷԻ ՎԱՆՔԻ ՀԵՏ ԿԱՊՒՈՂ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍԿԶԲԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ.—

Ս. Թադէի Վանքի և իր հիմնադրման մասին ստոյգ տեղեկութիւններ չկան. մինչև այսօր ինչ որ գրւել է իր մասին՝ հիմնւած է եղել զանազան ենթադրութիւնների վրայ։ Խուսափելու համար նման ենթադրութիւններից՝ այս աշխատութեան մէջ աշխատել ենք ժամանակագրական կարգով տալ բոլոր այն տեղեկութիւնները, ինչ որ կարողացել ենք հաւաքել։ Այս տեղեկութիւնների վրայ յետագային պէտք աւելանան Մատենադարանի պարսկերէն ֆարմանների և կալւածագրերի տեղեկութիւնները, ինչպէս նաև Թաւրիզի Հայոց «Մելիք-Թանգեան» Թանգարանի վաւերագրերի ու Թաւրիզի Ազգային Առաջնորդարանի արխիւներից քաղած պատմական տեղեկութիւնները, որոնք այնքան վաւերական տեղեկութիւններ ունեն յատկապէս վերջին երեք դարերի ընթացքում կատարւած աշխատանքների և գէպքերի մասին։

Ուրախ ենք որ Ատրպ. Հայոց Թեմական Խորհրդի բարեհաճ արտօնութեամբ «Հուր» ամսագրի առաջին համարից իսկ հերթականօրէն լոյս են տեսնում բոլոր այդ վաւերագրերը, գիտութիւն ընձեռելով Ս. Թադէի Վանքի պատմութեամբ հետաքրքրւող բոլոր անհատներին։

Այժմ տանք պատմական հերթականութեամբ Ս. Թադէի Վանքին առընչւող պատմական տեղեկութիւնները.—

48 Թ. Ք. Յ. — Ս. Թադէոս Առաքեալը 15 տարի շարունակ Հայաստանում առաքելութեան պաշտօն կատարելուց յետոյ, Սանատրուկ արքայի հրամանով, շատ քրիստոնեաների և արքայադուստր Սանդուխտ Ս. Կոյսի հետ նահատակւում են Շաւարշան կամ Արտազ գաւառում 48 Թ. Ք. յ.:

Ս. Թադէոս առաքեալի և Ս. Սանդուխտ Կոյսի մարմինները հաւատացեալները ամփոփում են Շաւարշան գաւառի Սանատրուկ կոչւած դաշտի մի բլրակի գագաթի արեւմտեան կողմը՝ մի մեծ քարի տակ։

239 Թ. Ք. Յ. — Ըստ աւանդութեան՝ Թադէոս առաքեալի նահատակութեան տեղում գոյութիւն ունեցող մի սրբատեղում յղանում է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մայրը:

400 — 500 Թ.

Ք. Յ. — Մովսէս Խորենացու վկայութիւններից երեւում է, որ իր ժամանակ Արտազի դաշտումն են գտնուելիս եղել Ս. Թադէոս առաքեալի և Ս. Սանդուխտ կոյսի գերեզմանները, սակայն վանքի մասին որևէ յիշատակութիւն չի անում։

633 Թ. Ք. Յ. — Կարինի եկեղեցական ժողովի մասնակիցների շարքին յիշւում է Արտազի արքեպիսկոպոս Տիրատուրը, որ հաւանաբար նստում էր Ս. Թադէի վանքում։

721 Թ. Ք. Յ. — Ըստ Յայսմաւուրքի՝ Յովհան Օձնեցու Կաթողիկոսութեան և Վահան Ամիրկոնեանի իշխանութեան ժամանակ տեղի է ունեցել Թադէոս առաքեալի և Սանդուխտ կոյսի նշխարների գիւտը։

900 — 1000 Թ.

Ք. Յ. — Թովմա Արծրունին առաջին պատմաբանն է որ խօսում է Ս. Թադէի վանքի մասին։ Թովմա Արծ-

բանին ապրում էր տասներորդ դարու սկզբնե-րում։

1113-1114 Թ.

Ք. Յ. — Բարսեղ Կաթողիկոսի մահւանից յետոյ Աղթամարի Աթոռը ըմբոստանում է և Կաթողիկոս է ընտրւում Դաւիթ Թոռնիկեան արքեպիսկոպոսին։ Սրան հնազանդութիւն է յայտնում նաև Ս. Թադէի Վանքը։

1100-1300 Թ.

Ք. Յ. — Արաբագիր պատմագիր Համդուլլահը Մաթոֆին Մակուի շրջանը, ուր գտնւում է նաև Ս. Թադէի վանքը, համարում է քրիստոնեայ վանականների նստավայրը։

1229 Թ.Ք.Յ. — Չինգիզ Խանի մահից երկու տարի յետոյ տեղի է ունենում Մոնղոլ իշխանների համագումարը՝ Կուրիլթայը, ուր Օգթայ-Կաանը կամ Հաքաթա-Խանը ընտրւում է որպէս Խան։ Նոյն համագումարում որոշւում են պատժել Խուարէզմշահ Ջալալ-էդ-դին Մանքաբրանի-ին՝ ուղարկելով մի բանակ դէպի Ատրպատական։ Բանակի հրամանատարութիւնը յանձնւում է անւանի զօրապետ Չարմաղան Նոյան-ին, որը 1230-31 թւերին մտնում է Ատրպատական և Մուղանի դաշտում անակնկալի մատնելով թշնամուն՝ պարտութեան է մատնում Ջալալ-էդ-դինի բանակներին և կողոպուտի է ենթարկում ամբողջ Ատրպատականը։ Այս կողոպուտից զերծ չէ մնում նաև Ս. Թադէի Վանքը։ Մեր պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցին Չարմաղանին կոչում է «այր խորագէտ ու իմաստուն»։

Չարմաղանից յետոյ գալիս է Բայջու մոնղոլ զօրապետը։ Այս զօրապետը 1242 թւին լրացնում է այն՝ ինչ որ կիսատ էր

թողել Չարմաղանը Ս. Թադէի Վանքում։

Մոնղոլական զօրավարների այս աւարառութեան վերջ է տալիս Իլխան Արղունը։ 1265-1285-ին նշանակւում է Իրանի կուսակալ։ Իլխան Արղունը Հօլաքու-Խանի քարտուղարը լինելով՝ մնում է այս պաշտօնին մինչև Հօլաքու-Խանի Իրան գալը, որից յետոյ նրա մտերիմների շարքն է անցնում։

1243 Թ.Ք.Յ. — Կոստանդին Կաթողիկոսի հրաւէրով Սսում գումարւած եկեղեցական ժողովին, որ պիտի պատասխանէր Պապի նամակին, հրաւիրեալների շարքում յիշւում է նաև Ս. Թադէի Վանքի վանահայր Յովսէփ վարդապետը։

1247 Թ.Ք.Յ. — Յովսէփ վարդապետը շինում է Ս. Թադէի գաւիթը, որովհետև թուրքերն ու վրացիները աւերել ու կողոպտել էին վանքը, որի հետևանքով երկար ժամանակ վանքը մնացել էր ամայի և անմարդաբնակ։ Յովսէփ վարդապետի ջանքերով և Կոստանդին Կաթողիկոսի նիւթական օժանդակութեամբ վերականգնւում է վանական կեանքը։ Արղուն զօրավարը նախապէս իր հաւանութիւնն ու արտօնութիւնն էր տւել վանքի նորոգութեան համար։

1253 Թ.Ք.Յ. — Հօլաքու- Խանը իր եղբօր՝ Մանգու Խանի կարգադրութեամբ և իր բանակով, որի զինւորների մեծ մասը բաղկացած էր Մոնղոլ-քրիստոնեայ ցեղերից (Քարաիթ-Նայման-Օյղուր) արշաւում են Բաղդադի վրայ, որի գրաւումից յետոյ Մարաղան դարձնում են իրենց մայրաքաղաքը։

Հօլաքու-Խանի մայրը՝ Սարկոյթի-Խաթունը և Հօլաքուի կինը՝ Դոկուզ-Խաթունը երկուսն էլ լինելով քրիստոնեայ, Հօլաքու-Խանը բարեացակամ վերաբերմունք է ունենում քրիստոնեաների հանդէպ։ Իր օրոք Ս. Թադէի վանքը նո-

թողւում է և վանքին են յատկացւում մի շարք կալւածներ։

1284 Թ.Ք.Յ. — Իշխան Արղունը բարձրանում է գահ։ 1285 թւին Կիլիկիոյ Հայոց թագաւոր Լևոն Գ.-ը Թորոս Փիլիսոփայի հետ այցելում է Արղուն Խանին և բարեկամական դաշն է կապում։ Հայոց թագաւորը իր շքախումբով այցելում է նաև Ս. Թադէի, յատկապէս տեսնելու համար վանքը և վանահայր Տէր Տիրացու եպիսկոպոսին, որին յետոյ Մոնղոլները բռնում են, սոսկալի տանջանքների ենթարկում և վանքը կողոպտելուց յետոյ տաճարն էլ հիմնայատակ քանդում են։ Արղուն խանի օրով և նրա հրամանով 1254 թւին Հայաստանում կատարւում է մարդահամար աշխարհագիր։ Մոնղոլ գրագիրները մտնում էին հայոց տները և գրում էին տան անդամների անունները՝ ահ ու սարսափ տարածելով տներում։

1290 Թ.Ք.Յ. — Թադէի վանքի առաջնորդ է յիշւում Տիրացու եպիսկոպոսը։

1293 Թ.Ք.Յ. — Կաթողիկոսական ընտրութիւնների առիթով Ս. Թադէի վանքը խնդրակ են գալիս Թորոս և Թովմաս եպիսկոպոսները։

1314 Թ.Ք.Յ. — Յովհաննէս Երզնկայցին իր Մատթէոսի Աւետարանի և Դանիէլի Մեկնութիւնների մէջ Ս. Թադէի վանքը յիշում է իբրև թեմի կենտրոն։

1315 Թ.Ք.Յ — Յունւարի 2-ին Ռոստակէս գրիչը Ս. Թադէի վանքում աւարտում է Ներսէս Շնորհալու «Աւագմոսաց» գրքի ընդօրինակութիւնը, որը նւիրում է վանքին։ Ս. Թադէի վանքի առաջնորդ է յիշւում Զաքարիա եպիսկոպոսին։

1317 Թ.Ք.Յ. — Ադանայի 5-րդ ընդհանուր ժողովին մասնակ-

ցում է նաև Ս. Թադէի վանքի առաջնորդ Զաքարիա եպիսկոպոսը։

1319 Թ.Ք.Յ. — Երկրաշարժից կործանւում է Ս. Թադէի վանքը։ Փլւում են շրջակայ տները և զոհ են գնում 75 հոգի։

1321 Թ.Ք.Յ. — Յովհաննէս 22-րդ Պապը նամակ է գրում Ս. Թադէի առաջնորդ Զաքարիա արքեպիսկոպոսին։

Նոյն այս թւականին Յովհաննէս Երզնկացին Ս. Թադէի վանքի առաջնորդ Զաքարիա արքեպիսկոպոս Եւստացու 1) օժանդակութեամբ թարգմանում է Թովմա Աքուինացու մի գործը։

1329 Թ.Ք.Յ. — 1319 թւի գարնանը երկրաշարժից կործանւած տաճարը հիմնաւոր նորոգելու աշխատանքին է ձեռնարկում Ս. Թադէի առաջնորդ Զաքարիա արքեպիսկոպոս Եւստացին։ Զաքարիա արքեպիսկոպոսը 1315 թւից առաջնորդն էր Ս. Թադէի վանքի, որի ջանքերի շնորհիւ աւարտւում է հիմնաւոր նորոգութիւնը 1329 թւին։ Այս առթիւ տաճարի ներսում քարէ պատի վրայ քանդակւած մնում է հետեւեալ արձանագրութիւնը. —

«Այս Տաճար լուսակիր եւ երկնանման Առաքելական հաստատագոյն հիմամբ ի վերայ Ածարնակ Շիրմին Սուրբ Առաքելոյն Թադէոսի որ ըստ բազմաստեան Յանցանաց Մեր Զկործանումն եառ ի Շարժէ. իսկ ես նուաստ սպասաւոր նորին Զաքարիա Եպիսկոպոս որդի Պարոն Մանուէլայ, կարողութեամբն Աստուծոյ սկիզբն արարի կրկին նորոգութեան առաւել քան զառաջինն՝ ի ժամանակի սաստիկ նեղութեան եւ հալածանաց Քրիստոնէից որ եւ բազում եկե-

1) Վասպուրականի Մոկս գաւառում գտնւում է ԵՒՍՏ գիւղը։

ղեցիք քահանին վասն որոյ արձանագրեցաք բղ-յիշատակս մեր. առ ի յիշատակել զմեզ Առաջին մեծին Աստուծոյ եւ անարիւն զենման զառինն Աստուծոյ հանդերձ ծնողաւք եւ զարմիւք եւ զյաջորդն մեր աղբաւր որդին զՏէր Տիրացուն եւ զհարազատ եղբայրս մեր զՊետրոս եւ զՄարգիս որք ըստ կարողութեան նպաստաւորք եղեն ընչիւք։ Կատարումն թւին ՉԼԸ – 778 փրկչական թուական 1329։

1330 Թ.Ք.Ց. — *Թումակէս գրիչը Ս. Թադէի վանքում, Զաքարիա արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեան ժամանակ, ընդօրինակում է մի Աւետարան։ Միաբանութեան մէջ յիշւում է նաև Տիրացու վարդապետի անունը։*

1332 Թ.Ք.Ց. — *Ս. Թադէի վանքի առաջնորդ է յիշւում Զաքարիան, որ 500 դրամով օժանդակում է մի Աստուածաշնչի գրչութեան։*

(Շարունակելի)

Շնորհակալութեամբ Ստացանք

مجله «هور» با نهایت تشکر کتب و مجلات زیر را دریافت نموده است

1.- ԿԻՒՐՄՈՒԶԱՍՏՈՒՄ ՔՈՂՆԱՑԻՆ

Թարգմ. Դր. Աշոտ Մուրադխանեան
Թեհրան Տպ. Մոդեռն 1971

2.- ՆՈՐ ԷՋ — Թիւ 16 (Գիրք դրախանութեան)
Թեհրան Տպ. Մոդեռն 1971

3.- ԼՈՒԹ ՍՐՏԻ ԽՕՍՔԸ (Բան.) Ժիրայր
Թեհրան Տպ. Անի 1971

4.- ՄՇԱԿՈՅԹ ՊԱՐԲԵՐԱԳԻՐՔ Թիւ 1—3—1967
» » Թիւ 4—5—1970
Պարբերագիրք գրականութեան, արուեստի եւ գիտութեան Հալէպ, Տպարան Շիրազ

5.- ԲԱՆԲԵՐ ՀԱՅԳԵՒՈՐ Ամսաթերթ 1971 Թիւ 10
Մարսէյլ, Տպ. Արր. Վիկտոր

6.- ՁԱՅՆԱՄԷՋ Երկշաբաթաթերթ Թ. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12 15—6 Պէյրութ 1971

7.- ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ Թ. 1-2-3-4-5-6-7-8 Պէյրութ 1971

8.- ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅ Թիւ 43—44 Պէյրութ 1971

9. ՔՆԱՐԻՆ Կրօնական հանդէս Թ. 595-596 Իսթանպուլ 1971

10.- ԱՓԻԿՈՔ Շաբաթաթերթ Թ. 34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44 Պէյրութ 1971

۱۱— آشور Պարսկերէն-Ասորերէն պարբերաթերթ
Թեհրան 1971 թիւ 31 — 35

۱۲— سلامت فکر مجله بهداشت روحی شماره چهاردهم ۱۳۵۰ تهران

۱۳— رامین مجله ماهانه داروسازی-پزشکی-علمی و اجتماعی تهران
شماره ۱۴۳ سال سیزدهم ۱۳۵۰ – تهران

۱۴— خاطرات وحید شامل گوشه‌هائی از تاریخ معاصر ایران
سال نهم – دوره جدید – شماره اول – تهران

۱۵— دنیای علم شماره مخصوص مهر ماه ۱۳۵۰ سال ۱۵ تهران

۱۶— زیبائی و زندگی ماهنامه علمی دختری شماره اول سال نهم شماره مخصوص ۱۳۵۰ تهران

هور

شماره مخصوص

دوهزارو پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران

شماره ۳-۴

سال اول   شهریور - مهر   ۱۳۵۰

Hoor Monthly

Proprietor and Director
Dr. Gaguik Hovakimian

2-nd. fl. No 94
Karimkhan Zand Ave.
Tehran - Iran
Tel: 834170

مجله هور

صاحب امتیاز ومدیر مسئول
دکتر گاگیك هواکیمیان

خیابان کریمخان زند کاشی ۹۴
طبقه دوم
تلفن ۸۳۴۱۷۰

قیمت تکشماره درایران ۶۰ ریال خارجه یك دلار
اشتراك سالانه درایران ۷۰۰ ریال خارجه ۱۲ دلار

چاپ وحید : تلفن ۴۳۳۶۹
گراورسازی ابن سینا تلفن ۳۱۶۵۱۲

مجلّه هور

سال اول — شهریور ـ مهرماه ۱۳۵۰ — شماره ۴ـ۳

سلطنت ایران وارث یک رژیم پادشاهی است که بیست‌وپنج قرن است در این کشور برقرار است و قدیمی ترین رژیم سلطنتی جهان بشمار میرود رژیم پادشاهی ایران در تمام این مدت اساس حیات ملی این کشور بوده است.

از مصاحبه شاهنشاه با نمایندگان رادیو تلویزیون امریکا

تهران ۳ مهر ۱۳۳۸

بیست وپنج قرن پیش ملت ما راه و رسم حکومت خود را بطور قطع برگزید و در طول قرون با تمام قوا از رژیم طبیعی خود دفاع کرد.

بنابراین طبیعی است که مردم ایران از هردسته وصنفی درجشن بزرگ ملی دوهزار وپانصدمین سال شاهنشاهی خود ، سهم شایسته ای بعهده داشته باشند.

از مصاحبه مطبوعاتی شاهنشاه

تهران ۶ آذر ۱۳۳۸

بقلم اسقف آرداك مانوکیان
خلیفه ارامنه تهران

جشنهای فرخنده دوهزار و پانصدمین سال بنیان گذاری شاهنشاهی ایران

بمناسبت بنیان‌گذاری شاهنشاهی ایران در چند هفته اخیر مراسم وجشنهای با شکوهی در سرتاسر کشور ، استانها و شهرستانها حتی دهکده ها و قصبات دور دست برپا گردید.

تهران پایتخت ایران با طرز بسیار زیبا و بی‌سابقه آذین بندی و چراغانی گردیده بود و در تمام خیابانها، سردرساختمانهای دولتی و مؤسسات ملی، مغازه‌ها حتی خانه‌ها بیرقهای سه‌رنگ افراشته شده و چراغهای رنگارنگ چون گردن‌بندهای الماس درخشندگی خاص داشت .

مردم بیادبود این واقعه مهم تاریخی غرق در شادی و مسرت گردیدند و با

تشکیل مجالس شادمانی در هر گوشه و کنار احساسات شور انگیز و غرور آمیز خود را در معرض نمایش قرار می‌دادند . اهمیت این یادبود تاریخی بـاندازه‌ای بود که حتی دربسیاری از کشورهای خارجه همزمان با این جشن‌ها مراسمی بر پا گردید بطوری که این تشریفات جنبه بین‌المللی بخودگرفته بود .

در این جشن‌ها و میهمانی‌ها گروهی از پادشاهان و رؤسای جمهور ، سران و سر کردگان شرق وعرب، بدعوت‌اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر، وهمچنین بسیاری از شخصیت‌ها و جماعتی ازایرانشناسان، هنرمندان وروزنامه‌نگاران خارجی و نمایندگان طبقات مختلف ملت‌ایران، شرکت جستند.

میهمانـان عالیقدر ایران‌گـذشته از شرکت در مراسم بزرگـداشت تأسیس قدیمی‌ترین امپراطوری‌های جهان، فرصت مناسبی یافتند تا از نزدیك شاهدترقیات شگفت انگیز فرهنگی و اجتماعی ، صنعتی و اقتصادی میهن عزیز ما گردند و این تحولات عظیم‌را که درمدت بسیارکوتاهی درتمام شئون کشورایران رخ داده ، با دیده اعجاب وتحسین بنگرند .

جشن‌های بـا عظمت تاریخی نخست از پاسارگاد آغاز گردید و شاهنشاه آریامهر در برابر آرامگاه کوروش بزرك و میهمانان‌عالیقدرضمن نطق تاریخی‌خود چنین فرمودند:

«دراین جهان پرآشوب ایران پیام آور آزادی و آزادگی و انسان دوستی‌و حامی عالیترین احـساسات بشری است . این شعله‌ئی را که تـو افروختی هرگـز درطوفانهای عظیم وسهمگین خاموش نشده و پیوسته‌فروزان مانده و از سرحدات ایران نیزگذشته است.

کوروش !ما امروز در برابر آرامگاه ابدی تو آمده‌ایم تا بتو بگوئیم آسوده

بخواب ، زیرا که ما بیداریم و برای نگهبانی میراث پرافتخار تو همواره بیدار خواهیم ماند..

سوگند یاد می‌کنیم آن پرچمی را که تو در ۲۵۰۰ سال پیش برافراشتی همچنان افراشته و در اهتزاز نگاه خواهیم داشت ..... »

پس از پایان این نطق هیجان انگیز و تاریخی اعلیحضرت ، رژه بزرگ در تخت جمشید شروع گردید و سپاهیان ۲۵ قرن گذشته که هردسته و فوجی نمودار عصرها و سلسله‌های گوناگون شهریاران ایران بودند، ازبرابر مدعوین گذشتند و گوئی صفحات‌تاریخ‌پرافتخار گذشته کشوررادر برابردیدگان میهمانان‌ورق‌می‌زدند ، چنانکه دنباله جشن‌ها باهمان شور وشعف‌ازتخت جمشید به‌تهران کشیده‌شد و مراسمی‌نیزدرگشایش میدان‌شهیادواستادیوم‌یکصدهزارنفری آریامهربرپاگردید ..

چیزی که بیش از همه براهمیت این یادبود تاریخی ایران می‌افزاید یادگارهای‌گرانبهائی‌است که برای‌ملت‌ایران از خودگذارده زیراگذشته ازساختمان ۲۲۰۰ آموزشگاه در دهکده‌ها وقصبات دور و نزدیک ، بسیاری مؤسسات عام ـ المنفعه از بیمارستان‌ها ، تأسیسات ورزشی،راهها و جاده‌های شوسه و غیره برای بهره‌برداری و استفاده عمومی حاضر و آماده گردیده است .

اینک باین مناسبت وظیفه خود می‌دانیم که مراتب سپاسگذاری خویش را حضور شاهنشاه آریامهر ترقی‌خواه تقدیم داشته واز خدای بزرگ مسئلت نمائیم که ایران عزیز برهبری عالیقدر معظم له و اجرای مواد انقلاب سفید روز بروزمراحل ترقی و تعالی راپیماید و درصف‌اول کشورهای‌مترقی جهان قرارگیرد.ونیزحضور علیاحضرت فرح شهبانوی نکوکار ایران که درکارگشائی درماندگان و حمایت‌از مستمندان‌و توجه‌خاص در پیشرفت آموزش و پرورش و فرهنگ‌وهنر ،بویژه‌رعایت

وسرپرستی کودکان، آنی فروگذاری نمی‌فرمایند ، ادعیه خالصانه خودرا تقدیم داشته و سلامتی وعمرطولانی والاحضرت محبوب ولیعهد رااز درگاه باری تعالی مسئلت می‌نمائیم و در پایان درود بی‌پایان خود را به شاهنشاهی ایران از کوروش کبیر تا شاهنشاهی ایران کنونی نثار می‌کنیم.

* * *

نظریات مورخین دربارهٔ کوروش دوم

«هردوت» مورخ یونانی و «ژوبستن» و همچنین «دیودوروس سیکیلیائی» می‌نویسند که کوروش ازطرف «توسیریس» ملکه ماساگدها پس از اسارت به قتل رسیده در حالی که «کتیزیاس» عقیده دارد که هنگامیکه بسرعلیه دراویش همان کشوربه نبرد پرداخته بوده بر اثر ضربه سرنیزه یك سوار هندی کشته شده است.

اما «کسنوفون» مینویسد که او در بستر خود با مرگ طبیعی درگذشت و برای دو فرزندش وصیت نامه‌ای باقی گذارده (۵۲۹ قبل ازمیلاد مسیح) و درپاسارگاد بخاك سپرده شد (۱) بطوریکه می‌بینیم مورخین یونانی درباره مرگ کوروش عقاید مختلفی اظهار میدارند ولی مدارك معتبر تاریخی دردست است که آرامگاه کوروش درپاسارگاد

---

۱ ـ به کتاب «An Historical and descriptive Account of Persia» By James B. Fraser Esq Edinburg, 1833 مراجعه شود ۱۰۷ صفحه

ونزدیکی تخت جمشید است اسکندر مقدونی دوقرن بعد از آرامگاه او دیدن کرد ولی « آریستوبول» نعش اورا دیده است .

وچه یساء«زوبستن» مورخ یونانی (دوقرن پس ازمیلاد) نوشته‌های هردوت را راجع به پایان زندگی کوروش مورد استفاده قرار داده است .

پس ازمرگ کوروش (درسنه۵۲۹) بعد از ۸۰–۱۰۰ سال که «هردوت» میزیسته نوشته است (تاریخ ۴۲۲–۴۸۰ قبل ازمیلاد مسیح) وکسنوفون ۳۶۰–۴۴۴ قبل از میلاد و «کتسیاس» که همزمان کسنوفون بوده چون Anabazies پزشك مخصوص آرتاکسرکس منمونی Artakssersk Mnemoni بوده که برعلیه او برادر کوچك کوروش جنگید و در تاریخ ۴۰۱ قبل از میلاد مسیح کشته شد .

بنابراین طبق نظریات سه مورخ «هردوت» و «دیودور سیلیسی» و «کتسیاس» کوروش کبیر در میدان جنگ کشته شده و باتمام این مراتب مرگ کوروش کبیر دوم بازهم درپرده اسرار مانده است .

زناشوئی کوروش

«کتسیاس» حکایت میکند که کوروش «آژدهاك» را از تخت و تاج سلطنت خلع نمود وبا دختر او بنام « آتیس » عروسی کرد و اگر چنین باشد میتوان گفت کورش فرزند «ماندان» بوده وبا خاله خود ازدواج نموده است.

بررسی و تحقیق نام کوروش

تراژدی نویس مشهور یونانی بنام «اسکیاس» (Eskilessa) (۴۵۶ – ۵۲۵) قبل از میلاد مسیح که تقریباً همزمان با کوروش (۵۲۹ قبل ازمیلاد مسیح) بوده است در کشور خود میگوید بگفته ایرانیان کلمه کوروش به معنی «آرو» (آفتاب) است و با کلمه (Hvare) بزبان زندی شباهت دارد .

و این واژه در زبان زندی به معنی « هور» است«حور»یاخور« Khore »و بزبان‌فارسی خورشید به معنی آفتاب است .

«هور» بزبان ارمنی همان کلمه hvare زبان زندی است .

و بنابر این « کیوروس » « Kurosse »یا کوروش‌نزدایرانیان با تغییرجزئی همان کلمه «هور» ـ خوروخور Khore یا کورمیباشدواصطلاح یونانیان Cyrus همان کلمه کیروس یا کیورس است و ریشه اصلی کیوروس معلوم نیست وهمینقدر میدانیم که اوبنام پدربزرگ خود کوروش اول نامیده شده است که بمعنا « آرو » (آفتاب)نیز میباشد .

نام‌رودخانه کر

نام رودخانه کر همچنین از نام کوروش‌گرفته شده است .

«استرابون» دربارهٔدریانوردی اکسوس (Okssousse) مینویسد که کالاهای بازرگانی که‌ازهندستان‌فرستاده میشد در بحر الخزر... تخلیه‌میشد سپس به Cyrus (رودخانه‌کر«Kour»تفلیس امروزه) وبعد تا دریای‌سیاه حمل میشد ... !

بنابراین رودخانه کر شهر تفلیس نیز از نام کیوروس گرفته شده‌است .

ونیز درپاسارگاد رودخانه بنام «کور آب» وررودخانه دیگری بنام «آراکس» وجود داشته است . بدین‌ترتیب در ایران سه رودخانه بنام آراکس‌یکی درپاسارگاد، دیگری‌درجنوب دریاچه‌ارومیه رضائیه فعلی وسومی «آراکس» (مادر) در ارمنستان بوده است .

آ. آموریان ـ ترجمه آرا هوانسیان

---

۱) کتاب Iran Antique صفحات ۸و۹ملاحظه فرمائید

۲) در تقویمهای‌قدیمی نام‌رودخانه‌کر Cyrus نوشته شده است .ماگراور نقشه را ارائه میدهیم ـ آ. آ.

شادباش ارمنی

کرده تجلیل این چنین از شاه شاهان ارمنی
کرده برپا محفلی پر شور و غوغا ارمنی

بر شهنشاهی کوروش این چنین جشنی فرح بربا نمود
با دلی پر عشق و روحی پاک و هم گویا زبان ارمنی

تخت و تاج شهریاران یک به یک بگذشت و رفت
آریامهرا، تو گشتی حافظ ایران و جان ارمنی

دادگر شاهی و رعیت پرور، نامی و هم عادل صفت
بهر ملک و ملت ایران و هم خرد و کلان ارمنی

تو گسستی رشته زنجیر از پای آن دهقان اسیر
آفرین گوید ترا از دل همی پیر و جوان ارمنی

با سپاه دانش و بهداشت بر کندی تو بیماری و جهل
شکر گوید ملت ایران ترا و روح پاک ارمنی

داده ای بر کارگر سهمی ز زور و کار خویش
گشت شادان خاندان و مرد کار ارمنی

شد همی آباد و عمران ملک ایران با ظهور انقلاب
عرضه میدارد سپاس و شکر شاها، پیروان ارمنی

کوروش و شه عباس و نادر، هم رضاشاه کبیر
شاد بادا روحشان ، با ذکر و دعای ارمنی

بهر استقلال ملک و شاه و پرچم خورشید و شیر
همچو سربازی بریزد خون خود بر خاک ایران ارمنی

زنده بادا شاه ایران و ولیعهد و فرح بانوی ما
باد جاویدان کشور ایران و ایرانی و نام ارمنی

آموزگار دبستان نوزائی ارامنه ـ جهانگیر بدخش
۲۰ مهرماه ۱۳۵۰

بقلم: دکتر هراند قوکاسیان
استاد دانشگاه اصفهان

مسافرت مظفرالدین شاه به ارمنستان

مأخذ: از کتاب خاطرات هراچیا آجاریان چاپ ایروان ۱۹۶۷

در اچمیاتزین ارمنستان خبری مبنی بر مسافرت شاه ایران ازطریق ارمنستان به اروپا انتشار یافت.

انعکاس این خبر در سرتاسر ارمنستان به ویژه در اچمیاتزین مقر پیشوای بزرگ روحانی ارامنه شادی و مسرت زایدالوصفی دربین مردم آن سامان بوجود آورد. تمامی مردم از کاتوغی‌گوس گرفته تا کوچکترین فرد ارمنستان برآن شدند تا باکوششی هرچه باشکوهتر از شاه ایران استقبال بعمل آورند.

برای این منظور «خلیفه کاراپت» مدیر مدرسه عالی اچمیاتزین از جانب کاتوغی‌گوس ماموریت یافت تاسرودی بمناسبت این تشریف‌فرمائی تنظیم واجراء نماید. اشعار این سرود را «هراچیا آجاریان» ادیب ومحقق دانشمند ارمنی می‌سراید و آهنگ آنرا «کومیتاس وارتاپت» موسیقیدان وآهنگساز شهیر ارمنی تنظیم می‌نماید.

پس از انتظار فراوان خبر میرسد که شاه ایران و همراهانش به ایروان پایتخت ارمنستان وارد می‌شوند .

کاتوغی‌کوس با شنیدن این خبر بی‌درنك بهمراهی چند تن از راهبان سرشناس و «هراچیا آجاریان» با تشریفات خاصی بسوی ایروان راهی می‌گردند تا با شاه ایران ملاقات کنند .

کاتوغی‌گوس و همراهانش پس از رسیدن به ایروان در برابر خانه استاندار آن شهر که شاه در آن اقامت داشت از کالسکه پیاده می‌شوند و براهنمائی عده‌ای از افسران روس و دیگر مسئولین برگزاری مراسم تشریف فرمائی به اطاق بزرگی که ملتزمین رکاب در آنجا نشسته بودند وارد می‌شوندو پس از چند لحظه به‌حضور مظفرالدین‌شاه که باقیافه‌ای جدی ومتین در حالیکه تاج سلطنت برسر و دستش را برروی صندلی مخصوص گذارده بود، باز میبابند .

دراین ملاقات میرزامحسن‌خان سفیر کبیر ایران درپطرزبورك که سمت‌مترجم مخصوص را نیز داشت‌در کنار شاه ایستاده بود .

در این هنگام کاتوغی‌گوس خطابه خیرمقدم خودرا باشورو اشتیاق قرائت می‌کند و «هراچیا آجاریان» متن آنرا بزبان فرانسه ترجمه میکند و میرزا محسن خان نیز برای شاه بفارسی برمیگرداند .

پس از پایان خیرمقدم شاه ایران از ابراز احساسات کاتوغی‌گوس پیشوای روحانی ارامنه تشکر می‌کند . آنگاه کاتوغی‌گوس می‌گوید :

« کلیسای وانك اچمیاتزین ، وانك عزیز پدران شما بوده قندیلی که آنها به این کلیسای عظیم اهداء کرده‌اند دربرابر صدر معبد آن همواره روشن است .»

سپس از حضور شاه تقاضا میکند تادربازگشت ازسفراروپا از کلیسای وانك اچمیاتزین نیز دیدن فرمایند . شاه ضمن ابرازخرسندی وسپاس باگذاردن دست برسینهٔ خود که نشانهٔ نهایت رضایت مندی بوده درپاسخ می‌گوید :

«وظیفهٔ منست جائی را که مورد علاقه و احترام نیاکانمان بوده از نزدیك بازدید کنم.»

پس از پایان مراسم این بازدید کاتوغی‌گوس و همراهانش باهمان تشریفاتی که آمده بودند به اچمیاتزین مراجعت می کنند .

اندکی پس ازعزیمت آنهامیرزامحسن‌خان بدستور شاه برای بازدید کاتوغی‌گوس به اچمیاتزین میرود. در این ملاقات چون پیشوای روحانی اطلاع‌مییابد که فرستاده شاه بزبان ترکی آشنائی دارد شخصاً باوی بزبان ترکی بصحبت می‌پردازد و به میرزا محسن‌خان می‌گوید تا نسبت به تعمیر اساسی کلیسای «سورب استپانوس ناخاوگا» واقع درمرز ایران وارمنستان اقدام نمایند وبااین ترتیب بازدید فرستادهٔ شاه ایران با کاتوغی‌گوس پایان مییابد .

سالی از این قضیه گذشت و شاه ایران دربازگشت از اروپا طبق قولی که به کاتوغی‌گوس داده بودند به اچمیاتزین وارد میگردند . این بار نیز از شاه ایران استقبال پرشوروپذیرائی بی‌نظیری که نشانهٔ دوستی ومودت دیرینه‌ایست که همواره میان دوملت دوست و همجوار ایران و ارمنستان وجودداشته بعمل میآید ، ضمناً سرود فارسی که ازمدتها پیش بمناسبت سفر شاه ایران بارمنستان تهیه وتنظیم شده بود توسط گروه هنری جوانان ارامنه بنحو بسیار جالب و قابل تقدیر اجراء می‌گردد .

دراین سفر ازطرف پیشوای روحانی ، ضیافت‌ها ومجالس مجلل وپرشکوهی بافتخار مظفرالدین‌شاه برگزار می‌گردد که ازهرحیث مورد توجه وامتنان شاه ایران واقع می‌شود .

درهنگام بازدید از صحن کلیسا ومعبد پرابهت اچمیاتزین کاتوغی‌گوس در کنارشاه دست‌بدست هم داده ودرزیرسایبان اختصاصی که پایه‌هایش بدست افراد روحانی بوده‌بامراسم وتشریفات بسیار دلپذیر از آثار تاریخی وتصاویر معبد دیدن

میکنند .ودرپایان بازدید باهمان تشریفات‌ازصحن کلیسا خارج میگردند .

شاه ایران ازاستقبال وپذیرائی بی‌ریای ارامنه باردیگر تشکرمیکنند و نشان افتخاری برسینهٔ کاتوغی‌گوس نصب کرده ودست او را بـاصمیمیت هرچه بیشتر می‌فشارند .

میگویند مظفرالدین‌شاه وقتی که ازسفر طولانی خود بایران مراجعت میکند اظهار میدارد :

« اگرچه در سفراروپا همه جا بااستقبال پرشوری روبرو شدیم ولی استقبال وپذیرائی‌دوتن ازپیشوازکنندگان‌را ازصمیم‌قلب‌یافتیم که‌هیچوقت ازخاطرما فراموش نخواهد شد. یکی کاتوغی‌گوس ارامنه دراچمیازین ارمنستان ودیگری شخصی ازارامنهٔ ایران مقیم باکو که کلید خانه‌اش را درجعبهٔ نقره‌ای بعنوان هدیه به‌ماتقدیم داشت .

بقلم آشوت میناسیان

درباره حافظ

درشماره اول ماهنامه هور مقاله‌ای تحت عنوان بالا باقلم شیوای سناتور محترم و ادیب شهیر جناب آقای علی دشتی نگاشته شده بود که موضوع آن (تجلی سیمای مسیح در اشعار حافظ) بسیار جالب است وامیدوار است بنحو کامل مورد استفاده هموطنان گرامی واقع گردد .

اولا ناگفته نماند که تالیفات جناب آقای دشتی بین طبقات تحصیل کرده ارمنیان ایران شهرت بسزائی دارند و بخصوص سبك درخشان گفتار ایشان همیشه مورد تحسین و تمجید بوده است . رساله شاعرانه ایشان بنام « نقشی از حافظ » نیز معروفیت داشته و بسیار جالب است ـ بخصوص درجائی که میفرمایند :

« مردی در ۷۹۱ بوجود آمد ... مردی باسم شمس الدین حافظ مرد ... از فردای آن روز ـ فردای ۷۹۱ که دیگر حافظی در کوچه‌های حقیر شیراز آمد و شد نداشت ... یك موجود تابناك و اثری در روح تمام کسانی که بزبان فارسی سخن میگفتند بوجود آمد. ماه تابنده‌ای طلوع کرد و از فراز ابرهای بلند سفید آسمان برما عشق و خیال پاشید » ... بسیار عالی و شاعرانه است ولی باید اضافه

شود که حافظ نابغه جهانی و متعلق بتمام مردم جهان است و از این حیث تمام مردم جهان از پرتو معرفت آن شاعر عالی مقام بهره‌مند شدند و من جمله ارمنیان ...

نفوذ زبان و ادبیات فارسی در ادبیات ارمنی متعلق به قرنهای ۱۳ و ۱۴ میلادی (مطابق با قرون هفتم و هشتم هجری) کاملا مشهود و هویداست و همان مطالب اشعار فارسی :

گل و بلبل ـ وفا و جفا ـ غم هجران ـ مدح شراب (حقیقی و مجازی) ـ شوق دیدار یار ـ تلخی غربت ـ شکایت از چرخ فلک ـ نفرت از ظلم و ستایش عدالت و غیره ... جلب توجه می نماید.

با آنکه در زبان ارمنی کلمات زیادی وجود دارد که با زبان فارسی مشترك یا از یك ریشه سانسکریت یا زندی و یا پهلوی دری اقتباس شده از قبیل هور ـ آزاد ـ داد ـ ناو ـ یار ـ نشان وغیره که عیناً مانند کلمات فوق فارسی تلفظ و همان معنی را دارند، کلمات زیادی نیز که با اختلاف جزئی تلفظ میشود در زبان ارمنی متداول است از قبیل ساهمان (بجای سامان) ـ چراك (چراغ) ـ تاگ (تاج) ـ دور (در) ـ آرژك (ارزش) ـ بازوك (بازو) ـ درام (درم) و غیره شعرای ارمنی زبان قرنهای نامبرده با این اقتباسات قدیم اکتفا نکرده کلمات فارسی و عربی متداول در زبان فارسی آنروز (قرن ۷ و ۸) را در اشعار خود بکار برده‌اند از قبیل دیوان ـ دفتر ـ حسرت ـ داغ ـ جگر ـ تیر و کمان ـ بلبل ـ زلف پریشان ـ سرو روان و صدها کلمات و اصطلاحات فارسی و عربی دیگر. آنها مانند شعرای ایرانی که کلمات عربی را بجا و بی‌جا مورد استفاده قرار میدادند، این روش رفته رفته بجائی رسید که زبان ارمنی مخلوطی از زبانهای ارمنی و فارسی و عربی گردید مخصوصاً یکی از شعرای ارمنی زبان در قرن ۱۵ و ۱۶ (مطابق قرن ۸ و ۹ هجری) بنام گریگوریس آختاماری **Grigoris Akhtamaretzi** که یکی از روحانیون عالی رتبه ارمنستان بود در استعمال کلمات و اصطلاحات فارسی و عربی چنان زیاده روی کرد که بعضی اشعار او مخلوط

زبان ارمنی و فارسی است از قبیل اشعار زیر که برای سهولت درك آن با حروف لاتین نوشته میشود :

Berkroutian bajak ev abi hayat

که دو کلمه اول بمعنی جام نشاط بزبان ارمنی‌ودو کلمه دیگر (آب حیات) بزبان فارسی است .

نمونه دیگر :

Zehi houkm ou hraman, Zehi sakhtadil

(زهی حکم و هراماں وزهی سخت دل)

که فقط یك کلمه آن (هراماں) بمعنی فرمان ارمنی وبقیه تمام فارسی است و اتفاقاً کلمه هراماں نیز اقتباس از کلمه **Framan** پهلوی است که از قرن پنجم میلادی بشکل (هراماں) داخل زبان ارمنی و بشکل فرمان وارد زبان فارسی شده است .

شاعر نامبرده حتی شعر ملمع ارمنی و فارسی سروده که متن آنها در مرور زمان و در نتیجه کثرت استنساخ تا اندازه‌ای تحریف شده و اینك بهمان صورت از نظر خوانندگان محترم میگذراند :

Mourghan goaftan ay blboule Kani kantches mek pah lre

که مصراع اول آن (مرغان‌گفتندای بلبل) فارسی ومصراع‌دوم بمعنی (چند فغان کنی لحظه‌ای خموش) بزبان ارمنی است و همچنین از اشعار او بیتی فارسی و بقیه ارمنی است و اینك چند نمونه از ابیات فارسی بهمان شکل تحریف شده :

Amri tou ra bachad deraz Blhoul hegou tou hay avay

عمر تورا باشد دراز بلبل بگو توبا آواز

Bachad ki chavi youssefi Qoinan-Enorassiday gouli ba bostan.

باشد که شوی یوسف کنعان　　ای نورسیده گلی به بوستان

در اشعار دیگر این بزرگوار بسیاری از اصطلاحات حافظانه است از قبیل- آب حیات ـ نافه تاتار ـ مرغ سحر ـ محراب ابروی یار ـ شب قدر (یعنی شب موعد و مبارک) ـ هدهدصبا و غیره اقتباس این کلمات و اصطلاحات حتماً ازشعر فارسی و احتمالا از حافظ است .

این قبیل علائم واثرات دراشعار شعرای ارمنی قرن ۱۶ و۱۷و۱۸ دیده میشود و مخصوصاً در اشعار معروف قرن ۱۸ بنام Sayatnova (سایات نوا) که درسه زبان ارمنی وگرجی و ترکی آذربایجانی شعر گفته روح اشعار فارسی کاملا مشهود است .

این اطلاعات از رساله آقای بابکن چوگاسزیان که از جوانان تحصیل کرده در تبریز میباشد و در سال ۱۹۴۶ به ارمنستان مهاجرت کرده اقتباس شده است رساله فوق الذکر تحت عنوان ارتباطات ادبی ارمنی و ایرانیان ودر سال ۱۹۶۳ از طرف آکادمی ارمنستان شوروی منتشر شده است . سرلوحه کتاب بزبان ارمنی از این قرار است .

Հայ-իրանական գրական առնչություններ.
Հեղինակություն Բ. Լ. Չուգասզյանի
Պետհրատ. Երևան 1963 թ.

ترجمه های مستقیم از حافظ بزبان ارمنی از اوایل قرن بیستم شروع شده است. ترجمه‌های مذکور درمطبوعات زبانهای اروپائی بطور پراکنده دیده میشود واغلب ترجمه‌ای از زبانهای آلمانی وانگلیسی است که حتماً تحریف شده است ـ در سال ۱۹۰۵ مجموعه‌ای از رباعیات وقطعات حافظ بترجمه ماکسودیان نامی در تبریز بچاپ رسید و نیز مجموعه ای شامل ترجمه ۵۹ رباعی و ۵۳ غزل و مثنوی (ساقی نامه) باتضمام اطلاعات مختصری ازشرح حال حافظ واوضاع واحوال قرن هشتم هجری باتوضیحات و لغت نامه در شهرایروان از طرف انتشارات دولتی ارمنستان شوروی در سال ۱۹۵۷ چاپ و منتشر گردید ضمناً دو قطعه شعر در مجموعه اشعار

بزرگترین شاعر معاصر ارمنی آودیك ایساهاکیان تحت عنوان از حافظ دیده میشود که ترجمه‌مطلع آنها ذیلا از نظرخوانندگان‌گرامی‌مجله هور میگذراند :

۱ - صبحگاهان به گلستان آمدم تابچینم گلی

ناگهان بگوش رسید ناله غمگین بلبلی

که ترجمه غزل زیر است :

رفتم بباغ صبحدمی تا چینم گلی آمد بگوش ناگهان آواز بلبلی

۲ - مطلع شعردوم باین شرح است : قدح شراب بدستم وگلی بسینه وشوق در دل ... که معلوم نشد اصل غزل کدام است .. ممکن است فقط الهامی از حافظ باشد .

ضمنا قصه نویس ارمنی بنام آتاباك خنگوریان که اشعار و مضامینی برای بچه‌ها مینویسد و بنام « آندرسن ارمنی » معروف است قصه‌ای بنام (گلهای شاعر) دارد که خالی از لطف نبوده و چون کتابش در دسترس نیست آنچه یادم هست بطور اجمال شرح میدهم :

ششصد سال قبل شهرت حافظ شاعر بزرگ ایران عالمگیر شد تا حدیکه فاتح نصف جهان‌امیرتیمورد‌لباخته اشعاراوگردیدوگاهی دستور میداد تا ازغزلیات حافظ برایش بخوانند ولی خود حافظ ابداً مغرور و متکبرنبود و هیچوقت دنبال جاه و جلال نمیرفت . او درخانه محقر خوددرشهرزیبای‌شیراززندگی آرامی‌داشت. این شهر چنان زیبا و قشنگ است که اورا گل ایران نامیده‌اند ... حیاط خانه حافظ پر از بوته های گل سرخ بود .... روزی مشاهده کرد که دخترکی گلهای اورا میچیند و تا حافظ را دید فرار کرد .شاعر از عمل زشت این دختر کوچولو بسیار دلخور شد و فی البدیهه این شعر را سرود :

گل را نچین - اگر بچینی گل میمیرد

مگر تو نمیتوانی ازگل‌زنده لذت ببری

اگر گل را نچینی میگویند تودانا وخوش‌قلبی

واگر بچینی میگویند توظالم و سنگدلی

گل را نچینی ......

روز دوم باز دخترك آمد گلها را چید و فرار کرد ... حافظ بدنبال اورفت و دید که دخترك گلها را فروخت و با پول آنها نان وگوشت خرید ودوان دوان رفت توی یك کوچه تنگ و داخل کلبه محقری شد ... حافظ ازلای درنگاه کرد دید زنی ژنده پوش و بیمار توی کلبه خوابیده . دخترك نان وگوشت را باین‌پیرزن داد وبیرون آمد . . . حافظ فوری‌دست دخترك را گرفت وگفت توکی هستی‌مگر این زن مادر تواست ؟ دختر گریه کردو گفت اسم من دنیا است این زن مادر من نیست او بیمار است ومن به او کمك میکنم‌من پدرو مادر ندارم . . . حافظ اورا به‌فرزندی‌خود پذیرفت وبخانه خود برد ـ او دختر با هوشی بود ـ وقتی حافظ اشعار خود را میخواند دخترك هم با او تکرار میکرد و بزودی تمام اشعار حافظ رااز بر کرد ـ مدتی گذشت امیر تیمور که‌پادشاه ظالم‌وخونخواری‌بود ونصف‌جهان راتسخیر کرده و همه جاکشت وکشتار کرده بودبالاخره بدروازه‌های شیراز نزدیك شد ـ اعیان و اشراف و معاریف شهر باستقبال رفتند تا با خواهش و تمنا ازکشتار و غارت شهر جلوگیری کنند ... امیر تیمور که یك پایش لنگ بوده و از اینرو اورا باصطلاح ما (لنگ تیمور) میگفتند. سوار اسب جلوصف مردم ایستاد وخیلی خشمگین بنظر میرسید وگویا در فکر این بودکه فرمان قتل وغارت شهر رابدهد.. در این موقع دنیا حافظ را جلوکشیده گفت : پدر تو از او خواهش کن او ترا میشناسد . امیر تیمور آنها را دید و پرسید : این‌پیرمرد کیست ـ گفتند حافظ است، گفت‌ها ... بیا جلو من میخواستم تورا ببینم،در تمام دنیا من و تو بزرگیم من با فتوحاتم و توبا اشعارت ... بیا جلو و شعری برای من‌بخوان. حافظ نمیدانست‌چه بخواند، اوکه نمیتوانست از این پادشاه ظالم ستایش کند ، مات وحیران‌ایستاده

بود ... دنیا دید خیلی بد شده ، خدایا این مرد بد ترکیب خشمگین نشود ... دنیا آستین لباس حافظ را کشید و آهسته گفت : « پدر ... گل را نچین – این غزل را بخوان » . حافظ بهوش آمد و باصدای رسا آن شعر را خواندوگفت: ای امیرگل نچین ... شیراز گل ایران است ... امیر تیمور توی فکر رفت و بعد خطاب بـه لشکریان خود فرمان داد « همینجا بیرون شهر بمانید – توی شهر نروید » – باین ترتیب حافظ شهر شیراز رانجات داد و دنیا هم باو کمك کرد : تقریباً این است مضمون قصه یا بقبول ارمنیها (حکایت گلهای شاعر) ... من درادبیات ایران باین افسانه برنخورده‌ام و نیز نمیدانم شعرمذکور از کدام غزل حافظ اقتباس شده. اگر کسانی در این باب اطلاعاتی دارند لطفاً توسط مجله هور اطلاع بدهند موجب امتنان خواهد بود.

بنا بر این نام و آثار حافظ تا اندازه‌ای در ادبیات ارمنی انعکاس دارد وفعلا آنچه دم دست بود و امکان استفاده داشت بعرض رسید و یقین دارم اگر کاوشهای لازم بعمل آید آثار دیگری نیز کشف خواهد شد.

در هر حال فرضاً اگر ترجمه ۵۰ غزل دیگر کشف شود باز هنوز یك عشر از اشعار حافظ ترجمه نشده است – با وجود سوابق تاریخی و تمدن مشترك وعلایق نژادی وزبانی و نیز نظر به ارزش ادبی آثار حافظ لازم و واجب است که تمام اشعار او و همچنین آثار شعرای دیگر ایران بزبان ارمنی ترجمه شود .

در مورد فرمایشات جناب آقای دشتی که مرقوم فرموده‌اند « تعجب نمیکنم اگر چیزی از حافظ بزبان شما ترجمه نشده باشد . حافظ از شاعرانی است که برای ترجمه وحشی و سرکش است » باید عرض شود. زبانی که قادرست توراة و انجیل و قرآن و ارسطو و افلاطون وشکسپیر و گوته و ویکتورهوگو و پوشکین و تولستوی و فردوسی و هومر و وورژیل وغیره وغیره را که کمتر از حافظ سرکش نیستند ترجمه نماید حتماً از عهده ترجمه حافظ هم بر می آید ...

اما ... اما با حافظ نباید شوخی کرد ، این کاری است بسیار مشکل. برای

کسانی که از تاریخ و ادبیات و حکمت و اعتقادات ایرانیان بی خبراند گفته شده « هر یک از غزلهای حافظ ۷۰ بطن دارد و هر بطن ۷۰ معنی و هر معنی ۷۰ تفسیر که جمعاً ۳۴۳۰۰۰ اشکال دارد و اگر کسی بدون مطالعات عمیق دست بکار ترجمه بزند حتماً راهی بخطا خواهد رفت. اگر فرصتی دست دهد در این باره انشاءالله توضیحات بیشتری باستحضار خواهد رساند فعلا با ذکر بیتی از غزل نغز حافظ بعرایض خود خاتمه میدهیم.

گر طمع داری از آن جام مرصع می لعل

که بسا در که بنوک مژه‌اش باید سفت

آ. میناسیان

(کارمند بازنشسته بانک سپه)

ادبیات معاصر ارمنی

بقلم سیرو خانادیان

ترجمه آراهوانسیان

درخت توت

(۲)

هنوز هم درخت توت «کولانتز» برسرجای خود پابرجا است . در بهار سبز میشود و تابستان میوه میدهد ، اما در پائیز رنگهای گوناگون بآن جلوهٔ دیگری میبخشد چنانکه اگر از دور بآن بنگرند خیال میکنند که از میان کوهها شراره آتش بهوا میجهد .

درخت توت « کولانتز » سرگذشت قدیمی خونینی دارد و تا بامروز هم اهالی هوقار آنرا بخاطر دارند وبرای هر تازهواردی نخست این سرگذشت شوم و عبرت انگیز را تعریف میکنند .

در فصل بهار عموه«بادام»بابیل سائیده شدهخودخاکهای زیر درخت را بیل میزد سپس به نوادههایش ظرف سفالینی میداد و آنها را برای آوردن آب به چشمهسار میفرستاد .

اوهمیشه به نواده‌هایش میگفت :

ـ آب بیاورید ، درخت را سیر آب کنید . فعلا این درخت هم پدر و هم گاو شیرده شماست و هر بار که دختر نوه‌اش توت را آب میداد ، از پدربزرگش می‌پرسید :

ـ پدر بزرگ آیا امسال برایم لباس میخری ؟

ـ قربانت برم ، البته خواهم خرید .

بعد بانگاه غم‌انگیزش به نوهٔ نیم‌عریان خودچشم میدوخت وازگفتهٔ خویش پشیمان میشد زیرا میدانست این بارهم باو دروغ گفته است و هیچ شکی نداشت که امسال هم نخواهد توانست برای اولباسی تهیه نماید . ولی کدام زبانی میتواند خواستهٔ بچه بیگناهی را به نومیدی مبدل سازد .

عمو بادام در حالی که ظرف مسی را بدست داشت خم میشدوتوتهائی راکه روی زمین ریخته بود جمع میکرد و در خمره میریخت تا از آن عرق بکشد . او این درخت را هفت بار تکان میداد و هربار خمره را از میوه‌آن پرمیکرد بطوریکه گاهی مردم **هوقاد** میگفتند :

ـ درخت توت « گولانتر » درخت نیست‌بلکه گاومیشی است که تازه‌زائیده وگوساله‌هائی بدنیا آورده .

و هروقت که‌موسم توت میرسید یکی از اهالی **هوقاد** در حیاط عمو بادام سبزشده باو می گفت :

ـ برادر کوچکم بیمار است و امروز هوس خوردن توت کرده اگر ممکن است یك سبد توت برایش‌بفرستید‌پولش را هم آورده‌ام . بهای توت درآن‌تاریخ بیش از دو عدد نان لواش و یا چهار دانه تخم‌مرغ و یا یك مشت برنج نبود .

... آنگاه‌عموبادام‌پارچهٔ‌کهنه‌و‌نخ‌نمائی‌را زیردرخت‌پهن‌میکردویکی‌ازشاخه‌های درخت را تکان میداد و میوه را که رنك کرده داشت در سبد بیمار میریخت و چنین میگفت :

– برادر از من دلگیر نشو که در برابر توت پول میگیرم مگر توت هم فروختنی است ؟ ولی چه کنم ؟ بچه‌های یتیم دارم و این درخت تنها وسیله گذران بچه‌های من است :

پنج بار اول که توت درخت را تکان میداد از آنها عرق میکشید .

اوهر چند درجوانی عادت به نوشیدن مشروب داشت ولی از عرقی که می کشید فقط نصف استکان میخورد و بقیه را برای فروش ذخیره میکرد تا هزینه زندگی بچه‌ها را تامین کند .

پس از چند روزی که دوباره درخت را تکان میداد توتها شیرین ترمیشد و پیر مرد مقداری برای تهیه و فروش دوشاب کنار میگذارد هروقت برگهای زرد درخت در فصل پائیز میریخت پیرمرد به نوه‌های خود میگفت :

– برگها را برای روشن کردن اجاق در فصل زمستان پس انداز کنید .

عرق توت در **هوقار** شهرت زیادی داشته و درجشن‌های عروسی و نامگذاری کودکان از مشروبات عالی بشمار میرفت ومردم **هوقار** باهمان عرق از مهمانان عزیز خود پذیرائی کرده یا به مامورین رشوه میدادند.

تا آنکه پس از تصاحب باغات از طرف خلیفه گری عرق توت کمیاب شد و اگر برای یکی از اهالی مهمان محترمی میرسید یا جشن نامگذاری یکی از پسرها برپامی‌شد درخانهٔ عمو « بادام » را میکوبیدند و او در خمره را باز کرده با ظرف مخصوص عرق را که مانند اشك زلال بود در بطری همشهریش میریخت و آنها باو میگفتند ،

– عمو «بادام» درختت باید جاودان بماند. این درخت نیست بلکه بر آورنده آرزوهای هزاران آدمی است. - خریدار دعا کنان ازخانه او بیرون میرفت . اما عمو « بادام» بعداز رفتن اوسه باردر کف دستش آب دهان می انداخت تامبادا مشتری درخت را نظر بزند و در نتیجه بآن آسیبی برسد .

چه بسا اتفاق میافتاد که یکی از اهالی نصف شب«عمو» بادام » را از خواب بیدار کرده میگفت :

پدرم در اثر سرماخوردگی بیمار شده و میخواهم با عرق پشتش را مالش دهم .عموبادام نیم بطری عرق بده در عوض برایت آرد آورده‌ام :

عمو نیم بطرعرق بدست او داده و برایش میگفت :

ـ پس از آنکه بدنش را خوب‌باعرق مالش‌دادی قدری هم‌ازعرق بخوردش بده زیرا چنانکه به تجربه رسیده کمی از آن برای سرماخوردگی بسیار سودمند و موثر است .

مردم **هوقاد** در نتیجه سالیان‌دراز تجربه‌میدانستند که علاج سرماخوردگی دوشاب است‌این شیره که مانند عسل غلیظ وبوی گلهای‌بهاری از آن بمشام میرسد یا یك استکان‌پرعرق درددل‌را فوری ساکت‌کرده و یا با مالیدن قدری‌ازعرق توت به گلو، دردآنرا بر طرف میسازد .

باری عمو بادام هرشب پیش از خوابیدن زمزمه کنان بخود میگفت :

ـ خداوندا ! درخت مرا که نان‌دهنده‌یتیمان‌من‌است‌ازچشم بدوهرگونه گزند محفوظ بدار .

کی‌میداند که‌شاخه‌های درخت‌توت « کولانتز» برای‌چندصدمین بارسبزشده و برگهای سبزرنگ آنروی زمین سایه افکنده

روزی عموپس‌ازبرانداز کردن درخت باصدای‌رساگفت .

گوش شیطان کر . امسال درختم خرم‌تر و شکوفه‌های آن شاداب تر شده است :

نوه‌اش پرسید :

ـ بابا بزرگ ! آیا امسال برایم لباس میخری ؟

ـ بلی قربانت برم . درخت را خوب آب بده تا ازپول عرق امسال برایت لباس‌و کلاه خریداری کنم .

دخترك از فرط خوشحالی ظرف سفالین را برداشته برای آوردن آب بسمت چشمه رفت . عمو بانگاههای اندوهبار به پاشنه‌های ترك خورده او نگاه میکرد و این بار دیگر جداً تصمیم گرفت هرطور شده درپائیز برایش لباس و کفش خریداری کند و آنشب پس از بجای آوردن نماز به خواب سنگینی فرورفت . بامدادان از روزنه در نورزرد رنگ آفتاب به روی کودکان معصوم که در کنار دیوار خوابیده بودند تابیدن گرفت

چون پیرمرد دیرتر از معمول از خواب بیدار شد خود را سرزنش نمود و پس از پوشیدن کفشهایش بحیاط رفت . اشعهٔ آفتاب که تازه طلوع کرده بود چشمهایش را خیره ساخت و همینکه دیدگانش را گشود از وحشت چند قدمی به عقب برگشت مارهای چنبره زده زیادی زیر پاهایش دید اما لحظه ای بعد بیاد آورد که در کوههای همواز خودشان مار پیدا نمی‌شود .

قلبش اندکی قوت گرفت . و از اینکه سایه درخت توت که هرروز صبح مانند ملحفه مخملی در حیاط کوچکش گسترده میشد زیر پایش پهن نشده است دچار تعجب گردید .

بجای ملحفه مخملی فقط چند سایهٔ پیچ خورده بنظر میرسید که عمو آنها را مار تصور کرده بود ، آنگاه سرش را بلند کرد و متوجه درخت شد ولی ازاینکه در معرض خطر برق زدگی قرار گرفته چیزی درك نکرد ناگهان نعش نوه‌اش را در برابر خود دید ، بر اثر آن فریاد وحشتناکی کشیده و زیر تنه درخت نقش بر زمین گردید .

هیچ جوانه و برگی روی درخت دیگر باقی نمانده بود ، تمام شاخه‌های آن بریده شده و ازدرخت دیروزی فقط تنه خشك و بی بار و بری بجای مانده بود .

در نتیجه داد و فریاد پیرمرد توده‌های خواب آلود و همسایگان اوازغار خارج شدند ، زنان بر سر پیر مرد آب ریختند و گوشها و شقیقه‌های اورا مالش دادند تا اورا بهوش آوردند .

عمو با داد و فریاد گفت:

چه کسی درخت را بریده است؟

صدای او در صخره‌ها می‌پیچید. یکی از همسایگان ناله کنان و با صدائی لرزان برایش گفت:

ـ آه... ای پیرمرد بی‌صاحب. ای کاش آفتاب در این روز شوم بر خسارت نمی‌تابید

هنوز خورشید سر از چاهسار مشرق بیرون نکشیده که کدخدا بهمراهی چند نفر از مامورین خلیفه گری آمدند و دستور دادند تا شاخه‌های درخت را قطع کنند. از شنیدن این دستور قلبم به طپش افتاده گفتم: آقای کدخدا چه میکنی؟ مگر درخت توت را میشود قطع کرد تو که دستور بریدن آنرا میدهی؟

«لقمهٔ نان یتیمان «کولانتز» را چرا از دهانشان بیرون میکنی»

آن ستمگر چشمهایش را بمن خیره کرده بنای ناسزا گوئی گذارد مامورین خلیفه گری بالای درخت رفتند و شاخه‌های درخت را بریدند.

عمو تنهٔ درخت را بغل کرده و مانند دیوانگان نعره میزد و فریاد کنان میگفت:

ـ آدم کش... قتل...

دوباره با صدای گرفته داد کشید و گفت:

ـ آدم کش! آدم کش!

و لحظه‌ای بعد مانند پاره‌سنگی از بالای کوه بمیان ده غلتید:

کدخدا و کشیش برمیان در حیاط کلیسا ایستاده بودند عمو مانند عقابی بیر به یقهٔ کدخدا چسبیده گفت:

ـ درختم را بده قاتل نان‌دهندهٔ نوه‌هایم را بده‌ای خداناشناس وحشی...

کدخدا فریاد کنان پاسخ داده گفت:

ـ خفه شو جسارتش را ببین به شکایت آمده و افسوس درختی را میخورد چه فکر میکنی؟

ـ

برای خاطر درخت تو کرمهای ابریشم خلیفه گری باید ازبین بروند .

پیرمرد یقهٔ کدخدا را محکم گرفته مانند شیر نعره میزد :

ـ درختم.. درختم، قاتل..

کشیش برمیان سعی کرد پیرمرد را ساکت کند ازاین جهت روباو کرده گفت

ـ مطیع وباادب باش کمی از کرم ابریشم خلیفه گری مانده بود ولی دردره برگ توت نبود. با برگهای درخت تو کرمهای ابریشم راسیر کردند ،فکر کن که برای نجات روحت چه ثواب بزرگی کرده ای.

اما عمو به حرفهای او اعتنا نکرد و طوری یقهٔ کدخدا را محکم گرفته بود که نزدیك بود چشمهایش از حدقه بیرون آیند . مردمی که در کلیسا جمع شده بودند نزدیك رفته تا آنها را از هم جدا کنند ولی نتوانستند وسرانجام نشدنی شدو تیر از شست بدر رفت..

ناگهان پیرمرد کدخدا را در بغل گرفته اززمین بلند کردو باشتاب او را تالب پرتگاه برد .

روستائیان بطرف اوپریدند ولی دیگر دیرشده بود .. عمو باکدخدا از بالای پرتگاه به ته دره سقوط کرد وازته دره گردوخاکی برخاست .

* * *

اکنون پس از سالیان دراز خانه هائی از سنگ وآهك در هوفار ساخته شده و فقط چند نفری در عمارهای قدیمی زندگی میکنند . درخت توت عمو « یادام » برجای خود باقی است ونواده های پسری او از آغاز بهار تا اواخر پائیز درزیرسایه آن ببازی مشغولند .

باغهای دره همگی سرسبز و خرم اند ، دیگر هیچ کس در هوفار حسرت توت

و دو شاب را ندارد بلکه گاهی ریش سفیدان ده عمو را بخاطر آورده و با تکان‌دادن سر میگویند :

ـ بیچاره عمرش کفاف نداد تا سبزشدن درخت‌توت و دشت‌صحرای هوقار را دوباره بچشم ببیند . گاهی پیرمردان دهکده واقعه‌ای را که برای عموبادام روی‌داده بود برای جوانان حکایت میکنند .

بقلم چراغعلی اعظمی سنگسری

پیشینهٔ نژاد، کیش و تاریخ ارامنه

ارمنستان که امروزه یکی ازجمهوریهای شوروی است ازشمال به گرجستان واز غرب به ترکیه واز جنوب غربی به ترکیه ونخجوان وازسوی خاور به آذربایجان محدود میباشد . در کتاب مقدس ازساکنان اولیه آن بنام قوم « آرارات » ، همانند « اورارتو » در نوشته‌های میخی آشوریان ، یاد شده است . نیاکان ارمنیان درقرن هفتم پیش از میلاد باین سرزمین آمدند و آنرا متصرف شدند . نژاد و زبان آنان هند و اروپائی است وباایرانیان غیر ارمنی ازیك ریشه‌اند .

از داستانهای اساطیری ایران چنین برمیآید که یکی ازفرزندان کیقبادشهریار ایران ، پادشاه آن سرزمین بوده است . فردوسی در شاهنامه درباره آمدن کیقباد به استخر و فرزندان او آورده است :

وز آنجا سوی پارس لشکر کشید — که در پارس بد گنجهارا کلید
نشستنگه آنگه باستخر بود — کیان‌زادگان جایگه فخر بود

***

بدینگونه صدسال‌شادان بزیست مگر تا چنین درجهان شاه نیست
پسربد مراو را خردمند چار که بودنداز و درجهان یادگار
نخستین چه کاوس با آفرین کی آرش‌دوم بدسوم کی‌پشین
چهارم کی آرمین کجا بودنام سپردند گیتی به آرام و کام

«کی» بمعنی پادشاه است و «آرمین» بمعنی ارمنستان و مجموع آندولقب شهزادگان ایرانی است که در آن مرزوبوم فرمانروائی‌داشتند . درفصل ۳۱ بندهش در فقره ۲۵ آمده است « از کواد ، کی اپیوه بوجود آمد»کی‌آرش، کی وبارش، کی پیسان و کیکاوس از کی اپیوه بوجود آمدند » ـ از اینجا پیداست که در کتب دینی ایران باستان اینان رانه فرزند کیقباد بلکه نوگان او میدانستند .

دونام کی آرش و کیکاوس عیناً در شاهنامه منعکس است « کی پیسان » همان « کی پشین » شاهنامه ، و «کی آرش» نام اصلی فرزند یانوهٔ کیقباد است که فرمانروائی ارمنستان را داشته و بدینجهت «کی آرمین» (آرمنشاه) خوانده میشده است .

از دوره اساطیری ایران که بگذریم ، مادها که از ۷۰۸ تا ۵۵۰ پیش ازمیلاد برایران سلطنت داشتند، با تصرف سرزمینهای علیای دورودفرات وارس ، برای‌بار اول آنجا را ارمنیه Armenia خواندند « ارمنیه در فاصله بین‌سالهای ۵۵۰ تا۵۴۶ پیش از میلاد با شکست «آستیاژ» و«کرزوس» وانقراض دودولت مادولیدی‌بدست کوروش بزرگ جزء امپراطوری هخامنشی شد و از زمان داریوش کبیر (۵۲۱- ۴۸۶ پیش‌از میلاد) ، باوجود دوره کوتاهی از شورش ، یکی‌ازساتراپهای‌ایران بود و شهزادگان ایرانی برآن فرمان میراندند که درزمان اسکندر و جانشینان او همچنان‌بصورت نیمه‌مستقل باقی‌ماندندتادرسال ۱۹۰ قبل‌ازمیلاد که‌باشکست فرمانروای شام‌انتیوکوس بزرگ بدست‌رومیان،«ارتکزیاس Artaxias» و « زاره Zariadres پادشاهان‌ارمنستان‌که با « فریه پتر Priapatrus» (۱۹۶-۱۸۱ پیش از میلاد)اشک

چهارم پادشاه اشکانی معاصر بودند اعلام استقلال کردند .

اشک نهم مهرداد دوم شاهنشاه بزرگ اشکانی (۱۲٤-۸۷ ق م) به ارمنستان لشکر کشید و اردشیر اول پادشاه آنجا را بدادن باج و گروگان وادار ساخت ، پس از اردشیر پسرش تگران که بعداً بلقب «بزرگ» ملقب شد بر تخت ارمنستان جلوس کرد (۹۶-۵۶ ق م). این پادشاه در کودکی به دربار ایران پناهنده شده بود .

از شاهنشاهان اشکانی ایران، اشک دهم «ساناتروک» یا «ساناتروک» یا «سنتروکوس» نامیده میشده است . تاریخ سلطنت او از ۷۷ تا ۷۰ قبل از میلاد بوده و بنابراین نمیتوان اورا همزمان با طاطاوس مقدس دانست .

بنابر روایات مذکور در شماره‌های اول و دوم مجله گرامی هور «تادی» مقدس (که همان Lebbaeus مسمی یاملقب به «طاطاوس» یا Thaddaeus رسول است و از او در انجیل متی باب دهم آیه سوم و انجیل مرقس باب سیم آیه هیجدهم بعنوان یکی از دوازده تن حواری حضرت مسیح یادشده است) ، در حدود سالهای ۳۳-٤۰ میلادی بدعوت «آبکار شاه» پادشاه اشکانی ارمنستان که در شهر «ادس» در آسیای صغیر حکومت میکرد ، به ارمنستان آمده و شروع به تبلیغ مسیحیت نمود و شاهزاده «ساناتروک» که بعداً پادشاه ارمنستان شد و دخترش «ساندوخت» بدین مسیح گرویدند اما بعد از مدت کوتاهی «ساناتروک» پشیمان شد و باعتقاد پیشین بازگشت و کوشش او برای بازگرداندن دخترش از آئین مسیح بی نتیجه ماند ، بناچار «ساناتروک» فرمان به قتل هردو داد و آندو درسال ۴۸ میلادی یعنی ۱۸ سال بعد از مصلوب شدن حضرت عیسی بشهادت رسیدند .

طاطاوس رسول در محل کنونی قره کلیسا و ساندوخت درجائی فراتر در جوار آن برفراز تپه‌ای بخاک سپرده شدند .

حال به بینیم که این روایت تا آنجا که مربوط به اسامی شاهان است تاچه حد باتاریخ مطابقت دارد .

با مراجعه به اسناد تاریخی معلوم میشود که درفاصله بین سالهای ۸ تاحدود ۷۰ میلادی پادشاهانی بترتیب و با نامهای زیر برارمنستان حکمرانی داشتند که تقریباً همگی از خانوادهٔ اشکانی بودند.

ـ ونونس
ـ اردشکانی
ـ زینوار دشه
ـ آرشاك دوم
ـ ارداشکانی
ـ مهرداد قفقازی
ـ رادمستوسیس قفقازی
ـ تیرداد اشکانی (فرزند بلاش اول ۵۱ ـ ۷۷ میلادی)

دراینجا ذکری از آبکار نمی‌بینیم.

اگر آبکار را شکل ارمنی «باکور» بدانیم و بگوئیم باکور شهزاده اشکانی‌که بعداً بعنوان اشك بیست وسوم شهریارایران شده است، مدتی برارمنستان حکومت میرانده است، اینهم نمیتواند درست باشد چه درتاریخ ذکری از آن نیست بعلاوه باکور در سنه ۵۷ میلادی متولد و در ۲۰ سالگی در تاریخ ۷۷ میلادی بسلطنت رسیده و تاسنه ۱۱۰ پادشاه ایران بوده و این تاریخها با روایت مذکور در مجله مورد مغایرت دارد.

اما در تاریخ شاهنشاهان اشکانی چندین بار بانام «آبکار» و « آبگاروس » و «آبگار» برمیخوریم. مثلا:

۱ ـ مورخین رومی نوشته‌اند مستشار کراسوس در لشکرکشی به ایران در زمان اشك سیزدهم ارد اول شاهنشاه ایران (۵۵ـ۳۷ قم) شخصی بنام « آریامنش Ariamnes» ملقب به آبگاروس بود که فرماندهی ولایت «اوشرون Oshrhoene»

را داشت و آبگاروس به کراسوس (که در جنگ با ایران سر خود را باخت) گفته بود که پادشاه ایران از ترس روم باندرون کشور خود در حالت گریز است.

۲ــ درزمان گودرز اشك بیستم (۴۰ــ۵۱ میلادی) آبگار پادشاه اشرونه که تخت ،مزد روم بود با مدعی تاج و تخت ایران یعنی مهرداد فرزندفرهاد چهارم که آهنگ جنگ با گودرز را داشت همراه شد.

۳ــ باکور دوم اشك بیست و سوم (۷۷ــ۱۱۰ میلادی) از آغاز سلطنت به آراستن تیسفون پایتخت خود همت گماشت و چون پول در خزینه شاهی نماند از آبکار فرمانده اشرونه ، پادشاه Edissene مبلغی نقد گرفت یا بقولی ولایت اشرونه را باو فروخت .

۴ــ درزمان اردوان پنجم اشك بیست و نهم، (۲۱۳ــ۲۲۷ میلادی) کاراکالا در سال ۲۱۳ میلادی آبکاروس فرمانده اشرونه را بروم خواست و زندانی کرد.

با ملاحظه شواهد تاریخی فوق این نتایج بدست میآید:

۱ــ آن آبکار که طاطاوس مقدس را برای تبلیغ کیش مسیح بکشور خود دعوت کرده ، بطوریکه از خود روایت نیز پیداست پادشاه ارمنستان نیست بلکه فرمانروای ولایت اشرنه در آسیای صغیر بوده و مقر حکومتش در شهر ادس یا Edissene در نزدیکی نصیبین واقع بوده است .

۲ــ همچنانکه پادشاهان اشکانی همگی اشك نامیده میشده اند فرمانروایان اشرونه نیز جملگی ملقب به «آبکار» یا «آبگار» یا « آبگاروس» بوده اند ؛ همچنانکه دیدیم که نام اصلی آبکاروس مذکور در تاریخ اردشاهنشاه توانای اشکانی «آریامنش» بوده است.

۳ــ آبکاروس که در روایت مربوط به طاطاوس رسول از او یاد کرده اند همانست که معاصر گودرز شهریار اشکانی است و به مهرداد فرزندفرهاد چهارم در مقابله با گودرز یاری کرده است.

۴- ساناتروک پدرساندوخت، فرمانروای اشرونه (نه ارمنستان) بعداز آبکار است و او نیز بغیناً لقب آبکار داشته و معاصر باگودرز هم بوده است زیرا شهادت طاطاوس رسول وساندوخت درحوالی سال ۴۸ بوقوع پیوسته است .

۵- ناحیه «آرتاز» با سیه چشمه فعلی که مشهد و مدفن مقدسین فوق است جزئی از اشرونه قدیم میباشد.

۶- اشرونه در مرز ایران وروم و حکام آن از نژاد ودودمان اشکانی بوده‌اند اما چون اشرونه در همسایگی ارمنستان بود آنها را شاهان ارمنستان دانسته‌اند.

حال بیمناسبت نیست بدانیم دین رسمی ارمنستان و ارمنیان پیش ازرواج مسیحیت در آن مرزو بوم چه بوده است.

باشندگان ارمنستان مانند ایرانیان مهر و ماه و ناهید و بهرام و سایر فرشتگان مزدیسنا رامی پرستیدند، آب را عنصری مقدس میدانستند و از آلودن آب پرهیز داشتند و زردشتیانی پارسا و متعصب بودند .

شاهزادگان اشکانی نیز که بر آنها فرمانروائی داشتند در این اعتقادات با آنها همراه و همگام بودند . در تاریخ مذکور است که تیرداد پادشاه ارمنستان که از او در این مقاله قبلا یاد شده و برادر بلاش اول شاهنشاه اشکانی بود ، در سال ٦٦ میلادی که آهنگ رم نمود تا Nero امپراطور روم تاج ارمنستان را بدست خود بر سر او دربا گذارد، برای اینکه در این سفر آب دریا را بکثافتی نیالاید از راه خشکی خود را به رم رسانید.

کار پرستش ناهید در آنجا بحدی بالا گرفته بود که سرچشمه‌های فرات را «انائیتیس» نامیدند ومعبد ناهید در آن نواحی شهرت تمام داشت. کوروش کبیر پس از شکست «اسکیت»ها بیاد بود این پیروزی جشنی در معبد ناهید درمحل فعلی در ارمنستان برپا نمود که همه ساله در همهٔ معابد ناهید در آن دیار برگزار میشد. و این وضع همچنان ادامه داشت .

درسال ۲۲۷ میلادی با کشته شدن اردوان پنجم اشکانی بدست اردشیر (۲۲۴-

۲٤۱ میلادی) بزرگان اشکانی از ترس جان بکشور های همسایه بخصوص هندوستان و همچنین ارمنستان که خویشانشان در آنجا سلطنت داشتند پراکنده شدند. پسر اردوان بنام «ارتاوازد» (۲۲۷–۲۲۸ میلادی) با کمك خسرو پادشاه ارمنستان که اشکانی بود بایران لشکر کشید ودر جنگی نیز بر اردشیر فائق آمد اما این پیروزی نه چنان بود که بتواند در برابر اردشیر پایداری کند.

آرتاوازد پس از چندی ناپدید وبساط حکومت اشکانیان در ایران برچیده شد.

درسال ۲۳۲ میلادی الکساندر سوروس بتحریك خسرو وهمراه با او بایران لشکر کشید. گرچه این بار نیز پیروزی نهائی باارد شیر بود، خسرو از پای ننشست و باکمك گروهی از بزرگان اشکانی و هواخواهان آنها بازبه جنگ اردشیر آمد ودگر باره شکست خورد. چندی بعد مردی «اناك» نام که اشکانی بود بدستور اردشیر و بعنوان مهاجر فراری به ارمنستان رفت و مورد توجه خسرو گردید و طولی نکشید که در خلوت اورا کشت و خود نیز در این گیرو دار کشته شد وارمنستان ضمیمه شاهنشاهی ساسانی گردید. یکی از بزرگان ارمن بنام «ارته وازده» فرزند خردسال خسرو بنام «تیرداد» رابه روم برد وبرای باز ستاندن ارمنستان، از آندولت یاری خواست اما رومیان شهامت مقابله با اردشیر را از دست داده بودند ولااقل تا مدتی از یاری تیرداد خودداری کردند.

قلع وقمع و قتل عام اشکانیان در ارمنستان بوسیله اردشیر باید مصادف با همین زمان یعنی سال ۲٤۰ میلادی باشد چه اوبرای ریشه کن کردن عوامل مخالف ناچار باین کاربود، درهمین سال گریگور مقدس که خود از خاندان سپهسالاران اشکانی و از نوادگان سردار بزرگ ایران «سورن»، کشنده کراسوس، بود تولد یافت چون افراد خانواده‌اش محکوم به مرگ بودند معلوم بود او نیز نمیتوانست از قهر اردشیر در امان باشد. دایه‌اش او را برداشته به قیصریه فرار کرد و به یك خانواده

مسیحی پناهنده گردید. گریگور در این خانواده پرورش یافت و بتحصیل علم و کمال پرداخت و بآئین مسیح گروید.

۴۷ سال از ماجرای فرار او گذشت، شهریاران ساسانی چون اردشیر، شاهپور، اورمزد و بهرام اول در گذشتند و نوبت سلطنت به بهرام دوم (۲۷۶-۲۹۳ میلادی) رسید. تیرداد فرزند خسرو که هنوز در رم میزیست با کمك رومیان آهنگ بازگشت به ارمنستان و بازستاندن کشور خود (سال ۲۸۷ میلادی) نمود. در راه بازگشت با گریگور روشنگر که از خویشان او و خود نیز متواری بود برخورد کرد و او را که اکنون مردی عالم و شایسته بود بعنوان دستور برگزید و با خود به ارمنستان برد و گرامی داشت. گریگور همچنان کیش خود را مخفی میداشت تا اینکه روزی از اعیاد از دادن قربانی به الهه ناهید امتناع کرد و راز او برملا شد. آنگاه پادشاه را بدین مسیح دعوت نمود اما نفوذ الهه ناهید در میان ارمنیان نه چنان بود که تیرداد باین آئین گردن نهد. او بر آشفته شد و با این عبارات گریگور را مورد خطاب و عتاب قرار داد: «توستایش پروردگاران بزرگ بویژه این ملکه بزرگ اناهید را که مایه شکوه و نجات ملت ماست و همه پادشاهان اورا میستایند روا نمیداری ... اناهیدما در کلیه خرد و دانش است. خیرخواه نوع بشر و از نسل ارامزد بزرگ و تواناست .... آنانکه پروردگاران حقیقی هستند تو دشمن میداری: اناهیت بزرگ را که از پرتو او ارمنستان زنده است، ارامزد بزرگ و توانا را که آفریننده آسمان و زمین است .... »

تیرداد در فرمانی چنین میگوید: «ثروت فراوان از طرف ارامزد توانا و یاری ملکه اناهیت .... بر شما و سراسر ارمنستان باد.» باری گریگور همچنان در دعوت خود استوار بود و تیرداد خشمگین شد و اورا در چاهی زندانی کرد. ۱۴ سال بر این منوال گذشت و در سال ۳۰۱ میلادی تیرداد از کرده پشیمان و گریگور را از بند آزاد و راه تبلیغ آئین مسیح را هموار کرد معابد و آتشکده‌های ناهید را در ارمنستان

منهدم و مسیحیت را جایگزین آئین زردشت نمود و کلیساها رابنیاد نهاد ودر سال ۳۱۴میلادی درگذشت درحالیکه عنوان و افتخار نخستین شاه مسیحی راداشت و نخستین دولت عیسوی رانیز بجای‌گذاشته بود . جانشینان گریگورروشنگردعوت اورا ادامه دادند وتا بامروز رشتهٔ ارشادپدران مسیحی(Patriarch) که بجای او برمسند کلیسای‌گریگوری نشسته‌اندگسسته نشده است، گرچه هنوز با گذشت‌قرون و اعصار نفوذ کیش پیامبر ایرانی،زردتشت‌درمیان ارامنه‌باقی است‌وبسیاری اززنان ارمنی‌هنوز «آناثید» یا «آناهیت» وساندوخت‌نامیده میشوند ومردانشان‌نامهای زیبای هخامنشی ، اشکانی و ساسانی همچون‌ها مازاسپ ـ تیگران ـ آرشاک ـ ارداشیـ آرتاوازد ـ آرتاباز ـ آرتابان ـ سروژ ـ واردان ـ و اهرام ـ آرام ـ آرشام را بـر فرزندان خود مینهند .

مآخذ : ـ کتاب عهدجدید
ـ شاهنامه ـ فردوسی
ـ یشتها ـ استاد بزرگ و فقیدابراهیم پورداود
ـ کارنامه ایرانیان ـ عباس پورمحمد علی شوشتری (مهرین)
ـ میراث ایران ـ سیزده تن خاورشناس
یادداشتهای دیگر از منابع ایرانی‌وبیگانه

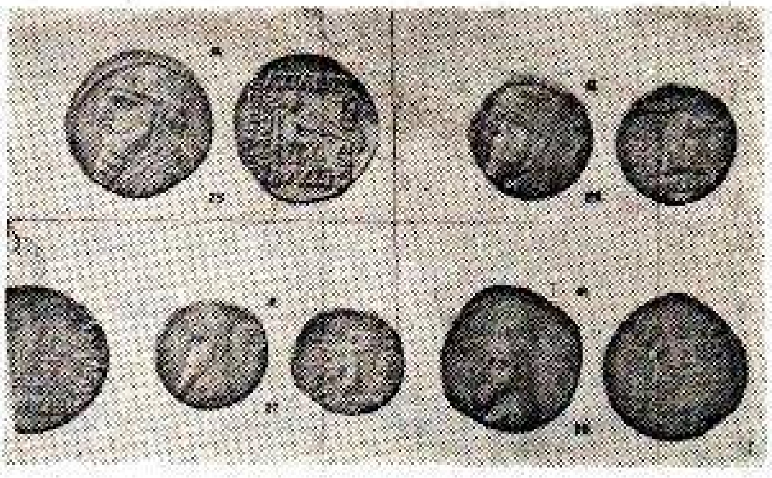

١

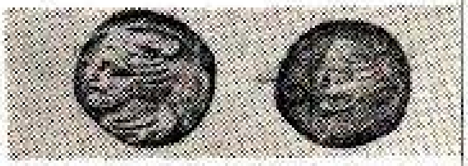

٢

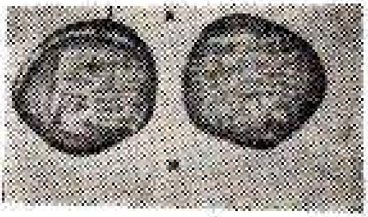

٣

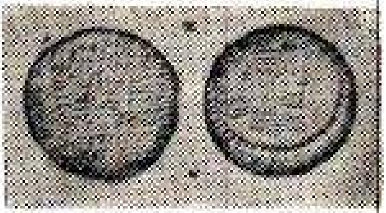

۴

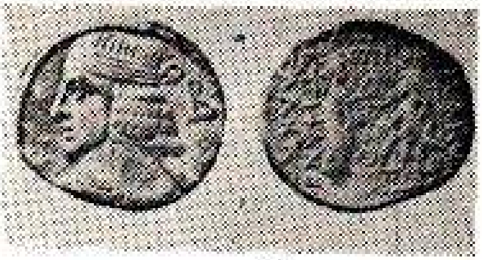

۵

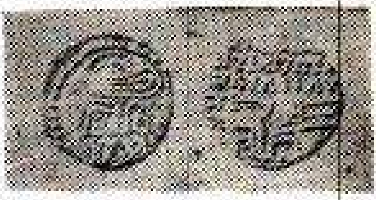

۶

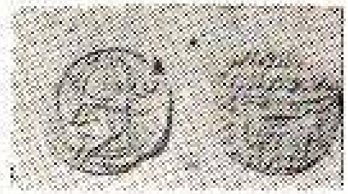

٧

اشکانی ۱ـ مهرداد دوم ۲ ـ ارد اول ۳ ـ بلاش اول ۴ ـ گودرز
۵ـ پاکر دوم ۶ـ اردوان پنجم ۷ـ آرتاوازد

بقلم پروفسور عبدالرزاق کانپوری

ترجمه و نگارش آقای سیدمصطفی طباطبائی

حکیم عمر خیام نیشابوری

نامش «عمر» ، لقب «غیاث‌الدین» ، کنیه‌اش «ابوالفتح» وتخلص «خیام» است . اوهمان شاعر فیلسوف ، حکیم آزاده ، ریاضیدان بزرگ واخترشناسی است که ازخاك پاك نیشابور برخاسته و همواره مایه افتخار وسربلندی ایرانیان بوده و خواهد بود .

بنابر برخی روایات چون لقب «غیاث‌الدین» یا «محی الدین» به‌پیشوایان مذهبی اختصاص داشت ، مردم ازنظرپایه‌علمی اورابدین لقب می‌خواندند؛ کنیه‌اش نیز حقیقی نبود زیرا خیام در سراسرعمر خود همسری اختیارنکرد وبهمین دلیل فرزندی هم نداشت تابنام او مکنی شود .

تذکره‌نویسان‌پدرش را «ابراهیم» نوشته‌اند ولی درنظرنگارنده درست‌نیست بلکه نام وی «عثمان» بود و گواه ما دراین باره مثنوی تحفه‌العراقین خاقانی است که تاکنون مدرکی معتبرترازآن بدست نیامده است ... زیرا خاقانی برادر(۱)زاده

۱- یك فصل ازکتاب « زندگانی خواجه نظام‌الملك طوسی » اثر : محقق دانشمند هندی پرفسور « عبدالرزاق کانپوری» ترجمه ونگارش : آقای‌سید مصطفی طباطبائی .

۲- متأسفانه استاد عبدالرزاق دچار اشتباه شده و « کافی‌الدین » عمربن عثمان » عم خاقانی را بجای عمرخیام گرفته است ... اینك اصل ونسب خاقانی :

←

خیام بود و او زیر نظر و تحت سرپرستی عمومی خود پرورش یافت و بگفته معروف « صاحب‌البیت ادری بمافیه » .

اینك منظومه خاقانی:

در مدح عم خود عمر خیام

بگریخته‌ام ز دیو خذلان	در سایه عمر بن عثمان
هم صدرم و هم امام و هم عم	صدر اجل و امام اکرم
برهانی و هندسی مقالش	افلاطون و ارسطو عیالش
از علمش داده دهر محدث	یك ثلث بهر مس مثلث
زین عم بمن آن شرف رسیده‌است	کز قرص خور آب و خاك دیده‌است
در خانه تنگ خاطر من	عم ساخت دو صد هزار روزن
چون بر سر روزنم رسیدی	چون قرصه خور رسن تنیدی
تا بر در عم مرا وقوف است	آحاد نهاد من الوف است
بودم چو یکی دقیقه خرد	عم ، زی درجات رفعت افزود
پس زان درجات برج پرداخت	زان برج بیوت اختران ساخت

« افضل‌الدین حسان‌العجم» خاقانی فرزند ابوالحسن علی نجار ، جدش جولاهه‌گر و مادرش عیسوی نسطوری بود . عمش «کافی‌الدین عثمان» مردی دانشمند فیلسوف و پزشك بود و تا چهل سالگی بی‌زن و فرزند بسر برد ، از این جهت فرزند برادر را از کودکی در کنار گرفت و بتدریج انواع علوم از صرف و نحو و لغت و ریاضی و فلسفه و هیئت و نجوم به وی آموخت و چون به سن ۲۵ سالگی رسید کافی‌الدین درگذشت و به حقیقت خاقانی یتیم گشت و نزد عم و استادان دیگر تعقیب تحصیل کرد و دست‌آخر بخدمت ابوالعلا گنجوی شتافت و استاد به وی اقبال تمام کرد و دختر بدو داد و او را بدربار فریدون « شروانشاه» نزدیك ساخت . خاقانی درسال ۵۰۰ ه بدنیا آمد و درفاصله سالهای ۵۹۲،۹۵ درگذشت و در محله سرخاب تبریز در مقبرةالشعرا بخاك سپرده شده. نقل باختصار از مقدمه دیوان خاقانی (۲)

اول ز یکی بـه شصتم آورد — پس شصت مرا به سی بدل کرد
آنگاه ز سی دوازده ساخت — زان جمله سرای هفت شه ساخت
مسکین پدرم ز جور ایـام — افکند مرا چو زال راسام
او سیمرغی نمود در حـال — در زیر پرم گرفت چون زال
آورده بکوه قـاف دانش — پرورده مرا بـه آشیانش

با من بـه یتیم داری آن مرد (۲)
آن کرد کـه عم به مصطفی کرد

عثمان چند پسر داشت که دو نفر از آنها بنام علی و عمر سرشناس بودند و «افضل‌الدین خاقانی» فرزند علی بود. پدر خیام مردی پیشه‌ور و کارش پارچه بافی بود چنانکه خاقانی ضمن شرح حال پـدران خود جدش را جامه‌باف معرفی کرده است:

جولاهه نژادم از سوی جد — در صنعت من کمال ابجد
شاگرد ازل به‌کلبه من — ماشوره کن‌است،ریسمان‌تن

پدر خیام چون از پارچه‌بافی و ریسمان‌ریسی دست کشید و به خیمه‌دوزی و خیمه‌فروشی پرداخت از این‌رو درمیان مردم به «خیامی» شهرت یافت چنانکه پدر خاقانی نیز شغل درودگری را پیشه خود قرارداد ولی در هیچ یك از تذکره‌ها دیده نشده که این شاعر ازراه خیمه دوزی زندگی کرده وباشغل وحرفه خاصی را برای خود برگزیده بود.

این شاعر گرانمایه درچه تاریخ وکجا بدنیا آمده؟ هنوز هم نویسندگان اختلاف نظردارند وبهتر است بگفته «خواجه نظام‌الملك» دراین‌باره استنادجوئیم: حکیم عمرخیام نیشابوری‌الاصل بود و مولد و منشاء او نیشابور بود ... و شایـد گواهی خواجه صحیح‌ترین روایات بوده باشد.

۱- تحفه العراقین خاقانی ص ۸ - ۱۹۷ چاپ آگره (هندوستان)

باری «عمرخیام» باحتمال قوی در دهه اول قرن پنجم هجری (۴۱۰) بدنیا آمد و بازهم نظام‌الملك ازخاطرات دوران تحصیلی خود می‌نویسد :

«حکیم عمر خیام ومخذول ابن‌صباح نورسیده‌بودند ، در آنزمان هم‌بسن‌من باجودت فهم و قوت طبع درغایت کمال با من مختلط بودند » .

وهرگاه تولد خواجه را درسال ۴۰۸ﻫ بدانیم بایکی دوسال اختلاف شاعر درآغازقرن پنجم هجری پابعرصه هستی نهاده است .

ازدوران کودکی تازمان نوخاستگی اوچیزمهمی درکتابهای تاریخ و تذکره دیده نشده ، ولی همگی براین عقیده‌اند کـه در ۲۴ سالگی در درسگاه امام موفق که شهرت علمي داشت فقه ، حـدیث و اصول را فراگرفت . سپس نزد استادان دیگرکه نامی ازآنان برده نشده ، سایررشته‌های علوم وفنون عصرخود را تکمیل کرد بطوریکه در۳۵ سالگی مردی فقیه ، محدث ، مفسر ، اصولی ، قاری ، مورخ ، فیلسوف ، حکیم و اخترشناس مشهوری شناخته شد وبگفته برخی‌از تذکره‌نویسان زبان یونانی را نیز آموخته بود .

سه یار دبستانی

«عمرخیام» مدت چهارسال تمام (۳۸ ـ ۴۳۴) بانظام‌الملك و حسن صباح از محضر امام موفق نیشابوری کسب فیض میکردند تا آنکه درپایان تحصیلات وپیش از جدائی از یکدیگر این پیمان را باهم بستند :

عهد میکنیم کـه هر کدام را دولتی مرزوق گردد علی‌السویه مشترك باشد و صاحب آن دولت خود را بهیچوجه ترجیحی ثابت نکند . . . . چنانکه ۲۲ سال پس‌از امضای این قرارداد نظام‌الملك بوزارت الب‌ارسلان سلجوقی رسید وازجمله دوستانی که‌ازچهارسوی کشور بدیدارش به مرو شتافتند ، یکی هم عمرخیام بود. . .

خواجه همدرس دوران جوانی خود را با مهربانی زیاد پذیرفت و چه بهتر که داستان این دیدار را از زبان خود نظام‌الملك بشنویم :

« در دوره آلب‌ارسلان حکیم عمرخیام نزد من آمد ، آنچه از لوازم حسن عهد ومراسم حفظ وفا باشد بجای آوردم و مقدم او را به مواجب اکرام و اعزاز تلقی نمودم و بعداز آن با وی گفتم که : مردی‌ـ صاحب‌کمالی ترا نیز ملازم سلطان باید شد ، چه معهود مجلس امام موفق منصب مشترك است، شرح تو با سلطان بگویم و حال درایت و کفایت تو به‌نوعی درضمیر او متمکن گردانم که مثل من بدرجه اعتماد رسی حکیم گفت :

عرق‌شریف ونفس کریم وطینت خجسته وهمت بلند ترابراظهار این مکارم ترغیب میکند والا چون من ضعیفی چه حد آنکه وزیرمشرق ومغرب باوی چنین تواضع‌ها کند ؟ ونزدیك من ریبی نیست که دراین تلطف‌ها صادقی و امثال این بحسب علوشأن و رفعت مکان تو مقداری ندارد ولیکن حقوق احسان تو برذمه من متکثر است . اگر عمرها در میان باشم ازعهده این یك مکرمت که اکنون میفرمائی نمیتوانم بیرون آمد . پس مرا متمنی آنست که همیشه باتو درحسن عبودیت باشم واین مرتبه که مرا بدان دلالت فرمودی اقتضای آن نمیکند ، چه بحسب غالب مقتضی کفران نعمت‌است عیاذاًبالله . . . اکنون حق عنایت اینست که بدولت تودرگوشه‌ئی باشم وبه‌نشرفوائد علمی و دعای عمرجاودانی تو مشغول‌و بر همین سخن اصرار نمود،چون دانستم که مافی‌الضمیر خود بی‌تکلیف میگوید هرسال‌جهت اسباب معاش او هزارودیست‌ومثقال طلا براملاك نیشابور نوشتم ووی بعدازآن معاودت نمود، تکمیل فنون کرد، خصوصاً فن هیئت ودرآن بدرجات رفیع ترقی نمود ... »

سال جلالی ملکشاهی

پس از آن که زندگانی شاعر براثر جوانمردی و راست بازی **نظام الملک** تأمین گشت بی‌درنگ به نیشابور رهسپار شد و پس از چند سال رنج و زحمت کتاب بی‌مانندی بنام جبر و مقابله نوشت و بعنوان حق‌شناسی آنرا به نظام‌الملک تقدیم داشت ، سپس کتاب‌های دیگری بنام **علم‌المساحه و المکعبات** و شرح اقلیدس برشته نگارش درآورد واز آن تاریخ نامش در ایران شهرت یافت بطوریکه مردم خراسان اورا بوعلی سینای دوم نامیدند.

« نظام‌الملک» ازخواندن کتابهای یاردیرین خود خوشوقت گردیده و کمالات اورا نزد ملکشاه ستود وچون سلطان ازمدتها درفکر اصلاح تقویم ودرست شناختن فصول ومواسم بود فوری دستورداد تاخیام را به‌نیشابوربخوانندووسائل انجام این مهم را دراختیارش بگذارند ... واز آنجاکه ارزش علمی ونجومی خدمت بزرگی که عمرخیام دراین زمینه انجام داده ازنظربسیاری ازنویسندگان خاورپنهان مانده است ، ماکوشش میکنیم تا با کمک پژوهشهای علمی دانشمندان غرب وآنچه را که راجع به‌گاهنامه‌ووقت‌شناسی خیام نوشته‌اند، موضوع را مورد بحث قراردهیم واهمیت آنرا باطلاع خوانندگان برسانیم .

سال از نظر ملل و اقوام

ازروزگاران کهن ودرمیان تمام ملل جهان هفته ازهفت روزو ماه ازسی روز وسال ازدوازده ماه ترکیب‌گردیده است .

انسان ازنخستین برخورد خود باطبیعت بخوبی دریافت که قرص خورشید همه روزه باشکوه تمام ازخاوران برخاسته وپس ازآنکه درسراسرروزباتابش خود فضای بیکران را غرق درنوروروشنائی‌ساخت، هنگام غروب درمغرب فرومیرود وپرده‌تاریکی همه جارا فرامیگیرد...دومین‌نکته‌ای که ازتماشای طبیعت به‌نظرانسان

رسید این بود که کره ماه درمدت ۲۹ یا ۳۰ روزمراحل صعودی ونزولی را پیموده سپس بحالت نخستین خود بازمیگردد .

پس از آنکه گردش منظم‌ماه برایش ثابت گردید حرکت این سیاره را بخشی جداگانه پنداشت یعنی قسمتی را روز وقسمتی راماه نامگذاری کرد و از گردش دوازده گانه ماه بدورخورشید سال راتعیین کرد وبرای هردوره ماه نام خاصی وضع نمود... وچون انسان به‌تماشای ستارگان ومناظر دلفریب آسمان عادت کرده بود ، هریك ازاجسام عالم بالا بیش ازپیش مورد کنجکاوی اوقرارگرفت ورفته رفته هفت ستاره درخشان سطح نیلگون آسمان را انتخاب نمود و این کواکب را که پیوسته درگردش بودند نوریزدانی‌خواند وچون که آنها را مراد وبرآورنده خواسته‌های خود تصورمیکرد هریك ازروزهای هفته را به‌پرستش یکی‌از آن ستارگان اختصاص داد وبهمین دلیل است که نام روزهای هفته درتمام زبانهای دنیا بنام‌سیارات هفتگانه نامیده شد و باز بهمین دلیل سال قمری بیش از سال خورشیدی در دنیا رواج و اعتبار یافت .

تقسیم زمان به روزوماه و سال براثرآزمایش واصول تجربی گرچه صحیح بنظرمی‌رسیدولی انسان پس‌ازمدتی پی‌برد سالی‌که براثرگردش ماه مورد قبول‌قرار گرفته درمدت سی ودوسال کمی ازمرکزخود انحراف می‌ورزدودرنتیجه درمحاسبه سال قمری براثرگردش شبانه‌روزوتغییرفصول‌اشتباهاتی رخ میدهد ، ازاین روپس ازسالها بررسی وآزمایش‌گردش سالانه خورشید وماه بمدت زیرمعین‌گردید :

ـ خورشید ۳۶۵روزوپنج ساعت و ۴۸ دقیقه

ـ ماه۳۵۴

سال قمری در برابرسال شمسی ۱۱ $\frac{1}{4}$ روزکمبود پیدا کرد و رفته رفته بر اثرپیشرفت‌تمدن‌ونیازمندیهای بشرگروهی‌ازدانشمندان‌بفکرافتادند تاماههای‌قمری‌را باماههای‌خورشیدی‌وحساب‌سال‌رابافصل‌های‌چهارگانه هم آهنگ سازندوجز افزودن

مقداری ازرمان به ماه قمری چاره دیگری ندیدند، چنانکه پارسیان یازده روز برماه قمری خود افزودند و ۳۶۵ روزسال خورشیدی را مقیاس محاسبه قراردادند و در نتیجه کمبود یك چهارم روز مایه اختلاف سال وماه میان ملل عالم گردید .

اکنون باید دید که سال از چه تاریخ وچگونه آغازشده وبرای چه سال‌شماری ضرورت پیدا کرده است ؟

نیازمندیهای روزافزون زندگانی وگسترش دامنه فرهنگ وتمدن انسان را بر آن داشت که رویدادها وحوادث مهم را بخاطر سپرده و یـك مبدأ تاریخی برای خود وضع نماید ... مثلا اعراب سال خود را ازفرودآمدن حضرت آدم از بهشت آغاز کردند وتاطوفان نوح این دوران را ادامه دادند ، بعد دوره دوم تاریخ آنان ازطوفان تا رفتن حضرت ابراهیم خلیل در آتش نمرود وداستان اصحاب فیل پایان یافت؛ سپس باتاریخ هجرت پیامبر بزرك اسلام ازمکه به مدینه تمام حوادث گذشته دربوته فراموشی افتاد ودوره تاریخ جدیدی آغاز گشت . اقوام بین‌النهرین از کلده وآشوروبابل ، یونان ومصر وهندوستان نیز هرکدام مبدأ تاریخ جداگانه‌ئی برای خود انتخاب کردند .

سال ایرانیان

سال ایرانیان ازنظرقدمت ازسال ملل دیگر قدیمی‌ترشناخته شده وسالی‌راکه تازمان یزدگرد معتبر می‌دانستند بنام سال یزدگردی معروف بود و چون بعقیده زرتشتیان خداوند دنیا را در۳۶۵ روز آفریده ازاینجهت گردش آفتاب رانیزدرمدت ۳۶۵شبانه‌روز به دورمنطقه‌البروج معیارسال خود قراردادند. ایرانیان‌مانندمصریان قدیم ۳۶۵ روزرا به یازده‌ماه سی روزه وماه‌دوازدهم را به۳۵ روزقسمت‌نموده و ماهها را از این قرار نام‌گذاری کردند :

فروردین ـ اردیبهشت ـ خرداد ـ تیر ـ مرداد ـ شهریور ـ مهر ـ آبان ـ آذر ـ دی ـ بهمن ـ اسفند و پنج روز اضافی ماه دوازدهم را دراصطلاح نجومی

خمسه مسترقه یا «لواحق» خواندند وبرای هرروز آن نام جداگانه گذاشتند :

اهنود ـ اشنود ـ اسفند مد ـ وهشت ـ هشتویس ؛ نتیجه این پنج روز اضافی این شد که درهرسال شمسی یك چهارم روزودرمدت چهارسال یك روز تمام کمبود پیدا گردید و برای جبران این کمبود پس‌ازهریك صدوبیست سال یك ماه برسال افزودند وبرای هرروز آن ماه نام جداگانه وضع کردند ؛ « آرمزد » و « دی » نام یزدان وباقی بنام فرشتگان ونزدیکان درگاه الهی نامیده شد وچون نام روزنهم آن ماه با ماه سال ایرانی یکی بود بدستور شت زرتشت مدت ۹ روز مراسم و جشن وشادی برپا می‌کردند ومردم به‌نیایش و انجام آئین مذهبی می‌پرداختند ، شاه و درباریان جامه‌های نودربرکرده صلای عام میدادندوباین حساب نخستین ماه کبیسه درفروردین ودومین کبیسه دراردیبهشت واقع میشد .

به این ترتیب درمدت ۱۴۴۰ سال (۱۲ × ۱۲۰) باوقوع کبیسه درماه اسفند یك دوره کامل پایان می‌یافت ، و چون در زمان سلطنت جمشید یك دوره از سال کبیسه می‌گذشت آن پادشاه دستورداد تا ایرانیان جشن باشکوهی بیادبود آن‌برپا سازند ، چنانکه تابه امروز نیز ملت ایران اول فروردین هر سال را جشن عمومی میگیرند وآنرابنام نوروز جمشیدی یاد میکنند ... تاآنکه پس‌از یزدگرد قاعده ۱۲۰ ساله کبیسه ازمیان رفت وخمسه مسترقه جانشین آن گردید .

پس‌از این پادشاه سال ایرانیان مانند سال هجری معتبر بود وتا سال ۴۶۵ ه که ملکشاه به‌تخت سلطنت رسید فرمانها ، توقیعات ، دفاتر و اسناد دولتی مطابق سال ایرانیان تاریخ گذاری میشد ولی بواسطه برخورد به پاره ئی مشکلات این پادشاه بفکر اصلاح و ترمیم افتاد .

او درنخستین سال پادشاهی‌خود دریافت که رسوم و مالیاتهای دولت بحساب سال خورشیدی وصول شده ولی هزینه‌ها طبق ماههای قمری بخرج میرسد ... در سال ۴۶۷ ه به اوگزارش دادندکه براثرتهی شدن خزانه پرداخت جیره سربازان

ومقرری امنای دولت ماهها به‌تأخیر افتاده و با پیروی از اصول معمولی درهر ۲۳ سال اختلاف بزرگی دراصول حسابداری رخ خواهد داد ، از این‌رو دستور داد که برای هم‌آهنگ ساختن درآمد وهزینه دستگاه دولت یك تاریخ منظم وثابتی برقرار گردد و پس‌از مشورت بابزرگان وپیشوایان دین،اصول سال کبیسه را پذیرفت و «عمرخیام» را مأمور نمود تا با همکاری چند تن از دانشمندان مانند : «ابوحاتم اسفرائنی» ، «ابوالفتح خازنی» ، «محمد خازن» ، «ابوالعباس لوکری» ، «میمون واسطی» ، «محمد بیهقی» و «ابوالفتح بن کوشك» شورائی تشکیل دهد و او پس‌از سه سال تلاش و کوشش این خدمت بزرك را انجام داد .

سال جلالی

این دانشمند گرانمایه پس‌ازبررسیها وتحقیقات علمی به این نتیجه رسید که گردش سالانه خورشید در ۳۶۵ روزوپنج ساعت و۴۹ دقیقه وکسری صورت می‌گیرد از این جهت مقررداشت هرچهارسال یك روزبرزمان آن بیفزایند ودراثراین احتساب تفاوت سال خورشیدی وسال قمری درمدت ۳۳ سال‌ازمیان خواهد رفت. او باحل این معما سال را به‌نام «سلطان جلال‌الدین ملکشاه» سال جلالی و زیجی را که‌تهیه کرده بودزیج ملکشاهی‌نامید و نام ماههای یزدگردی‌را بحالت‌خود گذارد، «خمسه مسترقه» را به آخر اسفند انداخت و سال جلالی را از روز جمعه دهم ماه رمضان سال ۴۷۱ هـ مطابق ۱۵ مارس ۱۰۷۹ میلادی آغاز نمود ، وسال شمسی را که تا آن تاریخ ازدخول آفتاب درنیمه برج حوت احتساب می کردند ،خیام آنرا با اعتدال ربیعی برابر ساخت و ۱۸ فروردین را به روز اول فروردین یعنی نقطه ربیعی و برابری شب و روز تبدیل کرد .

سال یزدگردی که تا بامروز درمیان زرتشتیان معتبر ومعمول است‌درحقیقت همان سال تصحیح شده خیام می‌باشد و آنرا سال خیامی و سال «الهی اکبرشاهی» نیز می‌نامند و همان مبداء تاریخی است که نظام حیدرآباد آنرا درقلمروحکومت خود برسمیت می‌شناخت .

برای پی بردن بمقام علمی خیام درریاضیات و فلکیات همین بس که بگوئیم کمبود سال گری گوری که درمدت چهارصد سال ازمیان برداشته میشود این ریاضی دان بزرگ آنرا به ۳۳ سال تقلیل داد.

با آنکه دانشمندان غرب قاعده خیام را از نظر صحت و تطبیق باحسابهای نجومی از قواعد ملل و اقوام پیشین جهان بهتر و دقیق‌تر تشخیص داده‌اند ولی متأسفانه چون تاریخ جلالی با هیچ پیش آمد بزرگ و یا ظهور پیامبران و ناموران هم زمان نبوده دوامی پیدا نکرد بلکه پس از چهارده سال سلطنت پرشکوه ملکشاه در بوته فراموشی افتاد وتنها نام خیام و ملکشاه ثبت در دفتر ایام گردید و نظام‌الملک با اشاره باین موضوع چنین نوشت:

«خیام در نوبت جهانداری سلطان ملکشاه به مرو آمد و در علم حکمت تألیفات کرد و سلطان عنایت ها فرمود و به اعلا مراتب که کبار علما و حکما را باشد رسید»

(ناتمام)

ادبیات معاصر ارمنی

زیر آسمان مشرق زمین

بقلم سرکیس ویلوتی

اقتباس از ماهنامه «هایرنیك» چاپ (بوستون)

ترجمه گ . امیریان

قریب سی سال ازعمر جمس میگذشت. سیمای سفید، گونه‌اوبا موهائی خرمائی و خطوط هماهنگ وزیبای چهره‌اش بهم آمیخته در قیافه یك مرد جالب و دوست داشتنی جلوه میکرد. چشمان او چون قطعه‌ای از آسمان زلال بود که قبل از طلوع خورشید در مقابل بیننده ظاهر میگردید.

من و او در کالج امریکائی تهران تدریس مینمودیم ازسابقه خدمت من پنج سال میگذشت ولی اوبتازگی ازامریکا برای تدریس ادبیات دعوت شده بود .

بااولین برخوردباهم صمیمی ومأنوس گشتیم چیزیکه من درانتظار وجستجوی آن بودم در وجود او احساس کردم، گوئی او هم در وجود من گم شده خود را پیدا کرده بود . از اینها گذشته عاملی که بیشتر سبب پیوند دوستی و مودت گردید هنر و ادبیات بود . این فرزند مغرب زمین دور دست شیفته مشرق زمین و

عاشق هنر و ادبیات مشرق بود گرچه آشنائی او با خیام بتوسط فیتز جیرالد بود ولی از من میخواست رباعیات خیام را بزبان اصلی و با صدای بلندبرایش بخوانم ودر آن‌لحظات با اشتیاق‌تمام به من گوش میداد .

ـ ولی جمس چه‌لذتی میبری درحالیکه زبان فارسی را نمیدانی؟

ـ آه ازریتمش‌خوشم میاید.دراصل لحن موسیقی آنرا درك میکنم .

ـ بلی، عمده مطلب گفته های خیام در فحوای کلام او نهفته است . برای پیدا کردن عمق و وسع‌ونبوغ آفرینندگی او می‌بایست به بطن گفته‌های رندانه او پی برد .

ولی‌هیچ‌میدانی که فیتزجیرالدخیام‌راچقدرطبیعی و اصیل‌بانگلیسی‌برگردانده است تا آنجائیکه میتوان گفت ترجمه او یکی از شاهکارهای ادبیات انگلیسی بشمار میرود .

ـ بلی گوئی خیام کلام و فلسفه خود را با گرد حشیش آغشته است چون بمحض تماس با آن بخواننده یك حالت‌مستی دست میدهد. اضافه نمودم :

و بدبینی

و شراب

و پری‌رویان

درست است . میدانی شراب را برای چه انتخاب کرد ؟

برای آنکه خود را فراموش کند .

بلی درست است چون انسان وقتیکه در حالت هشیاری بسر میبرد پیوسته با نفس خود در حال جنگ است،این نزاع میان خود و آفریننده‌خودجریان دارد، این جنگ وپیکارروحی اورا آزار و در تنگنا قرار میدهد ولی هنگامیکه خیام‌بتو جرعهٔ تعارف میکند یا خودجرعه‌ای مینوشد خودرا از نفس خویش آزاد احساس کرده،با بعالم ماوراء نهاده در دنیای ناخود آگاهی سیر میکند در آنحال نفس او دیگر قادر نیست از خود ابراز وجودنماید .در آن‌وقت از پیکار دست کشیده فارغ

بال میگردد، چون فقط در آن لحظات است که احتیاجی نمی‌بیند کشتی عظیم روحش را در مقابل امواج شکننده هستی به مصاف اندازد . اودرعالم رؤیا وناخودآگاهی قرین ابدیت گشته کشتی خودرا از پیکار بازداشته در ساحل اقیانوس آرام تا خود-آگاهی لنگر انداخته از خود بیخبر میگردد .

در آن حالت استثنائی است که در مقابل دیدگانش خدا ظاهرمیگردد، بدو الهام میکند تا کمالیکه بشر توانسته باغور وتفحص خویش ادراک کندبدان برسد.

این خیلی مبهم و امکان‌ناپذیر بنظر می‌آید .

بسان تمامی فلسفه‌های دیگر.

وقتیکه بحث‌ما درباره خیام بپایان میرسید، جمس مایل میشدبرای او از حافظ گفتگو کنم با تحسین واعجاب زیاد مایل بود برایش ازحافظ سخن بگویم. خوداو ازحافظ و ازغزلیاتش چندان اطلاعی نداشت لذا ناچار بودم آنچه‌میخوانم برای او به انگلیسی برگردانم .

جمس عقیده داشت حافظ بزرگترین شاعر ایدیالیست مشرق زمین است تا جائیکه او دراین دنیای بزرگ حتی یک وجب از زمین خدا برای نهادن پای و سر خود نداشته‌وراه او از آسمانها میگذشته . شاهد او سبکباتر از نسیم، ظریفتر ازگلبرگ وپرند و حساستر از سیمچه تار بود .

شاهد آن نیست که موئی و میانی دارد

بنده طلعت آن باش که آنی دارد

وقتیکه سرگرم مطالعه‌غزلیات حافظ هستی ازتجلی پرتوافکن الفاظوعبارات وقدرت‌بیان و معانی عرفانی آن اشباع شده سبکبال از روی زمین بطرف آسمانها صعودنموده بی درنگ احساس میکنی‌صدای پای اختران ونجوای ابرهارابگوش میشنوی .

جمس علاقه وافری به تشبیهات و تداعی معانی عارفانه(متافزیك)و تقطعیات حافظ داشت .

***

صبح روز جمعه اول صبحگاهان لباس اسپرت وطوسی رنگ خود راپوشیده از خانه بیرون آمدم و بطرف پانسیونی که جمس درآن سکونت اختیار کرده بود راه افتادم در نزدیکیهای پانسیون مشاهده نمودم او نیز لباس خود راعوض کرده یا دوربین عکاسی که ازشانه‌اش آویزان بودمنتظر رسیدن من بود

هالو

هالو .

بطرف مرکزشهرراه افتادیم،محلیکه اتوبوسهابطرف ییلاقات شمال‌شهردررفت وآمدند . اگر چه فصل پائیز بود ولی تقریبا تمامی اطراف‌ما ازسبزه‌زارها پوشیده بود،هردو طرف جاده‌ئیکه اتوبوس ماازآنجا بسرعت میگذشت درختان چناربچشم میخورد . پشت درختها از گندم‌زارهای سرسبز پوشیده بود که معمولا در فصل پائیز برای برداشت محصول در سال آینده کاشته میشود . ساقچه های گندم در مقابل نسیمیکه از شمال میوزید سرهای کوچك و لطیف خود را بجهت باد تکان میدادند .

گندم‌زارها که بفاصله چند متر با تل کوچکی از خاك از هم منفك بودنددر اثر سرعت ماشین که ما سوار آن بودیم مانند اوراق سبزرنگ یك کتاب بزرگ بازو بلافاصله بسته میشد .

جمس و من خاموش درجای خود نشسته بودیم

جمس دراین لحظات مجذوب طبیعت گشته ودیدگانش را از پنجره اتوبوس دور نمیکرد .

من بسخن آمدم ـ

ـ طبیعت زیباست بویژه قبل از برگ ریزان

ـ ریزش برگ درختان نیز یك نوع زیبائی خاص دارد.

موافقم

در فاصله ۱۱ کیلومتری از شهر اتوبوس ما توقف میکند این نقطه دورترین نقطه ییلاقات پایتخت است که در آن اتوبوس قادر است پیش برود.

از این محل تا دهکده‌های کوهستانی میبایستی پیاده رفت.

ـ میخواهی؟

ـ البته.

لذا از دره‌ایکه درهر نقطه آن درختان بچشم میخوردند بالا میرویم دردره‌ای عمیق و نسبتاً عریضی راه پیمائی میکردیم که از هردو طرف با کوههای عظیم احاطه شده بود و قلل خود را در میان ابرها فرستاده بودند.

یکی از زیباترین جاهای ایران.

درختان تنومندی که از میان آنان عبور میکردیم گوئی به صخره‌های عظیم و سبز مجاور تاسی کرده وقد کشیده بودند.

همه چیز طبیعی وحشی وزیبا بود.

چه زبونی برای یك انسان است که بخواهد خودرا از طبیعت دور نگهدارد.

با لحنی که دلتنگی از آن آشکار بود جمس اضافه کرد.

ولی انسان امروز فاصله گرفتن از طبیعت را کافی ندانسته آنرا مضمحل هم می کند.

بیچاره...

ولی نه اینکه انسان بر طبیعت غالب آمده و آنرا برای رسیدن بهدف و مقاصد خود مورد استفاده قرار میدهد. بلی اینطور است ولی آن هدفها چه ارزشی دارند؟ آن مقاصد انسانی کدام است؟ یك مشت هذیانهای بیسروته انسان برای ارضای

جاه طلبی و استفاده های مادی خود میخواهد برطبیعت غالب آید، آیا با من همعقیده هستی که ماجراجوئی صورت دیگر جاه طلبی است؟ای کاش کریستف کلمب دست به آن ماجراجوئی نمیزد ومیگذاشت قوم سرخ پوست با همان زندگی قبلی روزگار خود را ادامه میدادند . هیچ فکر کرده‌ای که قوم سرخ پوست از کشف امریکا چه ثمرهٔ بدست آورد ؟ هیچ بلکه آنچه هم در دست داشت از دست داد . سرخ پوستان صیانت روح بلکه سعادت و خوشبختی خود را از دست دادند.

بلی همه چیز ـ جمس با ادای این کلمات دوربین خود را از شانه‌اش پائین آورد و گفت صبر کن میخواهم از این آبشار عکسی بگیرم و برای گرفتن عکس درصدد پیدا کردن جائی مناسب بر آمد .

وقتیکه جمس از کار عکسبرداری آبشار فارغ شد گفتم اظهارات تو برای من کمی غیرعادی بنظر رسید وراه خودمانرا ادامه دادیم. چطور؟ آیا میتوان گفت آن کاشفان ویرانی ببار آوردند پس این همه عمران و آبادی و ساختمانهای عظیم و آسمانخراشها جاده‌ها و غیره .

ـ درست میگوئی رفیق ولی اینان همه بخاطر سودجوئی انجام گرفته و تراژدی عمده هم در این است که هم اکنون رؤیاهای آن انسانهای طماع در یك دم نابود و تباه میگردد، یك لحظه مجسم کن مردم نیویورك بچه دلخوشند وچه احساسی روح آنها را نوازش میدهد؟ . نیویورکی امروز کوچك گشته او منکوب ومقهور شده، بیمقدار گشته خوشبختی او یك خودفریبی بیش نیست درست است که اکنون طبیعت را مسخر کرده ولی در قبال آن ماهیت و استقلال ذاتی خود را از دست داده‌است و از همه مهمتر موضوع و اخلاق در کار است؟ ... انسان امروز در عرض یکروز صدها بار بیشتر قادر است آدم بکشد تا انسان گذشته که در مدت چندین قرن قادر به انجام آن میشد .

در آنزمان انسان مالك خود و رفتار خود بود، اومیتوانست درصورت لزوم

آزها و امیال خود را مهار نماید، او قادر بود به ندای وجدان گوش دهد زیرا روح و فطرت او از آزادی جانبخش برخوردار بود، از غوغاهای زمان رنج نمیبرد و نمیسوخت ولی امروز او دیگر از آن خود نیست بلکه یك نوع اسیر بشمار میرود.

آری جمس عزیز این رویه یعنی همگام شدن با گردش زمانه یك امر طبیعی و اجتناب ناپذیر است و انسان نمیتواند طور دیگر باشد.

بگذار انسان اینطور پیش برود تا درك کند از این اندازه بدبختتر نمی‌تواند بود و بگذار هر چه درست کرده و بوجود آورده در یك لحظه خراب و نابود سازد.

ـ صحیح است.

ـ آیا قبول میکنی که انسان رفته رفته سعادت خودرا از دست خواهد داد؟

ـ بلی و علتش اینست که همه اسرار و مجهولات برای او آشکار و هویدا میگردد.

ـ اغلب بر این عقیده‌اند که کشف اسرار خوشبختی میاورد.

ـ شاید ولی واکنش اهر نوع خوشی را زایل میگرداند.

ـ انعکاس دست خود آدم است.

ـ گفتم انسان اختیار و اراده خود را در دست ندارد.

ـ محیط و ترکیبات اجتماعی انسان امروز را بیند کشیده است

ـ اینها زاده تمدن‌اند.

ـ بدون شك.

جمس این بحث ما را از دیدن این مناظر دلپذیر طبیعت باز میدارد و زیبائیها از چشممان پنهان میماند، برای کسب لذت بیشتر از طبیعت شایسته است ذهن خود را با این نوع افکار پریشان نسازیم، یکدم فراموشی لازم است، این دهکده را بنگر که در سینه کوه جای گرفته است تا چند لحظه دیگر بدانجا خواهیم رسید

.بیا بطرف بالا به بین چقدر زیبا است .

از صخره‌های تیز و دشوار هن‌هن کنان بالا میرویم ، دهکده‌ای که هدف ما بود منظره غارخاموشی را داشت که در سینه کوه حفر کرده شده‌باشد، کلبه‌های ساده وسیاه روستائی بادیوار های کوتاه وسنگی بنظر میرسید

کوچه های سر بالائی و تنگ و پیچاپیچ دهکده از آشغال و کثافات انباشته بود .

به چند نفر از بچه‌های کثیف و نیمه لخت دهکده برخورد میکنیم که‌ازدیدن ما خودشانرا بکنار دیوار زده‌راه را برای عبور باز میگذارند ، سؤال میکنم آیادر این دهکده لبنیات پیدا میشود؟یکی از آنها اشاره بانتهای ده کرده میگوید آنجا قهوه‌خانه است ماست هم دارد . از کوچه‌های سربالائی بالا میرویم کمی بالاتر درست در مدخل دری دوزن و یك مرد باریش پرپشم خود نشسته‌اند،جمس فوری ایستاد ودوربینش رااز شانه‌برداشت و بدست گرفت ، صبر کن تاعکسی از این پیرمرد بگیرم،پیرمرد منظورجمس را درك کرده‌صورتشرا با دست میپوشاند ولی بیهوده زیرا جمس زودتر از آنکه پیرمرد متوجه شود عکسی از او گرفته بود .

از پیر مرد سؤال کردیم چرا نمیخواهی عکست را برداریم.

تا حال نخواسته‌ام و اکنون که‌رهسپار آخرت هستم باین امر مایل نیستم .

چند سال داری بابا ؟

یکصد و ده .

جمس که با حالت استفهام مرا مینگریست بـرایش گفته‌های پیر مـرد را ترجمه کردم .

واقعاً اینقدر سال‌دارد-ممکن‌است جمس از روی تعجب گفت

متوجه هستی تا چه حداومالك وصاحب اختیار خودمیباشد ، او نمیخواهد عکسش را بگیرند زیرااین عمل از نظر اوبیهوده است‌ولی‌ازجانب دیگر در نظر بیاور که در یکروزچقدر فیلم در تمامی کره زمین مورداستفاده قرارمیگیرد.

هنگام‌غروب‌ازبالای کوه‌بدامنه‌آمده‌ودر کنارچشمه‌ایکه‌جاری‌بودنشستیم، آب چشمه در استخر نسبتاً بزرگی که دور آن‌ازدرختان‌بید احاطه‌شده‌بود میریخت.

باد پائیزی درمیان‌شاخه‌های‌درختان‌بنجواپرداخته‌ومانندسفره بزرگ‌ابریشمی بر ساحت استخر نقش میبست .

امواج کوچك ولرزان استخر متناوباً و به آرامی به جدارهای آن برخورده با ناله‌های خفیف نابود میشدند .

ساخته بودیم،ودر زیر پایمان در اثر وزش نسیم شامگاهی خوشه‌های گندم بطرف هم‌خم شده وگاهی نیمه پیکرزمردین‌خودرا نمایان میساختند .

طبیعت بی‌مانند است بالحنی توام با افسوس و تحسر جمس بسخن آمده گفت :

بلی‌او همان‌هنراست.

ـ والاترازهنر

ـ آیا میدانی آنچه هنر نامیده میشودآنهم قابل بحث و تحلیل است .

ـبلی هماتطور که زیبائی نیز قابل بحث وتفسیر می‌باشد.

اون ـ آنچه لذتبخش است.

اون ـ هرآنچه زیباست لذت جاویدانی است.

هماتطوریکه کیتس شاعرانگلیسی‌گفته است .

یا به عبارت دیگر آنچه دروجودت نخوت ایجاد نمیکند .

پس ـ زیباست.

ـ اگر هم آهنگ است.

ـ زیبا است.

ـ تمامی هنر و ادبیات کنونی ما زیباست.

ـ شاید ولی در عوض تمدن ما نارسا و ناخوش آیند است.

هنر در تمام ادوار زیبا بوده و آیا در زمانیکه سوفوکل زندگی میکرد یا در زمان ارسطو زیبا نبوده؟ در آن روزگاران انسان بسرحد کمال و آفرینندگی رسیده بود و اگر گمان کنیم پس از گذشت بیست قرن بشر متمدنتر شده بی‌مورد است.

و امروز پس از گذشت دو هزار سال که دسترنج آنروزی بشر از سینه خاك بیرون میآید بیننده را بتحسین و اعجاب وا میدارد. بلی انسان آنروز میدانست زیبائی چیست، و چگونه میشود آن را بوجود آورد.

در مقابل تمام ناملایمات و خستگیهای روحی بشر آنروزی این نکته را نیك میدانست ولی انسان امروزی نه نبوغ دارد و نه برای شنیدن آوای سروش ربانی حوصله لازم آن آتنی پیشین که از دین خود استفتأ میجست همان دیانت مایه الهام او بشمار می‌رفت، آیا انگیزه و سبب بوجود آوردن آن همه معابد مرمرین خدایان و پیکرهای باشکوه و عظیم که در آن روزگاران آتنی از خود بیادگار گذاشته‌اند گواه این مطلب نیست؟ هنر وسیله است که بتوسط آن واکنشهای درونی انسان تجلی میکند ولی انسان امروزی خود را باخته و چیزی قابل توجه برای تجلی ندارد.

عشق بتجلی و بروز دادن مکنونات درونی باعث فزونی الهامات میگردد ولی بشر امروزی ایمان و اتکائی بخود ندارد.... در پاسخش گفتم:

جمس محیط و اجتماع را هم در نظر باید گرفت.

هنر در انحصار هنرمند است و وجه تمایز و شاخص مناعت و شمرده شده و باجبر این عطیه با اجتماع عرضه نمی‌شود، روابط و مناسبات یک هنرمند و اجتماع مشروط بر مضامین و موازین یکدیگر نیستند و بهمین علت گاهی کارها و نمودارهای عظیم هنری خارج ازمسیر دوران واقران بوجود و بقای خود ادامه میدهند، هنرمند واقعی بیک قرن و زمان معین و محدودی تعلق ندارد.

جمس آیا این حقیقت را قبول داری که هنر زاده فکر و شعور انسانی است و همان فکر روز بروز درحال تکامل میباشد؟

بلی همین‌طور است ولی باید قبول کرد افکار ما از نارسائیهای تمدن ناتوان گشته و قدرت تخیل خود را ازدست داده و از آفرینندگی و شناخت وجود خود عاجز مانده است.

ـ ولی آن شناخت وجود (بقول حافظ ـ آن تازه برات)

ـ همان هنر است که هست.

بگفته هگل یک پدیده عظیم، یک فطرت مطلق.

بلی یکعقیده مستقل یک استقلال ذاتی که در گیرودار زمانه هیچوقت ماهیت و یکرنگی خود را ازدست نداده و چون اوجاویدان است.

ـ ولی عاملی که عوض می‌شود.

آن عامل انسان یا اجتماع و یا نظامی است که آن ها بوجود آورده‌اند.

جمس! آیا نوابغ درمعرض تغییر و تحول واقع نمیشوندها؟

بعضی اوقات.

برای مثال انشتین.

اتفاقیست.

ـ پس در این صورت قبول کنیم آنچه از اراده ما تراوش می‌کند زیبا است.

بلی همانطور که شوپن‌هاور میگوید.

بگوئیم که همین‌طور است .

این‌طور فکر کردن خیلی ایدیالیستیك وقرین اوهام است .

پس اجازه بده کمی واقعبینانه فکر کنیم .

میگوئیم آنچه هم آهنگ وهم تراز باشد جالب است.

بلی اینان عواملی هستند که درماحس زیباشناسی را بیدار می‌نمایند ولی‌باید دید همان احساس با تمام ماهیت خود چیست؟

آه بازهم بفانتزی گرویدیم.

بازهم بنکته غیرقابل تفسیر.

فقط ادراك .

بگذریم جمس آیابهتر نیست کمی‌هم ازطبیعت واطراف‌خودلذت ببریم،ببین امواج استخرچطور پرپر میزند واقعاً دیگربس است آنچه راجع‌بزیبائی‌صحبت کردیم .

شاخه‌های بید چنان بهم بوسه میزدند که از صدای آن ها ترانه‌شادی و سرور بگوش میرسید، این‌ترانهها گاه تاکناراستخر رسیده‌گاهی برروی گندمزارهای مجاور نیزپخش می‌شد وگاهی هم از محوطه دورگشته خود را بسینه کوه سار های مثاور رسانده درمیان اشعه بی‌شمار خورشید ممزوج گشته به تحلیل‌می‌رفت.

چندساعتی درحال درازکش استراحت کردیم ناگاه جمس پیشنهاد کردبشهر برگردیم. آهسته ازپیچ‌وخم کوچه‌های‌باریك دهکده گذشته به گندمزارهاواردشدیم بمحلی‌رسیدیم که‌صبح ازاتوبوس پیاده‌شده‌بودیم. بحدکافی‌خسته‌بودیم دربالای‌سرما زاغان‌ازطرف کوه‌بسوی‌مزرعه‌ها درحال‌پرواز بودند،دور تمای‌ساختمانهای بزرگ شهر که در غبار کمرنگ غروب فرو رفته بود ازدور بچشم می خورد ، خورشید رفته‌رفته‌ازدیدگان‌پنهان‌میشدو نیزه‌های زردفام خود را درپهنای افق فرو میبرد .

اکنون سه سال است که او بموطن خود ممالک متحده آمریکا مراجعت کرده است، اولین نامه او را دیروز دریافت کردم در نامه‌اش نوشته بود که اکنون در آمریکای جنوبی بسر می‌برد و بکار زراعت سرگرم است و روزنامه مطلقاً نمی‌خواند به سینما هم نمی‌رود.

در ضمن اضافه می‌کند که دیگر بعید است به آمریکای شمالی مراجعت نمایم.

و حال من که خود شرقی و در زیر آسمان مشرق هستم پیش خود فکر می‌کنم تا چه حد آن فرزند مغرب زمین فوق‌العاده و غیرعادی بود.

***

بقلم : استاد دکتر نصرةالله کاسمی

زبان پارسی
و
وظیفه انجمن های ادبی

(۳)

۵- از استعمال و استماع ترکیبات نو و تعبیرات بدیع و اسلوب‌ها و سبکهای تازه‌که با اصالت و قواعد اساسی زبان پارسی‌مغایرت ندارد و نوعی ابتکار لفظی و بداعت صنعت بدیعی نیز بشمار آید امتناع و تحاشی نشود. منع وطرد این ابتکارات نوعی تعصب وتحجر بشمار آید و هر آینه مذمومست زیرا اگر بباقی ماندن در چهار چوب‌بحر و وزن‌و روی و قافیه و ردیف التزام باشد هیچگاه و بهیچ صورت الزام نیست‌که همان تعبیرات و ترکیبات و تشبیهات و استعارات و تمثیلات و اسالیب بیان و شیوهٔ تقریر گذشته را مطاع و متبع دانست. اگر بر پیروان سبک قدما از طرف طرفداران و هوا خواهان تجدید و انقلاب ادبی اعتراضی وارد باشد در همین جاست.

همهٔ شاعرانی که مانند فردوسی و سعدی و حـــافظ و خیام و نظامی و خاقانی و مولوی نام جاویدان یافتند و آثاری لایزال بر جای گذاشتند مبتکر و مجدد و نوپرداز بوده‌اند، عاریت کس نپذیرفته‌اند و آنچه دلشان خواسته‌است گفته‌اند، بی آنکه در اصول عروض و قواعدبدیع شعر تغییرو تبدیلی‌داده باشند، اسلوب سخن‌پردازی و طرز ترکیب و تألیف کلمات و جملات و نوع تعبیر و تبیین مطلب را دگرگون کرده‌اند و بگونه‌یی نو و تـازه در آورده‌اند که با دیگران همانند و مشابه و متماثل نیست.

پس اگر امروز هم کسی بتواند بسائقه نبوغ ذاتی و قریحهٔ سرشتی بچنین ابداع دست یازد بی‌شك در شعر و ادب ایران آن دگرگونی را پدید آرد که همه در انتظار و چشم براه آن هستند و ساعت میشمارند ولی افسوس کــه این کارعلاوه بکوشش انسانی بکشش آسمانی هم نیازمنداست.

فیض روح‌القدس ار باز مددفرماید

دیگران هم‌بکنند آنچه مسیحا میکرد

۶ـ بجز شعر بدیگر مظاهر و معالم احساسی و عاطفی و مواضیع ادبی و ذوقی که تاکنون در ایران سابقه و رواج نداشته‌است مانند داستان‌پردازی و نمایشنامه نویسی چه مبکی و چه مضحك (درام و کمیك) و اپرا و امثال آن نیز پرداخته شود و بخصوص بادبیات‌برای همهٔ طبقات مردم و برای همهٔ ادوارسن توجه‌بعمل آید زیراجای آنها در آثارذوقی ایران خالیست و چرا خالی‌باشد؟؟ بعلاوه دور نیست در پرداختن باین کارهای‌نو و تازه قریحهٔعالی و ذوق لطیف ایرانی هنرنمائیها و جادوییهایی کند و برخزانه غنی و توانگر آثار گذشته هدیه‌هایی ارزنده و متاعهایی گرانبها بیفزاید.

۷- بجز شعربه‌نثرهم‌التفات و توجه خاص مبذول شود زیرا خطر تشویش و اغتشاش در نثر کمتر از نظم نیست، نویسندگان و گردانندگان روزنامه‌ها و مجلات که بیشتر جنبهٔ خبری و تجاری دارند بهیچوجه خود را بحفظ دستور زبان پارسی و اصول و موازین آن مقید و پای بند نمیدانند و باکمال تأسف کودکان و خردسالان و جوانان ما، از پسر و دختر، که باید در عنفوان جوانی درست گفتن و درست نوشتن زبان مادری خود را فراگیرند و پایه و مایهٔ آن‌را از هم اکنون محکم و متقن‌سازند، روزانه با مطبوعاتی سر و کار دارند که‌بی هیچ قید و شرط هر چه را بنوك خامهٔ بعضی نویسندگان بیمایه وبیعلاقه میآید، بروی کاغذمیآورند و درحقیقت زبان‌پارسی را با این مندرجات مبتذل و زشت وکریه، بگونه‌یی مسخ، فرایش جوانان و نو آموزان مینهند.

۸- باید بوسائل مختلف و طرق متفاوت مبارزه‌یی سخت و پی‌گیر با ورود و دخول، بی حد و حصر و بی غایت و نهایت، لغات و اسامی خارجی در زبان پارسی شروع شود.

امروز از هر کوی و برزن و هر خیابان‌ورهگذر بگذرید مشاهده میکنید که اسم هر محل کار و حرفه و پیشه ونام هر بنگاه و تجارتخانه و مؤسسه، یك کلمهٔ نا مأنوس و نامألوف خارجیست که با خطی نامأنوس‌تر و نامألوف تر مینویسند و نوشتن و خواندن آن هر دو برای ایرانیان متعسر و دشوار است.

حتی ، پیشه‌وران خیلی‌حقیر و دکانداران بسیار کم مایهٔ ، نه در تهران بلکه در شهرستانها و دیه‌ها نیز، نامی بیگانه برگزیده و بر پیشانی و جبههٔ در دکان و محل کار خود با رسم‌الخطی عجیب وغریب‌نقش کرده‌اند که با هیچیك

از رسم‌الخطهای زیبا و فریبای ایرانی که چشم از دیدن آنها لذت میبرد تطبیق نمیکند.

این نامهای نامتناسب وناروا و این خطهای کج و معوج شبها بالوله‌های شیشه‌یی گازنئون روشن میشود و براستی دیدن و خواندن آنها سرسام خیز و دوار انگیزست.

امروز بی اغراق و گزافه، دریك خیابان، ۶۰ تا ۷۰ درصداسامی دکانها غیر ایرانیست و روز بروز نیز این نسبت و حد نصاب افزونتر میشود.

از این گذشته زن و مرد ایرانی، معلوم نیست بچه علت و انگیزه‌یی، نام پسران و دختران خود را بجای اسامی زیبا و فریبا و خوش آهنگ و نیکوادای تاریخی و مذهبی بنامهای خارجی موسوم ساخته‌اند که اغلب اوقات هم بعلت سنگینی ودشواری تلفظ مجبورند آنرا بصور مختلف مخفف و مبتذل استعمال کنند که صد در صد بی معنی و خنده آورست.

انجمن های ادبی تنها وظیفهٔ شعر خوانی و شعر شنوی ندارند بلکه مکلف و موظف هستند که این خطر بزرگ تهدید کننده و نابود سازندهٔ زبان را نمایان و آشکار و با قلم و زبان معایب و مضار آنرا خاطرنشان سازند واز مسئولان و اولیای امور کشور مصراً و جداً بخواهند که بیدرنك با وضع مقررات و قوانین غلاظ و شداد باین بی سر و سامانی و هرج و مرج و ناروایی و نادانی پایان بخشند وجلو این کار زشت و ناپسند را هرچه زودتر بگیرند و رخنه ها را سد کنند و شهرداریها موظف شوند که برای تقاضای محل کار و پیشه جز با اسامی پارسی معمولی موافقت نکنند وثبت احوال ملزم گردد که جز بانامهای پارسی (تاریخی یا مذهبی) برای نوزادان پسر و دختر شناسنامه اصدار نکند و

هر کس از از این مقررات تخلف کرد، جریمه و مجازات شود.

بکسانیکه تا کنون این خطا را مرتکب شده‌اند نیز مدتی قابل توجه مهلت داده شود که بمرور در تعویض و تبدیل نامهای خارجی بنامهای ایرانی اقدام نمایند و اگر در سر موعد این کار را انجام ندادند مشمول جریمه و مجازات شوند.

۵ـ یکی دیگر از اهم امور که باید مورد توجه انجمن‌های ادبی قرار گیرد مبارزهٔ بی امان و همه جانبه با پارسی سره نویسیست که زیان آن بنوبهٔ خود بمراتب از استعمال لغات بیگانه بیشتر است. البته اگر بجای کلمات عربی مستعمل و آشنا بتوان لغات پارسی مأنوس و مألوف و خوش آهنگ و سهل التلفظ معادل آنها را قرار داد، بطور قطع و یقین ارجح و انسب و اصلح خواهد بود ولی اگر قرار باشد، بصرف طرد و اخراج لغات عرب از زبان ایرانی، لغات مأنوس و سهل الادا و خوش تلفظ پارسی معمولی را بیرون ریخت و بجای آنها لغات پارسی مرده از یاد رفته را از متون کهنه بیرون کشید و بکار برد نه تنها مفید نیست بلکه بسیار مضرست زیرا هم شکل و هیئت و تلفظ باستانی این لغات مهجور و غیر متبادر بذهن پارسی، در حال حاضر مورد اختلاف و بحث زبان شناسانست و هم زبان پارسی از این روانی و سلاست و وسعت و فسحت و قدرت ترکیب و قوت تعبیر میافتد و بعلاوه رشته معارف و فرهنگ حال و آیندهٔ نسل ایرانی را با معارف و فرهنگ بزرگ و فاخر قدیم آن یکباره قطع میکند.

بعقیدهٔ نگارنده زبان پارسی معمول فعلی، که در این عصر در دسترس ما و میراث و یادگار گذشتگان بزرگوارماست، بقیاس با دیگر زبانهای زندهٔ

جهان، اگر از چند عیب و نقص کوچك که آن هم لازمهٔ هر زبان قدیم و وسیعست بگذریم، زبانیست جامع الاطراف و کامل و شامل که هر نویسنده و گوینده برای ادای هر مبحث از مباحث علوم و فنون و شعر و ادب، هر چند دقیق و ظریف ولطیف باشد، در نمیماند ونرم‌ترین وبهترین و قابل انعطاف‌ترین وسیلهٔ بیان را در دسترس دارد و میتواند هنرنمائیها کند و شاهکارهایی بدیع پدید آورد.

۱۰- باید بهترین آثار هر سال انجمن‌های ادبی در کتابی فراهم آید و طبع و نشر شود که بر جای بیادگار بماند و ازمیان نرود.

این بود شرایط لازم و وظائف در بایست تشکیل و ادامهٔ خدمت انجمن های ادبی؛ که با فرصت اندك و مجال تنك، باقتضای موضوع بخاطر قاصر رسید و در این دیباچه مسطور و مضبوط افتاد. البته آنچه گفته شد بسیار موجز و مختصر و باصطلاح امروزین فوق‌العاده در هم فشرده است وگرنه هر نکته‌یی از این شرایط و وظائف در خور بسط مقال و توضیح و تمثیل فراوانست که در خور حوصلهٔ رساله یا کتابی خواهد بود.

یکی از مجامع مغتنم ادبی موجود زمان ما انجمن ادبی صائبست که بنام و عنوان شاعر نکته پرداز و مضمون ساز و دقیق‌الفکر و رقیق‌الاحساس میرزا محمدعلی بن میرزا عبدالرحیم صائب تبریزی اصفهانی (۱۰۱۰-۱۰۸۱) ۷۱ مسمی و معنونست و دوست سخنور دانا و شاعر وکوشا، آقای خلیل سامانی متخلص بموج، بار زحمت آنرا بر دوش همت گذاشته است و این مهم را در کمال درایت و فطانت کفایت میکند و خوشبختانه بخوبی از عهده بر میآید.

مزیت این انجمن یکی آنست که آثار شاعران عضو انجمن که در شبهای

معین هفته در جلسات مختلف خوانده میشود و آثار بعضی از شاعران دیگر، که بنظر گردانندگان انجمن، ممتاز و مرغوب و شاخص و مطلوب میآید، در آخر هر ماه و پس از آن در پایان هر سال، در مجموعه و کتابی بنام «باغ صائب» سمت تدوین میابد و بحلیهٔ طبع متحلی میشود و در دسترس شعر دوستان و ادب پروران قرار میگیرد.

بهر ماه و سال این کار بمباشرت آقای سامانی ببهترین وجهی صورت تحقق پذیرفته و اکنون شمارهٔ این مجموعه‌های سالانه بدوازده مجلد رسیده است که خود این عمل فوزی عظیمست.

تهران - بیست و پنجم بهمن ماه ۱۳۴۹

دکتر نصرة‌الله کاسمی

بقلم : عزیز دولت آبادی

تاریخچه مختصر جراید

ومجلاتی که درایران بزبان ارمنی انتشار یافته است

شکر خدای را در عصری زندگی می کنیم که توجه بدانش و معرفت‌رو بکمال است و درپرتو عنایات شاهنشاه آریامهر ظلمت جهل ونادانی‌روبزوال ودر اثر این نهضت فرهنگی و معنوی هریك از هموطنان عزیز درهر کسوتی که هست کمرهمت و خدمت درمیان بسته برای ارشاد و تنویر افکار میکوشند.

چندی قبل اطلاع حاصل شد که مجله ای بنام هور بدو زبان فارسی و ارمنی قدم بساحت مطبوعات میگذارد.

بدرخواست استاد دانشمند آقای دکتر گاگیك هواکیمیان این مقاله تنظیم و بخوانندگان آن مجله تقدیم میشود.

امیدوار است در اینموقع که حسن مناسبت فراهم است و ملت اصیل

ایران تدارك جشنهای دوهزارو پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران‌را می بینند هیئت تحریریه مجله هور با درج مقالات سودمند تحقیقی و علمی و ادبی‌درراه بزرگداشت این‌جشن فرخنده وخدمت به فرهنگ میهن عزیزموفقیت های شایانی بدست آورند .

تا آنجائیکه اطلاع داریم تا کنون ۵۲ روز نامه و مجله در ایران بزبان ارمنی انتشار یافته است. از این رقم تعداد ۲۷ روزنامه و۱۱ مجله در تهران و ۱۳ روزنامه ومجله در تبریز ویك روزنامه در جلفای اصفهان منتشرشده.قدیمی ترین آن بنام آستغ آرولیان بسال ۱۳۱۰ قمری مطابق ۱۸۹۳ میلادی انتشار یافته است .

اینك بذکر تاریخچه مختصر این مطبوعات میپردازیم :

آراود (بمعنی صبح است) این روز نامه از طرف فرقه داشناکسوتیون بمدیریت یوسف از ۱۹۰۹ الی ۱۹۱۲ در تبریز منتشر شده وپس از مدتی محل انتشار آن بطهران انتقال یافته است بطوریکه در سالنامه سال ۱۲۹۷ وزارت معارف جزو مطبوعات مرکز چنین ذکر شده است .

« روزنامه آراود بمدیری (مسیو باذیل) که سردبیر آن نیزخودمشارالیه است بطور هفتگی بزبان ارمنی درمطبعهٔ تهران چاپ و هرنوبت ۷۰۰ تا ۸۰۰ نسخه از آن منتشر میگردد »

ناگفته نماندکه این مسیو باذیل درتهران مطبعهٔ بنام (مطبعه تهران) داشته است .

درراهنمای مطبوعات ارمنی تاریخ انتشار آن ۱۹۰۶ قید گشته و معلوم میشود که بیش از ۵ سال نیز این روزنامه درمرکز انتشار یافته است.

درباره این روزنامه علاوه برسالنامه وزارت معارف ، مرحوم تربیت در ضمیمه کتاب دانشمندان آذربایجان (ص ۴۰۵) و ادوارد براون در کتاب مطبوعات و شعر پارسی (ص ۲۸) و صدر هاشمی در تاریخ جراید و مجلات ایران (ص ۱۱۱-۱۱۰) و دولت آبادی در تاریخ تحول نثر فارسی معاصر ص(۸۵) اشاراتی کرده اند .

آرارات این مجله ازطرف باشگاه آرارات تهران بمدیریت آقای سواگ ساگینیان نماینده مجلس شورای ملی تأسیس وبسال ۱۹۶۰ شماره ۱۰ و ۱۱ آن منتشر شده و نگارنده آنرا ملاحظه کرده است .

(اطلاعات متفرقه شخصی)

آرپی (بمعنی آفتاب) مجله ایست ادبی وعلمی و اجتماعی که بسال ۱۳۲۸ شمسی مطابق ۱۹۴۹ میلادی بمدیریت هوسپ طاطاوسیان تاسیس و بطور ماهانه در تهران انتشار یافته بهای اشتراك آن سالانه ۳۰۰ ریال تعیین گردیده است .

(اطلاعات متفرقه شخصی)

آرپی کودکان - نیز بمدیریت هوسپ طاطاوسیان منتشر شده است .

آرشالوس (بمعنی فجر است)این روزنامه بسال ۱۲۹۱ شمسی درتهران تاسیس و بطور هفتگی انتشار یافته است .

رك . (تاریخ جراید و مجلات جلد اول ص ۱۱۵ - تاریخ تحول نثر فارسی ص۸۵)

آرمنوهی مجله ایست ادبی و هنری که در اوت سال ۱۹۴۹

میلادی در تهران بمدیریت آندره در اوهانیان تاسیس و بطور ماهانه انتشار یافته است.

شماره اول سال اول و همچنین بیست وششمین شماره مسلسل آن (که در سپتامبر ۱۹۵۱ منتشر شده بود) ملاحظه گردید. بهای اشتراك آن سالانه ۲٤۰ ریال و تکشماره ۲۰ ریال تعیین شده است.

۶۰ شماره تا سال ۱۹۵٤ میلادی منتشر شده است.

(اطلاعات متفرقه شخصی)

آرمن

روزنامه ای است ماهیانه که در تهران بزبان ارمنی در سال ۱۹۶۳ میلادی انتشار یافته است وبیش از ۳ شماره انتشار نیافته است.

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

آروسیاك

این روزنامه نیز بسال ۱۳۱۳ شمسی تأسیس و در تهران منتشر شده است بمدیریت آقای آرداشس ناظاریان.

رك (تاریخ جراید و مجلات جلد اول ص ۱۳۶ ـ تاریخ تحول نثر فارسی ص ۸۵)

آزدارار

این روزنامه بسال ۸-۱۹۰٤ در تبریز منتشر میشده. مرحوم تربیت در فهرست جراید آذربایجان و ادوارد براون در تاریخ مطبوعات و شعر از این روزنامه نام برده اند.

براون اضافه کرده است که رابینو از این روزنامه اطلاعی نداشته و آنرا

جداگانه ثبت نکرده است .

رك (تاریخ جراید و مجلات جلد اول ص ۱۵۱ دانشمندان آذربایجان)

آستغ آرولیان (بمعنی ستاره شرق است)

یکی از روز نامه های قدیمی است که بطور هفتگی در تهران بزبان ارمنی انتشار یافته .

تاریخ انتشار آن که ۱۱ـ ۱۳۱۰ قمری مطابق ۱۸۹۳ میلادی است در راهنمای مطبوعات ارمنی ۱۸۹۶ قید شده است.

رك (کتاب مطبوعات ونثر پارسی - تاریخ جراید و مجلات جلد اول صفحه ۱۵۷)

آقاقان

نشریه ماهانه ای بوده است که بسال ۱۹۱۲ در تبریز بزبان ارمنی انتشار یافته .

نام این نشریه بعد ها به قراداغ عوض شده است .

رك (تاریخ جراید و مجلات جلد اول ص ۲۲۲)

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

آلیك (بمعنی موج است)

این روزنامه بسال ۱۳۱۰ شمسی (۱۹۳۱ میلادی) در تهران تأسیس ومنتشر شده مدیر آن ابتدا دکتر هوارطان هوانسیان، بوده است آلیك مدتی هفتگی و بعداً هفته ای ٤ بار درهزار نسخه انتشاریافته .

بعد ها مدیریت روزنامه بعهدهٔ (مقردیچ مقردیچیان) محول شده واکنون مدیر وصاحب امتیاز آن آقای دکتر رستم استپانیان میباشند . و قیمت اشتراك

آن سالانه ۱۲۰۰ ریال تعیین شده است .

مجله آلیک جوانان نیز بمدیریت دکتر رستم استپانیان بطور دوهفتگی انتشار میبابد و سی و هشتمین شماره مسلسل آن پنجشنبه ۶ خرداد ماه ۵۰ انتشار یافته ملاحظه شده است . قیمت تک شماره آن ده ریال وسالانه ۲۵۰ می باشد.

(جلد اول جراید و مجلات ص ۲۷۱-۲۷۰ و اطلاعات متفرقه)

مجله ماهانه آلیک نیز بسال ۱۹۶۱ بمدیریت آقای دکتر استپانیان تاسیس ومدتی در تهران انتشار یافته‌است.

بهای اشتراک آن برای داخل کشور سالانه ۳۵۰ ریال و برای خارج از کشور ۶۰۰ ریال تعیین شده‌است.

(اطلاعات متفرقه شخصی)

اندیشه‌وهنر

مجله ای است که در تهران بانضمام بخش ارمنی انتشاریافته است که بخش ارمنی آن آقای هرایر خالاتیان اداره مینموده است .

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

آیق (بمعنی طلوع است)

این روزنامه بسال ۱۹۱۲ میلادی در تبریز منتشر شده است وتاسال ۱۹۲۲ ادامه داشته مدیر وسردبیر روزنامه آقای گاسپارها کوپیان و مقردوم ساها کیان بوده است .

رك (تاریخ جراید ومجلات جلد اول ص ۳۴۹ــ دانشمندان آذربایجان)

ایرانی آراود (بمعنی صبح ایران)

روزنامه ایست که بسال ۱۲۹۷ شمسی در تهران تاسیس وانتشاریافته است

رك (تاریخ مجلات ومجلات جلد اول ص ۳۴۹)

ایرانی آشخاداور (بمعنی کارگر ایرانی)

این روزنامه بسال ۱۲۹۹ شمسی در تهران انتشار یافته است .

رك (تاریخ جراید و مجلات جلد اول ص ۳۴۹)

ایران کنونی

این روزنامه بسال ۱۳۱۳ شمسی بمدیریت گریگور یقیکیان در تهران تاسیس و مدتی به فارسی وروسی وبالاخره به فارسی انتشار یافته است .

گلبنگیان این روزنامه را جزو نشریاتی که بخش ارمنی نیز داشته قید کرده است.

رك (تاریخ جراید ومجلات جلداول ص ۳٤۰ـ۳٤۲ (راهنمای مطبوعات ارمنی)

بارسکاهایک (بمعنی ارامنه ایران)

روزنامه ایستکه بسال ۱۳۰۶ شمسی در تهران منتشر شده است .

رك (جلد دوم تاریخ جراید ومجلات ص ٤)

باهاق بمعنی پاسدار

این روزنامه بطور ماهیانه در تهران انتشار یافته است

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

بایکار (بمعنی پیکار است)

بسال ۱۹ـ۱۹۱۷ بطور نیم ماهه در تبریز انتشار یافته است

رك (تاریخ جراید و مجلات جلد دوم ص ۸ ـ دانشمندان آذربایجان)

بوبوخ (بمعنی لولواست)

این روزنامه بسال ۱۲۹۸ در تهران بمدیریت هایك کاراکاش بطور هفتگی منتشر شده است .

رك (جراید ومجلات جلد دوم ص ۲٤)

تهرانی ایگ (بمعنی صبح تهران)

این روزنامه بسال ۱۲۹۹ شمسی در تهران انتشار یافته است .

رك : (تاریخ جراید و مجلات جلد دوم ص ۱۵۱)

تساخاول

این روزنامهٔ فکاهی بسال ۱۹٤۸ میلادی تاسیس و بمدیریت آقای پرواند ـ بازین میرزایان بطور دو هفتگی در تهران انتشار یافته ۱۳٦مین شماره مسلسل آن که در تاریخ ۱۵ فوریه ۱۹۵٦ انتشار یافته ملاحظه شد . بهای اشتراك آن سالانه ۲۰۰ ریال تعیین گردیده است .

(اطلاعات متفرقه شخصی)

جوغائی لرابر

در جلفای اصفهان بمدیریت (بکرادوار) تاسیس و منتشر شده است باستناد نوشته ادوارد براون در کتاب مطبوعات و شعر فارسی تاریخ تاسیس این روزنامه قبل از مشروطیت بوده است .

رك : (تاریخ جراید و مجلات جلد دوم ص ۱۷۸ ـ مطبوعات و شعر فارسی ص ۷۲)

خوسک (بمعنی سخن است)

این مجلـه بسال ۱٤ ـ ۱۹۱۳ میلادی در تبریز تـاسیس و منتشر شده است .

رك : (دانشمندان آذربایجان ـ تاریخ جراید ومجلات جلد دوم‌ص۲۵۹)

رنجبر

بنوشته صدرهاشمی در تاریخ جراید و مجلات این روزنامه بسال ۱۳۰۲ شمسی درتهران تاسیس وبزبان ارمنی منتشرشده است .

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد دوم ص۳۲۳)

رنجبر ایرانی

روزنامه‌ایست که بسال ۱۲۹۹ شمسی بطور هفتگی تاسیس و در تهران بزبان ارمنی انتشار یافته است . مولف تاریخ جراید و مجلات مینویسد که از این روزنامه واز روزنامه رنجبر نمونه‌ای ملاحظه نکرده است .

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد دوم ص ۳۲۳)

زانگ (بمعنی زنگ است)

این روزنامه بسال ۱۳۲۸ قمری مطابق ۱۹۱۰ میلادی در تبریز تاسیس و بطور هفتگی منتشر شده‌وارگان فرقه ارامنه «هنچاکست» بوده است . مدیر و سردبیر آن آقای الکسان‌دروارطانیان بوده‌است ه

رك : (مطبوعات و شعر پارسی ص ۱۰۰ ـ تاریخ جراید و مجلات جلد سوم ص ۱)

شاویغ (بمعنی کوره‌راه)

روزنامه مصوری بوده که بسال ۱۱ـ۱۳۱۰ قمری درتهران‌با چاپ‌سنگی انتشار یافته است .

در راهنمای مطبوعات ارمنی تاریخ تاسیس آن ۱۸۹۴ میلادی قید شده

است . ودر تاریخ جراید و مجلات این تاریخ باشتباه ۱۹۱۱ میلادی ذکر شده است .

سردبیر آن نویسندهٔ مشهور ارمنی ورتانس پاپازیان بوده است .

رك : (مطبوعات و شعر پارسی ۱۱۲ - تاریخ جراید ومجلات جلد سوم ص ۵۶)

قراداغ

بسال ۱۹۱۲ میلادی بجای آفاقان درتبریز انتشار یافته است. سردبیر آن واعیناك سرکیسیان بوده است .

رك : (تاریخ تحول نثرفارسی ص ۸۶ - فهرست گلبکیان)

گارون (بمعنی بهار است)

مجله ایست که بسال ۱۹٤۵ درتهران وبطور ماهانه انتشاریافته است.

(اطلاعات متفرقه شخصی)

گاثاپار (بمعنی مرام وعقیده است)

بمدیریت آرام پکیان در ۱۵ قوس سال ۱۳۰۳ شمسی تاسیس و در تهران منتشر شده است .بنابراین انتشار این روزنامه در نیمه دوم سال ۱۳۰۳ بوده است .

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد چهارم ص ۱۱۹)

گغاسر (بمعنی زیبادوست)

روزنامه ایست که بسال ۱۹۱۹ میلادی بطور ماهانه در تبریز انتشار یافته است .

رك : (دانشمندان آذربایجان ص ۴۱۲ ـ تاریخ مجلات و جراید جلد چهارم ص ۱۴۰)

گورتس (بمعنی کار است)

بسال ۱۹۰۳ میلادی بطور هفتگی در تبریز انتشار یافته است .

رك : (دانشمندان آذربایجان ص ۴۱۲ ـ تاریخ جراید و مجلات ص ۱۴۶ جلد چهارم)

لوسابر

مجله‌ایست مخصوص کودکان که بسال ۱۹۴۹ میلادی مطابق ۱۳۲۸ شمسی تاسیس و مدیریت آقای آشوط مرادخانیان بطور ماهانه در تهران انتشار یافته وهنوز هم منتشر میشود .

(اطلاعات متفرقه شخصی ـ راهنمای مطبوعات ارمنی ص ۲۵)

لویس (بمعنی روشنائی)

مجله ایست ادبی و علمی که بسال ۱۹۴۳ بمدیریت هوسپ طاطاوسیان تاسیس وبطور ماهانه در تهران انتشار یافته است .

قیمت اشتراك آن سالانه ۳۵۰ ریال تکشماره ۴۵ ریال تعیین شده است .

(اطلاعات متفرقه شخصی)

ماسیس

از جملهٔ نشریات فارسی است که در تهران بانضمام بخش ارمنی انتشار یافته است .

بمدیریت و از گن آبراهامیان چند ماهی انتشار یافته است .

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

منارت (بمعنی مناره است)

این روزنامه بسال ۲۰-۱۹۱۹ میلادی درتبریز بطور هفتگی منتشر شده‌است سردبیر آن آراکل هارطونیان بوده است.

رك: (دانشمندان آذربیجان ـ تاریخ جراید و مجلات جلد چهارم ص ۲۴۱)

مهیان

امتیاز این مجله درتهران بمدیریت اودیس بقیانس بزبان ارمنی در ۱۵ قوس ۱۳۰۳ شمسی ازتصویب شورایعالی معارف گذشته است.

رك: (تاریخ جراید ومجلات جلد چهارم ص ۲۴۵)

میطق (بمعنی اندیشه وفکراست)

این روزنامه بنوشته مرحوم تربیت بسال ۱۳۳۲ قمری بمدیریت الکساندر دروارطانیانس تاسیس ودرتبریز بطورهفتگی منتشرشده‌است.

ادوارد براون تاریخ انتشار آنرا سال ۱۳۳۰ قمری ذکر کرده وصدر هاشمی درتاریخ جراید مجلات قول شادروان تربیت را معتبردانسته است.

این روزنامه پس‌ازنشرفقط یك شماره توقیف شده است.

رك: (تاریخ جراید ومجلات جلدچهارم‌ص۲۴۵ـ دانشمندان آذربایجان ص ۴۱۴)

میوتیون (بمعنی اتحاد)

این روزنامه درتهران انتشاریافته است

(راهنمای مطبوعات ارمنی)

ناو اسارت

مجله ایست که بسال ۱۹۳۸ میلادی بمدیریت مقردیچ مقردیچیان تاسیس و با همکاری هوسپ طاطاوسیان وداجات بوغوسیان بطور ماهانه در تهران منتشر شده است .

(اطلاعات متفرقه شخصی)

نور بادکام

روزنامه ایست که بسال ۱۳۰۲ شمسی درتهران انتشاریافته است.

نام این روزنامه درتاریخ جراید ومجلات (نوربالکام؟) قید شده است.

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد چهارم ص۳۱۷)

نورخوسك (بمعنی سخن نو)

این روزنامه بمدیریت سیمون سیموتیان بسال ۱۳۰۹ شمسی در تهران وبطور هفته‌ای دوبارتا شماره ۸ بارمنی وبعد بفارسی وارمنی منتشر شده‌است.

رك : (تاریخ جراید و مجلات جلد چهارم . تاریخ تحول نثر فارسی معاصر ص۸۲)

نورقیانک (بمعنی زندگی نوین)

این روزنامه در تهران ظاهراً بسال ۱۳۰۰ شمسی انتشار یافته است.

بمدیریت آقای زوراساگنیان ؟

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد جلد چهارم ص۳۱۹)

نورگاغاپار (بمعنی عقیده نو- مرام تازه)

این روزنامه در تهران منتشر شده است ولی ازتاریخ انتشار آن اطلاع صحیحی دردست نیست .

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلد چهارم ص ۳۱۸)

نورهاسقر (سنبلهای نو)

این روزنامه مخصوص کودکان بوده و بسال ۱۹۳۶ میلادی بمدیریت خانم مارگریت سروریان تاسیس و بطور دو هفتگی در تهران انتشار یافته است .

شماره ۲۳ و ۲٤ سال اول آن ملاحظه گردید.سردبیر آن آقای موشغ ـ سروریان بوده است .

درباره این روزنامه درتاریخ جراید ومجلات بطور اختصار چنین ذکر شده :

«این روزنامه بسال ۱۳۱۲ شمسی درتهران منتشرشده است»

رك : (اطلاعات متفرقه شخصی ـ تاریخ جراید و مجلات جلد چهارم ص ۳۲۱)

نیقوغایوس

امتیاز این روزنامه درتاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۰۶ از تصویب شورای عالی معارف بمدیریت «ماردروسیان» درتهران گذشته است.

رك : (تاریخ جراید ومجلات(جلد چهارم ص ۳۲۵)

ورادزنوند

روزنامه ایست که بسال ۱۳۰۸ شمسی در تهران تاسیس و منتشر شده است .

مدیروسردبیر آن هایك گاراگاش بوده است .

رك : (تاریخ جراید ومجلات جلدچهارم ص ۳۲۷)

هایداراروتیوتر (بمعنی اعلامیه‌ها است)

این روزنامه بسال ۱۲۸۸ در تبریز انتشار یافته است.

بمدیریت الک‌ساگینیان وسیمون‌بازین‌میرزابان انتشاریافته است.

رك: (دانشمندان آذربایجان-تاریخ جراید ومجلات جلد چهارم ص۳۳۷)

هوریزون (بمعنی افق است)

این روزنامه دراواخررجب ۱۳۳۸ قمری درتهران انتشاریافته است.

(تاریخ تاسیس آن در راهنمای مطبوعات ارمنی ۱۹۱۹ میلادی قید شده است).

رك: (تاریخ جراید ومجلات جلد اول ص۱ ـ ۳ ـ جلد چهارم ص۳۳۸)

نورآغبیور

در سال ۱۹۴۱ در تهران بمدیریت آندره در اوهانیان و وستانیك ـ هوانسیان، ومجله رنگی کودکان بوده است.

منابع:

مستندنگارنده درتنظیم این مقاله علاوه براطلاعات متفرقه شخصی منابع زیرین بوده است:

۱ـ تربیت ـ کتاب دانشمندان آذربایجان (فهرست جراید و مجلات آذربایجان)

۲ـ ادوارد براون ـ کتاب مطبوعات وشعرپارسی

۳ـ صدرهاشمی ـ تاریخ جراید ومجلات ایران (درچهارمجلد)

۴ـ عزیزدولت آبادی ـ تاریخ تحول نثرفارسی معاصر

۵ـ ادواردگلبنکیان ـ راهنمای مطبوعات ارمنی درایران وجهان

در خاتمه تشکراز همکاران دانشمندم آقایان توریك وارطانیان و ادیك هراچیان که (ضمن ترجمهٔ پاره‌ای از مطبوعات ارمنی و همچنین‌تهیه وارائهٔ جراید ومجلاتی که درهیچیك از منابع موجود نامی از آنها برده نشده بود) در اکمال این مقاله بااینجانب‌تشریك مساعی لازم نموده‌اند وظیفه‌ایست که‌ادای آن ضرورت دارد .

پایان ــ تبریز تیرماه ۱۳۵۰

خطابه آقای هاروطون هوردانانیان در مراسم نصب پیکره رضا شاه کبیر در موزه ارامنه جلفاء اصفهان

در روزنامه اخگر شماره ۸۸، ۲ اردیبهشت سال ۱۳۱۲ خطابه زیر که در مراسم نصب پیکره رضا شاه کبیر در موزه ارامنه جلفاء توسط رئیس هیئت کلیسای ارامنه جلفاء اصفهان آقای هاروطون هوردانانیان معروف به آقای جردن ایراد گردیده چاپ شده و در آن احساسات ارامنه ایران منعکس میباشد و برای تجدید خاطره از نظر خوانندگان محترم مجله هور میگذرد:

هیئت تحریریه

بنام نامی اعلیحضرت همایون پهلوی خلد الله ملکه و سلطانه نظر باینکه از ازمنه قدیم و قرون متمادیه ملت ارمن با ایران کبیر روابط نژادی و تاریخی طویل و عمیقی داشته و دارد بقسمیکه دست روزگار نتوانسته در بنیان آن خللی وارد سازد و این وقایع ممتد تاریخی ملت

ارمن را بر آن‌دامنه که خود را با ایرانیها از یك نژاد واز یك خون وازیك‌روح بداند نه فقط روابط تاریخی مارابهم مربوط ساخته بلکه روابط نژادی برتشیید آن افزوده است و خوش بختانه همه روزه بر تشیید و تسدید آن میافزاید چون این‌دو ملت نجیب از قدیم الایام دارای چنان سوابق و ارتباط و اختلاطی بوده‌اند که برای تفصیل آن لازم است رجوع بتواریخ نموده وآن قدر مفصل است که کتاب فضل تورا آب بحر کافی نیست ـ که ترکنم سرانگشت وصفحه بشمارم ـ بهراندازه تعمق و تدبر و غوص در متن تواریخ بیشتر شود حیثیت نژادی اختلاط و امتزاج ویکجهتی این دوملت بیشتر هویدا می‌گردد ـ بهمین جهة بوده است که ارامنه از ازمنه قدیم تا کنون ایران را خانه و منزل ووطن خوددانسته و در حفظ و ترقی و سعادت آن تشریك مساعی نموده درخوشی وناخوشی‌در نعمت ونقمت‌درتمام مراحل حال کاملا شریك و سهیم بوده و خواهد بود ـ و بر اثر همین یگانگی و اتحاد واقعی است که نیاکان با همت و حمیت ما از بدو مهاجرت دل بساب و خاك این مملکت باستانی بسته و آنرا ماننده‌وطن اصلی خود دانسته به واسطه روابط تجارتی عمدهٔ که با شرق و غرب داشتند نه فقط رونق عظیمی بتجارت و صناعت ایران دادند بلکه آثار تاریخی گرانبهائی از خود در این‌سرزمین‌باقی گذاردند که ابد ـ الدهر نام ایشان زنده خواهد ماند وهمچنین اخلاف آنهاعملیات مشعشع نیاکان‌خود را سر مشق خود قرارداده برای ترویج علوم وترقی وتمدن منتهای سعی و کوشش را بعمل آورده و در تاسیس مؤسسات خیریه عام المنفعه و در حراست و محافظت آنها نهایت فداکاری را نموده و سعی بلیغ در دوام و استحکام و توسعه آنان بکار برده و می‌برند چنانچه احیانا در یك زمانی حوادث نا گوار روز کارودست تطاول متها جمین غدار باعث پراکندگی آنها از وطن مالوف گردیده‌آن حوادث ناگوار بهیچوجه قادر برخفه کردن حس وطن دوستی معشوقه دلبند نگردیده و نخواهد

گردید خلاصه آنکه ماد و یك روحیم اندر دو بدن الطاف و مراحم پادشاهان عظیم‌الشأن ایران در باره ملت ارمن بجز وحدت نژاد و ارتباط خون علتی دیگر نداشته که در سایه الطاف همایون خود ارامنه را بانواع مراحم بیکران همواره پرورانیده و آنها با کمال آسایش و استراحت غنوده‌اند ـ از همین نقطه نظر است که دست توانای اعلیحضرت همایون پهلوی روز بروز بر تشییدات و تسدیدات این اساس متین می‌افزاید ـ نه فقط آحاد و افراد را باتحاد و یگانگی سوق میدهد بلکه ملل را هم بیکدیگر نزدیك میفرماید . اعطای این امتیاز و الطاف و مراحم خاص ملوکانه که بنصب مجسمه اقدس همایون خود در این موزهٔ ملی بـارامنه مرحمت فرموده‌اند سبب شده است که روابط بیشتر ـ یکجهتی عمیق تر ـ مباهات افزون تر و معاشرت و مخالطت را نزدیك تر فراهم ساخته و بتشکیل همچه مجلسی که ملاحظه میفرمائید مفتخر گردیم ـ حریف مجلس ما خود همیشه دل میبرد ـ علی الخصوص که پیرایهٔ بر او بستند ـ نکته دیگر که دال صدق عرایض بنده است اینکه یکی از رجال بزرك ودانشمند فاضل و نامی این مملکت حضرت آقای میرزا حسینخان علاء وزیر مختار اسبق دولت شاهنشاهی در پاریس که از مروجین و مشوقین و دوستدار آثار ملی و صنایع مستظرفهٔ ایران باستانی میباشند برای ابراز حسن نیت و شفقت مخصوص خود نسبت بملت ارامنه مجسمه مجلل اعلیحضرت همایونی را که یکی از شاهکاریهای صنعت گرما هر ایرانی میباشد به رایگان باین موزهٔ ملی اهداء و اعطا فرموده و عموم ملت ارامنه را از این هدیهٔ گرانبها غریق بحر امتنان و مفاخرت ساخته‌اند ـ حضور حضرت اشرف حکمران معظم و فاضل ادیب واریب محترم که از بدو ورودشان بمقر حکمرانی ارامنه جلفا را از فرزندان صدیق وفادار این مملکت تلقی فرموده و برای تشیید و ازدیاد استحکام مراتب متین اخوت بین این دو نژاد آریان سعی بلیغ فرموده و می‌فرمایند مورث بسی افتخار و سربلندی است ـ البته حضور سایر آقایان افاضل و اعاظم

و خواتین فاضله و محترمه‌هم در این جشن موجب مزید مسرت و شعف است. از آنجائیکه بر هر فردی از افراد ملت لازم و متحتم است که نسبت بمربی وحافظ و ولی نعمت خود ادای شکر و سپاس نماید ودعای ذات اقدسش را از جمله فرایض اولیه خود شمارد (چه آنکه شکر نعمت نعمتت افزون کند) پس بشکرانه این نعمت عظمی و عطیهٔ کبری برماهمه که مرهون منن بلانهایت ولی نعمت بزرگوار و پدر تا جدار مهربان خودمیباشیم فرض اول است از اعماق پرده‌های قلب و نهادی مملو از بشاشت و طرب دعای ذات اقدس شاهانه خلدالله ملکه و سلطنته را رطب ـ اللسان خود قرار داده به‌آواز بلند فریاد بر آورده گوئیم : زنده وجاوید باد نام نیک اعلیحضرت پهلوی .

عکسهای تاریخی
از ادوار مختلفه تاریخ ایران

اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر محمد رضاشاه پهلوی پس از یکدقیقه سکوت درجلو مقبره کوروش کبیر مراجعت میفرمایند

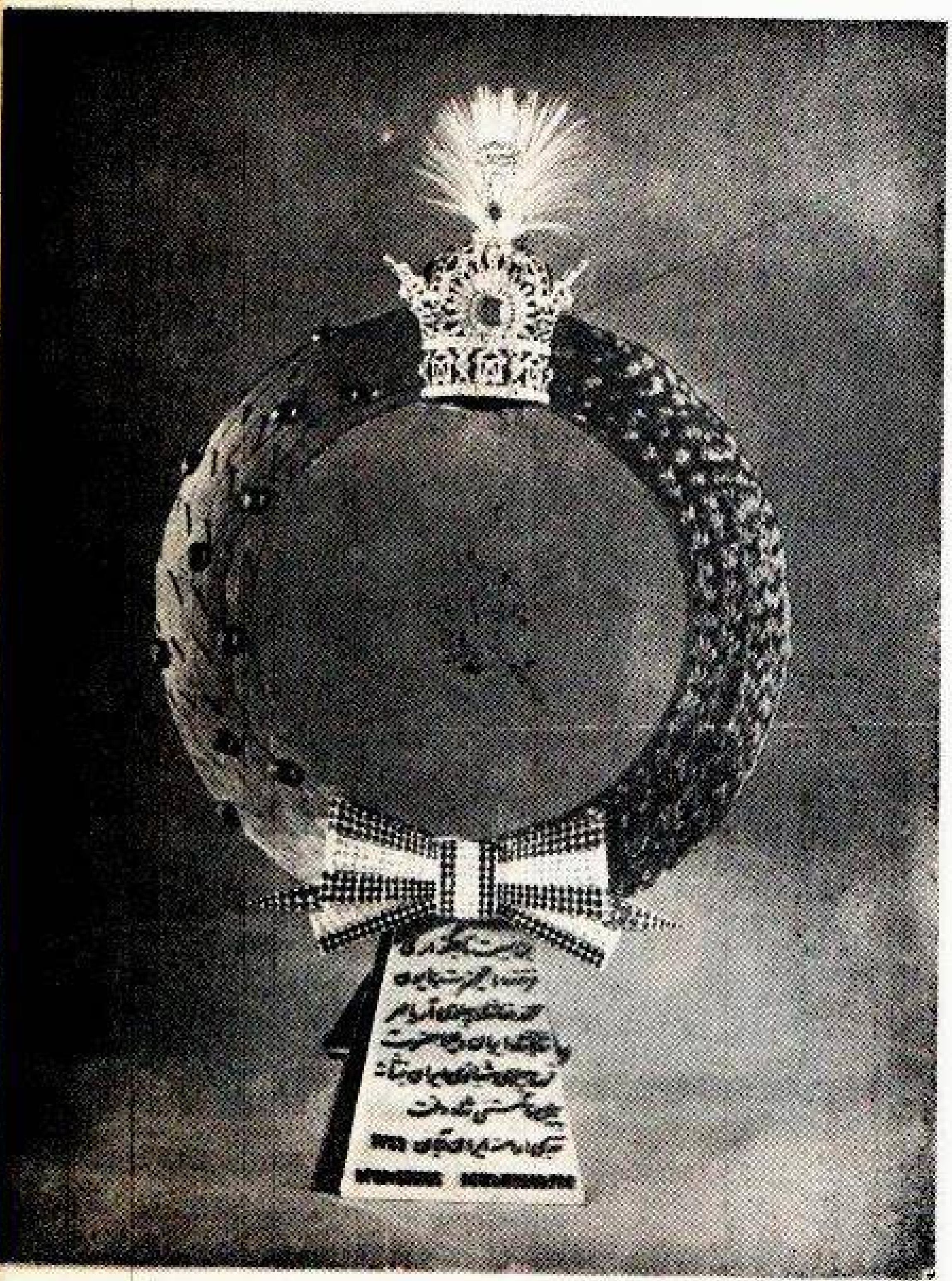

یادبود تقدیمی ارامنه ایران بهپیشگاه شاهنشاه آریامهر بمناسبت تاجگذاری فرخنده اعلیحضرت
همایون محمد رضاشاه پهلوی شاهنشاه آریامهر وعلیاحضرت فرح پهلوی شهبانوی ایراندر آبانماه
۱۳۴۶ به نشانه پیمان ناگسستنی شاه و ملت

عصای تاجگذاری رضاشاه کبیر که بوسیله استادان ارمنی در تبریز تهیه شده است
استادان ارمنی عبارتند: ۱ـ خاچاطور پادماگریان ۲ـ ملیگون پادماگریان ۳ـ عابدن یعقوب ماطوسیان

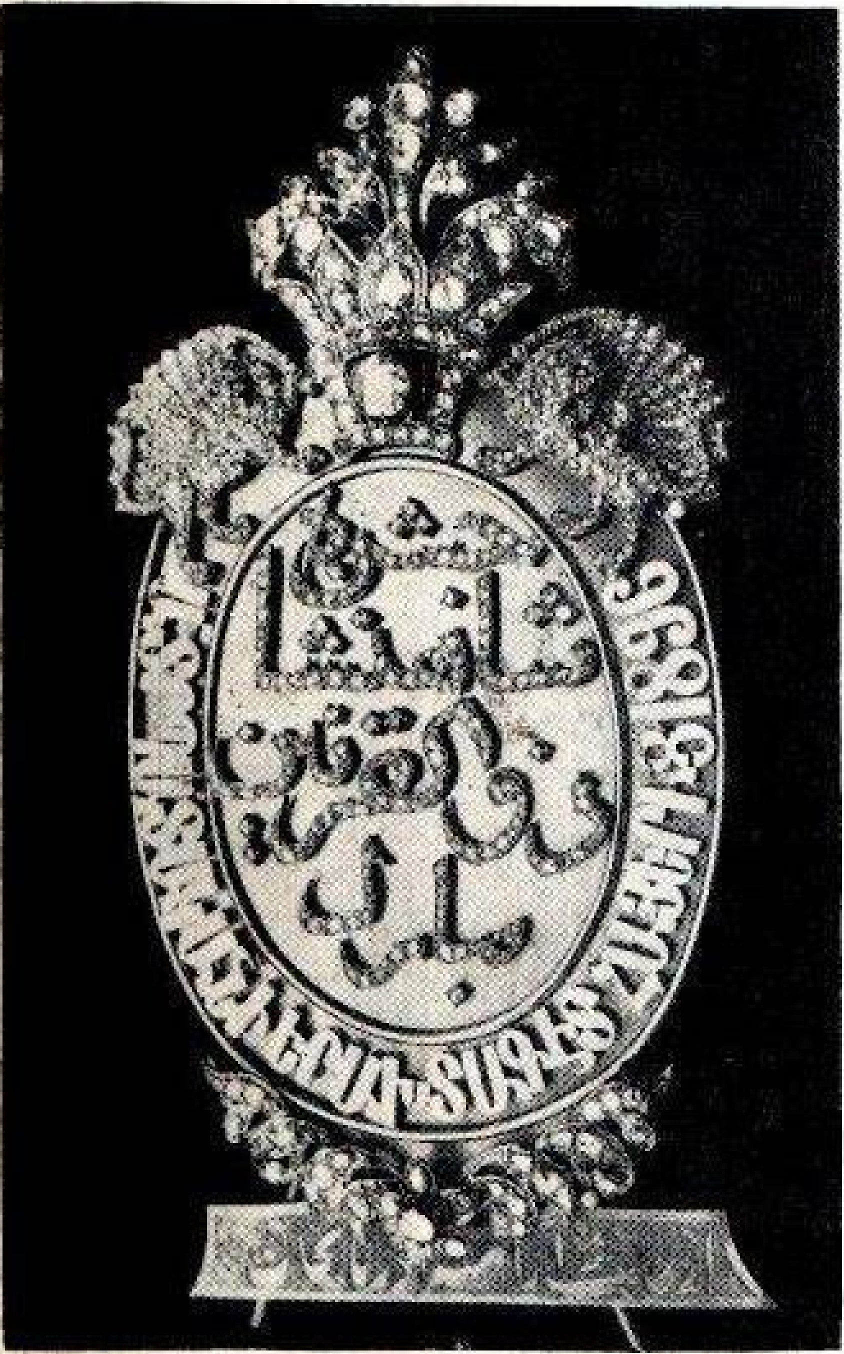

یادبود تقدیمی ارامنه آذربایجان بمناسبت پنجاهمین سال سلطنت ناصرالدین‌شاه
بپاس حق شناسی

رویدادهای جامعه ارامنه ایران در دو ماهی که گذشت

۱ - جشن‌های ۲۵۰۰ ساله بنیان گذاری شاهنشاهی و جامعه ارامنه ایران

مراسم برگذاری جشن دو هزار و پانصد ساله شاهنشاهی ایران تجلیل شایسته‌ای بود که‌جهانیان از تمدن کهن و فرهنگ درخشان‌ایران‌بعمل آوردند. بدیهی است که مردم ایران از هردسته و صنفی درجشن بزرگ ملی خودشرکت جسته و موفقیتهائی که در اثر اجرای منشور انقلاب شاه‌وملت نصیب‌این‌مرزو بوم گردیده است‌جشن‌بگیرند.

جامعه ارامنه ایران نیز مانندسایر برادران خوداز هرگوشه وکنار کشور بنحوی دراین جشن بزرگ شرکت جسته واحساسات پاک‌میهن پرستانه خود را ابرازداشتند .اینک شرح جشنهاواقدامات‌انجام‌شده‌رابه‌ترتیب از نظرخوانندگان محترم مجله هورمیگذرانیم.-

الف - نطق نمایندگان ارامنه ایران در مجلس شورایملی

آقای سواگ ساگینیان‌نماینده‌ارامنه جنوب درجلسه علنی مجلس‌شورای ملی روز **یکشنبه۲** آبانماه ۱۳۵۰ چنین اظهارداشتند .-

بیانات بعد از دستور آقای ساگینیان

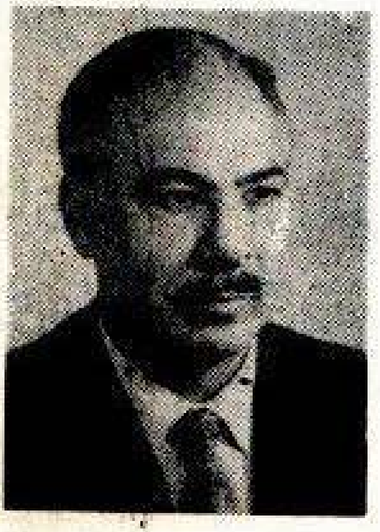

رئیس - آقای ساگینیان بعنوان بعد از دستور صحبت میکنند بفرمائید.

ساگینیان - با اجازه مقام ریاست و نمایندگان محترم.

۲۵ قرن پیش کوروش بزرگ نظام جاودانی شاهنشاهی ایران رابنیاد نهاده و فرخنده آئین شاهنشاهی ایران که با روح بشر دوستی کوروش بزرگ و با صدور نخستین اعلامیه بشر با آزادگی وآزاد منشی پی‌گرفته از سرآغاز با عشق پاك مردم ایران زمین و ایران پرستی ایرانیان آمیخته گردیده است.

و ما امروز سر افرازیم که در آستانه یك تمدن بزرگ و دردرخشانترین دوران تاریخی میهن خود جشن‌دوهزارو پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران را برگذار میکنیم.

در این دوران فرخنده پس از گذشت ۲۵۰۰ سال همراه با فرهنگ

درخشان ایران زمین دراثر اندیشه‌های بلند و بشر دوستانه وارث شایسته‌دیهیم کوروش بزرگ شاهنشاه آریامهر شکوه ویژه‌ای یافته و بزرگداشت ستایش و سپاس جهانیان را برانگیخته است که بیشتر کشورهای جهان باما همگام شده و کمیته‌های جشن ۲۵۰۰ سال‌شاهنشاهی‌ایران‌را در کشورهای خود تشکیل‌داده‌و در برگزاری‌این‌جشن‌ازهم‌سبقت‌جسته‌و حتی‌بیش‌از‌پنجاه‌پادشاه‌و رئیس‌جمهور کشور های مختلف جهان‌و نمایندگان ویژه آنان‌در‌این‌جشن‌در ایران شرکت دارند چون این‌جشن‌خاطره‌بنیانگذاری آزادی‌و آزادگی‌ملتهاو اقوام‌و‌جشن‌تمدن‌جهان بشریت است که بصورت تجلیل وتحسین همه جانبه از آئین شاهنشاهی وتمدن‌وفرهنگ ایران زمین میباشد . و مادر جهان پر آشوب امروز خود را خوشبخت میدانیم چون زمان زندگی ما مصادف با عصر سلطنت شاهنشاهی است که بـرای ایران تاریخ نوین بوجود میآورد و مردم در رفاه وآزادی از آرامش وآسایش امنیت‌برخوردار بوده .

میهن ما در سایه رهبریهای خردمندانه اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر باگامهای بلند بسوی سعادت ترقی‌وتعالی ودرراه بازیافت بزرگیهای دیرین‌و پیشبرد آرمانهای مقدس انقلاب شاه ومردم‌بسوی‌پیشرفت وتمدن‌بزرگ گامهای استوار و بلندتری برمیدارد.

تحول عظیم و شگرفی که در پرتوی سازندگی انقلاب سفید شاه ومردم در تمام شئون کشورپدیدار گشته جوانان غیور ایرانی در لباس مقدس و پر افتخار سپاهی دانش - بهداشت - ترویج‌وآبادانی -- خدمات دادگستری و در کلیه نقاط ایران برای به سازی و نو سازی ایران و به روزی افراد ملت کمر همت بسته و تلاشهای شادی آفرین مینماید.

پیکار جهانی با بیسوادی و لژیون خدمتگزاران بشر جلوه اندیشه بلندپایه شاهنشاه آریامهر گوشه‌های تاریک جهان را روشن ساخته و امروز نام ایران و ایرانی بعنوان مظهر انقلاب سفید و پیکار با بیسوادی بلند آوازه گردیده و موجبات مزید حیثیت بین المللی ما شده است .

نمایندگان محترم چنانچه صفحات پر افتخار و اوراق زرین تاریخ ایران را ورق بزنیم متوجه خواهیم شد که ارامنه در ایران همیشه در راه خدمت بوطن و شاهنشاهان عظیم الشأن ایران افتخارات بی‌شمار کسب نموده‌اند و روی همین اصل است که ارامنه همیشه مشمول عنایات والطاف شاهنشاهان نامی و ملت و نجیب ایران بوده‌اند .

در طی قرون متمادی کلیه ارامنه جهان از روش انسان دوستانه و محبتهای خاص شاهنشاهان نامی ایران بهره‌مند بوده‌اند امروز خاطره بنیادگذاری شاهنشاهی ایران را گرامی داشته و ضمن انعقاد جشنهای مفصل در مطبوعات ارمنی زبان سراسر دنیا انعکاس وسیع یافته است . روزنامه معتبر و کهنسال آلیك و مجله هور تهران از ۳ ماه قبل بسوابق باستانی ایران زمین پرداخته و گذشته پر افتخار و دیرینه ایران را باز گو نموده است .

روزنامه «مارمارا» که یکی از نشریه های یومیه ارمنیان استانبول میباشد و چه در ترکیه و چه در خارج خوانندگان فراوان دارد پس از ذکر مقدماتی پیرامون تاریخ و محل جشن شاهنشاهی و سپس بیان پاره‌ای جزئیات مربوط بمراسم جشن و تعداد شخصیتهای بزرگ جهانی که قرار است در جشن شرکت میکنند بترسیم سیمای بزرگ و انسانی کوروش کبیر می پردازد .

(مارمارا) ابتدا کوروش کبیر را بعنوان یك سلطان و پایگذار امپراطوری

با عظمت ایران معرفی میکند و بنبوغ و استعداد بی نظیر وی را در سازمان دادن و اداره کردن یك امپراطوری پهناور میستاید و آنگاه چهره انسانی وی را ترسیم مینماید. نوشته مزبور روشنگر این حقیقت تاریخی است که کوروش کبیر نخستین کسی است که در تاریخ بشریت اولین اعلامیه حقوق بشررا در شش قرن پیش ازمیلاد مسیح تدوین وخود بشخصه آنرا اجرا نمود.

اشتهار کوروش تا بدانجا رسیده بود که کتب مقدس وی راجزو بزرگان بشری محسوب داشته و مردمان سرزمینهای مختلف بوی و پدر «خطاب نمودند.

بنابراین شخصیت کوروش و کار بزرگ وی مدتهاست که از سرحدات ملی ایران گذشته و جنبه جهانی و بشری بخود گرفته و میتوان گفت متعلق بهمه جهانیان میباشد. روی همین اصل جمیع مورخان نویسندگان فیلسوفان وحتی هنرمندان جهان درباره شخصیت کوروش کبیر و کارهای بزرگ وی اظهار نظر کرده و میکنند.

و آزداك شاباتور پاك ، هفته نامه تئوریك وایدلوژیك ارمنیان بیروت در شماره اخیر خودضمن اخبارمربوط بشرکت ارمنیان جهان درجشنهای شاهنشاهی ایران خبر ساختمان هشت باب مدرسه یاد بود از جانب خلیفه گریهای ارامنه تهران تبریز و جلفا رادرج کرده است.

روزنامه کهنسال و معتبر ارمنیان ایالات متحده امریکا «هایرنیك» ازچندی پیش باینطرف بطور منظم مقالات وگزارشها واخبارمربوط بجشنهای شاهنشاهی ایران را درج و بهمراه آن مطالبی نیز که ثمره بررسیها و مطالعات نویسندگان تاریخ دان ارمنی است بهمین مناسبت درج میکنند. یکی از مطالب تحقیقی روزنامه هایرنیك بقلم آرشاك ساهاکیان است که در آن از شخصیت والای کوروش

کبیر بشکلی مستند تجلیل شده‌است .

نویسنده مقاله پس از آن بسوابق تاریخی باستانی‌ایران زمین می‌پردازد و بایك دید علمی و دقیق گذشته پرافتخار و دیرینه ایران بازگومی‌نماید.

روزنامه آزتاك یکی دیگر از نشریات ارمنی زبان لبنان از چندی قبل بطور مرتب مقالات مفصل و تحقیقی پیرامون جشنهای شاهنشاهی ایران منتشر میسازد این روزنامه در شماره اخیر خود نوشته است :

جشنهای دو هزارو پانصد ساله شاهنشاهی ایران از نقطه نظر و رستاخیز ملی ایران باید بررسی و ارزیابی گردد.

بنظر روزنامه آزتاك جشنهای شاهنشای ایران بمثابه یك رستا خیز ملی میباشد .

این روزنامه سپس چنین نتیجه گرفته که سلطنت و ملیت در ایران در هم آمیخته و تشکیل یك کل واحد داده‌اند . بنابراین شاهنشاهی ایران مظهر ملیت ایران می‌باشد.

روزنامه «آزادآور» که تنها یومیه‌ارمنی زبان ارمنیان آتن‌ویونان‌می‌باشد و از بیست و هفت سال پیش بابیطرف بطور منظم چاپ میشود در صفحه اول مقاله مفصلی در باب جشنهای شاهنشاهی درج کرده و مسئله بیداری ملی ایرانیان را مورد بحث قرارداده‌است و قسمتی از این مقاله چنین است :

ملت ایران خود را آماده میکند تا با شکوه هر چه تمامتر دوهزارو پانصدمین سال بینانگذاری شاهنشاهی ایران را جشن بگیرد .

از جمله کارهائی که از لحاظ دولت و ملت ایران حائز اهمیت فراوان میباشدساختمان ۲۵۰۰ مدرسه و ۲۵۰۰ نیروگاه برق و ۲۵۰۰ خانه مسکونی‌جهت

آموزگاران مدارس روستایی و ساختمانهائی ازاین قبیل است.

شاهنشاهی دوهزارو پانصد ساله ایران یك پدیده بینظیرو بسیار مهم تاریخی است وبهمین جهت زندگانی اجتماعی ایرانیان از بیست و پنج قرن بـاینطرف پیوسته بـا سلطنت در هم آمیخته و آنچنان عجین شده است کـه غیر قـابـل تفکیك میباشد.

جالب آنکه کوروش کبیر بنیانگذار شاهنشاهی ایران درعین حال همان شخصیت بزرگ تاریخ جهان است که در شش قرن پیش ازمیلادمسیح نخستین اعلامیه حقوق بشررا عرضه و شخصاً بدان عمل نمود.

بنابراین جشنهای شاهنشاهی ایران یك واقعه جهانی و بین المللی است وروی همین اصل بمقیاس جهانی جشن گرفته میشود.

ارامنه‌ای که از آمریکا و سایر نقاط جهان برای بازدید از کشور اجدادی خود و عرض تبریك بمناسبت این جشن پرافتخار بعموم ایرانیان بکشور باستانی ایران آمده‌اند باکمال سعادت و خوشبختی مشاهده کردند که در دنیای متشنج امروز کشور عزیز ایران تحت رهبری خردمندانه شاهنشاه آریامهر با گامهـای بلندی بسوی سعـادت و ترقی پیش میرود و تحول عظیمی در اثر انقلاب سفیدشاه و مردم درتمام کشور بدیدار گشته و مردم ایران و بالخصوص ارامنه تحت توجهات مستقیم شاهنشاه آریامهر و علیاحضرت شهبانوی محبوب دررفاه و آسایش زندگی و هریك بسهم خوددرراه اجـرای منویات شاهنشاه آریامهر و علیاحضرت شهبانوو برای تحقق یافتن کامل اصول انقلاب سفید ورسیدن به تمدن بزرگ و مجد و عظمت کشور ایران کمرهمت بسته و با امیدواری کامل فعالیت می کنند.

و ما ارامنه امروز بیش‌ازهرکس‌خودرادراین‌جشن‌افتخارآمیزشاهنشاهی ایران شریك و سهیم میدانیم و مراتب جانبازی و فداکاری ارامنه سراسرجهان را درراه تحقق یافتن کامل منویات مقدس وارث افتخارآفرین کوروش‌بزرگ اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهراعلام میداریم.

در خاتمه از خداوند متعال بقاء وسلامت اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر و علیاحضرت‌فرح پهلوی شهبانوی گرامی ووالاحضرت‌ولیعهدمحبوب ایران مسئلت داریم . (احسنت) .

بیانات آقای دکتر گاگیک نماینده ارامنه تهران و شمال در مجلس شورایملی بمناسبت جشنهای فرخنده ۲۵۰۰ ساله بنیان گذاری شاهنشاهی ایران

رئیس ـ آقای دکتر گاگیک بعنوان بعدازدستور صحبت می کنند، بفرمائید.

دکتر گاگیک ـ جناب آقای رئیس ـ همکاران محترم ، خانمها ، آقایان :

روزهائی که گذشت همه مادر شادمانی خاص و دقایق شوق انگیز بی‌سابقه ای بسر بردیم ایامی که میهن ما ایران در جنبشی پرشورو جهشی پرثمر قرار داشت و

دیدگان ما در چهارسوی این سرزمین پربرکت ازمشرق بمغرب از شمال تا جنوب بتحولات و دگرگونی‌های درخشان روشن میگردید.

درسراسر کشور چه در تهران وچه درشیراز شهر گلها و اصفهان زیبا چه در تبریز خوش هوا و کرانه‌های لاجوردین دریای مازندران وچه دردهات وقصبات کشور در همه جا نسیم تازه‌ای همچون نسیم بهاری چند هزارساله ایران بوزیدن گرفته بود.

ایران بعنوان کشوری شاهنشاهی پا بسن ۲۵۰۰ سال نهاده است زیراز ۲۵۰۰ سال پیش تا کنون مانند شخصیت واحد با مفهوم خاص ملی بسر برده است - از جلوه‌های سخت گذشته و گاهی از راههای پرسنگلاخ و گرد آلود زمانی از مسیر گلبار گام زده است.

در طی تاریخ دوستانی داشته و گاه از دشمنان بی نصیب نبوده است - در سیر قرنها موجودیت خود را در جهات گونا گون مذهبی، فرهنگی، هنری وغیره متجلی ساخته و همواره ثابت و استوار بجا مانده است و خواص ذاتی خویش را ازدست نداده است . وایران همواره باقی مانده است.

از کوروش کبیر تابه امروز که دوران سلطنت پر شکوه شاهنشاه آریامهر براین مرزو بوم می‌باشد کشور ایران بر خلاف ویران‌گریهای سیر تاریخ توفیق یافته است تابه پیروزیها و ترقیات شایانی نایل گردد.

ملت هائــی که ازلحاظ تاریخ غنی هستند اگر تنها بگذشته خویش مغرور گردند و آنرا باپول اندوخته مقایسه کنند و با خواب های خیالی آن‌بسر برندتنها میتوانند درجا بزنند ولذا باید فراموش نکنند در قرنی که باسرعت زیاد روبترقی وتعالی است در جازدن یعنی عقب نشینی‌هم چون دریاچه‌ای اگر آب تازه در خود نپذیرد خشك خواهد شد.

شاهنشاه محبوب ما از آغاز سلطنت تاکنون همواره باروش‌های آگاهانه و سیاست دور اندیشانه اوقاتشانرا در جهت بالارفتن سطح فرهنگ و بهتر نمودن

وضع زندگی مردم توجه ویژه‌ای معطوف میدارند از بین بردن فقر ومساعد نمودن عوامل و شرایط بهزیستی درسطح روستاها مبارزه با بیسوادی استفاده‌از کلیه منابع طبیعی کشور با سیاست دور اندیشانه‌اوقاتشانرا در این راه‌صرف مینمایندتحولات وپیشرفت‌ها بویژه درده‌سال اخیر درمحیط امن و آرام ایران بنحو شایسته وارزنده‌ای چشم‌گیر است .

ما ارامنه آنچه که در خاطر داریم و جزء تاریخ ماست وبلکه کیان امروزی مابر آنوقایع‌بناشد ـ بقای خودمانند کتیبه‌های تخت جمشید که برسنگ کنده شده است و قلب‌های ما هریك کتیبه ایست که بهترین صورت آثار و خاطرات دوران شاهنشاهی ایرانرا از کوروش‌کبیر تابه‌دوران پر افتخارامروزمانند نوشته‌هابرسنگ درقلوب ماثبت گردیده .

بقای هراساس برعدالت است‌وشاهنشاهی ایران‌براساس‌عدالت‌استوار بوده‌رفتار بااقلیتهای مذهبی در این سرزمین بهترین دلیل‌عدالت شاهنشاهی‌ایران درطول‌تاریخ بوده‌است .

برای ما ارامنه برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله بنیانگذاری شاهنشاهی ایران معنای خاصی را در بر دارد

ازلحاظ تاریخی و جغرافیائی وهم چنین از نظر نژادی واجتماعی هیچ ملتی در دنیا باندازه ایران وایرانی به‌ارامنه نزدیك‌نبوده.

از زمانهای پیش از تاریخ وبویژه از هنگام استقرار نژاد آریائی درسرزمین های آسیای صغیرایرانی باقوم ارمنی‌دارای همبستگی های‌محکم دائمی‌وناگسستنی بوده است

علاوه بر پیوندهای مستحکمی که بین ایندو بر قرار بوده ارامنه قرن های متمادی در سرزمین ایران بسر برده است و بیشتر اوقات‌بخاطر روی دادهای‌جنگ وستیز باین آب خاك راه یافته‌اند شواهد و مدارك روشن تاریخی در دست هست

که نشان میدهد مهاجرت ارامنه به ایران ازقرن‌یازدهم پس از حمله سلجوقیان وسپس مغولها آغاز می‌گردد.

در این‌زمان تعداد کثیری از ارامنه به‌ایران منتقل‌شدند و در شهرهای تبریز، مرند ، خوی ، شاهپور ، مراغه ، رشت ، اراك و نواحی جنوب ایران و هم چنین در نقاط شمالی استقرار یافتند.

مهاجرت ارامنه بفرمان شاه‌عباس کبیر به جنوب‌ایران که از آغاز قرن ۱۷ انجام یافته است اهمیت خاصی دارد و هزاران نفر از ارامنه به اصفهان پایتخت ایران درآنزمان کوچ کردند ودرسمت جنوب زاینده رود جای گرفتند ودر آنجا شهری‌ساختند بنام جلفای‌نو - دراینجا زندگی درخشانی پیداکردند زیرا شاه‌عباس کبیر و جانشینانش ازهرحیث‌وسایل رفاه وشرایط مساعدزندگی‌را برای‌آنان‌فراهم کرده بودند .

بازرگانان برجسته وثروتمندارامنه‌ایران آنزمان‌در کشورهای اروپائی و دیگر نقاط مشرق زمین درگسترش تجارت‌خارجی‌ایران نقش مؤثری ایفاکرده‌اند وعلاوه برآن‌درترقیات و پیش‌رفتهای داخلی ایران نیز سهم بسزائی داشته‌اند **Tavernier** جهانگرد مشهورفرانسوی قرن ۱۷ دربارهٔ بازرگانان‌ارمنی چنین‌می‌نویسد .

اینان در مدت کوتاه آنچنان مهارت یافتند که دیگر - رشته‌ای از تجارت باز نماند که‌به‌آن دست‌نزنند-اینك‌بانقاط‌دوردست‌مانندتونکن‌جاوه،فیلیپین وسراسر قاره آسیا به برچین‌وژاپن وهمچنین روسیه وتقریباً باکلیه‌کشورهای اروپائی‌روابط بازرگانی برقرار کرده‌اند .

اینك که‌در هفتمین دهه قرن ۲۰ یعنی در آرامترین دوران زندگی خودبسر میبریم نباید ایران راکه‌روزی‌از میان توفانها و شعله‌ها گذشته و امروز از امنیت و ثبات کامل برخوردار است فراموش کنیم درحالیکه در خاورمیانه و خاور دور

ودیگر کشورها شورش ها و آشوبهای داخلی وجود دارد شکر خدا یرا فخر و مباهات باد رهبران ایران زمین شاهنشاه آریامهر را که تحت رهبری آزاد اندیشانه وعدالت خواهانه شان کشور ایران در دوران سلطنت معظم له و بخصوص در سال های اخیر از نعمت امنیت برخوردار بوده و با گام های سریع و استوار بسوی ترقی پیش میرود امروز در بسیاری از نقاط گیتی جلوه های محسوس از تجدید حیات مذهبی مشهود است ـ این موضوع بویژه پس از جنگ بین المللی دوم برای جامعه بشریت بیشتر احساس شده است چرا که آنان پس از تحمل تکانهای روحی تحت تأثیر شعور باطن خویش دریافتند که بدون پای بند بودن به اصول دینی و اخلاقی و بدون اعتقاد بوجود خدا و مبانی مذهبی و معنوی انسان موجودی بی شباهت به حیوان درنده نخواهد بود.

رهبران مذهبی و روحانیان برجسته بایکدیگر ملاقات میکنند افراد روحانی وغیر روحانی از ملت های مختلف و کشورهای گوناگون جلساتی برپا میکنند ودر کنگره ها و کنفرانسهای بزرگ گردهم می نشینند و برخلاف مبارزات غیرمنطقی گذشته و کارشکنی های علیه یکدیگر امروز دست دوستی و برداری بهم داده و باهمکاری بایکدیگر در راه تقویت مبانی دین و ایمان از هرگونه مجاهدت دریغ نمیورزند ـ همچنان بین فرقه های اسلامی با اساس دار التقریب که بهمت فردی از ایران بوجود آمد و امیدواریم همان نزدیکی بین ادیان آسمانی بوجود آید چنانچه آثار بسیاری از آن در مسیحیت بظهور رسیده.

اعتقادات مذهبی و تأثیر حیاتی آن در اصول اساسی زندگی این ملت است که بفرمان شاهنشاه آریامهر سپاه دین بوجود میآید و این چنین برای ایجاد یك زندگی سالم اجتماعی مذهب را نخستین رکن اساسی دانسته اند.

چون همکار محترم بنده آقای ماگینیان بطور مشروح شرکت ارامنه را

در کلیه جشنهای پرشکوه ۲۵۰۰ ساله و انعکاس مطبوعات ارمنی زبان کشور و خارجـی را بیان نموده‌اند از ذکـر مجدد فعـالیت افتخـار آمیز آنـان صرف نظر مینمایم.

نکته بسیار جالب رژه آن روز بزرگ در تخت جمشید که همه ما حضوراً یا از تلویزیون مشاهده کردیم یعنی بزرگ داشت همه‌ما دیدیم پس از رژه سربازان سلاطین دوره های سابق‌بجای نشان دادن توپ تفنگ‌طیاره وآخرین‌سیستم رزم‌ها افراد دانش،سپاه‌سپاه بهداشت و خدمت‌گذاران‌بشردرمقابل‌انظار رژه‌رفتند واین‌ابتکار‌تازه از فکر بلند شاهنشاه آریامهر است که‌به‌جهانیان نشان داده شد که‌ایرانیان چگونه به‌صلح‌جهانی ووظیفه انسانیت‌احترام میگذارند.

اکنون باکمال صمیمیت وظیفه خودمیدانم به درگاه عظمت‌پروردگار سپاس وستایش گذارم تابه ذات‌اقدس شاهنشاه‌آریامهر- شهبانوی محبوب و ولیعهد عزیز سلامتی - طول عمر - دوام سلطنت پرخیر و برکت عنایت فرمایند.

جشن‌های ۲۵۰۰ ساله بنیانگذاری شاهنشاهی ایران در جامعه ارامنه ایران تهران

ـ بمناسبت برگزاری جشن های ۲۵۰۰ ساله بنیانگذاری شاهنشاهی ایران در شبهای ۲۳ و ۲۶ و ۲۷ مهر ماه مراسم جشن و شادی درباشگاه ارامنه تهران برگزار گردید و بسیاری از شخصیتهای برجسته وطبقات مختلفه ارامنه دراین‌مراسم شرکت جستند .

ـ انجمن خیریه زنان ارامنه تهران جلسه همگانی ۱۹ مهر ماه خود را به جشن ۲۵۰۰ ساله‌بنیان‌گذاری‌شاهنشاهی‌ایران‌اختصاص‌داده و گروهی‌ازاعضاء پیوسته ونیزازدوستداران‌انجمن‌در آن‌شرکت کردند وچند نفر ازشرکت‌کنندگان درمحیطی گرم وصمیمانه درباره اقدامات برجسته اعلیحضرت همایون آریامهر وپیروی از سنتهای عالی کورش کبیر سخنرانی کردند وضمن بیانات خود نیات عالی و برنامه‌های مترقی شاهنشاه راستودند. جلسه بااحساسات پرشور میهن‌پرستانه‌شرکت کنندگان خاتمه یافت .

ـ انجمن نسوان ارامنه تهران بمناسبت جشنهای ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران ازتاریخ دوم تا۵آبانماه نمایشگاهی از آثارهنری دستی بانوان ارامنی در

باشگاه ارامنه ترتیب داده بود که بسیار موردتوجه بازدیدکنندگان قرارگرفت . در تمام مدت جشنهای شاهنشاهی سر درب آموزشگاهها و مؤسسات ملی ارامنه در تهران با چراغ و پرچم تزئین شده و منظره چراغانی جلوه خاصی بخود گرفته بود .

تبریز

- روزجمعه ۲۳ مهرماه شب‌نشینی محللی درباشگاه ارامنه تبریز از طرف شورای خلیفه‌گری کل ارامنه آذربایجان برپاگردید و جامعه ارامنه تبریز در این شب‌نشینی جمع‌شده وباشور وشعف فوق‌العاده احساسات صمیمانه خود را ابراز داشتند .

پس ازاجرای یك برنامه هنری توسط دانش آموزان دبیرستانهای ملی ارامنه به رهبری آقای ادوارد هراچیان آقای دکتررو برت هواتسیان رئیس هیئت مدیره شورای خلیفه‌گری تبریکات صمیمانه ارامنه را بدین مناسبت ابراز داشت آنگاه آقای مهندس سرلك استاندار آذربایجان شرقی ضمن سپاسگزاری از احساسات بی شائبه ارامنه تبریز اظهار داشت که شرکت کلیه هموطنان در جشنهای شاهنشاهی بهترین دلیل وحدت ملی پیروان مذاهب مختلفه در کشور عزیز ماميباشد .

این شب نشینی تا پاسی از نیمه شب ادامه داشت ودرپایان میهمانی کتاب ۲۵۰۰ سال در حمایت شاهنشاهی ایران که توسط شورای خلیفه گری کل ارامنه آذربایجان بچاپ رسیده بود میان شرکت کنندگان پخش گردید .

جلفا ـ اصفهان

بمناسبت جشنهای شاهنشاهی ایران ساختمان نوبنیاد موزه خلیفه گری ارامنه جلفاء اصفهان با حضور استاندار وجمعی ازمدعوین در ۲۳ مهرماه افتتاح گردید. دراین مراسم علاوه برشخصیتها ومحترمین شهر نمایندگان ارامنه درمجلس شورای ملی ـ

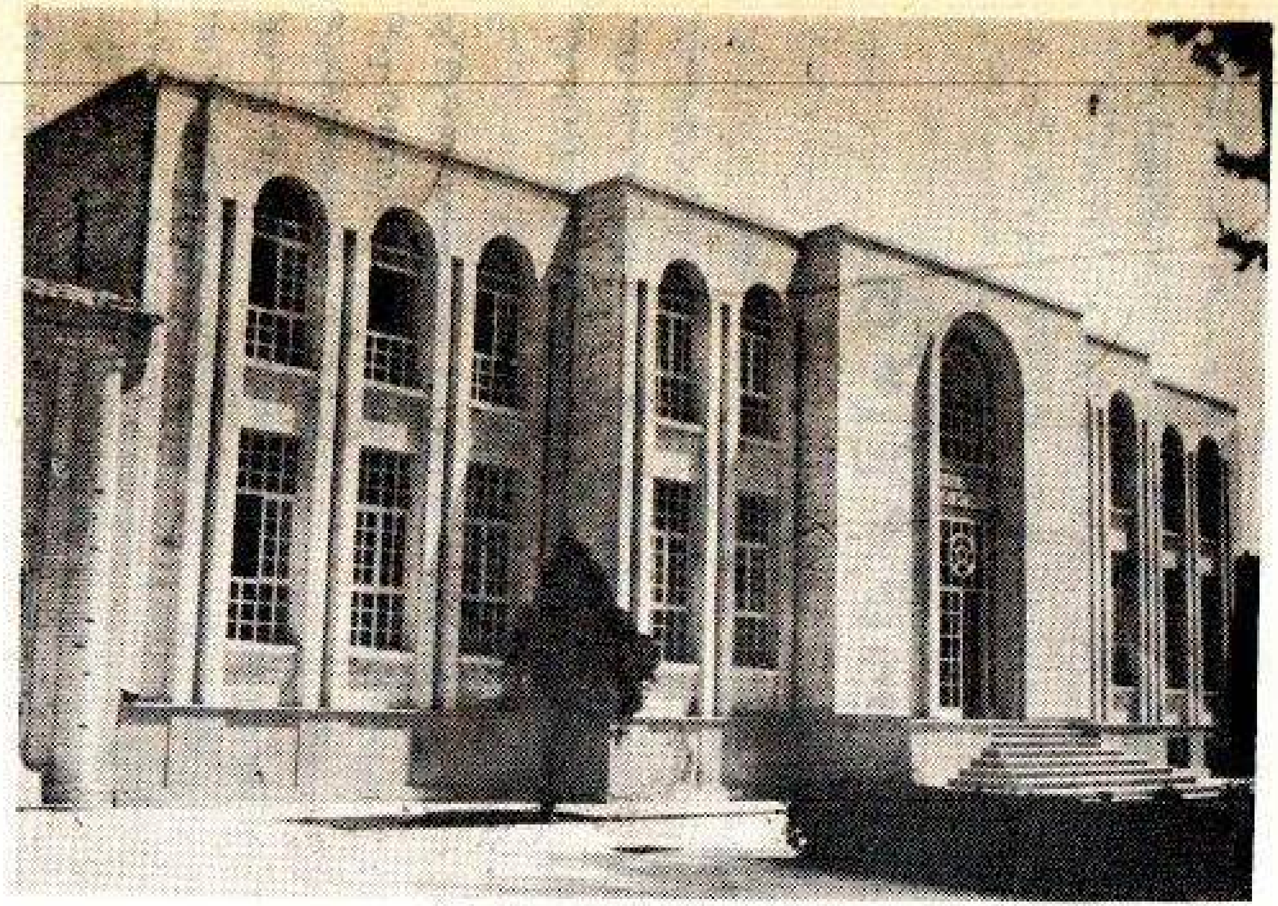

ساختمان جدید موزه ارامنه جلفا اصفهان

عالیجناب اسقف آرداك مانوکیان خلیفه ارامنه تهران و اساتید دانشگاه اصفهان حضور داشتند .

پس از نطق گشایش عالیجناب اسقف گارگین سرکیسیان خلیفه ارامنه جنوب ایران ، آقای سواگ ساگینیان نماینده ارامنه جنوب در مجلس شورایملی مراتب حق شناسی وسپاسگزاری ارامنه ایران رااز عنایات اعلیحضرت همایون آریامهر اظهار داشتند. سپس عالیجناب اسقف آرداك مانوکیان خلیفه ارامنه تهرانبیاناتی بدین مناسبت همچنین مراتب یك رنگی ویگانگی که دربین کلیه گروههای مذهبی درایران وجود داردابرازداشتند ونتیجه گرفتندکه تمام افراد ملت درسازندگی یك ایران نووآبادان باید یك سان شرکت نمایند .

آقای استاندار اصفهان درپایان جلسه تلاشهای عمرانی وفرهنگی واقتصادی ارامنه را ستوده وتوفیق خدمتگزاری درراه میهن را برای همگی خواستار شدند وپس ازاجرای برنامه هنری دسته کور قارا مورزابه رهبری آقای هراند عجمیان میهمانان بصرف شام دعوت‌شدند .

ورود ارامنه ایرانی از آمریکا

درتاریخ ۱۲ مهرماه ۲۰۰ نفر ازارامنه ایرانی مقیم آمریکا برای شرکت در جشنهای تاریخی ودیداری اززادگاه خود با هواپیما به تهران وارد شدند .

این فرزندان میهن در مدت یك ماه اقامت خود از شهرهای مختلفه ایران بازدید نموده وپیشرفتهای شگرف ایران درزمینه‌های صنعتی، اقتصادی واجتماعی آنان را سخت تحت تأثیر قرارداد .

انتشارات ارامنه ایران بمناسبت جشنها و شادیها

۱ ـ شورای خلیفه گری ارامنه تهران کتاب انقلاب سفید را که توسط آقای آشوت مراد خانیان بزبان ارمنی ترجمه شده بود به چاپ رسانیده و میان ارامنه درسراسر جهان پخش نمود .

۲ـ کتاب پیام اسقف گارگین سرکیسیان پیشوای روحانی ارامنه جنوب ایران و هندوستان بمناسبت جشنها بدو زبان فارسی وارمنی بطور جداگانه از طرف شورای خلیفه‌گری جلفاء اصفهان چاپ و انتشار یافت - و پیام مزبور توسط آقای دکتر هراند قوکاسیان استاد دانشگاه اصفهان بزبان فارسی ترجمه گردیده و در دسترس علاقمندان قرار گرفت .

۳ـ کتاب ۲۵۰۰ سال درحمایت شاهنشاهی ایران ازطرف شورای خلیفه‌گری کل ارامنه آذربایجان بزبان فارسی چاپ و منتشر گردید. این کتاب که حاوی فرامین شاهنشاهی واسناد تاریخی فرماندهان وقت درباره ارامنه‌ایران میباشدتوسط مهندس هاکوپیان تهیه وتنظیم گردیده است .

۴ـ کتاب کوروش نامه اثر کسنفون توسط آقای آشوت مرادخانیان بزبان ارمنی ترجمه‌ودر تهران چاپ وانتشار یافته است .

۵ـ روزنامه یومیه آلیك یك شماره اختصاصی برای جشنهای ۲۵۰۰ ساله در ۲۰ صفحه انتشار داده است .

۶ـ شماره ۳ و ٤ مجله هور نیز به جشنهای ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران اختصاص داده شده است .

(تنظیم کننده آرمینه مارو تخانیان)

جشنهای دو هزار و پانصد ساله
شاهنشاهی ایران که مظهر تجارب
شاهنشاهی ایران و پیروزیهای
درخشان عصر آریامهر و نیل به
تمدن بزرگ است به پیشگاه

مبارک شاهنشاه آریامهر

وملت ایران تبریک میگوئیم

شرکتهای مقاطعه کاری‌های
ارامنه ایران

کلیساها

و

اماکن مقدسه

ارامنه

در ایران

بقلم :

مهندس

واروژان آراکلیان

بقلم مهندس واروژان آراکلیان

کلیسای طاطاوس مقدس

در شماره اول مجله هور تاریخچه کلیسای طاطاوس مقدس واقع در منطقه ماکو بقلم مهندس هاکوپیان را بچاپ رسانیدیم ، اینك مقاله‌ای دیگر در مورد کلیسای طاطاوس مقدس بقلم مهندس واروژان آراکلیان که در آن بیشتر سبك معماری و جنبه‌های جلب جهانگردان مورد بحث قرار گرفته است ازنظر خوانندگان محترم مجله میگذرد.

مجله هور

ـ ۲ ـ

اسقف سیمون بزنونی موفق‌شد قسمت عمده کلیسا راتعمیروبانصب سنگ‌های سفید تغییراتی در آن بعمل آورد ولی درهمین هنگام با تشدید جنگهای ایران و روس ورسیدن لشکریان تزاربدشت قره‌باغ و آرارات وقسمتی از آذربایجان‌نامبرده تبعید شد و انجام آرزوهای او و نایب‌السلطنه نا تمام ماند وبهمین علت کوبهای طرفین و پوشش آن باسطوح مورب و همچنین ساختمان برج ناقوس نیز ناتمام مانده است . پس از انعقاد عهدنامه ترکمن چای و تحمیل آن بایران که یکی از موادش مهاجرت ارامنه آذربایجان بروسیه بود قره کلیسا اهمیت و اعتبار پیشین خودرا ازدست داد (در سال ۱۸۲۷ – ۱۸۲۸ م . مهاجرت آغازشد در حدود ۴۵

هزارنفر ازارامنه آذربایجان براثر پافشاری شدید دولت تزاری باینکشورمهاجرت کردند) .

شرحی درباره معماری ارمنستان

بیشتر ازمورخین وباستان شناسان تا اوایل قرن نوزدهم عقیده داشتندکه در معماری وهنر ارمنستان آثاربیزانسی وبعضیها آثاراعراب با هند و سلجوقیان پیدا است وآنچه مسلم است ارامنه وایرانیان چون روابط زیادی طی قرنها باهم‌دیگر داشته‌اند هنرساسانی تاثیرخود را روی هنر ارمنستان باقی گذاشته است و بعد از تصرف اعراب هنرحکاکی‌جدیدی که قبلا بصورت دیگری‌بود، درمعماری‌ارمنستان ظهورکردکه‌آنرا Arabesque نام‌گزاری کردند.

دراینجا نظریه چندین دانشمند وباستانشناس بزرگ را ذکر میکنیم تا معین گرددکه قبلا در باره معماری ارمنستان تصوراتی‌که میکردند چه بوده و بعدها که تحقیقات و کاوشهائی بیشتر کردند این نظریه کاملا عوض شد و دانشمندان بزرگ شارل تگزیه Ch . Texier در کتاب‌جالب‌خود که‌درسال ۱۸۳۹ دردوجلد چاپ‌شده بود بنام :

شرحی درباره ارمنستان Description de l'Armenie

بعد ازبحث درباره اصیل بودن معماری‌ارمنستان ویااینکه‌آیا عربها درروی هنرمعماری ارمنستان تاثیری باقی‌گذاشته‌اند یا نه باین نتیجه رسیده است که‌اثرات معماری ارمنیان در معماریهای دیگر پیدا شده است مثلا در همین کتاب خود تگزیه درباره یکی از قدیمی‌ترین کلیسای ارمنستان که درقرن پنجم میلادی‌ساخته شدهوتگورنام‌دارد (کلیسای Tegore تگور)با Arc Fer A Cheval معروف است مینویسد که اطاقهای نعل‌اسبی منحصر بفرد استیل ارمنستان بوده است این کلیسا یك نوع بازیلیك میباشد ولی این بازیلیك Bazilique باچهار ستون بوده که گنبد آن روی چهارستون اصلی Pillier قرار گرفته و توسط این ستونها

pillier ساختمان به سه قسمت Nef تقسیم میگردید که به طاقهای گهواره ای Arc plain Cintre مشهور است .

درهمان کتاب دربارهٔ طاقهای نعل اسبی میگوید این نوع طاقهابعدهادرقرون ۱۰-۱۱ دراسپانیا دیده شده که اثرمعماری عربها گفته میشود درصورتیکه ارامنه درقرون ۵-۶ وقبل ازیورش اعراب میساختند .

درهمان سالها یعنی در سال ۱۸۳۹ دانشمند و مورخ بزرگ دیگر فرانسوی بنام دوبوا دو مونته پرو Duboide Monteperaux در کتاب فوق العاده جالب خود که بنام مسافرت به قفقاز معروف است

Voyage Autour Du Caucase Vol - 6 paris 1839

دنباله اظهارات Texier را گرفته بعد از تحقیقات و مطالعات دامنه دار دربارهٔ معماری کلیسای بزرگ اجمیاتسین مقدس St -Edjmiasin آنرا یک معماری اصیل ارمنستان اعلام میکند .

همچنان شوازی A . Choisy در کتاب تاریخ تمدن و معماری Histoir del ' Architeture مبحث بزرگی برای هنر ارمنستان اختصاص داده و آثار تاریخی آنرا در کشورهای گرجستان و آسیای صغیر وحتی روسیه و کشورهای دیگر پیدا کرده است واظهار میدارد که هنر معماری ارمنستان درقرون ۱۱-۱۲ میلادی به منتها درجه خود رسیده است، شوازی درهمان کتاب چنین مینویسد «درجلگه رود دانوب و صربستان ورومانی وگرجستان اثرات زیادی از معماری ارمنستان دیده میشود . کلیساهائی وجود دارد که نقوش آن عین نقوش کلیساهای ارمنستان میباشد یااینکه دسته‌ای از معماران ارمنستان باین سرزمین کوچ کرده‌اند . تنها چیزی که تقلید نکرده‌اند فقط آرکهای اوژیف Ogive مخصوص سبك ارمنستان میباشد - A - Choisy

Histoir De L'ArchitectureT.X11 Page 22,61,87-86

جالبتر از همه نظریه‌های دانشمند بزرگ شارل دیهل Charles Diehl

میباشد نامبرده قبلا عقیده داشت که ارمنستان و گرجستان تحت تاثیر هنر بیزانس میباشد وهیچ چیزی ازخود نداشته‌اند.

Etudess Byzant ines . Paris 1905 Page 172

شارل دیهل درسال بعدیعنی در سال ۱۹۰۷ در دانشگاه سوربن Sorbon و در کلاس معروف Turgot اقرارمیکند که قبلا اشتباه میکرده است باآنکه شباهت زیادی بین دو استیل بیزانس وارمنستان وجوددارد ولی هنرارمنستان دارای مشخصات دیگری میباشد که باجرئت آنرا میتوان هنر ارمنستان نامید (Lart Armeniën)

این دانشمندبزرگ برای این که اشتباه قبلی خود را بتواند تلافی کند بعدها تحقیقات زیادی کرد و اعلام نمود که بر خلاف عقیده قبلی خود معماری بیزانس تحت تاثیرهنرمعماری ارمنستان قرار گرفته است نه هنرارمنستان تحت تاثیر بیزانس برای اثبات این موضوع درکتابی که درسال ۱۹۱۰ بچاپ رسانید مینویسد کلیسای معروف نه‌آ Nea که درقرن دهم میلادی توسط قیصرواسیل Vaeile ساخته شده خیلی شباهت به کلیسای بزرگ اجمیاتسین مقدس S. Edjmiatsine دارد شارل دیهل Ch-Diehl در کتاب مسایل هنری بیزانتین Manueld' art Byzantine مینویسد: پلان کلیسای Nea صلیبی شکل متساوی الاضلاع میباشد که چهارضلع آن درمستطیل محاط است پنج گنبد دارد که گنبد بزرگ اصلی دروسط و گنبدهای کوچك فرعی روی باس کوته‌ها Bas-Cote قرارگرفته‌اندنمای خارجی آن پلان صلیبی شکل بودنش را نشان نمیدهد شبیه کلیسای Nea درارمنستان زیاددیده میشود که قبل از آن ودرقرون ۵-۶ ساخته شده‌اند برای مثال میتوان کلیسای کوچك آوان در حوالی پایتخت فعلی ارمنستان یعنی ایروان Erevan که ازقرن ششم باقی مانده است نام برد و با کلیسای S.Mariam,S.Hripsimee در حوالی S. Edjmiatsin متعلق بقرن هفتم میلادی نام برد.

همچنین آرشیتکت واستاددانشگاه وین بوهان استرژیگوسکی Strzygoskie

کلیسای بزرگ اچمیاتسین S. Edjmiatsin که‌ساختمان آن در قرن چهارم بنا شده بود مکتب اصلی Monument tipiques معماری ارمنستان نامیده

Das Etschmiadin – Evangeliar Wien 1891

سبک معماری ارمنستان

قبل از بحث درباره سبک اصلی معماری ارمنستان لازم است شرحی درباره دوشاخص اساسی معماری داد و آن عبارتست از:

۱– شیوه یا سبک معماری Style

۲– طرز ساختمان Precede de Construction

بعضی از دانشمندان و مورخین گاه گاهی این دو موضوع را اشتباه میکنند از اینکه این دو را بایستی کاملا از هم دیگر جدا کرده و بعد مطالعه کرد سبک یا شیوه معماری عبارتست از طریقه ساختمان و نوع هنری که در یک کشور پدید آمده و در طی همان هنر و معماری تکامل کرده و مشخصاتی پیدا میکند که آنرا سبک معماری Style آن کشور مینامند.

درصورتیکه طرز ساختمان بستگی به موقعیت جغرافیائی کشور و مصالحی که برای ساختمان استفاده میکرده‌اند دارد.

مثلا در ایران و ارمنستان چون سنگ زیاد یافت میشود لذا بیشتر ساختمانهای قدیمی فقط با سنگ ساخته شده‌اند وحتی سنگ را بغیر از مصالح ساختمانی برای تزئینی نیز استفاده کرده‌اند چنانکه معروف است هنر حکاکی روی سنگ در ارمنستان بی‌نهایت پیشرفت کرده است مخصوصاً در ارمنستان عموماً ساختمانها را با سنگ ساخته‌اند.

سنگهائیکه بکار رفته سنگهای سخت آتشفشانی ورگانیت وبیشتر از همه نرمی سنگ آتشفشانی بسیار سبک و سخت و ظریف برنگ صورتی وارغوانی که در تمام دنیا بنام دوف Douffe معروف است.

ساختمانهائیکه از آجر پخته ساخته شده باشند خیلی کم بوده است ولی ساختمانهای آجری در آثار ایرانی ودر دوران ساسانی زیاد دیده میشود .

درساختمانها از آهن نیز جهت اسکوپ و اتصال سنگها استفاده میکرده اند وگاه گاهی ورقهائی ازسرب نیزلابلای سنگها برای پیش بینی های انقباض و انبساط Dilatation استفاده میکرده اند .

مهمترین شاخص استیل آرشیتکتور ارمنستان گنبدهای کلیساها میباشد. طـرز ساختمانهای گنبدها ودوره تکامل آنها طی قرون فوق العاده جالب میباشد . فرم گنبد های کلیساهای ارمنستان منحصربفرد بود ودرباره فرم وعقیده زیررابح میباشدقبل از رسمیت دین مسیح ارامنه نیز چون رومیان و یونان بت پـرست بودند و خدایان فراوانی داشته اند مراسم مذهبی فقط دربتکده ها انجام نمیشد بلکه گاهی اوقات نیز درهوای آزاد دردامنه کوه های مرتفع مخصوصاً آرارات انجام میشد که چون کوه المپیا Olympia یونانیها محل زندگی خدایان بود ولذا قابل پرستش تمام مردم بود .

بعدازرسمی شدن دین مسیح این کوه که دروسط فلات ارمنستان قرار گرفته بود جنبه مذهبی خودرا ازدست داد ولی همچنان سمبل Symbol آزادی واستقلال حکومتی ارمنستان باقی مانده چنانکه درروی تمام پرچمهای قدیم ودرتمام دوره های حکومتی وسلسله های گوناگون همیشه کوه آرارات دیده میشود بنا براین آرارات تأثیرفراوانی در روحیه کلیه مردم گذاشته است و مخصوصاً هنرمندان و شاعران ازآنهاالهام میگرفتند .

معماران نیزدرساختمان کلیساها، گنبدهارا به کوه آرارات تشبیه داده اند و آنها راچون قله های مرتفع آرارات بسوی آسمان کشیده ساخته اند .

اولین گنبدی که درروی کلیسا اچمیاتسین S. Edjmiatsin دراوایل قرن ۴ ساخته شد ازچوب بوده است چنانچه میدانیم .

گنبدسازی در ایران نیز قبل از میلاد رواج داشت و هنر گنبدسازی از ایران از راه ارمنستان به بیزانتین و به روم برده شده‌است و گفته می‌شود گنبد بزرگی که برروی پانتئون ساخته شده سبک ایرانی دارد ارمنستان که همسایه ایران بوده نمی‌توانست از این هنر برحذر باشد. اوایل کار گنبدسازی خیلی ساده و با طریق اولیه انجام میشد ولی بعدها این هنر پیشرفت کرد.

اصولا در گنبدسازی دو طریقه اتخاذ شده است که کاملا از هم دیگر متفاوت هستند. سبک مخصوص گنبدسازی معماری ارمنستان

طریقه اول

گنبدهای هشت ضلعی یا شانزده ضلعی میباشد که در گنبدهای هشت ضلعی که روی هر ضلع یک پنجره با طاقهای نعل‌اسبی با نقوش تزئینی جا گرفته است.
گنبدهای ۱۶ ضلعی که یک درمیان پنجره‌ها قرار گرفته‌اند.

برای اینکه گنبدها را روی چهارستون اصلی Pilier سوار کنند تا قرن هفتم میلادی بنحو زیر عمل کرده‌اند.

اول مربعی که از اتصال چهار آرک Arc rlein][cintre که ستونها را بهمدیگر وصل مینمایند ایجاد میشود بوسیله چهار نیم طاق Tromp به هشت ضلعی متساوی‌الاضلاع تقسیم نموده و پایه مدور و عمودی را به ارتفاع تقریبی یک متر بر روی آن قرار میدادند که جنبه کلاهبندی و شناژ را داشت.

این پایه مدور اصلی را بزبان ارمنی تمبوق Tmbouke مینامند.

و بعد گنبد کروی را یعنی کلاهک Calotte روی آن قرار میدادند و برخلاف گنبدهای یونانی و معماری بیزانسی باهمان کوپل اکتفا نکرده بلکه روی آنرا باتخته سنگهای دندانه‌ای شکل میپوشانیدند تا نمای خارجی آن مخروطی و یا هرمی شکل گردد و برای اینکه سنگینی زیادی روی نیم کره زیری وارد نیاید چندین کوزه و خمره توخالی در فضای پوشش خارجی و سطح داخلی جا میدادند که هم سبک میشد و هم در انعکاس صوت و ولنسرائی دارا میگردید.

نمای خارجی کلیسای طاطاووس مقدس و حکاکی‌های های نمای خارجی آن
(گنبد کلیسا ۸ ضلعی است)

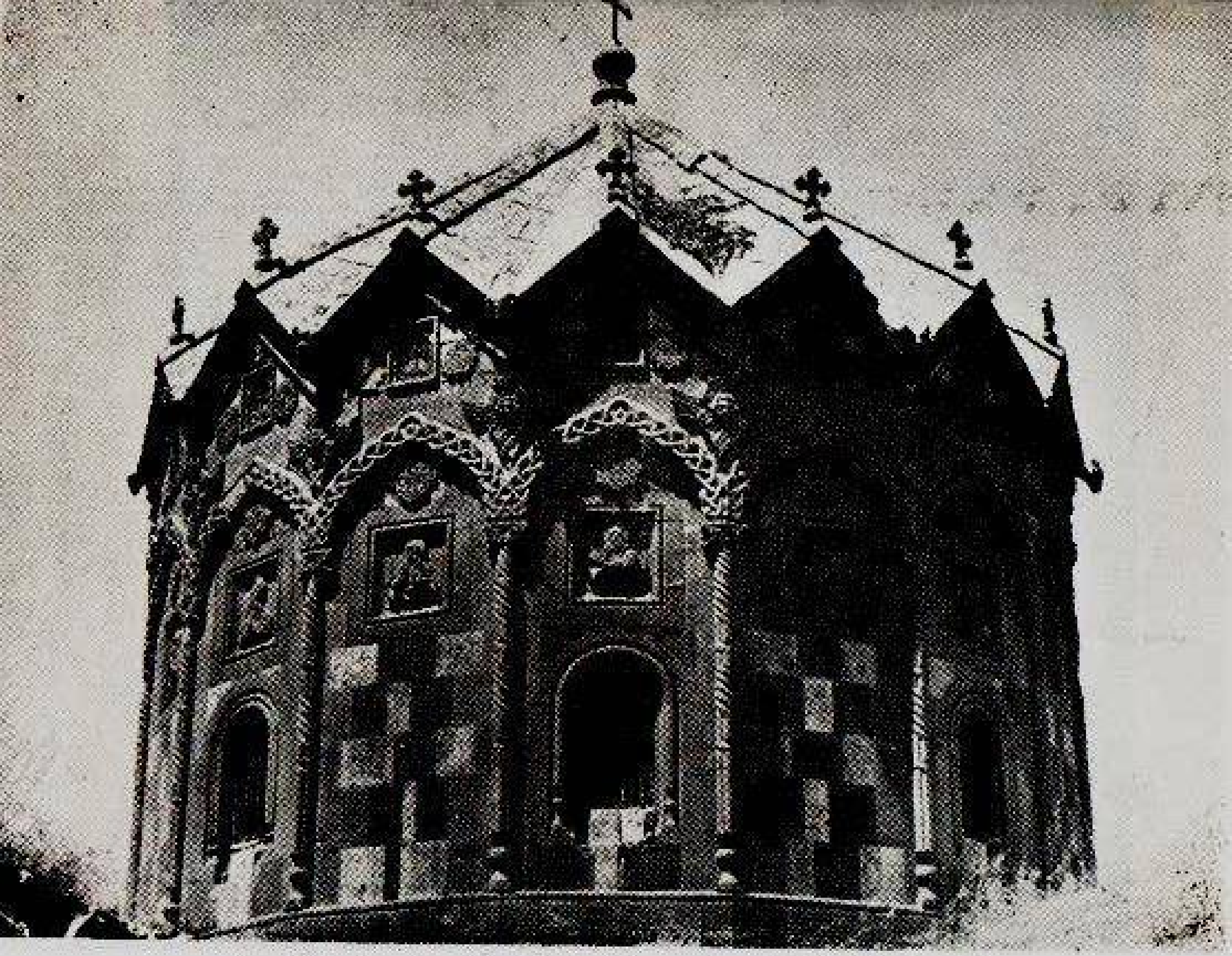

گنبد زیبای کلیسای استپانوس مقدس در جلفای ارس که بشکل ۶ ضلعی ساختمان گردیده است.

در گنبدهای ۱۶ ضلعی نیز همان موضوع تکرار میشد فقط بعوض اینکه مربع را به ۸ ضلع تقسیم کنند باطاقهای کوچک به ۱۶ ضلع برابر تقسیم میکردند ولی بعد از قرن ۷ تا ۱۰ میلادی برای این نوع گنبدسازی گاهی از طاقهای معلق استفاده کرده‌اند. که چون ساختمان آن فوق‌العاده مشکل بوده زیاد رواج نداشته است ولی بعد از قرن ۱۱ در تمام نقاط ارمنستان فقط از این نوع پایه سازی برای گنبدها استفاده کرده‌اند.

طریقه دوم

این طریقه تا قرن ۵-۶ و بعدها نیز قابل استفاده بوده است. بیشتر از نمازخانه های کوچک و مقبره سازی و یا ساختمانهای خصوصی استفاده میکردند. این گنبدها بعوض پایه مدور عمودی روی مربعی شکلی که از اتصال طاقهای چهارستون ایجاد شده دیوارهای مایل بسمت داخلی میساختند باین طریق که فضای طاقها را تا سطح فوقانی آنها با دیوارهای عمودی پر کرده و چون نظر این بوده است که فقط یک گنبد کروی بوجود بیاورند لذا یك ابتکار فوق‌العاده ساده ولاکن جالب زده‌اند که عبارتست از اینکه در چهار گوشه مربع بدست آمده چهار سنگ کوچك مایل بسوی داخل گذاشته‌اند که آنرا تبدیل به هشت ضلعی غیر منظم کرده است بعداً دیواره های مایل بسمت مرکز را ساخته‌اند و برای اینکه از فروریختن دیوارهای مایل جلوگیری کنند آنرا بوسیله دیوار هائی عمود که از بیرون ساخته شد مهار کرده‌اند و این عمل را تا حدی ادامه داده‌اند که هشت ضلعی منظم بوجود بیاید و در این نقطه گاه گاهی آنرا درهمان حال باقی گذاشته‌اند که از بالا بعنوان نورگیر Lucarne استفاده بکنند و بعضی اوقات نیز آنرا ادامه داده‌اند تا در یك نقطه بهم اتصال بدهند و بدین نحو هرمی بوجود آمده است. بعضی اوقات نیز آنرا باملات پوشانیده‌اند که مانند یك کلاهك Calotte بنظر میرسد.

چنانکه رشته‌های گوناگون هنری درمرورقرنها تکامل پیدامی‌نموده معماری ارمنستان نیز تغییرات کلی کرده ولی برخلاف هنرهای دیگر و معماری که تابع تأثیرات وقت بودند معماری کلیسا سازی همیشه تابع قوانین مذهبی خاصی بود ومعماران مجبوربودند نقشه‌های کلیسا رامطابق خواستهای دین تهیه نمایند.

ذیلا مشخصات ونکات مهم معماری ارمنستان در قرون گذشته شرح داده میشود.

۱- بعضی‌از کلیساهای‌قدیم فرم‌بازیلیک‌ها Basilique را داشته‌اندباین‌معنی که پلان آنها مستطیل‌شکل هستند که برای‌آسانی پوشش سقف ستونهائی پیش‌بینی میکردند که آنرا به سه قسمت نف Nef تقسیم میکردند وپوشش آنها بوسیله‌طاق‌های گهواره‌ای Voute plein de cintre انجام میشد.

۲- بیشتر کلیساها درصحن خود فقط چهارستون داشتند که‌گفته میشود این چهارستون بنام‌چهارحواریون ویا چهاررسوم حضرت‌عیسی‌مسیح‌که دین مسیح را پایدار کرده‌اند برای پایداری کلیسا نیزمیساختند ولی این موضوع را درامر کلیسا سازی زیاد ضروری نبوده است بلکه فقط برای پوشش وگنبد که قبلا شرح داده شد این نوع ستونها میساختند. چنانچه بعضی از کلیساهای قرون ۶-۷ که پوشش جداگانه‌ای داشتند ازاین نوع ستونها صرفنظر کرده‌اند. عموماً پلان کلیساهای ارامنه صلیبی شکل بوده است که یاآنرا درمربع ویا درمربع مستطیل حل کرده‌اند بعضیها پلان طبیعی شکلی را در دایره محاط کرده‌اند.

قسمتهای عمده که در کلیساها الزاماً میبایستی‌پیش‌بینی کنند عبارتست‌از:

۱- صحن اصلی برای اجتماع مستمعین ومحل جداگانه‌ای‌برای دعاخواندن و گوش دادن به مراسم که مخصوص بچه‌ها و یا آنهائیکه غسل تعمید نشده بودند.

۲- محل مخصوص جهت توبه‌گناهکاران. که‌نسبت بآنهاخیلی‌سخت‌گیری

میکردند ولی درمرور قرنها این عادت ازبین رفت .

۳ ـ حوضچه‌ای که دریک گوشه کلیسا نزدیک به صحنه مراسم که مخصوص غسل تعمید بچه‌ها میباشد .

۴ـ محراب یا صحنه مراسم با میزقدس دعای روحانیون که برای مراسم مذهبی و وعظ تعبیه میشود وعموماً دردوطرف این صحنه دو اطاق کوچك پیش ـ بینی میشود که برای لباسها و نگهداری کتب مقدس و جامهای مخصوص مراسم اختصاص داده میشود .

بزبان یونانی آنهـا را دیـاکونیوم Diaconium و ساکریستیك Sacristic مینامند .

پنجره‌ها ـ پنجره‌باطاقهای نعل‌اسبی خود رول زیادی برای شناساندن سبك معماری ارمنستان دارا میباشد ولذا شرح مختصری درباره آنهاذکرمیشود ساختمان هائیکه بکلی پنجره نداشتند ویا بعداً درآنها کارگذاشته‌اندغیر ازپنجره‌هائی هستند که در قرن ۶ ـ ۱۱ ساخته شده‌اند بطور کلی پنجره‌های قبلی کوچك فاقد قاب و مولوربودند .

اگرهم مولورداشتند چیزهای ساده‌ای بودند وداخل وخارج آنها یك‌اندازه بودندولی بعدهافرم‌پنجره‌هاتغییر کردوعموماًباطاقهای‌نعل‌اسبی Arcfer a cheval یا اوژیف Ogive با مولورها Moulure فوق‌العاده قشنك میساختند ، و بعلت ضخامت دیوارها که‌گاهی به ۱۲۵ سانتیمترمیرسد برای نورزیادکم کم عرض داخل‌پنجره‌ها زیادتر کردند چون اباژور Abajour تا حدی کـه عرض‌داخل دو برابر عرض خارجی گردید وتا قرن یازدهم تاحدود سه‌بریك تیز رسید .

دوران معماری کلیساسازی ارمنستان بشرح زیرمیباشد

تاقرن چهارم کلیسـاها سبك مخصوصی بخود نگرفتندبلکه درسالنهای بزرگی اجتماع مردم بعمل میامدکه درآنجا مشغول دعا میگردیدند . بعدهـا ساختمانهـای

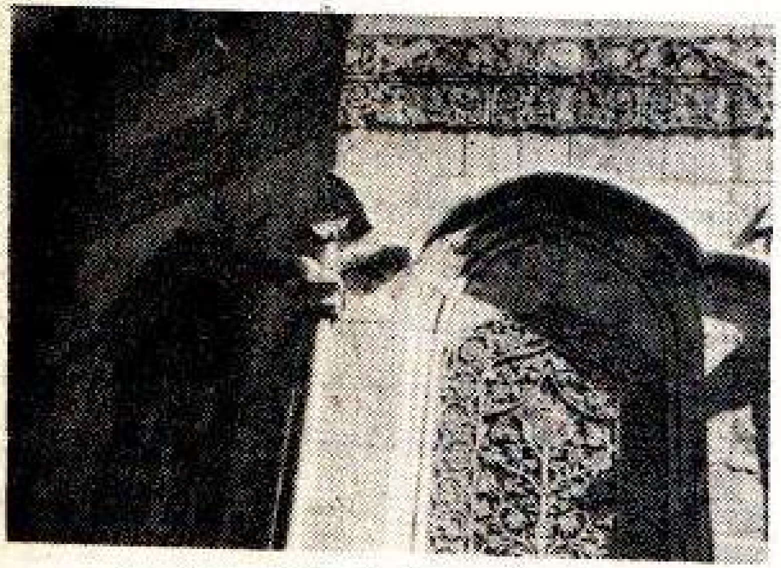

هنر حکاکی سنگی در نمای خارجی کلیسای طاطاوس مقدس

قبر راهبه سانتوخت در فراز تپه شمالی کلیسای طاطاوس مقدس خواهر اسقف‌زاکاریا
کلیسای طاطاوس توسط اسقف‌زاکاریا تعمیر اساسی گردیده است

بازیلیك شکل را Basilique تبدیل به کلیساها کردند .

چنانکه میدانیم Basilique ساختمانهائی بودند با پلان مستطیل شکل که برای پوشش ازستونهائی که طولی قرارگرفته بودند استفاده میشد. دریك طـرف ضلع کوچك این مستطیل جایگاهی مخصوص شاه یانماینده آن میساختند کـه از مستطیل اصلی بطور نیمدایره خارج میشد و آنرا آبسید Abside مینامیدند ایـن فرم مدتی قابل قبول نبود تااینکه بطوررسمی جزوساختمانهای کلیساها گشت. که فقط درقسمت شرقی آن ساخته میشود. ارامنه کلیسائی قبل ازقرن پنجم نداشتند و یا اگربوده بدست ما نرسیده است. قدیمترین کلیسای ارامنه همان کلیسای بـزرگ اجمیاتسین S.Edjmiatsin میباشدکه بعداز سال ۳۰۱ میلادی که دین مسیح در ارمنستان رسمی شده اقدام بساختن آن کردند وپلان اصلی آن صلیبی شکل بـود ودرسال ۴۸۰ میلادی آنـرا بطور کلی تعمیر کردند . ولاکن بصورت امروزی نبوده بلکه درطی قرون آنرا تجدید بنا وتزئین نمودند ودرقرن هفتم بودکه بوضع فعلی درآمد .

بدبختانه هیچگونه مدرکی دردست نیست کـه بتوان تشخیص داد که قبل از اجمیاتسین ساختمانهائیکه تبدیل به کلیسا شده چه فرمهائی دارا بوده‌اندوهمچنین است درمورد کلیسای تادئوس مقدس یکی دیگر ازنمونه‌های قدیم کلیساها کلیسای تگور Tegor میباشد که درباره آن در قسمت گنبد سازی قبلا اشاره شد . فـرم کلیسای ارامنه برای دفعه اول درقرن پنجم تحت تاثیر کشور های دیگردیـده شد زیرا درآن تاریخ برای اولین‌بار آبسید Abside درمعماری‌کلیسای ارامنه رواج پیدا کرد که مستقیماً ازیونان به ارمنستان آورده شد و بعـد سرپوشیده هائـی Portique درقسمت شمال وجنوب قرارگرفت ولی بعد ازقرن هفتم تـادوازده هم این علائم‌دیده نمیشوند.

در تناسبات داخلی وخارجی هیچگونه تغییرات رخ نـداده وفقط بجـای

ستونهای زیاد سبك بازیلیك فقط چهارستون بکار گذاشته شده درقرن هفتم پلان دایره‌ای شکل‌یادایره کامل دیده شده . قبل از آن اگرهم پلانهای چند ضلعی وجود داشت فقط ساختمانهائی بودند که درآنها غسل تعمید انجام میشد.

برای مثال ازاین تیپ کلیساها کافی است که ازکلیسای بزرگ زوارتنوتس Zvartnotse اسم ببریم که درقرن هفتم در نزدیکیهای اجمیاتسین ساخته شده و تا اوایل قرن ۱۱ پا برجا بود ولی معلوم نیست دراثرزلزله فوق‌العاده شدید و یا حتی دراثرانفجار ازبین رفته‌است .

دانشمند و معمار بزرگ ارمنی بنام توروس تورومانیان Toros Toromanian که‌تحصیلات‌خودرادر بوزارفرانسه Baux Art به‌پایان‌رسانیده بود تحقیقات و کاوشهای زیادی درباره تمام ساختمانها و کلیساهای ارمنستان کرده ومخصوصاً درباره فرم اصلی کلیسای‌زوارتنوتس‌و طرزساختمان Construction ومسائل مقاومت مصالحی آنرا Statique بررسیهائی کرده وبالاخره باین نتیجه رسیده است که پلان اصلی آن دایره‌ای شکل که در آن صلیب متساوی‌الاضلاع‌محاط شده است وساختمان آن درسه طبقه میباشد .

طرزساختمان این کلیسا فوق‌العاده جالب میباشد وهیچگونه اشکال استاتیکی نداشته است چون بیش‌ازسیصد سال پابرجا مانده است و علت اصلی خراب شدن آن معلوم نیست چون درحین کاوشها وتحقیقات متوجه شده‌اندکه تکه‌ها وبلوکهای خیلی بزرگی از ساختمان بفاصله‌های چندین صد متر پرت شده‌است که ممکن‌است دراثرزلزله شدید ویاانفجارشده باشد .

تورومانیان درباره این کلیسا مینویسد .

– درمرورقرنها هم قبل ازمیلاد مسیح وهم بعد ازمیلاد چه درمشرق زمین وچه درمغرب نمونه‌هائی ازپلانهای صلیبی ودایره‌ای شکل دیده شده ولی در هیچ نقطه‌ای ازدنیا چون فرم کلیسای‌زوارتنوتس که پلان‌گرد و طبیعی را درهم‌آمیخته

وبا بهترین وجهی آنرا حل کرده باشند و آنرا تا حدود ۴۵متر ارتفاع و درسه طبقه بسازند دیده نشده‌است. بطور قطع ساختمان این کلیسا ابتکار معماران ارمنستان میباشد و نمونه کاملی از معماری اصیل ارمنستان که در قرن هفتم بمنتهای درجه‌خود رسیده است نشان میدهد.

مصربا هرمهای عظیم ـ یونان با آکروپل Acropole روم قدیم با پانتئون Pantheon ایران با تخت جمشید زیبای خود و بیزانتین با ایــا صوفیا S.Sophie میتوانند مغرور باشند ولی ارمنستان که ازلحاظ وسعت وجمعیت حتی نمیتوانست ولایت یکی از کشورهای مزبور باشد بناهای زیادی و کلیساهای قشنگی که قرنها پابرجا هستند بوجود آورده است که نمودار ذوق وسلیقه هنرمندان این ملت را نشان میدهد اگردرنظر بگیریم غارتهای ناگهانی که در حدود هر ۵۰ الــی ۶۰ سال یک مرتبه که ازطرف یونانیان ورومیان وسلجوقیان و اعــراب ومغولها وغیره میشد و ارمنستان را زیرورو میکرد وقتل عام ویرانیهائی کــه درنتیجه ایــن حملات پی‌درپی بوجود میامد میتوان بسهولت پی‌برد که دراین‌ملت چه اندازه‌علاقه به‌هنرو تمدن داشته است که در مدتهای مدید توانسته‌اند این همه آثار ارزنــده بیافرینند.

دو کلیسای بزرگ سن تادئوس وسه استفانوس که درنزدیکی رود ارس ودر ۲۰ــ۲۵ کیلومتری شهرجلفا قرارارداد دونمونه با ارزش و ارزنده‌ای از معماری ارمنستان میباشند.

غیر ازاین دو کلیسا کلیساهای کوچک دیگری نیز در آذربــایجان شرقی و غربی وجود دارند که قدمت بعضی از آنها را از ۸۰۰ ـ ۱۰۰۰ سال میرسدومیتوان کلیسا های شهر خوی وشاهپور وقریه موژومبار (نزدیک تبریز) وغیره رانامبرد ولیکن آنها از نظر تزئینی وساختمانی وقدمت بپای دو کلیسای تادئــوس مقــدس و استپانوس مقدس نمیرسند ـ

(بقیه دارد)

اسناد و نامه‌های تاریخی

حکم عالی شد آنکه چون از مضامین احکام مطاعه لازم الاطاعه ولاة عظام استیفاء و قبالجات

مشروعه مستفاد میشد که مزرعهٔ قراکلیسا و محله و مجدد و انگوزک و قرق بلاغ

و مقبرهٔ منال و کدوک آغل و قوشه ارخاج و دیکب داشش آن بلاغ از راه ملکیت

تعلق برعایای مسیحی آنجا دارد و بنابرین بهانه دستور معمول داشته حاجی آغلی و غیره

در مزرعهٔ مذکوره دخل نموده پیرامون نگردند و بخلاف شرع در آنجا قشلاق

نکنند و از دستور سابق و قاعدهٔ قدیم تجاوز ننموده اصلا و مطلقا زحمت

نرسانند درین باب قدغن دانسته در عهده شناسند تحریراً فی شهر

جمادی الثانی سنه ۹

فرمان شاه طهماسب برای مزرعه قره کلیسا

حکم عالی شد آنکه چون از مضامین احکام لازم الاطاعه واسناد وقبالجات مشروعه مستفاد شد که مزرعه قراکلیسا محدود بحدود آنگورك وقرق بولاغ ومقبرهٔ منالئو گدوك آغل و قوشه ارخاج و دیبك داش و آق بلاغ از راه ملکیت تعلق برعایا مسیحی آنجادارد بنابراین بهمان دستور مقرر دانسته حاجی اوغلی و غیره در مزرعهٔ مذکور مدخل ننموده پیرامون نگردند و بخلاف شرع در آنجا قشلاق نکنند واز دستور سابق وقاعده قدیم تجاوز ننموده اصلا ومطلقا مزاحمت نرسانند درین باب قدغن دانسته درعهده شناسند تحریر فی شهر جمادی الثانی سنه ۹۸۳

محل مهر

فرمان شاه عباس کبیر درمورد موقوفات قراکلیسا

محل مهر شاه عباس کبیر

شاه بابالم لازمه برهانه

فرمان همایون شد آنکه چون بارسیق مهر آسیا بدرگاه جهان پناه آمد حکم اعلیحضرت خاقانی جنت مکانی علیین آشیانی ابراز نمود خلاصه مضمون آنکه چون از مضمون بشان عالیحضرت خاقان جمجاه سلیمان مکانی واسناد وحالات مشروحه مستفاد شد که مزرعه قراکلیسا محدود بحدود کدوك انکورك وقرق بلاغ ومقبره هناك ازراه ملکیت تعلق برعایا آنجا دارد وحقابه بمزرعه مذکور ازرود خلنه قریه ارکوین از شش سهم سه سهم مقرر است بهماندستور مقرر دانسته رعایای قریهٔ ارکوین که مطلقا بغیرحق و حساب دراملاك و اراضی مزرعه مذکور مدخل نساخته پیرامون حقابهٔ مقرره ایشان نگردند و ازدستور سابق وقاعده قدیم تجاوز ننمایند وچون ازقدیم چراغلوق قریه فریز و مهله‌زن وقروق تعلق بقراکلیسا داشته کدخدایان و رعایا در شاملق اصلا درآن مدخل نسازند و از قاعده قدیم ودستور سابق تجاوز ننمایند والتماس حکم اشرف دراین باب نمود بنابراین مقرر فرمودیم که بدستوری که حکم اعلیحضرت شاه جنت مکانی دراین باب ورود یافته عمل نموده از مضمون آن اصلا تجاوز ننماید حکام وتیول داران الکای خوی وما کو حسب المسطور مقرر دانسته ازمضمون حکم شاه جنت مکان وقاعده و دستور قدیم درنگذرند وحکم شاه علیین آشیانی را ممضی ومقدس بدانند .

فی شهر رمضان المبارك سنه ۱۱۲۰

[illegible]

ذو ... آنکه خوانین ... محمد ... خان ... [illegible]

ارا ز مود خلاصه مضمون آنکه چون از مضمون نشان عالیحضرت خاقان ... [illegible]

نزد ... [illegible] ... کلباد محمد ... [illegible]

بر رعایای آنجا وارد ... [illegible]

مطلع ... [illegible]

ذ ... [illegible]

کدخدایان و رعایا ... [illegible]

والحال ... حکم ... [illegible]

در ... [illegible]

از ... [illegible] ... حکم ... [illegible]

[illegible]

فرمان شاه عباس ثانی در مورد تعمیر کلیساها

محل مهر شاه عباس ثانی

فرمان همایونی آنکه چون در این ولا رعایا و عجزهٔ مسیحی چخور سعد و تومان نخجوان و قناباب ودرهٔ اله گر و غیره محال ارامنه آذربایجان بدیوان آمد بعرض رسانیدند که قبل ازاین احمد بلوی و غیره خلاف واقع بدیوان عرض نموده بودند که رعایای مذکور دهلیز قره کلیسا و غیر کلیساها را که خراب شده بود داخل کلیسا نموده‌اند و کلیساها را رفیعتر و وسیعتر ساخته‌اند و چوبپوش بوده حالا گنبدی و بسنگ و آجر ساخته شده و برطبق ادعای خود حکم اشرف حاصل نموده‌اند وبدان وسیله بدون تحقیق وتشخیص وبخلاف شرع انور متعرض ارامنهٔ مزبور شده مبلغهای کلی بمحض شلتاق از رعایا و عجزهٔ مسیحی دریافت نموده‌اند ومحضری بخطوط وامهار جمعی کثیراز ارباب و اهالی آنولایت که وکلاو بیگلربگی چخورسعد وحاکم نخجوان وشیخ الاسلام واهالی شرع آنجا برعنوان آن تصدیق نموده‌اند ظاهر ساختند مضمون آنکه کلیسا های مزبور بعنوان قدیم است و وسیعتر و رفیعتر ننموده‌اند وشرعاً تخریب وانهدام کلیساهای مزبور لازم نشده بنابراین مقرر فرمودیم که وکلاو بیگلربگی چخورسعد و حکام کرام هر محل در حضور اهالی شرع انور بواجبی بحقیقت رسیده هرگاه نموده واقعی بوده باشد آنچه احمد بلوی و غیره بدین علت ارامنهٔ آنولایت بخلاف شرع وحساب دریافت نموده باشند بقرار خاطر نشان شرعی وحسابی مقرر دارند که دست بدست تسلیم رعایا وعجزه نموده موقوف بدارند ومن بعد بعلت کلیسا های مزبور که وسیعتر ورفیعتر وبهرنحوی ساخته شده شلتاقی و طلبی از ارامنهٔ مزبور ننموده مطلقاً مزاحمت نرسانند وگذارند که مرفه الحال بدعای دوام دولت قاهره قیام نمایند.

رمضان المبارك سنه ۱۰۷۱

فرمان شاه سلیمان صفوی به خلیفه قراکلیسا

(مهر شاه سلیمان صفوی)

(بنده‌شاه دین‌سلیمان است)

حکم جهانمطاع شدآنکه عالی‌جاه بیگلربیگی‌چخور سعد درحضوراهالی شرع شریف آنولایت‌بحقیقت محترمه معروضه رسیده رفع‌ظلم و ستم ازصاحب عریضه نمایند وبگذارند که ازجماعت مذکوره بی‌حساب‌بمشارالیه واقع شود و آنچه به‌عنف وتعدی از مشارالیه گرفته باشند بعد از ثبوت ولزوم شرعی‌بازگرفته عاید سازند دراینباب و درعهده شناسند

ذیحجه ۱۰۸۳

عرضه داشت بنده کمترین اراکیل ورتاپید خلیفه قراکلیسا رعیت خاصه ساکن‌تومان نخجوان بذروه عرض می‌رساند که حاجی میرزابیگ میرخداوردی بایسای ورتاپیدباچندنفرارمنی وفرنگی باچندنفرکشیش ورعایاوغیرحق‌وخلاف حساب ستم و تعدی بسیار نموده‌اند که بجان رسیده وبسای ورتاپیدمزبورقرض از مردم داشت وفقیرقرض اورانمسك ونقددادم ازاین وجه چیزی برفقیرنرسیده بشرع شریف انورعمل نمی‌نمایند و تمرد می‌نمایند وستم کلی بفقیر واقع شده است چونکه نقصان او برفقیررسیده است تمسکهای فقیر را پس بدهند تمسك خودرا بازیافت نمایند استدعا آنکه بتصدق فرق مبارك اشرف اقدس ارفع که حکم عدالت بعهده عالی‌جاه بیگلربیگی و اهالی شرع آنجا مقرر فرمایندکه بحقیقت رسیده غوررسی نمایند که عنداله ضایع‌نخواهدشد . حکم اشرف‌بعهده عالیجاه بیگلربیگی چخور سعد واهالی شرع انوربشرح مقررفرمایش‌شد.

ابوالقاسم

عریضه خلیفه قره کلیسا و فرمان نادرشاه افشار

عرضه‌داشت کمترین بندگان میناس محر آسیای قراکلیساه ماکو بموقف عرض باریافتگان پایه سریر وعدالت عرش نظیر رفیع‌اعلا میرساند که قراکلیسای ماکو و قرخ‌بولاغ یك آب‌دارد که آن آب را موافق جمع دیواتی باید تقسیم‌شود و جمع این فقیران مبالغی برجمع قرخ‌بولاغ اضافه است و درباب تقسیم آب جماعت قرخ‌بولاغ باین فقیران بیچاره‌بی‌سروزبان جبرو زیادتی مینمایند واین فقیران بیچاره دعاگوی دوام‌دولت ابد مدت‌میباشیم استدعا چنان است که‌بتصدق فرق‌مبارك اشرف‌اقدس رفع‌نموده رقم‌قضا شیم‌مبارك مطاع آفتاب شعاع شفقت‌و عنایت شود (ناخوانا . . .) که‌در تقسیم جمع‌دیوانی زیادتی رفع‌جبر وزیادی ایشانی رادر باب آب جلوگیری‌نمایند الاهمه‌این رعایابیچاره‌خواهند بود و جزوذات اقدس وجودمقدس حاصل‌خواهدشد باقی‌امرامره‌الاعلی.

حکم‌والاشدآنکه‌صاحب‌اختیار دارالسلطنه تبریز بحقیقت‌رسیده درهرباب بروفق‌طریقه حقانیت‌وحساب‌مرتب معمول داشته هرگاه بخلاف حساب وجبر و زیادتی‌شده‌باشدرفع ومنع‌جبر وزیادتی‌واحقاق حق‌نمایندو احدی‌را مجال‌تخلف ازمدلول‌حساب ندهند و درعهده‌شناسندتاریخ ۱۱۵۵

فرمان ناصرالدین شاه در مورد وقف قریه‌قره ملکی به قره کلیسا

محل مهر ناصرالدینشاه

الملك‌لله‌تعالی‌شأنه آنکه چون در عهد ولیعهد مبرور اسکنه‌الله تعالی فی روضات السرور مالیات قریه قرا ملکی من‌بلوك باباجیك خوی برای صرف قرا کلیسا معین و مشخص بوده چیزی از آنجا مطالبه و دریافت نمیشد لهذا از سنهٔ اودئیل خیریت دلیل و ما بعدها نظر باستدعای عالیجاه زبده‌الافاضل المسیحیه سحاك اصاتیمیانوف خلیفهٔ ارامنه آذربایجان مالیات قریهٔ مزبور را که بدین موجب است (بطور عهود سالفه وسنوات سابقه (جمع بلوك باباجیك در دفترخانهٔ مبارکه حسب‌المقطع است جزو جمع مشخص است جمع قریهٔ مزبور موافق معمول دفترخانه و در آذربایجان باید معین‌شود) برای صرف مخارج کلیسای مزبور مرحمت و عنایت فرمودیم که همه ساله عالیجاه مشارالیه از آنجا اخذ و دریافت کرده بمصارف لازمه قرا کلیسا برساند و از این رهگذر یك نوع رفاه و فراغتی بجهت رهبانان آنجا حاصل شده بدعاگوئی دوام دولت ابد مدت قاهره اشتغال نمایند مقرر آنکه حکام حال و استقبال مملکت آذربایجان قریهٔ مزبور را بعالیجاه مشارالیه واگذار دانسته مطالبه مالیات از آنجا ننمایند که موافق این توقیع رفیع بخرج مالیات خوی مجری و ممضی است المقرر عالیجاهان مجدت و نجدت همراهان مقربون مستوفیان عظام و کتبه کرام شرح فرمان همیون را در دفاتر خلود و دوام ثبت و ضبط نموده از شوائب تغییر و تبدیل مصون و محروس شمارند و در عهده شناسند .

تحریرا فی شهر جمادی‌الاولی سنه ۱۲۶۹

فهرست مندرجات

صفحه

۱ـ فرمایشات اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر در باره جشن‌های ۲۵۰۰ ساله ۱

۲ـ جشنهای فرخنده دو هزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران بقلم اسقف آرداک‌مانوکیان ۲

۳ـ نظریات مورخین درباره کوروش دوم بقلم آندره آموریان ترجمه آرا هوانسیان ۸

٤ـ شادباش ارمنی (شعر) جهانگیر بدخش ۱۰

۵ـ مسافرت مظفرالدین شاه به ارمنستان بقلم دکتر هراند قوکاسیان ۱۲

۶ـ درباره حافظ بقلم آشوت میناسیان ۱۶

۷ درخت توت (ادبیات معاصر ارمنی) بقلم سیرو خانزادیان ترجمه آرا هوانسیان ۲٤

۸ـ پیشینهٔ نژاد، کیش و تاریخ ارامنه بقلم چراغعلی اعظمی سنگسری ۳۲

۹ـ حکیم عمر خیام نیشابوری بقلم پروفسور عبدالرزاق کانپور ترجمه ونگارش آقای سید مصطفی طباطبائی ٤۲

۱۰ـ زیر آسمان مشرق زمین (ادبیات معاصر ارمنی) بقلم سرگیس ویلونی ترجمه گ. امیریان ۵۳
۱۱ـ زبان پارسی و وظیفه انجمن های ادبی بقلم استاد دکتر نصرالله کاسمی ۶۶
۱۲ـ تاریخچه مختصر جراید و مجلاتی که در ایران بزبان ارمنی انتشار یافته است بقلم عزیز دولت آبادی ۷۳
۱۳ـ خطابه آقای هاروطون هوردانانیان از مطبوعات قدیم ۸۹
۱٤ـ عکسهای تاریخی از ادوار مختلفه تاریخ ایران ۹۳
۱٦ـ رویدادهای جامعه ارامنه ایران در دوماهی که گذشت تنظیم آرمنیه مارو تخانیان ۹۷
٦۱ـ کلیساها و اماکن مقدسه در ایران بقلم مهندس واروژان آراکلیان ۱۱۸
۱۷ـ اسناد و نامه‌های تاریخی موزه خلیفه‌گری کل ارامنه آذربایجان ۱۳٤

آنکه چون [illegible]

[illegible] مطالبه [illegible]

[illegible]

اشتغال نمایند [illegible] حکام حال و استقبال [illegible]

[illegible]

۱۲۶۹ [illegible]

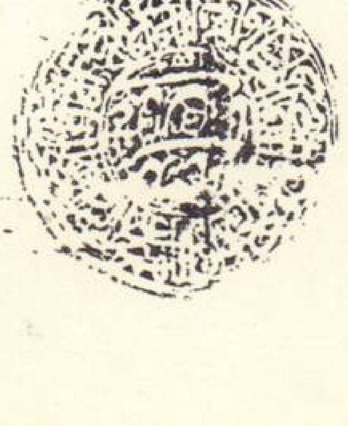

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

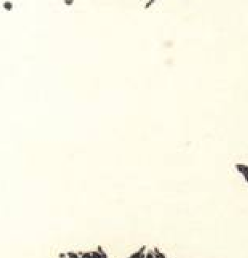

[illegible]

۱۱۵۰